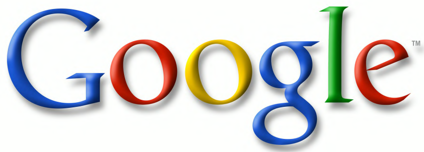

Google

VE
RI
TAS

Netherlands

VEREENIGING TOT BEOEFENING

VAN OVERIJSSELSCH REGT EN GESCHIEDENIS, ed.

VERZAMELING VAN STUKKEN

DIE BETREKKING HEBBEN TOT

OVERIJSSELSCH REGT EN GESCHIEDENIS.

TWEEDE AFDEELING.

VERSLAGEN EN MEDEDEELINGEN.

NEGENDE STUK.

ZWOLLE,
DE ERVEN J. J. TIJL.
1874

Forty

INHOUD.

Bladz.

Contracten van Correspondentie 1
Hoe Joan Jordens schout van Colmschate werd . 20
Over den eigenaardigen rechtstoestand van nog niet geoogste vruchten volgens Overijsselsch Landrecht 24
Onze Lieve Vrouwe Broederschap te Kampen. . 22
Eene spokerij in de St. Lebuinuskerk te Deventer 41
Eene sententie van 11 Mei 1657 ter zake van tooverij 43
De grenzen ven het Wigbolt van Oldenzaal in 1642 45
Het Oldenzaalsche veen 47
Grafsteen van Jonkvrouwe Elysabeth van Culenborch, overleden te Diepenveen ten jare 1524 49
Bijdrage tot de kerkelijke geschiedenis van Tubbergen 53
Overijsselsche handschriften 131

CONTRACTEN VAN CORRESPONDENTIE.

In den loop van dit jaar heeft Jhr. Mr. J. de Witte van Citters een merkwaardig werk uitgegeven, onder den titel van *Contracten van Correspondentie en andere bijdragen tot de geschiedenis van het ambtsbejag in de Republiek der Vereenigde Nederlanden.* Daarin is bijeengebragt hetgeen nasporingen in archieven en familiepapieren aan het licht gebragt hebben aangaande die vereenigingen, welke in de 17e en 18e eeuw in ons vaderland onder den naam van societeiten, correspondentiën, cabalen, enz. bestaan hebben en tot hoofddoel hadden, om de begeving van ambten niet meer afhankelijk te maken van de meerderheid der daartoe bevoegde vergadering, maar elk der leden van zoodanige vereeniging het regt toe te kennen, om op zijne beurt, gewoonlijk tourbeurt geheeten, hetzij zich zelven, hetzij een ander zijner keuze te mogen aanwijzen, op wien dan de stemmen van alle overige deelgenooten moesten worden uitgebragt.

Dergelijke vereenigingen bestonden in de meeste, zoo niet in alle, plaatsen. Overijssel maakte daarop geene uitzondering, al zijn er slechts weinige der statuten bekend, waaronder zij geleefd hebben en welke men

gewoon is contracten van correspondentie te noemen. De eenige tot dusverre bekende zijn drie zoodanige overeenkomsten uit de jaren 1724 en 1728 tusschen Deventer Burgemeesters gesloten en uitgegeven door Prof. H. W. Tydeman in zijne aanteekeningen op Bilderdijks Vaderlandsche Historie (XII. 132 volgg.) De vereenigingen waarop zij betrekking hebben waren genaamd de Neutrale Societeit en de Gecombineerde Societeit.

Dat er te Kampen, Zwolle en elders ook dergelijke clubs bestaan hebben, was reeds af te leiden uit hetgeen voorgevallen is bij de twisten van de jaren 1654—1657 over de benoeming van een Drost van Twenthe, waarin partijen elkander wederzijdsche verwijten deden van vooraf overeenkomsten aangaande de begeving van het Drostambt aangegaan te hebben. [1])

Intusschen zijn tot nu toe geene Zwolsche of Kamper contracten aan het licht gebragt. Ik ben zoo gelukkig geweest eene verzameling van vier dergelijke stukken, op de stad Zwolle betrekkelijk, magtig te worden. Zij zijn afkomstig van den Burgemeester Thuessink en mij ter uitgave verstrekt door 's mans afstammeling Mr. A. J. Thomassen à Thuessink van der Hoop te Slochteren, dien ik daarvoor bij dezen mijn vriendelijken dank betuig. Ik geef ze letterlijk weder.

Oct. 73. J. I. VAN DOORNINCK.

[1]) Zie de Witte v. Citters, bl. 234 e. v.

I.

Nadere associatie, ende verbintenisse, waer nae de ondergeschreven geassocieerde, en gecombineerde Heeren Burgermeesteren, en gemeensluiden hen in het toe-comstige exactelijk sullen moeten Reguleren, en gedragen: [1])

1. Dat de voorige wetten, en gewoonten voor soo verre de selve bij desen niet sijn verandert, gecorrigeert, of gelimiteert in haar voorige vigeur, en wesen sullen verblijven, ende geobserveert moeten worden.

2. Dat alle geassocieerde leden te saamen, en een jeder in 't bij-sonder met malkanderen een goede harmonie, vriendschap, enigheid tot welwesen en maintien van ijder lidt in particulier, ende voor het gehele collegie in 't geemeen (sic) sullen moeten onderhouden, ende daertoe alle mogelijke vlijdt ende naerstigheid aenwenden.

3. Dat in val van enige discrepantie, twist, ofte misverstant tusschen enige leden sulx door het gansche Corps ter aengelegter vergaderinge present met alle ijver ende vredelieventheid zal moeten worden getragt te assopieren, en in te schikken, ende bij ontstentenisse van dien, door de selve ex aequo et bono getermineert en afgedaan, ende de quaestieuse partien alzoo ontscheijden, ende weder versoent.

4. Dat soo-daene decisie ende vergelijkinge bij de verschillende partijen in allen delen sal moeten worden geagreërt, gelaudeert, ende punctelijk nagekoomen, sonder dat die quaestie voor of na de voors: determinatie an het stadhuis zal mogen worden gebragt, bij een boete van 15 gls. in cassa.

[1]) Blijkens het slot van art. 14 zijn dit de wetten van het Roubol.

5. Dat niemand van de geassocieerde leden direct of in-direct, nogte op geenderhande praetext off voorwendsel met enige ander associatie, familie, off cabale, nogte met eenige particuliere leden van de-selve, nogte met jemand ter wereld buiten dese associatie enige engagementen, ofte verbintenissen sal mogen maken, nogte enige correspondentie, ofte verstand-houdinge hebben soo omtrent de keuren van pauli (en) Luciae, als anders sonder kennisse en goedvindeu van 't collegie ofte ten minsten van drie Leden van dien, ende sulx uijt elker Classis een te committeren bij de boete van 25 guld. in cassa.

6. Dat de Ceurnoten inde respective Raedt en meentekeur stiptelijk sullen moeten na leven, ende opvolgen al het gene bij de respective leden van dese correspondentie te vooren is geconcludeert, *en vastgestelt bij poene van cassatie.*

7. Dat in val van gene vorige conclusive resolutie het minder getal van de Ceurnoten het meerdere Alsdan sal moeten volgen, ende dat in Cass van egaliteijt hun verschil door de bonen zal moeten worden gedecideert, ende de verliesende partie weder de winnende in de respective keuren moeten volgen, ende zulx allene in val eene of meer Burgemeesters plaatsen effective vacant mogen zijn.

8. Dat insgelijks alle onverhoopte voorvallende discrepantie, opinien, en verschillen over dese of gene gevallen in 't Collegie *met bij meerderheid van stemmen, ende in Cass van gelijkheid van deselve bij het lodt gedecideert sullen moeten worden.*

9. Dat alle meensluiden van dese associatie schuldig ende gehouden sullen zijn alle de Heeren Burgemeesteren van deselve (de welke hen na den inhoude deses,

en alle vordere resolutien, soo dese Correspondentie successivelijk mogten goedvinden ten gemene Beste te nemen sullen gelieven te reguleren) met alle ijver en vermogen in de magistraet te helpen maintineren, ende te continueren.

10. Ende bij aldijn een ofte meer van de Heeren Burge(meesters) van dese Correspondentie het ongeluk mogte hebben van t' eniger tijd vergeten, of ontset te worden, dat alsdan de respective meensluiden van dese associatie geoblijgeert, en verpligt sullen sijn, de selve met alle mogelijke vigilantie, ende kragten, soo ras doenlijk na rang te remplaceren, en weder aan te stellen, als wanneer de selve niet zullen behoeven te betaalen de daar toe andersints gestelt twee hondert guld.

11. Dat de respective Heeren Burgemeesteren van dese Correspondentie ter contrarie weeder in vergeldinge van zulx an de corresponderende meensluiden an corps sullen moeten offereren, ende effective overgeven alle ampten, officien, en bedininge in hunne respective tour, en praesidents Beurten voorvallende, ende vacant wordende, als mede alle andere officien ampten en bedieningen, soo militaire, Politijk, als anders voor soo vele sulx in hunne magt, en vermogen zullen zijn.

12. Om de selve bij corresponderende meensluiden, welke soo dane ampt, officien, of bedieninge te beurte mogen vallen, ofte selfs bediendt te worden, ofte andersints daer over na sijn welgevallen en goedvinden gedisponeert te kunnen en mogen worden.

13. Exempt evenswel alle ampten, commissien en beneficien, als haer WelEd. ho. agtb. selfs als Burgemeesters toe koomen te bedienen.

14. Als mede ho. Schoutambt van hasselt, de ontfangers plaetse van Salland, Stads majoors plaetse, alle

secretariaeten, landrentambten, Rentm. van de geestelijkheid, Ritmeesters, Kapiteinsplaetsen (uitgesondert de eerste vacant wordende Compagnie an de Rigter Sorij voor zijn Broeder Piet. Andr. Sorij belooft) om daer over na haer WelEd. eijgen goedvinden, en Redelijkheid gedisponeert te worden, mits evens wel niet tredende buiten het Collegie van het Roubol, soo lange daer onder jemand gevonden word die daer omme spreckt, ende soo daene officien selfs wil bedienen.

15. Voorts Alle Stads Doctoren, Apothekarien, Chirurgijns, Latijnse, Duitsche en Franse Schoolmeester, stads timmerlieden, metselaars, smeden, en diergelijke om daer over nae haer WelEd. volkomen welgevallen en bequaemheid van persoonen gehandelt te worden.

16. Dat Alle officien, ampten en bedieningen an de corresponderende meensluiden sullende moeten vervallen, verdeelt sullen worden in drie Classen.

17. Als eerstelijk eene van Alle officien, ampten, ende bedieningen onder de tourbeurten, of praesidendts beurten niet begrepen zijnde.

18. De twede in de tourbeurten sullende bestaen.

19. Ende de derde in alle praesidents beurten.

20. Dat de vergevinge van alle officien, ampten. en bedieninge sullen worden vergeven bij lootinge en Corps mits dat een jder hem van de medelootinge zal moogen onthouden.

21. Dat Alle meensluiden alsoo an ampt, beneficien, of bedieninge uit eene der drie voors: Classen bekoomen hebbende, stille moeten staen, tot dat in (lees: een) jder Lidt van de gehe(ele) correspondentie insgelijkx een ampt, officie, of bedieninge sal hebben bekoomen in de selfde Classis.

22. Ende sulx in jder Classis respective.

23. Dat jmand van de corresponderende Heeren Borgemeesteren de Raad van Staeten plaetse, de Rekenkamer, ofte de binnen landtse deputatie bekoomen(de), daer voor alle Jaer sal betaelen twe hondert Car. guld. in Cassa boven een middag maeltijd an 't gansche collegie elker I Jaer tekens over de expiratie van het eerste Jaer te voldoen.

24. Dat die gene van de Heeren, welke de Generaliteijt, Admiraliteijt van Amsterdam, Rotterdam of noorder quartier, ofte het schoutampt van Zwolle bekompt Alle Jaer mede in Cassa sal betaalen een hondert en vijftig Car. guld. boven een middag maaltijd als boven ende te voldoen uit (lees : ut) supra.

25. Dat die gene van de Heeren, welke de Admiraliteijd van Vriesland krijgt, mede alle Jaer in Cassa sal bet(alen) vijf en seventig guld boven een maeltijd eens.

26. Dat die gene van de Heeren, welke voor de eerste reijse Cammeners worden, eens sullen betaalen een maeltijd.

27. Dat die gene van 't Collegie, welke het landrentampt, ofte de generaele ontfangers plaatse bekoompt, insgelijks alle Jaer in Cassa sal bet(alen) twee hondert Car. guld. boven een maeltijd alle drie Jaer te voldoen als art. 23.

28. Dat die gene van 't Collegie welke een Secretariaet, het rentampt van de Geestelijkheid, het bewaerderschap van mastebroek, of enige Rigter of Schoutampt bekoompt mede alle Jaer in Cassa sal betaelen een hondert guld. boven een maeltijt eens.

29. Dat jemand van de Correspondentie een van de voorschr. ampten bekoomende, waer door de selve de magistraet of meente soude moeten verlaeten, sijn rang sal behouden op alle teren van de Correspondentie ende in soo verre een lid van de selve verblijven.

30. Dat die gene van 't Collegie, welke een Ritmeesters ofte Capiteins p(l)aetse voor hem selfs mogte bekoomen daer voor al mede alle Jaer in Cassa sal moeten betaelen, van het eerste hondert Car. guld. ende van het twede vijftig Car. guld. boven een maeltijd eens ende het selve voor een ander bekoomende alleene maer een maeldijd (sic.)

31. Dat jmand van de Corresponderende Meensluiden een officie van het eerste rang ofte Classis krijgende s' jaerlijkx over de drie hondert guldens renderende, daer voor s' jaerslix in Cassa sal bet(alen) vijf en twintig Car. guld. ende Daer en boven het gehele Collegie te tracteren met een behoorlijke maeltijd ende onder de 3 hondert guld. renderende allene een maeltijd.

32. Ende voor eene officie van het tweede Classis 25 guld. in Cassa eens.

33. Ende voor een beneficie van de 3de Classis nihil.

34. Dat jemand van de Corresponderende leden komende te trouwen, ofte een erffenisse ofte legaet buiten de nedergaende of opgaende linie van of boven duisent Car. guld. ofte ook eenig lot, ofte prijs van of boven gezeijde duesent guld. bekoomende, daer voor sal bet(alen) een Collation.

35. Dat Alle successive resolutien door de Respective senior van de praesiderende Classis, ofte jmand anders uit de selve Classis daer toe onder hen te Deputeren, pertinentelijk sullen worden aengetekent het selve in de eerste volgende Vergaderinge ter resumptie voorgebragt, ende dien nae alsoo te boeke gebragt, met bij-voeginge van dag en datum.

36. Dat Alle Commissien op Jmand van 't Collegie tot uit-voeringe van sekere geconcerteert project gedecerneert, anstonts sullen worden geboekt, met uit-druc-

kinge van de naemen der gecommiteerden, ende waer toe de selve sijn gecommiteert.

37. Dat sodaene Gecommitteerden van hunne besoignes ten eersten mondelinge rapport sullen moeten doen, ende het substantiele resultaet van dien schriftelijk overgeven, om alsoo (zooals) vooren behoorlijk te boeke gebragt te worden.

38. Dat Alle die gene van 't Collegie, welke een officie, ampt of Commissie mogen bekoomen insgelijkx ook aendstons daer mede ten voors. fine sal worden aengetekent.

39. Dat vervolgens alle neuwe ankoomende Burgermeesteren en gemeensluiden successivelijk ten boeke mede sullen moeten worden aengetekent, ende ter eerster vergaderinge de wetten eigenhandig moeten onderteijkenen.

40. Dat het voors. boek op alle vergaderinge van besoignes door de respective senior of junior sal moeten mede gebragt (worden) om bij alle occasie nagesien, ende het geconcludeerde daer in aengetekent te kunnen en moeten worden.

41. Dat Alle abuisen van tijd tot tijd bevonden wordende in dese wetten ingeslopen te zijn, ende wat daer an ook soude mogen mankeren met goedt-vinden van Leden van dit Collegie sal worden verandert, gecorrigeert, en gelimiteert ofte hierbij neuwelijkx gesuppleert.

Alb. Greven.
W. Louwerman.
W. v. Rhijn.
Albs. Greven.
J. Molkenboer.
Bern. van Rijssen. [1]

---

[1] Uit deze namen laat zich eenigzins de dagteekening opmaken. Alb. Greven Jr. namelijk overleed in 1718; alle andere onderteekenaars later.

II.

Op huiden dato ondergeschreven hebben de Ondergeschreven Gemeens-Luden met Elkanderen gecontracteert, en overeengekomen over sestijn Eerste te vergevene Meensluiden plaatsen, en waaraff reets twe vacant sijn, als de Eerste van wijlen de Rentmeester Christoffer Stuer, en de Twede van wijlen de Hopman Arent Greven In voegen als volgt.

Dat de Eerste tour sal wesen aan de geheele Cabaale, soo die van outs is geweest, de twede an de Holten, de Derde an de Vriesen, de vierde an Voet, Ridder, Ulger, en Schrijverius om uit den Haaren Eene te nomineren, en word alsoo vrijigheid gelaten, aan gemelte Cabaale, Holten, en Vriesen haar gemaakte contract ten uiteinde toe te onderhouden, en na expiratie van dien sal de Eerste tour, sijnde de vijfte vervallen aan het Roubol, de seste an de Vriesen, de sevende an het Roubol, de Agste an Voet, Ridder, Ulger, en Schrijverius, de negende an het Roubol, de tijnde an de Vriesen, de Elfde an het Roubol, de twaalfde an Voet, Ridder, Ulger, en Schrijverius, de Dertijnde an het Roubol, de veertijnde an de Vriesen, de vijftijnde an het Roubol, de sestijnde an de Vriesen, en niet an Voet, Ridder, Ulger, en Schrijverius, omdat gemelte vier Heeren in de vorige touren Egaal binnen gestelt met de Elff H:H: Vriesen.

En op voorschreven order en rang, namentlijk tusschen de Roubol, Vriesen, Voet, Ridder, Ulger en Scrijverius sullen mede worden verdeelt de tourbeurten sonder onderscheid aan welke van de Burgermeesteren de selve komen te vervallen invougen als met de Meens-luiden plaatsen is gecontracteerd, namentlijk de Eerste an Rou-

bol, de twede an de Vriesen, de Derde an Roubol, en de vierde aan Voet, Ridder, Ulger, en Schrijverius, etc.

Over de verdere officien, en beneficien worden de Heeren Burgermeesteren van het Roubol, en de Vriesen versogt, en serieus gerecommandeert, om op de selfde voet met Elkanderen te confereren en het selfde in te schikken, vorders met malkanderen te overleggen en te samen te concurreren tot al het Gene ten meeste Nntte en oorbaar voor dese nieuwe Correspondentie sal werden geoordeelt te behooren.

In waarheijts oorkonde desen getekent nadat daaraff Drie alleensluidende contracten waren geformeert.

Binnen Swol den 18 April 1713.

Was met verscheiden handen getekent.

B. Huete.
Gerh: Tichler.
C. van Voorst.
Egb: Greven.
Gerr. Brumanus.
Arnoldus Greven 1713.
R. Verhoeff 1713.
Rob: Truirniet Dr.
Everhard Podt.
Roeloff Nauta.
L. Schuirman.
H. Meuwsen.
Otto Meuwsen.
W. Fabius.
Jan van Duiren.
Wilhelm Roijer.
Ant: Cameritz.

Henr: Voet.
Egb: Ridder.
D: Ulger.
W. Scriverius.

R: V: Sonsbeeck.
Jac: Sprakel.
Johannes H. Stuer.
Evert Rietberg.
R: Hanselaer.
J. V. Laer.
Willem Berge.
Harm: van Marle.
Joannes Hanselaer.
Joan Vriesen.

III.

Nader Convenant en accoord tussen de vrienden van 't Roubol en die van de oude Cabale.

1. Dat 't accoord op den 18 April 1713 tusschen die van 't Roubol, de Vriesen en d'oude Cabale gesloten ten uijteinde toe sal worden nagekomen.

2. Dat de vrienden, van 't Roubol, en die van de Cabale van nu af aan sullen sijn en blijven geassocijeert, en een ligchaam, en de Cabale daaronder een vierde Classis uitmakende.

3. Edog dat sij haare vergaderingen van besoignes en verteringen apart sullen houden en betalen, mits dat de wederzijds Resolutien malkanderen binnen 24 uuren gecommuniceert, en derselver concurrentie versogt sal moeten worden.

4. Dat de vrienden van 't Roubol derhalven aan die van de Cabale sullen overlaten twie van hare Burgermeesteren, die evenwel met de 7 anderen van 't Roubol als van outs sullen blijven gecombineert.

5. Dat die van de Cabale met haar 2 overgenomene Burgermeesteren sullen hebben $^1/_4$ part in de commissien bij de Heeren van de Magistraat wordende bekleet na de order bij voorschr. Accoort van den 18 April 1713 tusschen die van Roubol, Vriesen en Cabale opgerigt.

6. Gelijk sij in dier voegen volgens datselve contract $^1/_4$ part sullen hebben van de respective Tourbeurten, totdat het voors. contract sal sijn geexpireert en ten einde gelopen.

7. Als wanneer sij van de commissien voor haar Burgermeesteren, nogte van de vacant wordende meensluijden plaatsen, nogte van de Tourbeurten der Heeren

Burgermeesteren voor haar $^1/_4$ classis niet meer als $^1/_4$ sullen genieten, dat is de 4de commissie, de 4de meensman, en de 4de tourbeurte van alles dat wegens de voors. 3 soorten van bedieningen aan het Roubol successive sal komen te vervallen.

8. Gelijk sij van nu af aan voor haar 4de classis een diergelijkė 4de part of 4de (?) Quarte sullen hebben in alle andere officien, ampten, en commissien, soo aan 't Roubol boven de voors. 3 gespecificeerde soorten mogten komen te vervallen.

IV. [1]

Wij ondergeschreven Gecommitteerdens uit de gesprective (sic) correspondentien van de gemeensluiden der Stad Zwolle, welke te samen genegen zijn om tot welstand van de Stad een onderlinge algemeene goede intelligentie te stabilieren, betuigen bij desen, geconvenieert en over eengekomen te zijn, dat tot een grondslag van dien, en tot voorkominge van alle verwijdering en oneindigheden in het toekomende tusschen de drie ondergenoemde Hooft Correspondentien een volkomen egaliteit van alles sal worden geobserveerd en onderhouden, of schoon d' eene d' andere in getal van Burgermeesteren of gemeensluiden moge overtreffen, en dat ook gem: egaliteit ten uiteinde van dit contract toe sal continueren en onderhouden worden, onangesien het getal der Burgermeesteren ofte gemeensluiden geduirende die tijd merkelijk in d' eene of andere correspondentie mogen aanwassen of verminderen.

[1]) Ik was in de gelegenheid dit stuk te vergelijken met een afschrift berustende onder Mr. G. Wicherlink, Notaris te Zwolle; hetgeen in [ ] geplaatst is, is daaraan ontleend.

dat oversulx de Burgermeesters plaatsen, welke in het toekomende sullen komen te vaceren, mitsgaders de gemeentsmansplaatsen: welke reets vacant sijn, of nog sullen worden, sullen staan ter dispositie van de gecombineerde correspondentien van de oude Vriesen en Cabale voor een geregte derde part, aan de gecombineerde correspondentien van de Holten en Vriesen voor een gelijke derde, en aan de correspondentie van het Roubol insgelijk voor een derde part, zijnde de praeferentie der toeren, ofte aan wie d' eerste, twiede en derde tour ten opzigte van de gemeensluiplaatsen sal staan, bij accommodatie gereguleert en vastgestelt in manieren navolgende, dat d' eerste tour sal staan aan de gecombineerde correspondentie van d' Holten en Vriesen, en van het Roubol samen, de twiede aan de oude Vriesen en Cabale, de derde aan 't Roubol, de vierde aan de Holten en Vriesen, de vijfde wederom aan de oude Vriesen, de seste aan de Roubol, de sevende aan de Holten en Vriesen, en de touren vervolglijk op die voet ommegaan, totdat de vijf en twintigste vacant wordende gemeensmansplaatse werkelijk sal wesen vervult, waar van alsoo de dispositie valt aan de Holten en Vriesen.

Edog in opzigte van de Burgermeesters plaatsen is geconvenieert, dat op die Pauli keur, welke eerst sal komen te volgen op d' eerste vacature van een Burgermeesters plaatse, de Correspondentien van de Holten en Vriesen en het Roubol gesamentlijk aan d' Eene en de Correspondentien van de oude Vriesen en Cabale aan d' andere kante sullen ter bone gaan, als of tusschen deselve geen engagement en lag, sodanig nogtans, dat diegene van gemelte Hooftparthijen, welke die meester in die Keur wort, in de vacante plaatse wel sal mogen

kiesen die persoon, waaraan deselve sig moge hebben verbonden, dog sulx niet te min voor een tour moeten annemen, sullende in cas dat de oude Vriesen en Cabale die keur winnen, de twiede tour staan aan de Holten en Vriesen en het Roubol te samen, de derde aan het Roubol, de vierde aan d' oude Vriesen en Cabale, de vijfde aan de Holten en Vriesen en soo voort, dog soo wanneer dese integendeel daar in mogten komen te triumpheren, als dan de twiede tour sal staan aan de oude Vriesen en Cabale, de derde aan het Roubol, de vierde aan de Holten en Vriesen, de vijfde aan de oude Vriesen en Cabale, en soo voort de touren ten uiteinde van dit contract toe op dien voet ommegaan, en soo lange continueren, tot dat ieder parthije hare portie of derde deel hebbe genoten, zullende die correspondentie, waar an de dispositie van een of meer Burgermeesteren of Gemeensmansplaatsen sullen komen te staan, de personen, welke sij daer toe sullen willen hebben gepromoveert, op de vierde dag voor de respective keuren van Pauli en Luciae, door Gecommitteerdens an de Correspondentien behoorlijk moeten bekent maken, bij een boete van vijftig Car. gls. voor ieder dag, dat sodane bekentmakinge later sal worden gedaan, ten profijte van de voors. Correspondentien.

Dat wijders over alle vordere *ampten*, *commissien*, *officien en Beneficien*, *soo wel militaire als Politijque*, *en generalijk al het gene op enigerhande wijse van de dispositie van de Heeren van de Magistraat is afhangende*, op gelijke wijse door voors. drie Hooft Correspondentien, ieder voor een derde part sal worden gedisponeert, en de praeferentie bij accommodatie of andersints bij lotinge gereguleert, zijnde egter an de Gecommitteerdens van de Holten op haar versoek toege-

staan, dat de *Tourbeurten en Presidents beurten*, welke sullen komen te vallen ter dispositie van d' Heeren Burgermeesteren van de Holten, aan deselve sullen worden gelaten; en die tourbeurten en Praesidents beurten,* welke sullen komen te vallen ter dispositie van de overige Heeren Burgermeesteren, verdeelt in vijf portien ofte touren, waarvan eene portie sal staan ter dispositie van de Vriesen, welke met de Holten gecombineert sijn, en daar en tegens twie portien ter dispositie van de oude Vriesen en Cabale, en gelijke twie portien aan 't Roubol, waarvan vervolglijk de voorrang, ofte aan wie d' eerste, twiede, derde en vierde, en verdere tour soude staan, bij lotinge in dier voegen is gereguleert, dat de eerste tour nu staat ter dispositie van de voorgen. Vriesen, de twiede en derde aan het Roubol, en de vierde en vijfde aan de oude Vriesen en Cabale, de seste aan voors. Vriesen, en soo voort, zullende dit contract in opsigte der tourbeurten en Presidentsbeurten continueren totdat ieder correspondentie daar van in conformite van bovengem. repartitie sijn geregte portie sal hebben genoten, of schoon het selve door vervullinge van de vijf en twintigste gemeentsmansplaatse inmiddels mogte komen t' expireren.

Zijnde door de Gecommitteerden respectivelijk gepraesupponeert en uit derselver wederzijdse rapporten voor vast gestelt dat over de commissien reeds vacant zijnde, of nog in de tijd van de ses eerst volgende Jaaren aan dese Stad open sullende vallen, door de gesamentlijke Heeren Burgermeesteren sal worden gedisponeert in dier voegen, dat aan de Correspondentie van de Holten en Vriesen werde geconfereert de commissie ter Generaliteit voor ses Jaaren, aan de oude Vriesen en Cabale de Admiraliteit van Amsterdam voor drie Jaren ingaande

op maij 1723. de Binnenlantse deputatie voor de ses eerste volgende Jaaren aan de oude Vriesen en Cabale voor de Eene, en 't Roubol voor d' andere halfscheit, en over de praeferentie ofte verdeelinge daar van te convenieren, hebbende de Gecommitteerden van 't Roubol gerapporteert, dat haare Heeren Burgermeesteren hadden verklaart sig eene van de twie projecten door de Heer Camener Queisen voorgeslagen omtrent de verdeelinge van gemelte deputatie souden laten welgevallen; volgens welke d' eerste anderhalf Jaar van gemelte deputatie soude worden toegelegt aan het Roubol en de drie volgende Jaaren aan de oude Vriesen en Cabale en de laatste anderhalf Jaar aan 't Roubol: ofte anders het eerste Jaar aan 't Roubol, de volgende anderhalf Jaar aan de oude Vriesen en Cabale, het Jaar daar an volgende wederom aan het Roubol, de andere half Jaar daarop volgende aan de oude Vriesen en Cabale en 't laatste Jaar aan 't Roubol, sullende sig gemelte Heeren van 't Roubol over de verkiesinge omtrent gem: projecten op morgen verklaren: hebbende de Gecommitteerdens van d' oude Vriesen en Cabale verklaart dat hare Heeren Burgermeesteren sig daar mede souden confirmeren.

Voorts is geconvenieert, dat soo het mogte gebeuren, dat een ofte meer Burgermeesteren, op welkers persoon of personen, een of meer commissien, hetzij in het geheel, ofte ten deele mogen worden geconfereert, aflijvig mogten komen te worden voor en al eer sij deselve ten einde toe mogten hebben bekleet, alsdan de dispositie daar van sal staan aan de Correspondentie, waarvan sodane afgestorven Burgermr. eene ofte meer, sal hebben gehoort, onaangesien sodane Correspondentie door dat versterf ook ten enemaal van Burgmrs. mogte worden berooft; als mede dat door de ondertekeninge deses de

vorige contracten tussen de voors. Hooft Correspondentien nog leggende sullen worden gehouden voor geannulleert en vernietigt. In kennisse der waarheit hebben wij ondergeschreven Gecommitteerdens desen getekent, en ieder eene overgenomen, om in onse Correspondentien respectivelijk in te brengen, en door de gesamentlijke vordere leden te worden getekend en bevestigt. Gedaan in Zwolle sonder arg ofte list den 1 Junii 1720.

Egb. Ridder.	Gerrit Brouwer.
L. v. Sonsbeck.	Roelof Nauta.
Jan Stolte.	O. van Stegeren.
Joan Rouse.	S. J. Scriverius.
[Jac. Sprakel.]	Gerh. Spaer.
Joan Crants.	A. v. Muiden.
[G. W. Golts.]	E. Metelekamp.
Joan Vriesen.	Henr. Holt.
A. G. Vriesen.	J. Holt.
[H. Rijnvis.]	Henr. Voet.
Everhard Pot.	Evert Rietberg.
Chr. van Voorst.	G. Brumanus.
Wijbr. Fabius.	Egb. Greve.
[R. Hanselaar.	Joan Hanselaer.
L. Schuierman.	Roelof Eekholt.
Herm. Meeuwsen.	Henr. van Rijssen.
Willem Berg.	Wilh. Greven.
Harm. van Marle.	Egb. Molkenbour.
A. Waterham.	Herm. Queisen Sen. 1720.]
Matth. Schucking.	

[Anno 1720 den 21 Julij hebben de ondergeschreven Gecomm: van de respective Correspondentien wederom vergaderd zijnde gerapporteerd dat zij het vorenstaende Contract aen haer HH. Burgermeesteren ieder in den hare hadden gecommuniceerd welke na examinatie van hetzelve

hadden betuigd zich hetselve te laten welgevallen, en aengenomen op dien voet daer bij voormeld met den anderen te zullen corresponderen en zich in allen deelen daerna schikken. Des ten oirkonde hebben wij ondergeschreven Gecomm. tot dien einde nader vergaderd zijnde desen nader geteekend. Gedaen in Zwolle op dato voorschr.,

Was geteekend

J. Vriesen.
A. G. Vriesen.

Jan Stolte. Chr. van Voorst.
Joan Ronse. Wijb. Fabius.]

Supplement.

Dit soude bestaan daar in, wanneer een ampt vacant is geworden, 't welke bestaat in konst, scientie, etc. dat dat selve door de Heeren Burgermeesteren soude moeten vergeven worden, en haar Ed. daer over alleen disponeren.

HOE JOAN JORDENS

SCHOUT VAN COLMSCHATE WERD.

Voor mij ligt een handschrift in folio getiteld: *Annotatien van het Scholtampt van Colmschaate, en andere secrete zaken daar toe specterende, door mij Joan Jordens als Scholtus van tijd tot tijd geholden, beginnende met het anveerden van 't Scholtampt.* Oorspronkelijk schijnt de inhoud met dien titel in overeenstemming geweest te zijn, maar thans is dit alleen in zoover het geval, dat daarin voorkomt het verhaal van de wijze waarop de schrijver zijn ambt bekomen heeft. Dit is intusschen karakteristiek genoeg om hier afgeschreven te worden.

„Anno 1727 Den 10 Julij Nadat door de doodt van wijlen de Heer Cam[r] Adriaan van Duren, zijnde in 't laatste van de maand Junij des selvigen jaars overleden het Scholtampt van Colmschaate ware vacant geworden Soo is over het voorn. Scholtampt des morgens om elf uiren alhier binnen Deventer door de onder benoemde Heeren als tot de begevinge van dien daar toe beregtigt, op het Stads Wijnhuis gelotet.

De lotinge geschag met dobbelstenen te weten, die

de hoogste of meeste oogen gooijde de begevinge daar van soude hebben. Waarop de lotinge aldus geschiedde.

De heer Cam^{r}. Georg Jordens tien oogen.

Jck Joan Jordens mede tien oogen.

Dr. Gerrit Jordens seven oogen.

Comis Evert Henrik Jordens vier oogen.

Soodat de H^{r}. Cam^{r}. Georg Jordens en ick evenveel of egaal oogen hadden, soo is daar op anstonts wederom tusschen ons beijden gelotet.

De Heer Cam^{r}. Georg Jordens agt oogen

Jck Joan Jordens Tien oogen.

En is mij aldus het Scholtampt van Colmschate bij lotinge toegevallen, waarvan Godt allene de eere toekomt, die het lot aldus in mijn faveur bestiert heeft.

Voor en al eer ick mij declareerde het Scholtampt an te nemen, so besolliciteerde ick bij de gesamentlijke Goedheeren van al de Buurschappen van Colmschate den ontfangst van verpondinge en contributie, waar toe ick genoegsaam van alle de toesage verkreeg; mij daar in dan geruststellende, soo declareerde ick mij het voorn: Scholtampt an te nemen en ben alsoo in beijde Sociteijten soo Neutrale als Gecombineerde geapprobeert.

Nadat dit vooraf gegaan ware, soo wierd bij de Heeren van de Magistraat de tijd tot begevinge op den 28 Julij 1727 gestelt, op welke tijd gelijk uit de nevenstaande Acte te essien is, ick door Gods onverdiende goedheid tot Scholtus van Colmschate ben angestelt, en hebbe daarop den selvigen morgen den vereisten Eed in handen van de Heeren van de Magistraat afgelegt en ben alsoo werkelik in functie gestelt, dat de Heere

mij lange jaren ten ansien van mijn Vrouw en kinderen wil laten genieten."

Na dit verhaal volgt het uittreksel uit het Boek van de Resolutien der stad Deventer, waarin Schepenen en Raad hem tot Scholtus verkiezen „op het tractement, profijt en emolumenten daartoe staande" en een dito van denzelfden 28 Julij luidende: „Schep. ende Rt. sullen het daar heenen soeken te dirigeren, dat den Ontfangst van de Verpondinge Contributie etc: bij het Scholtampt van Colmschate verblieve en door de Geervden an de Scholtus Joan Jordens worde gegeven."

Hierop, zoo luidt het verhaal verder, „hebbe ick mij geinformeert gehad, hoe het voor desen met de begevinge en den Ontfangst sig heeft toegedragen op wat forme de vergaderinge tot de begevinge van den ontfangst wierde belegt, en wie sulx moste doen, waar van mijn de Hr. Oud Burgr. Bouwer heeft onderrigt dat de begevinge an de Hr. Duren saall. [zaliger] allene door de Gojer mark ware geschied daar de andere markten seer over gedoleert hebben.

Om dan alle disputen die omtrent de begevinge van den Ontfangst souden kunnen voortkomen te mieden, soo ben ick met advies van goede vrienden te rade geworden, een opstel waarbij de gesamentlijke Goedheeren mij den voorn. Ontfangst geven, te maken, en hebbe hetselve door genoegsaam al de Goedheeren laten tekenen."

De acte door de gezamelijke Goedheeren van Colmschate geteekend luidde aldus:

„Aldewijl de Heeren van de Magistraat van Deventer in plaatze van wijlen de Heer Adriaan van Duren tot Scholtus van Colmschate hebben angestelt Dr. Joan Jordens, ook in opsigte van den Ontfangst van dat Scholtampt de annexe favorable Resolutie voor den selven

genomen. En geconsidereert zijnde, dat den Ontfangst altijd onafscheidelijk van dit Scholtampt sij geweest, Mitsgaders dat ook het ware interest der gesamentelijke Goedheeren daar in resideert, dat deselve henvorders mede gecombineert blieve: Soo hebben de ondergeschreven Erfgenamen ten gevolge van dien op gemelten D^r. Joan Jordens met hunne stemmen tot den vacanten Ontfangst van Colmschate wel willen begunstigen. Den 30 Aug. 1727."

(Volgen de namen en qualiteiten der Goedheeren.)

Evenals zijn voorganger verkreeg hij nu nog van Gedeputeerde Staten, tot wie hij zich hiertoe bij request gewend had, het Ontvangerschap van het vuurstedegeld, den 1000^en penning en het koffijgeld ingaande met het jaar 1728, „mits daarvoor stellende reele cautie", bij besluit van dat Collegie van 14 Oct. 1727.

J. I. VAN DOORNINCK.

OVER DEN EIGENAARDIGEN
RECHTSTOESTAND VAN NOG NIET GEOOGSTE VRUCHTEN
VOLGENS OVERIJSSELSCH LANDRECHT.

In het Overijsselsch landrecht worden twee gevallen aangetroffen, waarin nog niet geoogste, alzoo nog wortelvaste veldvruchten, als zelfstandige rechtsobjecten in het vermogen van den persoon, die deze verbouwd heeft, worden aangemerkt. Het eerste geval komt voor bij de panding, het ander bij de regeling der rechten, welke aan de erfgenamen van den vruchtgebruiker toekomen op de vruchten, welke tijdens het overlijden des vruchtgebruikers groeijen op de met lijftucht bezwaarde landelijke eigendommen.

Bij de panding bepaalt art. 1 T 7 D 1 L. v. O: "So de beweeglijke goederen, have, item *het fluis of de schoef* op eenig onderpant voor de renten niet genoeg zijn, sal aan den grond gepand..... worden. Uit deze bepaling in verband beschouwd met art. 1 T 6 D 1 en art. 20 T 44 D 2 L. v. O. volgt, dat ons landrecht twee wijzen van panding kende, nl. een panding aan het gerede (res mobiles) en een panding aan het ongerede (res immobiles), terwijl dan onder de panding

aan het gerede, behalve de beweeglijke goederen en have, ook vielen de nog niet geoogste veldvruchten, item fluis of de schoef.[1]) Dat recht van panding aan het fluis of de schoef als panding aan het gerede in tegenstelling van de panding aan het ongerede (dat erve offt guedt) kent reeds Winhoff[2], en de Chalmot[3]) teekent in zijn commentaar op het woord schoeffen schove aan, dat dit in het algemeen beteekent het gewas op den lande als wordende in schoven te zamen geschoven. Onverschillig dus of de vruchten al dan niet van den bodem gescheiden waren, werd bij de panding aan het gerede het gezaaide, zoodra het den grond ontsproten was, als door den verbouwer reeds verkregen en als een zelfstandig en pandbaar rechtsobject in het vermogen van dien verbouwer aangemerkt.

Die zelfstandige stelling van nog niet geoogste veldvruchten in het vermogen van den verbouwer ligt ook ten grondslag aan de bepaling,[4]) waarbij voorgeschreven wordt, dat zoo de tuchtenaar zelf het tuchtgoed had gebouwd en bezaaid en daarna kwam te overlijden, voordat de vruchten afgemaaid of andersints van den grond afgesneden waren, zijn erfgenamen alsdan dat jaar die vruchten zullen genieten naar meijers recht.

Ook hier dus, hoezeer met de beperking uit het meijersrecht, worden voor een gedeelte de nog niet geoogste vruchten als door den verbouwer verkregen aangemerkt, zoodra door deze de zaaijing bewerkstelligd is.

Van waar is nu die eigenaardige rechtsbeschouwing

---

[1]) Conf. M. C. Nessink. Aanmerkingen op het landrecht van Overijssel. Eerste stuk ad art. 1 T 6 en art. 1 T 7 D 1 pp. 225 en vv. 244 en vv.

[2]) Landrecht van Averissel, art. 10. Deel 4.

[3]) De Chalmot L. v. A. p. 164.

[4]) Landrecht van O. art. 11 T 3 D 2.

omtrent nog niet geoogste veldvruchten in ons landrecht gekomen? Met het romeinsche recht heeft zij klaarblijkelijk niets te maken, daar, integendeel, in dit recht in al zijne gestrengheid het beginsel gold, dat de nog niet gescheiden vruchten, evenals de aardkluit zelf, een pars fundi waren en alzoo als integrerend deel des bodems geen rechtsobjectiviteit konden hebben. Fructus pendentes pars fundi videntur [1]) is aldaar de algemeene regel: het nondum sunt is dan omtrent die niet geoogste en nog wortelvaste vruchten toepasselijk en uit die beschouwing vloeit tevens j. r. de rechtvaardiging voort van de leer, dat bij het einde van het vruchtgebruik alle nog niet geoogste vruchten weder aan den eigenaar des bodems vervallen. [2]) Waar dus blijkbaar de aangehaalde bepalingen niet binnen den kring van het romeinsche recht vallen, ligt de herkomst dier bepalingen uit het germaansche recht voor de hand.

Ofschoon in het germaansche recht evenals in het Romeinsche de regel gold, dat de nog niet gescheiden vruchten aan den eigenaar des vruchtdragenden bodems toekwamen, zoo onderging die regel toch eene wijziging met betrekking tot de vruchten welke bij hare cultuur den arbeid van den mensch behoefden. Bij deze trad de opvatting op den voorgrond dat zij niet zoozeer voortbrengselen van den bodem, maar veeleer van den menschelijken arbeid en vlijt waren en in overeenstemming met deze beschouwing werden de veldvruchten op den akker door hem verdiend d. i. in eigendom verkregen, die den tot de cultuur dier vruchten noodzakelijken arbeid (het ploegen, zaaijen en eggen) verricht had.

---

[1]) l 44 ff de rei vind. L 7 T 1.

[2]) l 13 ff quibus modis usufr. vel us. am. L 7 T 4· Arndts Pandect. p. 246.

Het Germaansche recht is in afwijking van het romeinsche meer geneigd de vruchten als een loon van den menschelijken arbeid en vlijt te beschouwen en van dit standpunt uit plaatst het gedeeltelijk de natuurlijke vruchten, wat eigendomsrecht en wijze van verkrijging betreft, op gelijke lijn met de vruchten van nijverheid. [1]) Zoowel vele oude rechtsparoemien b. v. wie zaait die maait — als aanteekeningen in de oude rechtsboeken leggen getuigenis van die eigenaardige rechtsbeschouwing af, welke inzonderheid te voorschijn treedt in vele bepalingen van den Sachsenspiegel, een rechtsboek, waarvan reeds door Winhoff de inwerking op onze oude rechten werd erkend.

In de Sachsenspiegel wordt geleerd, ingeval iemand bona fide (unwetend) het land van een ander heeft beploegd en bezaaid, voor dat de eigenaar zijn eigendomsklachte heeft ingesteld:

Svat so he saiet unverklaget he behalt die sat unde gift sinen tins jeneme die dat lant behalt Ssp. D II art. 46 § 2: en wijders wordt als een algemeene regel opgeteekend in Deel II art. 58 § 2 in fine: „Des mannes sat, die he mit sime pluge wirkt, die is verdenet, als die egede dar over gat": Welke beginsel de nadere toepassing vindt art. 76 § 3 en 4 Deel III der Ssp. alwaar bij het overlijden der huisvrouw, die te voren weduwe in haar volgend huwelijk eigen of leengoed, vruchtgebruik of thijnsen had medegebracht, de verkrijging van de tijdens het overlijden der vrouw op die goederen wassende vruchten door den overlevenden man geheel afhankelijk wordt gesteld van de omstandigheid of de vrouw, wanneer de man hare goederen zelf ge-

[1]) Conff. Bluntschli Deutsche Privatrecht § 72 Mit Termaier Privatrecht Band 1 § 165.

ploegd heeft „êr der sat of na der sat, als die egede dat lant began hevet" is gestorven, in welke laatste geval alle de vruchten door den man zijn verkregen.

De nog niet geoogste veldvruchten waren alzoo verdiend, d. i. in den eigendom van den verbouwer gekomen, en hadden een eigen rechtsobjectiviteit erlangd, zoodra slechts de egge over den akker gegaan was. Zoodanige vruchten namen in vele gevallen volgens het germaansche recht een van de rechtsbetrekkingen van grond en bodem, waaruit zij ontsproten waren, onafhankelijke en zelfstandige rechtstelling in, en waren alsdan op zich zelf reeds vatbaar om het onderwerp van rechtsbetrekkingen te zijn. Diezelfde rechtsstelling onderstelt ook voor de nog niet gescheiden vruchten ons landrecht in de aangehaalde bepalingen en hieruit volgt noodwendig dat de oorsprong dezer bepalingen eenig en alleen in het Germaansche recht te zoeken is.

Hetgeen Strijk reeds opmerkte in zijn Usus modernus pandectarum § VII L 7 T 4, verschenen in het begin der vorige eeuw „Circa fructus hoc jure saxonico singulare est quod non respiciatur ad perceptionem, sed solius curae ratio habeatur, an ager satus et rastro subactus fuerit, tunc enim pro labore mercedis loco fructus industriales lucratur" blijkt dan ook ten opzichte van het Overijsselsch landrecht voor toepassing vatbaar te zijn.

G. WICHERLINK.

ONZE LIEVE VROUWE BROEDERSCHAP

TE KAMPEN.

Ontrolt de geschiedenis der middeleeuwen in menig opzicht een donker tafereel voor onze oogen, dat zich kenmerkt door verregaande ruwheid, gemis aan rechtszekerheid en aan algemeene ontwikkeling en beschaving, en doet hare beschouwing in zooverre ons min aangenaam aan, te ver gaan zij die niets dan duisternis, domheid en ellende in dit tijdperk meenen te ontdekken.

Neen, met dankbaarheid moet het worden erkend, dat die dagen naast veel kwaads ook veel goeds hebben opgeleverd.

Niet weinig hebben daartoe bijgedragen de verschillende vereenigingen en broederschappen die successivelijk ontstonden. Men denke aan het gildewezen, waardoor kunst en nijverheid tot een groote hoogte konde worden opgevoerd, waardoor eene hechte band werd gelegd tusschen werkman en werkgever, eene broederschap tusschen beiden in het leven werd geroepen waarvan men in onze dagen geen begrip heeft, en die toch, zoo ze thans nog aanwezig was, menig treurtoneel zou hebben

voorkomen, waar van de laatste tijden maar al te dikwijls getuige zijn geweest.

Men denke verder aan de verschillende vereenigingen tot het verplegen en verzorgen der armen, aan de verschillende gestichten tot opname van zieken en bejaarden, aan de verschillende broederschappen en vereenigingen tot aankweeking van kennis en godsdienstzin.

Van sommige dier inrichtingen plukken wij nog in onze dagen de vruchten, laat ons dit doen met dankbare erkenning van het goede dier dagen. De meeste dier instellingen zijn thans evenwel verdwenen, en de geschiedenis alleen geeft ons bericht van hun vroeger bestaan. Toch is het van groot gewicht voor een juiste beoordeeling van den maatschappelijken toestand dier tijden, om meer van nabij met deze inrichtingen kennis te maken, en het is daarom dat ik hier zal trachten eene korte schets te leveren van de voormalige Memorie van O. L. Vrouwe, of O. L. V. Broederschap in de L. V. kerk te Kampen.

De oorspronkelijke stichtingsbrief dezer broederschap is niet meer voorhanden, maar de hoofdinhoud daarvan vinden we opgenomen in een brief die de memoriemeesters Jacob Bolhoorn, Johan Hermansz, Henrick van Steenre en Johan van Urk in 1520 aan den bisschop van Utrecht, Philips van Bourgondie zonden, om hem te verzoeken de broederschap op nieuw te bevestigen en te erkennen. [1])

Op S^t^. Catharinen dag (den 28^en^ Nov.) van het jaar 1380 vereenigden zich eenige goede en devote mannen en vrouwen, met consent van burgemeesters, Schepenen en raad en de gansche gemeente van Kampen, om tot vermeerdering van den dienst gods, die toenmaals in

[1]) Kamper Arch. Min. IV. p. 210.

de L. Vrouwe kerk gering was, zich tot eene broederschap ter eere van O. L. Vrouwe.

Dat de dienst in deze kerk toenmaals gering was behoeft ons niet zoo bizonder te verwonderen, wanneer we in aanmerking nemen, dat ze, aanvankelijk eene met riet gedekte kapel zijnde, eerst ter eere der twaalf Apostelen, later van die der H. Maagd,[1]) eerst in 1369 begonnen werd gebouwd te worden op den voet zooals wij haar thans nog als een sieraad van bouwkunst kunnen bewonderen. In 1380 zal de kerk dus eerst kort voltooid zijn geweest, en verwondering behoeft het dus niet te wekken dat het kerkbezoek toenmaals nog niet groot was, te minder omdat waarschijnlijk tot voor kort de Burgel zich slechts tot het Kalverbosch uitstrekte en zich aldaar noord-oostwaarts naar den IJssel boog langs de botervatsteeg, zoodat al wat daarbuiten lag niet tot de stad gerekend werd, maar de *buitenhoek* werd genoemd. Sedert kort was dit deel met de stad vereenigd geworden, en was men ook hier begonnen meer huizen te bouwen, zoodat het eerst nu meer algemeen bewoond werd.[2])

Het doel der broederschap was tweeledig 1°. bevordering van den godsdienst, 2°. armverzorging.

Wat het eerste punt betreft, vindt men bepaald dat men elken Saterdag met twee dienaren als diakenen en subdiakenen en de priesters en schoolkinderen (reeds toenmaals schijnt dus aan deze kerk eene school verbonden te zijn geweest) een zingende mis in O. L. V. kerk zoude houden, terwijl tevens op het kleine orgel der kerk dat aan de broederschap behoorde, zou worden gespeeld, en de groote klok zou worden gebeierd. Om

---

[1]) Toe Bocop, Kron. p. 217.
[2]) Moulin, Kamper Kron. I. 151.

de dienst te beter in te richten schonken de broeders en zusters vijf altaren in de kerk, met alle daartoe benoodigde sieraden, dienstgewaad en ornamenten. Van deze altaren vond ik in de registers der vicariën en in de memorieboeken, vier met name genoemd, nl. het altaar van O. L. Vrouwe in Nooden, het St. Jacobsaltaar, het Allerzielen altaar, en het altaar van O. L. Vrouwe daar de ezel voor placht te staan. Deze ezel zal zeker de bekende houten ezel zijn geweest die jaarlijks op Palmdage dienst deed bij de intocht van de pelgrims van Jeruzalem.

Tevens stelde men zeven priesters aan die geene andere missen zouden mogen aannemen dan alleen voor de zielen van de overledene broeders en zusters van de memorie, voor de levenden getrouwelijk zouden bidden, en alle dagen de zeven getijden in die kerk zouden zingen. Ze zouden vervolgens elken zondag na den Vesper en de Completen vigilien van negen lexen zingen, en des maandags zielemissen lezen voor de afgestorvenen uit de broederschap.

Telken jare des Saterdags voor St. Agnetendag (21 Januari) zou men eene vigilie van negen lexen lezen, en des daags daarna en den geheelen Octave door zouden de broeders en zusters voor de overledene leden der broederschap, door alle priesters in Kampen zielemissen zonder tal doen lezen in de L. V. kerk.

Ter gelegenheid van deze vigilien die ik elders in het memorieboek „de langhe vigilien", en dezer mis die ik de requiems mis vond genoemd, kreeg de schoolmeester een kwart wijns, [1]) de koster een mengelen, en vier scholieren ieder van elke mis twee duutmers.

---

[1]) Een *take wijns* was = 2 *quarten*, een *quart* = 2 *mengelen*. Een quart wijns gold in 1532, 3 stnivers holl. = 9 plakken.

De onkosten die deze plechtigheden veroorzaakten werden bestreden uit de giften en legaten die de broeders bepaaldelijk tot dit doel bestemden, en het schijnt wel dat het vieren dezer missen op hoogen prijs werd gesteld. Zoo werd zelfs het jaargetijde van Rudolf van Diepholt, bisschop van Utrecht gevierd. Ik lees nl. in het memorieboek: „Jtem die twe pont van dezen drien ponden voersz. sijnt ghecomen ende ghegeuen van Selighe bisschop Roloff van Diepholt ene ewighe iaerghetijde mede te holden. Jtem men sal gheuen van selighe bisscop Rolofs iaerghetijde elcken priester, schoelmeijster ende koster elc twe krumsterte." Ook hij schijnt dus lid der broederschap te zijn geweest.

Men vierde deze jaargetijden volgens eenen daarvan opgemaakten kalender, doch die niet tot ons is gekomen.

Gelijk ik evenwel reeds zooeven opmerkte was het niet alleen de godsdienstoefening, maar ook, en vooral het onderhoud en de verzorging der armen die der broederschap ter harte gingen. Immers iederen zondag werden er door haar aan de armen aalmoesen uitgedeeld.

De administratie van beide doeleinden der memorie, bevordering van den godsdienstzin en beoefening der weldadigheid, waren, later althans, geheel van elkander gescheiden, zoodat we op het Kamper Archief bezitten twee boeken der memorie, één voor ieder dezer beide afdeelingen afzonderlijk.

Het boek waarin de giften voor aalmoezen werden opgeteekend, vangt aan met den jare 1459, en de aanhef zou kunnen doen vermoeden dat we hier het stichtingsjaar hebben voor dit deel der Memorie, ware het niet dat uit de zooeven medegedeelden inhoud der stichtingsbrief voldingend blijkt, dat vanaf den beginne de armverzorging mede het doel der memorie uitmaakte.

Ik geloof dus dat men meer recht heeft om te gelooven dat eerst sedert 1459 de administratie der armverzorging eene afzonderlijke is geworden.

Laat ons nu de bepalingen hieromtrent wat nader beschouwen. We lezen dan vooreerst dat de memoriemeesters uit de bijeengebrachte gelden zouden bedeelen: „die rechte arme huis sittende, de daghlix bider straten om gode nyet en ghaen, die beneden der broder straten wonen, wtwaert aen, die binnen Sante Nycolaus kerke van den hilligen cruce ghien prouen offte aelmissen en hebben."

De giften zouden dus worden verstrekt aan de armen die te huis zaten, dus denkelijk gebrekkigen en ouden van dagen, die dagelijks niet meer bij de huizen konden rondgaan; tenzij men hier zou moeten denken aan meer fatsoenlijke armen, die niet bij de straat wilden gaan bedelen. Waarschijnlijk komt mij dit laatste evenwel niet voor, omdat men in die dagen het bedelen niet tot schande rekende, maar integendeel van gevoelen was dat het allezins billijk is dat de rijker bedeelden, herinnerd worden aan hunnen plicht om voor hunne armere natuurgenooten iets af te zonderen.

In de stad Groningen werd tot verzorging van dezelfde kategorie armen in 1437 eene vereeniging in het leven geroepen, die met de onderhavige veel overeenkomst had. [1])

Niet alle huiszittende armen te Kampen zouden evenwel van onze broederschap kunnen profiteeren, integendeel alléén degene die woonden beneden de Broederstraat naar den buitenhoek toe, welke, gelijk ik reeds zooeven opmerkte, toenmaals eerst in het opkomen was.

Bovendien was nog voorwaarde dat ze geen aalmoezen

[1]) Diest Lorgion. Geschiedk. Beschr. v. Gron. I. 234.

ontvingen of prouen hadden uit het bovenste gedeelte der stad, nl. van de Memorie van het H. Kruis, in de St Nicolaaskerk in 1311 opgericht, en die ook de zorg voor de armen op zich nam.

De armhuiszittenden die aan deze voorwaarden voldeden, konden zich des Vrijdags telken weke vervoegen ten huize van den memoriemeester, om een teeken of bon af te halen, om daarop des zondags als de eerste of tweede mis in de kerk gevierd was, van de memoriemeesters, een brood van een halven kromstaart, en een kop of een derde pond boter te ontvangen. Later werd door eene gift van de weduwe van zekeren Albert Daems, een half pond boter telkens gegeven, terwijl men in de vasten in plaats van boter, drie haringen op elk brood gaf.

Ieder die der Memorie eene bijdrage tot de aalmoezen wenschte te geven, kon met niet minder dan drie heeren ponden des jaars volstaan, of zulk een kapitaal in eens als dit bedrag aan rente opleverde, en welke som in vaste renten zoude worden belegd. Wanneer door oorlog, brand of onvoorziene toevallen de goederen waaruit de renten gingen mochten verdorven worden of te niet gaan, dan was de memorie niet verplicht de aalmoezen tot een hooger bedrag uit te reiken, dan tot den werkelijken opbrengst dier goederen.

In den regel was het aan de Memorie overgelaten om de personen aan te wijzen die de aalmoezen zouden genieten. In sommige giften evenwel vindt men uitdrukkelijk den persoon genoemd, ten wiens behoeve de gift voor eene aalmoes werd gedaan.

Het spreekt van zelf dat het aantal der uit te reiken aalmoezen niet onbepaald konde zijn, omdat men dan weldra gevaar zou loopen boven de krachten der ver-

eeniging te gaan. Aanvankelijk was in de stichtingsbrief bepaald dat het aantal uit te keeren aalmoezen iederen Zondag zou bedragen een honderd en een. Allengs evenwel schijnt men van dit aantal te zijn afgeweken, en het aanmerkelijk te hebben vermeerderd.

Het schijnt dat dit der stadsregeering minder aangenaam was, hetzij dat ze den invloed vreesde die de Memorie daardoor op de bevolking der stad uitoefende, hetzij ze vreesde dat luiheid en armoede de gevolgen van eene al te kwistige bedeeling zouden worden, hetzij eindelijk dat de inkomsten van het andere deel der memorie verminderden. Wat hiervan ook zij, zooveel is zeker dat de stadsregeering den 20en Aug. 1475 bepaalde, [1]) dat men het aantal aalmoezen door de memorie uit te keeren, met niet meer dan honderd zoude mogen vermeerderen, met verdere bepaling, dat zoo wat er meer zou worden gegeven, door de memoriemeesters voor de helft zoude worden uitgekeerd aan de kerkmeesters tot timmering der L. V. kerk, en voor de andere helft zoude worden aangewend tot den dienst Gods en de ornamenten der memorie. Ook zouden de aalmoezen niet meer mogen bedragen dan een half kromstaarts brood, een half pond roode boter, of haring of spek in de plaats en ter waarde van dien.

Het bestuur der memorie was bij twee provisoren of Memoriemeesters, waarvan jaarlijks een moest aftreden en door een ander worden vervangen. De keuze dezer personen geschiedde door twee kerkmeesters en door drie of vier broeders van de memorie, die haar getrouwelijk hadden gediend. Aan deze memoriemeesters was de administratie der memorie in beide deelen geheel toever-

---

[1]) Dig. Nov. p. 23.

trouwd, zij betaalden alle onkosten en uitgaven, en inden al de renten en opkomsten.

De aftreding van een hunner had telken jare plaats op den zondag na St. Agneten dag (21 Jan.). Dat was een feestdag voor de broederschap, die dan in haar geheel te zamen kwam, om op origineele, recht oudhollandsche wijze, onder gezelligen kout te spijzen en te drinken.

In het memorieboek vinden we opgeteekend wat men dan zooal gebruikte, nl. zeventien tonnen Hamburger bier, zes tonnen dubbelde hoppen, ook een soort bier. Voor achtien aernemsche guldens aan brood, tweederde in stapelweggen, en een derde aan roggenbrood. Dit brood moest door drie of vier bakkers die leden der broederschap waren gebakken worden, terwijl deze personen tevens verplicht waren, „die laken in den huse te leggen", d. i. de tafel te dekken in het huis.

Verder gebruikte men vijf hammen, en bij elken ham een metworst, anderhalf vierendeel van een os, tien paar kappoenen, dertien kazen, en vier halve vaten en zestien pond boter.

Men ziet uit deze opgave dat de broederschap zich bij deze gelegenheid wel van spijs en drank voorzag, en reeds alleen uit de opgegevene hoeveelheden kan men afleiden dat het aantal leden vrij talrijk moet geweest zijn.

Evenwel schijnt dit aantal ongeveer dertig jaren later, in 1493 aanmerkelijk afgenomen te zijn, of de kas der broederschap in slechten staat verkeerd te hebben, althans toen bepaalde men dat niet 17 maar 13 tonnen Hamburger bier bij de maaltijd zouden worden gebruikt, niet zes maar vier tonnen dubbelde hoppe en niet dertien maar tien texelsche kazen.

Over het algemeen muntten, zooals bekend is, de enkele festijnen die de broederschappen in ons land

vierden, uit door eenen rijk voorzienen disch. Vooral was dit evenwel het geval met de broederschappen der Kalenden, die den eersten van iederen maand plachten samen te komen en van daar hunnen naam ontleenden.

Was O. L. V. Broederschap te Kampen vroolijk op het jaarlijksch feestmaal, wanneer er iemand uit de broederschap overleed, dan heerschte er algemeene rouw; Dan gingen alle broeders en zusters, hetzij de overledene arm of rijk ware geweest, met de priesters, schoolmeesters en schoolkinderen in processie en met gezang het lijk ten grave geleiden, en begingen het daar met waskaarsen, en het luiden van de groote klok.

De onkosten hiervoor werden uit de Memorie bestreden. Doch wanneer iemand die zelf geen lid der broederschap was, op deze wijze wilde begraven worden, en het in het doodenboek wenschte opgeteekend te worden, dan zou hij minstens anderhalve heerenpond daarvoor moeten betalen.

In 1530 werd met onze memorie vereenigd de St. Georgensmemorie, en het St. Georgensaltaar in de L. V. kerk aan deze memorie overgedragen, met al de ornamenten en toebehoor, onder voorwaarde dat O. L. V. broederschap, de missen die St. Georgensaltaar had aangenomen te vieren, voortaan zou doen celebreeren.

Vreemd is het dat men van deze Memorie nergens elders eenig spoor ontdekt.

Was het het altaar van St. Joris Schutten die in de Kamper Historie reeds vroeg voorkomen, en welk genootschap juist tegen dezen tijd ongeveer zich ontbond en oploste?

Is dit het geval, dan is het altaar in 1555 wederom op het Schuttengezelschap overgegaan, want in dit jaar constitueerden zij zich op nieuw, en in het volgende

jaar werd het genootschap bij eenen openen bezegelden brief door Schepenen en Raad erkend bekrachtigd en bevoorrecht, en sedert dien tijd vindt men in de rekeningen van deze vereeniging voortdurend eene post onder de uitgaven, voor waschkaarsen voor St. Georgensaltaar.

Tegen dit vermoeden zoude men evenwel eene bedenking kunnen inbrengen, oppervlakkig niet van gewicht ontbloot schijnende, en dat wel deze. Bij deze overdracht aan de L. V. Memorie bedong de St. Georgensmemorie o. a. ook dit: „oft sake were dat de *schippers* weder eene vaert „kreghen, datse haer memorie altyt holden moegen nae „olden ghewoenten op dyt altaer en laeten daer de „myssen opdoen nae older gewoenten alst hem belieuet."

Men zou misschien geneigd zijn hieruit af te leiden dat de St. Georgensmemorie uit schippers bestond, en dus niet kan bestaan hebben uit de leden van de schutterij van dien naam.

Ik geloof evenwel, dat de zaak aldus zal verklaard kunnen worden. Nevens de St. Georgens schutterij bestond te Kampen oudtijds de St. Annen schutterij. De St. Annen schutterij zal uit schippers bestaan hebben, daar St. Anna de patrones van het Schippersgilde was. Wellicht dat ze, gemeenschappelijk met de schutten van St. Joris eene memorie heeft gehad, en dat daaraan is toe te schrijven de bepaling aangaande de schippers bij de overdracht der St. Georgen memorie gemaakt.

Wat de verdere geschiedenis onzer memorie betreft, de memorie boeken, de schraalste van allen, reiken niet verder dan tot het jaar 1533, en ook andere bronnen op het archief voorhanden geven ons geen uitkomst, zoozelfs dat een stuk van 1563 het laatste is waarin ze (behoudens de besluiten waardoor ze vernietigd werd) voorkomt.

In dat jaar was er n.l. twist ontstaan tusschen Mr.

Aggaeus Snecanus of van Sneek, pastoor te Kampen, die Mr. Engbert Velen als kapellaan van de L. V. kerk wilde ontslaan, aan de eene — en de Raad van Kampen aan de andere zijde.

De Raad verbood hem namelijk om aan den kapellaan zijn ontslag te geven, daar niet *hij*, maar de provisoren, kerkmeesters en *memoriemeesters* van O. L. V. kerk, die macht toekwam.

Wij mogen evenwel gerustelijk aannemen dat de jaren 1572 toen de stad werd ingenomen door den graaf van den Berg, 1578 toen Rennenberg dit deed, en 1580 toen er te Kampen hevige onlusten ontstonden, voor de Memorie zeer nadeelig hebben gewerkt.

Bij ieder dezer gelegenheden toch scheen het te blijken dat een groot deel der bevolking meende eene uitstekende daad te verrichten door pronkstukken van kristelijke bouwkunst, en al wat goeden smaak verried onder den voet te werpen en te vernielen.

De broederschap zal wellicht nog gedurende eenige jaren een kwijnend bestaan hebben gehad, totdat in 1598 door de stadsregeering werd besloten, dat de memorien zouden geadministreerd worden: „door vrome „eerbare luijden van de gereformeerde religie en van „goede correspondentie met de diaconen", welke laatsten voortaan de aalmoezen zouden uitkeeren.

Het besluit van den Raad van 14 Januari 1598, waarbij de goederen der Hervormde diakonie en die der memorien tot een amalgama werd vereenigd, en onder het beheer van zes personen werd gebracht door den raad te benoemen, doch waaronder minstens twee diakenen moesten zijn, maakte eindelijk voor goed een einde aan de broederschap.

J. NANNINGA UITTERDIJK.

EENE SPOKERIJ IN DE S^{t}. LEBUINUSKERK TE DEVENTER.

Ftietmar, Bisschop van Merseburg, geboren 25 Julij a°. 976, geeft in zijne Chronijk eenige geestverschijningen aan de hand om hierdoor de verrijzenis der dooden te betogen. Hieronder het volgende.

„Als ik dit den naasten dag aan de dochter van mijn vaders broeder, Brigitta, abdesse van het S^{t}. Laurens Klooster, die toemaals ziek te bed lag, verhaalde, verwonderde zij zich daarover niet in het minst en verhaalde mij dadelijk het volgende:

Ten tijde van den Bisschop Baldrich, die 80 jaren of vroeger den zetel te Utrecht in bezit had, was de kerk aan een oord met name Deventere, door den tijd vervallen. Deze liet Baldrich nieuw opbouwen, wijdde haar in en gaf haar aan een zijner priesters over. Als deze nu op zekeren morgen heel vroeg bij het schemerlicht naar de Kerk ging, zag hij de dooden in de Kerk en op het Kerkhof offers brengen en hoorde hen zingen. Hij vertelde dit aan den Bisschop en deze beval hem voortaan in de Kerk te slapen Maar daar werd hij in den naasten nacht tegelijk met het bed,

waarop hij sliep, door de dooden buiten de Kerk geworpen. Van schrik bevangen klaagde hij hierover bij zijn opperhoofd. Deze nu beval hem, dat hij versterkt door reliquien der Heiligen en met wijwater besprenkeld, niet zoude aflaten om de wacht in zijn kerk te houden. Hij volgde dit bevel op en wilde wederom in de Kerk slapen; maar, van angst gejaagd, werd hij wakker. En zie! daar kwamen zij op den gewonen tijd, beurden hem op, zetteden hem tegenover het altaar neder en verbrandden zijn ligchaam tot asch. Toen dit de Bisschop vernam, vaardigde hij een vasten van drie dagen uit voor het heil van zijne ziel en van den gestorvene.

Van dit alles konde ik veel zeggen mijn zoon! als de zwakte van mijn ligchaam mij dit niet verbood. Zooals aan de levenden de dag, zoo behoort aan de dooden de nacht, want de sterveling mag niet wijzer willen zijn, dan tot matigheid, zooals S^t. Paulus (Rom: 12, 3) vermaant." — Naar het Eerste Boek, bl. 14, der Duitsche overzetting van Dr. J. C. M. Laurent, medegedeeld door

B. W. A. E. SLOET TOT OLDHUIS.

EENE SENTENTIE VAN 11 MEI 1657

TER ZAKE VAN TOOVERIJ.

„Alsoo Maria Janssen gevangen alhier buijten pijn ende banden bekent ende geconfesseert heeft, dat sij voor eenige daegen in de Buijrskap Haerst inden Karspele van Swolle gelegen, haer heeft laten vinden. Ende aldaer ten huijse van wijlen eenen Armen huijsbesweeringen omme wandelende onruste geesten te verdrijven heeft voorgenoomen en in't werck gestelt, waerdoor de tedere swacke gemoederen ligtelijck tot superstitie ende alsoo van Godt afdwaelende tot de Satan verleidet worden, ook een orde gegeven dat de weduwe van voorz. Armen betovert was, ende eerlijcke vrouwluijden daerover betichtiget en verdacht gemaect heeft, een saeke van seer quade gevolge in een welgestelde staet ende Regieringe ende Landt van Justitie anderen ten exempel ten hoogsten strafbaar, soo ist' dat Borgem^n^. Schepen ende Raedt nae rijpe deliberatie en examinatie van saecken tot administratie van Justitie recht doende, voorn. Maria tot affschrickinge van anderen gecondemneert hebben, ende condemneren mits dese, omme publijcquelijck ande kaeck gestelt ende aldaer met roeden

door den Scherprighter gegeesselt te worden, met bannissement voor haer leventlanck uijt dese Stadt vrijheijt ende kerspele van dien ende den geheelen lande van OverJssel met comminatie van harder straffe indien sij in het destrict van dien weder ingecoomen sal sijn.

Ita conclusum in Senatu den 11 Mey 1657 Coss. Goltz en Keijser ende den 12 Mey ter executie gestelt Henr. Keijser ende Joan Crul."

(Uit het boek der criminele sententien der stad Zwolle.)

B. W. A. E. SLOET TOT OLDHUIS.

DE GRENZEN VAN

HET WIGBOLT VAN OLDENZAAL IN 1642.

In een foliant op het Oldenzaalsch Archief, getiteld *Memori Boock Voor de Stadt Oldenzaell: Waer Jnne g' annoteert, die Wichbolt vande Stadt, ende Stadts Tinsen, hutten, Consenten etc.* en loopende van 1641—1682, wordt eene opgave aangetroffen van de juiste grenzen van der stad Wichbolt. Daar het schrift niet voor een ieder leesbaar werd geacht, is een afschrift er van gemaakt in het jaar 1821 en geplaatst achter het oorspronkelijke. Naauwkeurig is dit zeker niet, maar mogelijk heeft de afschrijver soms den ouden naam vervangen door den in zijn tijd bekenden. Om die reden heb ik in de noten aangeteekend waar het afschrift het meest afwijkt.

„Anno 1642 den 23 Julij, Burgem^{ren}. mette Gemeensluijde die Wichbolt Steene gevisiteert ende bevonden op d' olde plaetsen.

Eerstlijck een Steen staende op geene sijde van de Woortt Capelle, aende Rechter handt van den Dijck aenden hoock van de Cloosters Camp ende tegens Lijts hecke.

Ten tweeden Jnde groote Wunders [1]) Weijde 23 trede van de Schulten maetes hoock. [2])

Ten derden op den Bentemers graeven, an Hendrich van Akens[3])lant ende ande Graeven des Westerix Camp. [4])

Ten vierden aen de Rossemer Voorwech, aende wall van de Keijserijen Lant. [5])

Ten vijften Jnde wech vande Vaelter Voot patte an Hechuijs Steenbrede.

Ten Sesten, een Steen op Grèvinckhof Camp [6]) boven op den wall, aen Maetmans [7]) tegens hett Menne gatt van Jan Mul..... [8])

Ten Soeveden een Steen buijtten die Steenpoort bij den Steenwech aende hoeck van de Capittels Camp aende Leemstegener Dijck.

Anbelanght die Bentemer Steene met hett Stads waepen veere rontsomme de Stadt staende sijn desfals daer gestelt, ende privilegeert, datt geen borger, Jnwoonder, ofte buijr, [9]) binnen deselve naer die Stadt te rekenen, eenige plaggen mach steecken ofte Meijen."

J. I. VAN DOORNINCK.

---

[1]) Vonders [2]) Scholtenmater hoek. [3]) Alens [4]) Kusters-Kamp [5]) Keizers-Kamp. [6]) Grevinchofs hooikamp. [7]) Maatmans Stege [8]) Mulderskamp. [9]) huurder

HET OLDENZAALSCHE VEEN.

„Anno 1670 den 5 Aprilis.

De Borgemeisteren, Geswoorene Ghemeente ende die Marckmeisteren, neffens sesthijn uijt de geheele borgherie als uit jeder veerdelen Veere, hijr toe Gecommitteerde borgeren deser Stadt Oldenzael, het Oldenzaelsche Veene doorgegaen ende met allen vlijtt gevisiteert ende ondersocht hebbende. Hebben tott conserve van 't selvijge ende behoudenisse onser borgeren en naecomelingen dit reglement g' ordoneert en goetgevonden.

Eerstlijcken datt niemandt, hij sij wie hij wil, ditt jaer ergens waer anders in onse Veene torff steecken sall meugen, als tegens ende vande Seckt maede naer nae den Keen boom bett aen den Mollenkolck ende geensins aan dese sijde van die voorscr. Seckt maeden.

2. Niemandt sall oock ergens anders waer formen als in het veene 't sijttwars daer tegens genaemt hett Cloester Veene.

3. Niemandt sall torff meugen steecken als voor voets aenne, sonder datt de eene hijr, de ander daer, sall vrije staen te steecken, maer alles, sonder jets goets off bequaems liggen te laeten, wech toe neemen.

4. Niemandt sall oock op verscheiden plaettsen in

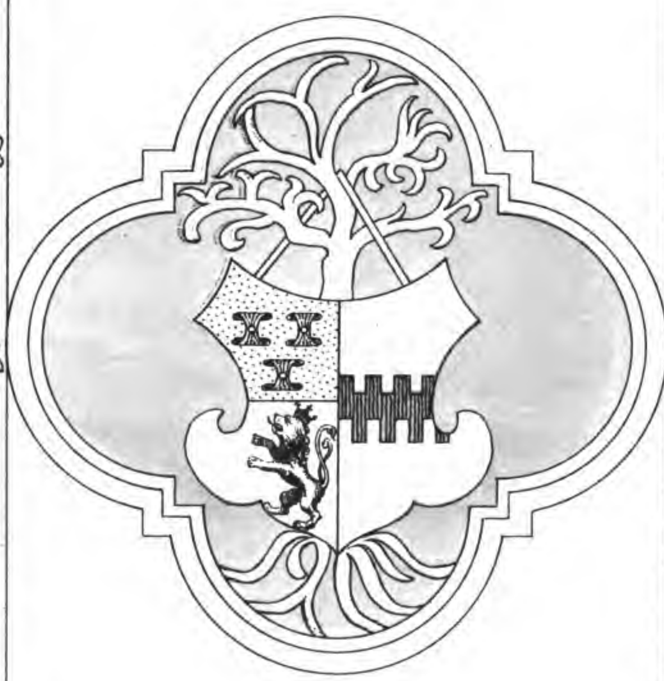
dit onse Veene torff steecken, maer alles aen ende bij malcanderen.

5. En opdatt alles mett goede ordre geschiede sal niemandt voor den niuwen Maij toe Veene meugen gaen, ondertusschen sall einen goeden aenvanck gemaeckt worden.

6. Wie formett sall sijn formsell niet langhs voer die kuilen, maer 't eindes sonder datt ein ander de kuilen ofte den wech belecht off benouwt worde hebben toe leggen, alles bij Verbeurte van den torff ende Vijff olde schilden sonder conniventie te executeren.

Wie oock de eene den anderen sijnen torff ontfreemt, sall verbeurt hebben die Stadts hoogste Keur waer van den aenbrenger ein derde part sall hebben to genieten, sonder datt sijnen naeme gemeldet sall worden Ende sollen tott dien fijne de behoorlijcke Visiten daervan gedaen worden Waeromme ein jeder sich hebbe te wachten voer sijnen schaden." (Oldenzaalsch Archief N°. 80.)

J. I. VAN DOORNINCK.

hier · leecht · begravē
die · edele · Jotter · elyzabeth · van · culēborch · lge

GRAFSTEEN

VAN

JONKVROUWE ELYSABETH VAN CULENBORCH,

OVERLEDEN TE DIEPENVEEN TEN JARE 1524.

De *Grafsteen*, waarvan hier door mij eene zoo getrouw mogelijke Afteekening wordt overgelegd, bevindt zich in onze *Diepenveensche Kerk*.

Hij is één — en wel nog de minst geschondene — van de twee, die aan de treurige verwoesting van ons merkwaardig *Kloostergesticht* in 1578 ontkomen zijn.

De andere is door afslijting zóó onkenbaar geworden, dat de naam van háár of van hém, wier of wiens laatste rustplaats hij eens gedekt heeft, helaas! niet meer leesbaar is; gelijk dit — door de gunst der nabijheid van een bankbeschot -- nog wel het geval is met het aanwezige jaartal 1488.

't Wordt hoog tijd, den thans hier aangebodene door afteekening voor gelijke vergetelheid te bewaren, wijl de wekelijksche kerkbezoekers mijner woonplaats, door zijne ongelukkige ligging juist in het smalle gangpad, dat hij in zijne volle breedte inneemt, onbewust en onwillekeurig bezig zijn, het jammerlijk werk zijner slijping en sloping op onze zon- en feestdagen te voltooyen.

En zulks te eerder, daar zoowel het *Opschrift* als het *Wapen* indertijd niet ingegroefd, maar opgewerkt zijn geworden.

Dit *Opschrift* met gothische letters luidt in zijn geheel:

„Hier. leecht. begraūe. die. edele. Joffer. Ely-
„sabeth. van. Culēborch. Sye. [1]) sterf. Int.
„Jaer. ons Herē. M. V^{c}. XXIIII. d'oc-
„tana. petri. et. pauli. ora. p. ea.“

Het *Wapen* beandwoordt volkomen aan dit *Opschrift*.

Op een *gedeeld* — misschien beter gezegd: *„getierceerd”* — *Schild*, bevat het ter ééne zijde dat van *Kuilenburg*, (*de drie bekende Zuilen op een veld van goud*), met onderaan dat van *Leck*, (*den gekroonden en geslipstaarten Leeuw*), en ter wederzijde dat van *Buren* (*de dubbel getinneerde Faas.*)

Het bewijs, dat de in het *Opschrift* genoemde *Jonkvrouw* ELYSABETH eene *Erfdochter* geweest is, spreekt ons reeds hieruit te gemoet en zal ons door nadere kennismaking worden bevestigd.

Ook de *breedgetakte* en *zwaargewortelde Boom*, aan welks *Stam* het *maagdelijk Schild* is opgehangen, blijve hier niet onopgemerkt. Dit zal trouwens wel meer eene zinnebeeldige voorstelling wezen van het aloud en aan loten zoo vruchtbaar geslacht, waaruit de *Begravene* gesproten was, dan eene onwaardige zinspeling op de niet minder dan 32 eigene en oneigene broeders en zusters van *Jonkvrouw* ELYSABETH.

In háár toch doet zich aan ons op ééne der drie echte kinderen van *Hr.* GERHARD, 12e *Heer van Kuilenburg*, gesproten uit dezes wettig huwelijk met ELY-

---

[1]) Op de onderzijde wordt dit *„sye”* blijkbaar door den steenhouwer ter *aanvulling* herhaald.

SABETH, dochter van *Hr.* JAN VAN BUREN, *Heer* van *Ewijk*, enz.

ANT. MATTHEUS, (in de bekende ons door hem bezorgde „*Origines Culenburgicae*" van „SWEDER VAN CULENBURCH" in de noot op blz. 655 van het IIIe dl. der kwarto-uitgave zijner „*Analecta*"), van „*Hr.* GERRIT" sprekende, maakt in het voorbijgaan melding van onze *Diepenveensche* ELYSABETH, en wel met deze woorden: „Valde hic in Venerem promptus. Praeter filium Cas„parum et duas filias ex justis nuptiis, quarum altera „Diepenvenae nonna aut sanctimonialis, alter"(a) „data „in matrimonium Frederico de Egmont, primo comiti „de Bueren, utriusque adhuc sexus habuit spurios tri„ginta. Uxor ei Elisabeth, quae filia erat unica Jo„hannis de Bueren Domini de Ewyck. Ex spuriis Mel„chior reliquit...." etc.

Bij VOET VAN OUDHEUSDEN in zijne „*Beschrijving van Culemborch*" doet hetzelfde zich waargemaakt, aangevuld en uitgewerkt aan ons op. „De jongste dogter van „Heer *Gerard*", (zoo schrijft hij op blz. 99), „die hij „had geteelt bij zijn egte vrouw *Elizabeth van Bueren*, „mede genaemt *Elizabeth*, wierd een geestelijke Jonk„vrouw in het convent te *Diepenveen* bij *Deventer*, aen „welke haer Vader *Gerard* en Broeder *Jasper* tot ont„lasting van het voorschreve Clooster in den Jaere „1476 medegegeven hebben sekere Renten uit goederen „in den Lande van *Bueren* gelegen." En op blz 121: „*Elizabeth van Culemborch*, Heer *Gerards* jongste Dog„ter, was, als voor gezeit is, een geprofesside Zuster, „en als nu *Priorinne van Diepenveen*: zij was van „haer Vader wel uitgekoft, maer stond als nu in Ja„nuarij 1477 nader af van alle versterfenissen, als haer „door haer Moeder *Elizabeth van Bueren*, en Oude „Moeder *Elionora van Borsele*, naderhand *van Nijen-*

"rode genaemt na haer tweeden Man, ende van elders "mogte aengekomen zijn, en nog mogte aenkoomen."

Bizonder opmerkelijk vind ik het hier, dat MATTHEUS in zijne opgave van de *"Sanctimoniales, quae a fundationis initio obierunt Diepenvenae"*, welke hij achter zijn *"Chronicon Ducum Brabantiae"* aan het *Leven* van *"Suster Lysebet van Henenvliet"* deed voorafgaan, en die daar te vinden is op blz. 227—230, onze ELYSABETH VAN CULENBORCH geheel onvermeld laat. En dát ook DUMBAR in het IIde dl. van zijn *Kerkelijk en Wereldlijk Deventer* op blz. 8, waar hij ons de *"Naemlyst van alle Priorinnen van dit Klooster, met bijvoeginge van hare Sterfjaeren, naer orde des tyts"* inlascht. [1])

Dit verwondert mij vooral, daar onze ELYSABETH in het door beiden gebruikte HS., dat weleer den vermaarden Gelderschen Edelman STEVEN VAN RHEMEN toebehoorde en thands het eigendom is van dezes Nazaat BARON VAN RHEMEN VAN RHEMENSHUIZEN op *den Gelderschen Toren*, uitdrukkelijk en herhaaldelijk besproken wordt.

Eene reden voor mij te meer om — door afteekening van haren grafsteen en door deze eenvoudige mededeeling — den naam óók van deze edele Jonkvrouw in goede gedachtenis te houden, die met hare *"Diepenveensche Susteren"* er zooveel toe heeft bijgedragen, om velen harer tijd- en landgenooten te verbeteren en te veredelen.

DIEPENVEEN,

2 Junij 1874. J. H. E. VAN DER ZANDT.

---

[1]) Daarentegen wordt, in het VIIIste dl. van de *Eerste Serie* der *Kronijk* door het *Hist. Genootschap* te *Utrecht* op blz. 242, onze ELIZABETH opgegeven als „non in het klooster Diepenheim bij Deventer." Dezelfde — trouwens maar al te vaak voorkomende — fout (de verwisseling van ons *Diepenveen* met *Diepenheim*) wordt dan ook — niet onnatuurlijk — op blz. 239 van het *Register* op de jaargg. 1846—54 der genoemde *Kronijk* herhaald.

BIJDRAGE TOT DE KERKELIJKE GESCHIEDENIS VAN TUBBERGEN.

In Lindeborn's bekende geschiedenis van het bisdom Deventer vindt men in hoofdstuk 8 § 11 het volgende aangeteekend: *Tubburgen.* Ex nomine Tiberii Augusti et forte a Romanis hic excitato praetorio huius Tubantini pagi vocabulum nonnemo componit. Paroecialis Ecclesiae D. Pancratio dedicatae patronatum praetendunt Praenobiles Domini De Eschede et Vleringen sive Herinckhave, in qua unica vicaria cum debito III vel IV sacrorum cuius collationem parocho Ootmarsiensi asscribit Reverendissimus De Monte, e quo etiam colligo illius hanc nostram esse filiam et pastoratui vicariam connexam.

Terwijl dit mij tot eene nasporing omtrent de kerkelijke geschiedenis mijner geboorteplaats aanleiding gaf, achtte ik het niet geheel zonder belang om, hetgeen ik daarbij onder de oogen kreeg, te bewerken tot eene bijdrage voor de Vereeniging; waarin om den samenhang ook een en ander is opgenomen, wat reeds elders verspreid wordt aangetroffen.

Dat Tubbergen volgens Molhuijsen [1]) in oude stukken als To Upbergen voorkomt, gelijk men den Brinchoff, waarmede in 1457 en 1518 de Splijnter's beleend werden, als gelegen in de buurschap Ubbergen, onder het kerspel Ootmarsum, aantreft [2]), geeft ons eene naamsafleiding der plaats van hare ligging aan de hand, die ook bij van der Aa (Aardrijksk. Woordenboek) aangetroffen wordt en stellig de voorkeur verdient boven de bij Lindeborn voorkomende afleiding van Keizer Tiberius. De juistheid der laatstgemelde afleiding, ook door Piccardt voorgestaan, wordt door Lindeborn's vertaler in de Oudheden en Gestichten van het Bisdom Deventer [3]), waar de plaatsnaam als Tubburgen en ook als Tubbingen geschreven wordt, mede in twijfel getrokken.

Bij Jungius [4]) komt de plaats in 1312 voor als villa Tubberg.

Van de gemeene tienden op Tubberger-esch is in 1335 sprake [5]); terwijl op St. Gertruden dag 1395 door den heer tot Borclo, bij de verklaring dat hij het Schultenhuis of erve Hoberghen te Albergen tot een edel vrij eigen goed gemaakt had, vermeld wordt dat het tot dusver in manstad leenroerig was aan de heerschap van Borclo *in den hof te Tubberghen* [6]).

Reeds voor het laatst der dertiende eeuw zal, naar luid der overlevering, hier eene kapel gebouwd zijn, welke thans nog het schip der groote kerk uitmaakt en welke in 1336 door bisschop Jan van Diest begiftigd

---

[1]) Over. Alm. 1843 pag. 104.
[2]) Mr. van Doorninck. Register op het Prov. Arch. IV. 60 en V. 389.
[3]) II. pag. 358.
[4]) Codex Diplom. no. LI.
[5]) Prov. Arch. Aanhangsel p. 7.
[6]) Prov. Arch. II. 30.

is bij den navolgenden brief [1]: „Nos johannes dei gratia episcopus traiectensis notum facimus universis quod donationem et legationem unius molt siliginis forensis mensure ex decimis domus dicte boijenc in ghesteren per werenoltem patrem rodolphi de wulslare plebano ecclesie de oetmarshem et sex scepell siliginis einschedensis mensure ex eadem decima pro hostijs et vino ad capellam in tuberghe; contentam in litteris quibus hec nostra cedula est transfixa, ratam et gratam habentes in dei nomine auctoritate nostra ordinaria confirmamus. nostrarum presentium testimonio litterarum quibus nostrum sigillum duximus apponendum. Datum Anno Domini millesimo trecentesimo tricesimo sexto feria tertia post conversionem sancti pauli apostoli." (Arch. Hrgh.)

De genoemde kapel bezat al dadelijk als gebouw zoodanigen omvang, dat ze als kerk in onderscheidene stukken genoemd wordt, voordat ze kerkrechtelijk zoo konde heeten.

In 1398 des neesten dinxedags na inventio sancte crucis doet Johan de Kijster, richter te Oetmersem, kond dat de ghaerden to walle met al zine tobehore alzo als se belegen is bii der *kercken van Tubberghe* door Evesse van Tubberghe, Fenne or echte dochter met Gherde oren echten manne or rechte mumber aan Herman Hijlbolding en vrouw verkocht is, welke behalve de betaalde kooppenningen moesten voldoen ene jarlixs tijns alz enen beecker to betalene up de hofstede vom Tubberghe jaerlix tusschen sunte mertijn unde medewinter. (Arch. Hrgh.)

Dóór den titel van aankomst van dezen gaarden werd doergetoghen de brief, gegeven in 1477 des sondaghes to belokene pinxteren, waarbij Dijrick van Heijden,

---

[1]) Het hier aanhangend zegel, ofschoon eenigszins geschonden, stemt overeen met hetgeen is meegedeeld in Over. Alm. 1845 56.

richter te Oetmersem, verklaart dat voor hem in een gheheghedeu heijmale zittende gekomen zijn Albert ten Hamme en diens vrouw Alijd, dewelke verklaarden te geven „puerliken omme godes willen erflike enn ewelike „vor eijn ewich testament in die capelle to Tubberghen „op dat altaer Sunte Anthonijs to beghynne eijnre vica- „rien oren gaerden ghehieten die gaerde ten walle mijt „al sijnen tobehoer also alse die beleghen is bij der „*kerken to Tubbergen* den Hermen Hilboldinck zeligher „gedachten Alberts vorsz echte vader in vortijden ghecoft „heft teghen Evessen van Tubbergen ende Fennen oer „dochter." Zij deden dezen afstand ten behoeve der „raetluede ofte des vicarii wie hie is in tocomenden tijden" en zulks mijt handen, mijt munden, mijt allen vertichnissen enn oplatinghen. (Arch. Hrgh.)

In 1460 op Maandag na Kruisvinding hadden dezelfde ten Hamme en vrouw voor Johan van Eesschede verklaard dat zij aan Aleid van de Vrontenrodde een gedeelte van hun huis, bij *de kerk* te Tubbergen, in levenslang gebruik hadden afgestaan [1]).

In 1417 up unsser liever Vrouwe avent ghehete annuntiatio verklaarden Egbert [2]) joncker to Almelo, Elijsabet van Vorst, joncfer to Almelo, Johan en Wolter, hun beider kinderen, bij openen brief verkocht te hebben „den raetluden unn kercmeijsters der *kercken to tub- „berghe* tod behoeff der tijmmeringhe desser vorgen. kercke „den tenden over otting smael unn groff, als die ghele- „ghen is in den kerspel van oetmersem enn in der bur- „scap van tubberghe." De opdracht geschiedde voor Frederic Post, richter te Oetmersem, zittende in eenen

[1]) Prov. Arch. IV. 113.

[2]) Egbert van Hekeren, gend. van der Eese, zoon van Evert van der Eese en Beatrix van Almelo.

gheheghede heijmale, daer mede an un over were als rechte kornote un gherichte lude Henric van Esschede Arnd de Reijgher unde andere gueder lude ghenoch. (Arch. Hrgh.)

In 1455 komt als vicaris alhier voor Henrik Engelberting, toen Herman Grubbe en zijne kinderen Arend en Aleid op Zaturdag na St. Margriet kond doen dat zij met verlof van hun leenheer Johan van Almelo vier mudde goede schone klare winter-rogge Deventer maat uit hun erf, den hof te Geesteren, aan hem hebben verkocht en afgestaan [1]; welke hij, zich noemende priester te Tubbergen, weder in 1474 des naasten dages na Remigii bij transfixbrief aan het klooster Albergen heeft overgegeven [2].

In 1460 op St. Valentijnsdag verklaart Dirk van Heijden, richter te Ootmarsum, dat dezelfde Grubbe, mede namens zijne kinderen Arend, Johan en Aleid, ten overstaan van hem en de keurnoten en gerichtslude Rolef ten Kemenade en Johan ten Veldhove aan voornoemden vicaris Engelberting had verkocht en overgedragen drie mud goede klare winterrogge erflijker rente, Oldenzaalsche maat, uit zijn erf en goed IJördenink, in de buurschap Vlederinghe onder het gerichte Ootmarsum als vrij eigen goed, jaarlijks tusschen St. Marten en Middewinter te betalen op het *kerkhof te Tubbergen* [3].

In 1475 was Johannes Wenemarinck hier priester en vicaris en komt hij als zoodanig in de navolgende acte (Arch. Hrgh.) voor: Wij Johan van Eeschede Johannes Wenemarinck preijster ende vicarius in der tijtt to Tubbergen Jacob

---

[1] Prov. Arch. III. 108.
[2] Prov. Arch. IV. 265.
[3] Prov. Arch. IV. 111.

Vrilinck Johan Engelbertinck ende Lubbert Hermelinck in der tijt provisoren ende raetluede der hilgher kerken to Tubberghe bekennen ende betughen mijt dessen openen besegelden breve dat vor ons gekomen sijnt bij gesunden ende mechtigen lijve mijt wal beraden mode Herman ten Baesdam en Grete sijn echte wijf staende eijn ijtlick up oren vrijen voten vrij ende ledich van aller horicheijt ende onverbonden mijt ijenigherhande echte. ende bekanden vor ons eijn ijtlick bij sunderen als ijrst Grete vorsz mijt Hermanne vorsz oren echte manne als mijt oren rechten momber voer oer vor oer erfgen ende gaf oer daer vor ons eijghen under den hilghen merteler sunte pancratius patroen der hilger kerken to Tubbergen. Daer nae quam Herman vorsz desghelikes noch staende up sijnen vrijen voten ende gaf hem oeck eijghen under den selften patroen sunte pancracius ende tasteden beijde als Grete vorsz. mijt Hermanne vorzs als mijt oren rechten momber ende daer nae Hermen vorsz vor hem selven in hant her Johans Wenemarinck in der tijt vicaris ende kerckmeijster in der kerken to Tubbergen die sie heft ontfangen daer wij an ende aver hebt ghewest hebbende in der tijt macht des rechten pastoers ende kercheren in dessen saken. Also dat die provisoren ende raetluede der hilgher kerken to Tubbergen wije die sijnt sollen boeren oerre Twijer naeghelaten guet dat sij beweglick ofte onbeweglick dat sie nalaten na oerre doet to behoef des hilghen patroens sunte pancracius ende sollen dat moghen manen upboren ende inwijnen mijt dessen breve mijt allen rechte ghiestlick of wertlick waer sie dat eijschet Des sollen die provisoren ende raetluede vorsz. ofte oer nacomelinge Hermanne ende Greten vorsz verdeghennigen mijt hulpe Johans van Eeschede want hie dat so gelovet heft ende des pastoers ghelijc oren anderen horighen luede nae oerre macht En dit vorsz. al sunder argelijst Daer dit gescheede weren mede an ende aver

Johan van Eeschede, Egbert ter Horst Albert Jacobssoen Ende meer gueder luede genoch die dit seghen ende hoerden. In oerkonde der waerheijt aller puncten ende articulen vorsz want wij provisoren ende raetluede vorsz gheen eijghen segel en hebt so heb wij gebeden Johanne van Eeschede dessen brief mijt sijnen segele to besegelene En ick Johan van Eeschede vorsz wante mij desse dinghe mede kundich sijnt ende mijt mijnen willen mede ghescheen sijnt ende Herman ende Grete vorsz mij heut up dessen dach to koermedich hebt gewest ende sie hem nu van mij vrij hebt gecoft soe heb ick omme bede willen der provisoren vorsz ende mede omme bede willen Hermans ende Greten vorsz mijn segel witliken beneden an dessen breef ghehangen. Gegeven in den jaer unsz heren dusent veerhundert vijf ende tachtentich up sunte peters avent ad Cathedram geheten.

Op 16 November 1492 komt hij als Johan Wenemering, vicaris der kerk van St. Pancratius in Tubbergen, voor bij de door den keizerlijken notaris Ede, alias Sticker, afgegeven acte, waarbij deze verklaart dat eenige leekebroeders van het klooster Albergen ten overstaan van den Prior Gerhard van Ubach en het geheele convent hunne personen aan de tucht van hetzelve onderwerpen en er hunne goederen aan overgeven [1]) en in 1496 op Sunte Benedictusdach des hillighen Abbaets en coss. in d' vaste; toen hij, daartoe verzocht als priester en vicarius eenen openen brief bezegelde van Ghert Wenemarig toe Tubberghe en diens vrouw Fenne, waarbij deze aan Arnd Grubbe en Hadewich zijne vrouw ene erflike lose en wedercoep twijer mudden rogge jaerliker erfrente geven, die zij vroeger uit hunne erven Otting en Jordenink en uit al hunne erven gekocht hadden, zoodat Grubbe, zijne vrouw of erven jaarlijks op Sint Peter

[1]) Prov. Arch. IV. 581.

ad Cathedram die erfrente kon inlossen en wederkoopen met vier en twintig rijnsche guldens (Arch. Hrgh.)

In 1502 den tijnden dach in Julio verklaart Gherhardus upt Loe, gezworen Hofmeijer van den Hof Oetmersen, dat Bertolt ten Goerkotte en diens vrouw Hille elkander de lijftucht hebben gemaakt van al hunne goederen, met bepaling dat deze na hun beider dood zullen vervallen aan de „Hille Kercke" te Tubberghe tot opbouw van kerk en toren, met uitzondering van het Goerkotte, dat als kamergoed zal vererven naar recht van den Hof van Oetmersen. [1])

In 1516 was vicaris te Tubbergen Egbertus ten Have, die in 1522 nog in de bediening was, in welk jaar als vicarissen ook genoemd worden dominus Johannes ejusque nepos dominus Bernardus.

Kerkerekeningen, op den 12en Mei 1561 en 1562 afgelegd, met de aan de eerste rekening voorafgaande omschrijving der kerkebezitttngen (Arch. Hrgh.) vinden hier naar tijdsorde het geschiktste eene plaats.

Wij volget hefft die hillighe kercke tho Tubergen ijaers an staenden pechten und Renthen in tho kommen.

Voer Erst van der hillighen kercken deren eigen erven jaer up jaer gewisze pacht.

Jtem dat Erve Wemmerinck gifft ijaers xii mudde roggen.

Noch iiii ℔ guides waeszes.

Noch ein Deventer voer bij grase.

Noch gewontlicke Denste bijnnen kerspels.

Jtem Nijehuis xi mudde roggen.

Noch iiii ℔ guedes waszes.

Noch ein Deventer voer bij grase.

Noch gewontlicke Denste bijnnen kerspels.

[1]) Prov. Arch. V. 162.

Jtem Horstman xi$^{1}/_{2}$ mudde roggen.

Noch iiii ß guides waeszes.

Noch eine Deventer voer bij grase.

Noch gewontlicke Denste bijnnen kerspels.

Jtem noch van dem tenden aver Ottinck tho Tubergen negen mudde rogge, welckeren tenden die Bastert Johan van Esschede jtzoe jngewinne hefft.

Jtem noch van Egbert tho Manre ijars iii scheppel roggen.

Jtem noch van Neijsinckhoff voer ein stucke landes in Vleringer Essche ijaers ein scheppel roggen.

Jtem noch van Saligen hern Johan Brogger in sijnen dagen Vicarius tho Oetmerschen, up dat altaer so salige Roloff van Beverforde gestifftet heft ein gl. gl. van xxviii st.b. van den iiii g.g. so hie salighe her Johan der hilligen kercken gegeven und men de iii den Armen daerselbest vermoge der giffte jaers deilen sal.

Jtem noch van den xxiiii gl. gl. den gl. van xxviii st.b. so salighe her Berendt Valcke jn sijnen dagen Cappellaen des huises Wemeszloe, in die hillige kercke daer selbest, gegeven hefft und men daer van den Armen jaers i$^{1}/_{2}$ mudde roggen deelen sal.

$^{1}/_{2}$ mudde rogge ijaers allet vermoge der giffte.

Noch van obgem. heren Berende van den xxxvi gold. g. allet xxviii st.b. den gl. so hie oich der hilligen kercken gegeven hefft und men daervan oick den Armen einen gulden van xxviii st.b. ijars deilen sal i mudde roggen ijaers.

Jtem noch van twelff daleren so salighe Berendt Hermelinck und sijn huisfrowe der hilligen kercken erfflich gegeven hevt i mudde roggen.

Jtem noch hefft die vorgesachte hillighe kercke ijaers ein ß guides waeszes van Wolffert tho Geisteren.

Jtem noch i$^{1}/_{2}$ ß guides waeszes van Loehuis tho Tubergen.

Jtem noch $^{1}/_{2}$ ß guides waeszes van die kotter.

Summa ii ß
Summa xLii mudde roggen
xiiii ß waeszes
und den denst und voer.

Alle dit vorsz is der hilligen kercken vorsz. staende pacht und jarlicke inkumpst uszerhalben, wes dorch die raetluide jaers an roggen, wullen, flaesz und sunst gebedden und geprocurert werden kan oeder mach, dorch Testamentz giffte und sunst, dat oich des yaers tho berecken geboert.

Jtem van dieszen voersz. jnkommenden pachten gifft die hillighe kercke aldaer selbest, jaer up jaer, wes ein deiles ter aflosse uszerhalben wes ijaers an wine, brode und sunst der hillighen kercken in wideren unraet laifft, dat sij an tijmmers, deckers, glasevinster tho stoppen wedder uth.

Jtem in die genante vicarie, so salige Hꝑr Egbert ten Hoeve tho bedeijnen plach, voer erst achte mudde roggen ijaers.

Jtem heren Johanne Vicarius tho Tubergen sesz gl. gl. ijaers den gl. van xxviii st.b. voer hundert Enckede gewichtighe gl.gl.

Jtem noch iii gl.gl. van xxviii st.b. den Armen tho deilen wegen saligen hern Johan Broggers als vorsz.

Jtem noch ein gl.gl. und i$^{1}/_{2}$ mudde rogge den Armen tho delen wegen heren Berendes Valcken als vorsz.

Summa x$^{1}/_{2}$ mudde roggen met dem mudde so de koster wes anheer gebort und tein gl.gl. de gl. van xxviii st.b., uszerhalbenn wes in wideren unraet der hilligen kercken ijars als vorsz. verveldt.

Nhu befinde ich nach geholdener Reckenschriff dat

Anno veer und vifftich und Anno viff und vifftich, dat in restande under den kerckmeisteren unutgevordert bij den luiden, als volget, verbleven is.

Vorerst bij Oetteman des tenden halven tein boscheiden daler und vier und twintigesten halven st.b.

Noch bij Niehuisze vifftenhalve Rijder gl.

Noch bij Goermanne ein boscheiden daler.

Noch bij Neisinckhaeve tho Vleringhe dre scheppel roggen van denn jaeren als tho wetten van itlick ijaer ein schepl.

Summa vifftein daler twelfftenhalve st.b. dreij scheppel roggen.

Noch befinde ich in restande an rogge bij diesze nabeschreven als volget.

Vorerst bij Horstman dreij mudde und ein scheppel roggen.

Noch bij Wemmerinck negen mudde roggen.

Noch bij Niehuisze negen mudde roggen.

Noch bij Oetteman achte mudde und ein scheppel roggen.

Summa dertigestehalff mudde roggen.

Diesze vorsz dertigestehalff mudde roggen sindt verdinget mudde vor mudde, tho betalen voer twe daler offte oere rechte gewerde up negestfolgende Suncte Johannes marckt anno seven und vifftich ipso die Pancratii.

Summa negen und vifftich daler.

Noch befinde ich in restande van Anno seven und vifftich und in Anno acht und vifftich bereckent, als volget

VorErst bij Wemmerinck ein mudde roggen.

Noch bij Nijehuisze vierdehalff mudde roggen.

Noch bij Otteman ein mudde roggen.

Noch bij Egbert dreij scheppel roggen.

Noch bij Neisinckhoff ein scheppel roggen.

Summa sevedehalff mudde roggen.

Noch befinde ich dat die kerckmeisteren in dem solvigen vorsz jaere vierdenhalven daler mer entfangen dan uthgegeven und bereckent in restande gebleven.

Summa in restande van dem vorsz jaer sevedehalff mudde roggen vierdenhalven daler und sesz st.b. so bij den meiern als vorsz und bij den raetluiden.

Anno LXI up dach Pancratii nemptlich de xij Maij sijnnen tho Tubergen erschennen die Erenveste Berendt van Beverforde tho Werices und Wemeszloe und die oich Ernveste Johan van Esschede und meer ander den sollichs angeit, umme de Reckenschoep van den kerckmeisteren in der tidt und Luiden, van dat jaer LIX und LX tho verrechtverdigen und wes also vorgebrocht volget hijrna beschreven.

Erstlichen van Anno LIX. secht Wennemerinck hie betalt hebbe als volget

Item vorerst iiij mudde und ein scheppel roggen in die kerckenkiste

Noch secht hie betalt tho hebben an hande der kerckmeisteren achte daler weniger ein ort, dewelcke die kerckmeistere heren Johanne tho bewaeren gedaen die hie oich al noch nu bewaer, als her Johan selver bekendt.

Item In gelichem valle hefft hie oich, als hie secht iiij ℔ waszes an hande der kerckmeisteren betaldt.

Item Niehuisze resteren van obgl. jarre LIX tein mudde roggen, dat was secht hie betalt tho hebben.

Soe Horstman gifft vii mudde rogge, dat halve hefft hie ut bevelle der kerckmeisteren an heren Egberte betaldt; resteren bij em nach vi mudde roggen van anno

LIX noch unbetaldt, oeder hie moet betalung bewijsen.

De Negen mudde roggen van Ottinck tenden hefft de Bastert van Esschede anno als boven LIX an heer Egberte achte mudde betalt, dat ander an sick selver betalt.

Item noch hefft Basdam van Egbert tho Manre entfangen einen Rijder vor dreij scheppel roggen.

Item noch hebben die Raetluide verkofft viff wage wullen de wage vor dreij und dertigesten halven st.b., Summa viff daler xii$^1/_2$ st.b. vor die wullen.

Item noch Anno LIX als boeven ut der marcke van Albergen gebedden viff scheppel roggen, daer Luicken Gerlinck voer jnsteit.

Item noch jntsolve yaer in der solvigen Marcke gebedden viff ℔ flasses, daer die Buerrichter tein st.b. vor geven sal.

Item noch hebben die van Geisteren als boeven ein mudde roggen und vor einen halven daler flass gegeven.

Item de van Tubergen viff scheppel roggen gebedden und voer einen Rider gl. flaess.

Van dieszem vorsz. die kerckmeisteren wedder umb utgegeven, als volget:

Vorerst heren Johanne betaldt sesz gold. gl. de gl. van xxviii st.b.

Noch salighen heren Egberte achte mudde roggen.

Noch dem koster ein mudde roggen.

Noch vi scheppel roggen utgedelet van salighen heren Berendt Valcken wegen.

Noch einen gl. van obgem. heren Berendt Valcken wegen utgedelet.

Noch van wegen saeligen heren Johan Progger dreij gl. gl. utgedelet.

Noch an wine utgelacht ii$^1/_2$ gl. den gl. van xxviii st.b.

Noch an Brode utgelacht iii st.b.

Item noch hebben de Kerck Meister van wegen der hilligen kercken utgegeven iii daler den Heren Johanne van Esschede, den hie in sacken Swennen Wennemerinck vertert, den anderen Zacharias gedaen.

Den derden voer kalck und steijne gegeven so noch voerhanden.

Noch herrn Johanne dreij daler gedaen an affslage sijner pension als vorsz.

Noch anno als boeven vier rider v st.b. van den raetluiden in affwesen der erffgenaemen vertert.

Item noch vifftenhalven daler ingebracht tho dem ordel mit Swennen Wennemerinck.

Noch dem Leiggen Decker gegeven sesz und twintigsten halven st.b.

Noch acht und twintich st.b. up Martini vor botter dewelcke gedelet worden, utgelacht.

Noch voer verteindenhalven st.b. Rovesaet gekofft daer van dat olighe vor den hilligen Sacramente daerselber gebrandt.

Item noch achtenhalven st.b. voer beer do men de ledder in die kercke gehangen.

Item noch eine 1/2 rider voer de klockthowe utgelacht.

Noch xvii st.b. voer beer dat die K. M. den xiiij dach nae Pancratii verdruncken hadden.

Noch vier st.b. voer eijnen emmer tho denn wijwaeter tho bheslaen.

Noch dem cuper i1/2 st.b. voer den solvigen Emmer.

Noch Berendt Smedde dertein st.b. voer Ancker nagel und sunst.

Item noch up eijnen dage do Swenne Wennemerinks de raetluide averwunnen hadde Altera Antonij achte st.b. an gerichtgelde die die kerckmeisteren oich van den vorsz utlegen sullen.

Summa an daeleren xxix und xxix st.b. und noch $x^1/_2$ mudde roggen.

Restat bij den kerckmeisteren meer entfangen tho hebben dan utgegeven $viii^1/_2$ daler $ii^1/_2$ st.b.

Wat die raetluide anno LX jngeboert.

Item van Wenemerink betalt vier mudde restant viii mudde roggen.

Item Niehuis betalt ii mudde restant ix mudde roggen.

Item Horstman betalt vier mudde restant $ii^1/_2$ mudde roggen.

Item van Ottinck tenden saligen heren Egberte betalt achte mudde roggen und den koster ein mudde summa al betalt.

Item noch Egbert tho Manre betalt dreij scheppel roggen mit xxi st.b. und iii pl.

Item Neisinckhoiff tho Vleringhe restat ein scheppel roggen.

Item noch van Albergen gebedden v scheppel roggen.

Item noch voer $v^1/_2$ st.b. flaesz daer die Buerrichter voer insteit.

Item van Geisteren gebedden vi scheppel roggen daer van Geijsen Hermelings betaldt ein mudde dat $^1/_2$ mudde in die kiste.

Item noch van den van Geisteren einen halven Rijder voer gebedden flasz.

Item van Tubergen gebeddenn v scheppel roggen und voer dre und twintigestenhalven st.b. flaesz daer Berendt Hermelinck voer insteidt.

Van dieszem vorsz die Raetluide wedder utgegehven, Anno als boven, wij volget,

Item hern Johanne sesz gl. van xxviii st.b.

Item seligen heren Egberte achte mudde roggen betalt.

Item dem koster ein mudde.

Item noch sesz scheppel roggen van seligen Berendt Valcken wegen utgedelet.

Item noch van obgem. heren Berendts wegen 1 gl. utgedelet.

Item van wegen saligen hern Johan Brogger utgedelt iij gl.

Item ahn wine und brode ii$^1/_2$ gl. mijn i st.b., den gl. van xxviii st.b.

Item noch dit jaer LX in des kosters huis vertert gelick dat vorighe jaer LIX an kost und Beer tho wetten vier rider und viff st.b.

Noch anno als boven dorch den LegenDecker vertert oich in des kosters huis an kost und beer xxix st.b.

Jtem noch vertert dorch de K.M. xii st.b. in Berendt van Lingenhuis.

Jtem noch vi st.b. voer ein scheppel roggen.

Jtem Her Johan to Tubergen secht dat hie jn bewaer van den kerckmeisteren hebbe entfangen Anno etc. LXI up Sunct Pancratiusdach sestien st.b. und iii pl.

Vandt jaer LIX und LX de Restande van roggen dengenne die eine noch schuldich Is gelaetenn dat mudde mit einen boscheidhen daler tho betaelen.

Restat bij den kerckmeisteren meer entfangen tho hebben dan utgegeven vifftein daler xxviiii st.b. van Anno als boeven LX.

Des sollen die kerckmeister alle vorsz. pechte in maenen und alle vorsz schulde betalen.

Summa van beiden jaeren als van Anno LIX und LX die restandt bij den kerckmeisteren de Summe van viff und dertich daleren xvij st.b. desz sullen sie alle bereckende schulde schuldich sijnn van den vorsz. twee jaeren und dit allet nicht rorende dat jaer LXI und oich nicht rorende de restande so voer dem jaer LIX voerbleven.

Van dieszen vorsz twee jaeren de Deventer voren noch unbereckent und noch iiii ß waeszes de bij Nijehuijs resteren van Anno LX.

Anno LXII denn xii Maij als up dach Pancratii sinnenn tho Tubbergen erschennenn umb die Reckenschop van denn kerckmeisterenn tho entfangen als gewontlich die Erntveste Walter vann Heidenn Jnnstatt Berendtz vann Beverfoerde tho W. und Weimselloe unnd die auch Erntveste Johann van Esschede sampt Johans Brouwer Procurator to Albergenn unnd ist aldar voergebracht, alles vant jaer LXI als volget.

Jtem Wenmerinck hefft betalt als volget.

Vor erste iii mudde roggenn jnn die kerckenkiste die vergangenn jair auch bereckent.

Jtem noch i mudde datwelliche denn Armen ist gebacken.

Jtem noch ii daler ann Baszdam betalt.

Jtem noch i daler up Midtwinter fur wijnn.

Jtem noch Jtzo viff daler betalt ann herenn Johanne Vicariенn tho Tubergenn, die emme up Petri ad Cathedram Anno LXII ann Pensionn verschennen.

Jtem noch iiii ß waszes betalt ann hande des kosters

Restat sijnn Deventer foer.

Dat vursz vandt jair LX.

Jtem Nijehuis hadde betalt iiii daler ann hande der Raetluede diewelke sie Walter vann Coeverden gedaen unde werenn vertert jnn saechenn Swennenn Wenmerincks.

Jtem nach up heude dato betalt xv daler die her Johann jn siener bewarunge allet vann sijnenn restanden vant jaer LIX und LX.

Jtem die ii½ mudde roggenn soe Horstmann vantjaer LX schuldich was bekent Elbert to Geisteren betalt tho siene jnn die kerckennkiste, unnd sall dair relinqua vann doenn.

So Nesinckhave resterenn iiii scheppel roggenn als to wetten i sch. vann Anno LVIII unnd i sch. van anno LIX unnd i sch. van anno LX unnd dan vant jaer LXI nu vorschennen sijnt em die vursz iiii gelatenn mit einen daler tho betalen.

Jtem noch up Dato hefft Berendt Hermelinck xxiii st.b. betalt so hie noch vann gebeddenn flasze schuldich war vann Anno LX.

Jtem so die van Geisterenn einen halven rider vann gebedden flasze schuldich werenn van Anno LX is upg. halve rider up dato durch Elberte betalt mitt xii st.b.

Jtem noch hefft Elbert einen daler betalt vann i mudde roggenn, soe hie uit der kerckennkistenn hadde verkofft.

Van dieszem vorsz hefft die Richter tho Oetmersenn ii daler entfangenn vann Swennen Wenmerincks saickenn.

Dit nachbeschrevenn hebbenn die Meijer van Anno LXI betalt.

Jtem Wennemer hefft iii scheppel roggen betalt, up die deilunge restat xi mudde unnd i sch.

Jtem iiii ℔ wasses.

Jtem Niehuiss iii sch. auch tor deilunge betalt.

restat x mudde i sch.

restat auch sijnn wass.

Jtem Horstman betalt vii sch. auch den Armenn utgedeilet.

restat v mudde mijnn i sch.

Auch iii ℔ mijnn i verdel wasses betalt.

restat viff verdel ℔.

Vann diessen vursz v muddenn mijn i sch. noch betalt in die kerckenkiste ix sch. restat ii½ mudde.

Die teinde van Ottinck restat uszerhalben dat mudde roggen so die koster ann sijch betalt van 't urwerck.

Egbert tho Manre restant iii sch. roggenn vant vursz jaer LXI.

Jtem die vann Geisteren i mudde roggen tor lochtunge gebedden unnd ist durch Elbert ann Seckweisen betalt.

Jtem die vann Tubbergen vi scheppel roggen gebedden unnd jnn die kerckennkistenn gedaen.

Jtem noch hebbenn die vann Geistern unde die van Tubbergenn tho saeme vi ₰ geldes vor gebeddenn flas jngebort dairvann sie henwedder uetgegevenn xxix st.b. fur Roevesaet unnd dann vii½ st.b. dem Glasemecker.

Jtem die van Albergenn v scheppel roggen tor luchten gebedden, dair die Buerrichter vor jnsteit unnd Lueckenn Gerlinck mit roggenn oder gelde to betalen.

Van diessem vursz uitgegeven als volget.

Jtem Baszdam iiii st.b. voer ein sloth vor die kerckdoer.

Jtem Elbert ij wottenn vor Broet tho middewinter.

Jtem noch hebben die van Vlerungen vertert xii½ vanne beirs doe sie denn balcken tho der kercken brachten.

Jtem noch hebben die kerckmeistern xiij faene beers mit dem cuper vertert, do Johanne vann Eisschede die Extract vann denn restandenn overgelevert wort in der kerckenn to Tubbergenn.

Jtem die Rogge ist denn Meijeren gelaeten mit xxxiii st.b. to betalen soverne sie tusschenn dieszem Dage unnd S. Johans marckede nicht betaldt mit roggenn.

Nog steeds ressorteerde Tubbergen onder de parochiekerk van Ootmarsum en moest ook daar het Sendgericht komen bijwonen; bezwaren ontleend aan afstand, slechten weg, gemis aan geestelijken bijstand, enz. gaven den inwoners der boerschappen Albergen, Geesteren, Tubbergen en Vleringen herhaaldelijk aanleiding om zich tot den bisschop te wenden, ten einde tot eene zelfstandige parochie verklaard te worden.

Daarenboven was, volgens eene algemeene overlevering,

nabij het zoogenaamde Papenplesken, halfweg Tubbergen en Ootmarsum, een vicaris, die tot geestelijke doeleinden van laatstgemelde plaats naar Tubbergen ging, vermoord; waardoor er steeds tot halfweg over en weder voor behoorlijk geleide moest gezorgd worden.

De aan bisschop Aegidius de Monte gerichte klachten hadden ten gevolge dat hij persoonlijk een plaatselijk onderzoek deed, dat ten gunste der rekwestranten uitviel, ondanks de tegenwerking van den kant van Ootmarsum daartegen aangewend.

Het blijkt mij niet of dit persoonlijk onderzoek samenviel met zijne in 1571 gedane visitatiereis door zijn geheele bisdom: wellicht zou dit te vinden zijn in het toen door hem gehouden en in 1677 bij het kapittel te Utrecht berustend liber visitationis, waarvan melding gemaakt wordt in den Ov. Alm. voor oudheden en letteren jg. 1843, bl. 145 vlg.

Tot nadere onderzoekingen en tot regeling der inkomsten van een aanstaanden pastoor zond de bisschop zijnen broeder Franciscus de Monte naar Tubbergen, voor wien op 14 October 1575 de comparitie tot vaststelling der pastoriegoederen plaats vond.

Van de zegels van den daarvan opgemaakten fundatiebrief (Arch. Hrgh.) is dat van de Monte [1]) geschonden; dat van het klooster Albergen zeer geschonden, maar zijn die van de heeren Johan van Beverforde, Joan van Eschede en Hermen Grubbe gaaf, terwijl van het laatst aanhangend zegel (then Kemnhae) alleen de voornaam Hermen leesbaar is. De fundatie der pastoriegoederen luidt als volgt: Wij Franciscus De Monte, Archidiaken und canonick der cathedraell kercke tott Deventer und tott nhaebeschreven saicken desz Hoichwerdigen In Godt Vadern

[1]) Zie hierover Over. Alm. 1843 pg. 140 noot.

und Heeren Heeren Egidii de Monte, bisschoppen tot Deventer etc. verordente commissarius. Doen kondt und bekennen; datt voir onsz commissaris vursz gecompariert und erschenen sinnen die Weerdige, Edele, Erenfeste und fromme Heer Lubberth van Arnhem Prior und Heer Johan Brouwer Supprior desz convents Albergen, Salomon Buedeker wegen sijns junckeren Johan van Beverfoerde tho Wemislo, und Johan van Eschede thoe Tubbergen, Herman Grubbe tho Vleringen und Adolph then Kemnhae in statt seins vaders Herman then Kemnhae, wesende personen van adell der vier buerschappen Albergen, Tubbergen, Geisteren und Vleringen, bij sich hebbende die semptliche kerckraede tho Tubbergen und etliche bueren off huijszluijde jn den vursz vier buerschappen woenhafftich und gesetten mit nhaemen Luijken Gerlinck, Henrick Bennink, Johan ten Haeve buerrichter und Gerth then Noorthaeve wegen der buerschap Albergen, Henrick Rimerdinck, Bernt ten Brinckhuijsz, Johan Schulte thoe Tubbergen und Johan Hilbinck in nhaeme der buerschap Tubbergen, Bernt Harmelinck, Gerth then Nijhenhuijsz, Gerth Wesselinck und Evert then Schoenevelt van wegen der buerschap Geisteren, Gerth then Middendorp und Gerth Schulten thoe Vleringen gedeputierde der buerschap Vleringen, und hebben voir sich sulvest und mede als vulmechtige gerurter vier buerschappen semptliche inwonneren an onseren handen in Presentie Notaris und getuigen nhaebenoempt solemnelick getransportiert, cediert und avergegeven disse folgende gespecificierte guederen, thienden und renthen tott onderhalt eres thoekoemenden Pastoirs als die capelle thoe Tubbergen in eine Parochiaell kercke erigiert sall sijn, wie ongetweivelt mit gueden fuegen geschien werth. In den eirsten ein huijsz und hoff an den kerkhoff ge-

legen, bij onsz besichtiget und bequaem befonden tott ein Wedemhoff, gelaivende datselvige und vorsz. thoekomender tijtt dairan und bijgefueget muchte werden, tot ewigen daigen, soewoll alle graive alsz andere kleine warck, in esse, rack und dack dichte thalden, twachten und twaren, sonder desz Heeren Pastoirs koesten, thodoen, hinder und schaide. Tott dissen die Inkoempsten und renthen die der Pastoir tott Oitmarssum van wegen der voirsz vier buerschappen plege thebben, hiernhae uithgedruckt staende, die wij oick alsz commissaris und ex offcio dem Pastoir tho Tubbergen, voir dach datum disses gepresentiert und admittiert, voir hon und sijnen nhaekoemelingen hiermede tholeggen und appliceren. Towetten, van allen gewaerden bueren und gewaerden korteren jaerlijx van jederen tsullen hebben anderhalff schepell rogge oitmarscher maite, sich ther summen van twie unde dartich molder roggen rijckelicken beloepende, diewelke sie vier buerschappen inwonnere durch obbemelten eren volmechtigen gelaivet dem Pastoren in der tijtt thoe Tubbergen alle jair voir Oster in seinen huijse kommerfrij tho lieveren; Noch den Thienden groff und smaill uith den guede Ottinck tho Tubbergen gelegen, jaerlijx woll weerdich wesende thien mudde roggen: Noch vijffthien mudde haiveren die sie dem Pastoir oick jaerlijx sullen lieveren; Noch drie mudde Haiveren uith den Cloister Albergen, und nhae older gewoenten voir den hilligen Olij einen golden gulden die der Prior und Supprior voirsz voir hon und eren nhaekoemelingen jegenwoirdichlicken belaiffden alle jair an dem Pastoir tho Tubbergen guitlichen twillen betaelen; Noch van jder kotter und Bijsitter der voirsz vier marckten offte buerschappen, een hoen, sich ongeferlich tott anderhalff hondert hoender gedraigende. Jtem die obedentie off

hoirsam op thien golde gulden gereikent, sich verobligierende, im fall weiniger dairvan quaeme, die summa alsdan wie baeven vull tho willen maicken. Voirts alle andere verscheiden daegelijxe accidentalia, profijten, emolumenten und verfallen, in aller gestalt, wie der Pastoir van Oitmarssen dieselve in den voirsz. vier buerschappen plege thebben und tgenieten, nichtes dairvan uithgesondert. Wijders gelaifft und sich verobligiert dem Pastoir thoe Tubbergen van allen schattingen, contributien, leenongen und andere ongelden, die Landschap upgelacht muchte werden, frij, losz und ledich thalden. Und neffens dem voir recognitie off separatie, an dem Pastoir tot Oitmarssen drie olde schilden und tot vulleste der tijmeringe und reparatie der kerken tho Oitmarssen sechs Carolus gulden, tott twintich st.b. tstuck, alle jair up Martini in den winter uith der kerken thoe Tubbergen fabrijck, renthen und inkoempsten tho willen und sullen guetlichen betaelen anhe desz Pastoirs tho Tubbergen tholeggent offte schaide: desz sullen voirgenoempte vier buerschappen semptliche ingesettene van allen beschwernissen, uplaegen, gehoirsam und diensten sie beszanher wegen der Paroechiaell kercken tot Oitmarssen verbonden, gefrijhet, entheffet und entlediget sijn und blijven. Edoch hebben gedeputierde vulmechtige voirsz gelaifft und laiven mith dissen, der kercken tott Tubbergen fabrijck van sulcke drie olde schilde alsz dem Pastoir tott Oirtmarssen voir rechticheit der separation thogelacht, binnen jaers thoe quijten und up anderen oirteren servill thoe beleggen ader tho wege tbrengen, dairmit die drie olde schilde jaerlijx gekofft und betailt sullen werden sonder hinder und schaide der kercken tho Tubbergen. Dissen nhae hefft obgemelte Johan van Eeschede voir hon und sijnen erven mit stipulatie an

onseren handen in presentie der baeven gementioneerden personen, wie oich Notaris und getuigen bij adelicher eheren, treuwe und geloiven gelieckfals van sich gesacht und belaifft, sulcken huijses gronth, bodem und weher bij und an die verordente wedemhoff gelegen, hem thoebehoerende, darup jtziger tijtt ein olde frauw, Schulte Geze genant, woenet, nhae affsterven derselviger geheell bij und an denn Wedemhuijsz und hoff erflichen unnd ewelichen tlaiten verblijven; desz sullen hon die semptlicke jnwonders der vier buerschappen nhae behoer und tott kentnisse gueder luijde seeckere recompensz und vergoedinge dairvoir doen, dat welche damails alsoe belieft ist worden. Aldus geschien binnen Tubbergen then huijse van Johan van Eeschede voirsz in tegenwoirdicheit und bijwesent Heeren Mathie Senher Notarii und desz weerdigen und wolgelerten Heeren Meister Johan van Weestreenen Licentiaet und Derichen Cochlet getuigen, up frijdach den xiiij Octobris anno XVC vijffundtseventich. In oirkonde aller puncten wairheit hebben wij Franciscus de Monte archidiaken, canonick und commissaris voirsz onseren segell an jegenwoirdigen oepenen brieff doen hangen, und tot meerder seeckerheit und vestenisse hebben Heer Lubbert van Arnhem Prior und Heer Johan Brouwer Supprior voirsz eres convents Albergen segell und Johan van Beverfoerde, Johan van Eeschede, Herman Grubbe und Herman then Kemnhae voir hon, oeren erven und semptlichen jngesettenen der vier buerschappen ther bede eren angebaeren segellen an dissen brieff mede wetlichen gehangen: dat wij obgedachte personen alsoe kennen geschiet twesen. Gegeven in den jair onsz Herrn duijsent vijffhondert sechs undtsoeventich den xii[ten] dach Martii. [1])

[1]) Afschrift van dezen fundatiebrief komt in het archief van Hering-

Reeds den 10den April 1576 verhief bisschop de Monte de kapel te Tubbergen tot parochiekerk en benoemde hij eenen pastoor bij openen brief, (Arch. Hrgh.) luidende als volgt:

Jn Nomine Domini Amen.

Universis et singulis presentes literas, sive presens publicum instrumentum, visuris, inspecturis seu legi audituris Aegidius de Monte Dei et Apostolice sedis gratia Episcopus Daventriensis pacem gaudium et salutem in Domino. Supplicari et exponi nobis fecerunt Nobiles et Incole quatuor legionum sive Burscapiorum de Tubbergen, Albergen, Vleringen et Geisteren partium Twentie nostre diocoesis, quatenus capellam in Tubbergen predecessorum suorum sumptibus luculenter et munifice edificatam propter loci distantiam a matrice sua Ecclesia Oitmarsensi necnon ob itineris difficultatem et tempore hijemis periculum aliasque rationabiles causas in dictorum supplicantium libellis et scripturis nobis diversis temporibus exhibitis latius expressas auctoritate nostra et ex imposito nobis per sacrosanctum consilium Tridentinum munere et facultate in Curatam et Parochialem Ecclesiam erigere dignaremur. Nos itaque supplicationibus hujusmodi inclinati ipsimet in Tubbergen profecti templum et locorum situm coram conspeximus necnon super pretactorum Burscapiorum multitudine seu numerositate locique distantia aliisque justis, rationabilibus et pregnantibus causis informationem cepimus ac re ad Oitmarsenses delata, ac pastoris ejusdem Ecclesie et dicti oppidi Oitmarsensis consulum seu cer-

---

haven mede voor onder het opschrift: Extract uit het rapport en de Resolutiën van Extraordinaris Gecommitteerden tot het examen van de Staet der domeijnen etc. berustende ter griffye van de Heeren Staeten van Overijssel.

torum deputatorum in contrarium rationibus nobis exhibitis visis et perspectis, justis et piis antedictorum supplicantium ac jnstantium votis non abnuendum duximus. Verum ut singula plenius et accuratius examinarentur nos aliis negociis prepediti Reverendum in Christo nobis dilectum Dominum et magistrum Franciscum De Monte, fratrem nostrum germanum, V.J. Licentiatum, Archidiaconum et Canonicum Cathedralis Ecclesie Daventriensis, nostrum in hac parte commissarium deputavimus, post modum itaque fideli sue commissionis et relatione facta et informatione communicata et diligenter perspecta ac examinata comperimus prememoratos exponentes non modo veris et justis rationibus et causis moveri Verum etiam intelleximus intollerandos abusus et graves excessus non sine magno scandalo committi, sacramentum videlicet extreme unctionis a multis annis infirmis subditis non esse ministratum, ac salutarem ejus administrationem propemodum in desuetudinem abiisse, licet plurimi eorum recordentur et confiteantur quod dictum sacramentum nequaquam negligi sed cum magna (uti decet) devotione administrari et percipi soleat. Nonnullos praeterea sacellanos per pastorem Oitmarsensem ad predictam capellam missos non modo divina festinanter ac parum devote tractare sed etiam fuisse qui sub sacrosanctum pascatis festum non singulorum sed plurium simul confessiones audierint, contra divinum institutum ac laudatissimam sanctorum patrum in Catholica Ecclesia Romana traditionem observari solitam, prout etiam ibidem pro defunctis nunquam vel rarissime publice e suggestu oratur divinumque officium tempore hyberno subinde intermittitur ex eo quod tanta sit loci distantia ut nonnunquam ob nivium densitatem aut earundem resolutionem aliasque aure iniurias et tempestates ab Oitmarsen ad

Tubbergen non sine magno incommodo atque adeo vite periculo pateat accessus seu recessus aliosque notabiles defectus quos longum esset nimis omnes hic referre. Et quandoquidem dicti exponentes ad finem et effectum erigendi sepe dictam capellam in Parochialem Ecclesiam liberali animo et devoto affectu in sustentationem futuri Pastoris in Tubbergen ad manus prefati nostri commissarii certa quedam bona, partim per pastorem de Oitmarsen ratione dictorum quatuor Burscapiorum ex parte cure sue hactenus percepta, partim vero nunc noviter ad hoc destinata, disposita et applicata transportarunt, cesserunt et assignarunt sicuti clarius constare dignoscitur ex instrumento desuper confecto. Nos igitur attendentes omnia et singula supra et subscripta in cathólice fidei evidentem profectum cultusque divini incrementum et subditorum supplicantium salutem plurimum tendere. Hinc est quod predicte ecclesie Tubbergensis dotationem huiusmodi ratificamus, affirmamus et in dei nomine confirmamus, necnon omnia et singula bona que hactenus nondum mortificata fuere ad prefatam Ecclesiam Tubbergensem juxta dicti instrumenti illius tenorem applicata et assignata, et in posterum quomodolibet applicanda et assignanda fore et esse Ecclesiastica decernimus et libertate Ecclesiastica tuenda declaramus. Sepedictam capellam Tubbergensem in honorem divi Pancracii consecratam consideratis preallegatis et aliis in huiusmodi merito considerandis maturo consilio et deliberatione cum utriusque juris peritis prohabitis divinum cultum semper augere, collapsum erigere et subditorum nostrorum commoditati ac saluti ex animo consulere cupientes, jubente etiam sacrosancto consilio Tridentino et sacris canonibus, auctoritate nostra et tanquam per sedem Apostolicam deligata, in Parochialem

Ecclesiam et filiam Ecclesie de Oitmarsen presenti scripto erigimus talemque ab omnibus Christi fidelibus conferri, haberi et venerari volumus, constituentes et ordonnantes omnes ac singulos dictorum quatuor Burscapiorum incolas perpetuis futuris temporibus antedicte curate Ecclesie Tubbergensis jam noviter erecte parochianos et subditos, eximentes eosdem prorsus et totaliter liberantes ab omnibus oneribus, servitiis et obedientia quibus matrici Ecclesie de Othmarsen hactenus quomodolibet adstricti et obligati extitere, salvo pastori sepedicte Matricis Ecclesie de Oethmarsen pro separationis et recognitionis juribus perpetuis temporibus tribus scutis antiquis et ejusdem Ecclesie fabrice sex carolinis aureis viginti Stuverorum brab. in singulos in festo Martini hiemalis singulis annis ex reditibus, proventibus et fructibus fabrice Ecclesie Tubbergensis persolvendis Et ne subditi diutius presentia boni pastoris in loco residentie careant dilectum nobis in Christo Dominum Fredericum Schilthuijs, Clericum Osnabrugensis diocoesis, nobis ad dictam Parochialem Ecclesiam jn Tubbergen regendam, presentatum perque nos examinatum et habilem ac jdoneum repertum pro primaria vice admisimus et instituimus eamque sibi *cum omnibus juribus et pertinentiis suis conferimus et providemus de eadem per presentes*, Statuentes et ordinantes quod idem pastor et successores ejus omnibus diebus dominicis et festivis quando in Ecclesiis de consuetudine predicari solet, ad sacrum et concionem in eadem ecclesia faciendam, nec non infra Hebdomadem singulis feriis quartis et sextis missam celebrare tenebuntur et adstricti erunt. Quare in universis, omnibus et singulis Dominis, Presbiteris, Clericis, Notariis et Tabellionibus publicis quibuscunque nobis subditis in virtute sancte obedientie et sub excommunicationis poena

districte precipiendum mandamus, quatenus prefatum Dominum Fredericum Schilthuijs, institutum Pastorem aut ejus legitimum procuratorem pro eo et ejus nomine In corporalem, realem et actualem predicte parochialis Ecclesie in Tubbergen noviter erecte juriumque et pertinentiarum omnium ejusdem possessionem ponant, inducant et admittant, cum solemnitatibus debitis et consuetis precipiendo omnibus et singulis pensionariis, pactionariis, colonis et debitoribus dicte parochialis Ecclesie in Tubbergen ut eidem Domino Frederico Schilthuijs, pastori jam instituto, in omnibus et per omnia reverenter obediant et intendant sibique de ipsius Parochialis Ecclesie universis ac singulis fructibus, reditibus, proventibus, emolumentis, juribus et obventionibus integre respondeant et ab aliis responderi faciant temporibus ad hoc positis et statutis. Postremo statuimus et ordinavimus quod sepedicte Parochialis noviter erecte Ecclesie in Tubbergen collatio provisio idoneeque persone presentatio, totiens quotiens eam vacare contigerit, spectare et conjunctim pertinere debeat ad venerandos patres, priorem et suppriorem conventus Albergen pro tempore et nobiles, validos ac strenuos viros Joannem de Bevervoerde a Wemsloe et Joannem ab Eeschede in Tubbergen eorumque heredes seu successores natu majores, ad nos vero et successores nostros presentande persone admissio et ad Archidiaconum nostrum ejusdem institutio. Et casu quo a dictis collatoribus et Ecclesie in Tubbergen Patronis inhabilis vel minus qualificata persona presentetur, tunc immediate sine quoruncunque oppositione seu contradictione Nos et successores nostri prefati, alicui idonee persone de eadem curata et parochiali Ecclesia in Tubbergen filia matricis Ecclesie de Oitmarsen providere curabimus, ne oves vel subditi sine sincero

Catholico et probato Pastore diu errantes relinquantur, omni dolo et fraude in his penitus semotis et exclusis. In fidem et testimonium omnium et singulorum premissorum presentes litteras sigillo nostro majori muniri et per notarium nostrum juratum subsignari jussimus et fecimus. Datum Daventrie Anno a Christo nato millesimo quingentesimo septuagesimo sexto die mensis Aprilis decima. (Onderaan staat:) De Manto. Proprio Maths. Senher. Notarius. [1])

Langen tijd mocht Schildthuisz zich niet in het rustig bezit zijner bediening verheugen, want toen de vicarie Divae Mariae Virginis, vroeger onder collatie van den Pastoor te Ootmarsum, kwam te vaceeren, stelde Schildthuisz zekeren Henrik Degener Clercq tot vicaris aan. Nadat diens benoeming behoorlijk geproclameerd was, zonder dat er bezwaren tegen ingebracht waren, werd hij in het bezit gesteld den 1sten Februari 1584. Nu echter betwistten eenigen het recht van Schildthuisz tot deze benoeming en bemoeilijkten hem, bewerende dat de collatie dier vicarie den pastoor van Ootmarsum ook na de separatie toekwam. Schildthuisz zag zich daardoor genoodzaakt om zich met ootmoedige supplicatie tot den Spaanschen Koning Philips II te wenden, opdat deze bij behoorlijke middelen daarin mocht voorzien en bij beschikking gedagteekend Oldenzaal 17 Mei 1584 en geteekend „Mij present, N. van Hoven, griffier," gaf hij o. a. als Heere van der Stadt, Steden ende landen van Uijtrecht, Overijssel, Groningen ende Linge aan Mr. Johan van Lente en Mr. Derick van Til, raden

[1]) Blijkens op een afschrift van dezen brief voorkomende aanteekening werd door pastoor en goedheeren van Tubbergen hiervan copij geexhibeerd bij hun antwoord ten principale den 12 Maart 1632 tegen Derck ter Mebeck voor den Heer Landdrost van Twenthe. (Arch. Hrgh.) Waarover dit geschil liep, is mij niet gebleken.

in de kanselarij dezer gewesten, opdracht om de zaak commissoriaal te onderzoeken. Wanneer hun bleek voor genoegzaam van des suppliants rouwelicke possessie sijner gerechticheiden der cure van Tubbergen en andere daartoe staande als jus conferendi dictam vicariam en ook van de paisible possessie van Henrik Degener en van het den suppliant daarin gedaan belet, dan moesten zij partijen dagvaarden „ter plaatse contentieux" en Degener handhaven, „casserende ende mitter daet te nijete doende tghene die parthije ter contrarie gedaen heeft." Mocht deze daarin niet berusten en zich opponeeren, dan was de deputatie verplicht hun dag te beteekenen om voor de leden der kanselarij hunne middelen en redenen van oppositie, weigering en vertreck voor te dragen. (Arch. Hrgh.) Wat de leden der kanselarij uitgericht hebben, blijkt mij niet.

Een kwart eeuw na de benoeming van Schildthuisz tot eersten pastoor, in 1601, werd hij gelijktijdig met al zijne Twentsche ambtgenooten naar de vergadering der classis, die den 13en en 14en October van dat jaar te Oldenzaal gehouden werd, ontboden om zich te verklaren of hij zich in de gereformeerde kerk tot den kerkedienst wilde begeven. In deze kerkelijke vergadering had ook zitting de Drost van Twenthe, Ernst van Ittersum, aan wien al de ontboden pastoors verplicht werden binnen drie dagen, en zulks op hunnen eed, de registers van alle kerkelijke goederen over te leveren. Dit had plaats in overeenstemming met het besluit van Ridderschap en Steden van Overijssel van 13 April 1581, waarbij aan de Drosten was opgedragen de pastorie- en vicariegoederen op het platte land en in de kleine steden te inventariseeren „omme voirts dije selve tot godtlichen dienst te „doen gebruiken, soe endc als men tot erholdinge godt-

„lichen woerdes bevijnden sall toebehooren." Schildthuisz, ofschoon een bedenktijd van drie weken verzoekende over de vraag of hij gereformeerd predikant wilde worden, beloofde toch de veertien transitoire artikelen bij provisie te zullen volgen en nadere verklaring te zullen doen; [1]) echter behoorde hij niet tot de weinige Twentsche pastoors, die nader verschenen zijn voor de classicale vergadering, in November 1601 te Deventer gehouden.

Als „Frederick Schildthuisz, pastor to Tubberghe", onderteekent hij eigenhandig op 1 Mei 1606 eene door Derrick van Vloedrop voor Willemijne van Renesse, [2]) weduwe van Florens van Esschede, geschreven verklaring, waarbij zij beloofde dat de op Elsbroeck wonende boer jaarlijks op St. Martini aan handen des pastoers of van den kerkeraad zoude betalen twee daler en zes stuiver om te verdeelen onder de armen. (Arch. Hrgh.)

Op 1 Juni 1607 schrijft Schildthuisz zelf soortgelijke schuldbekentenis voor Cordt Johansen en Johan Berntsen, welke hij insgelijks mede onderteekend heeft. (Arch. Hrgh.)

Hij ligt op het koor der groote kerk, ter plaatse waar nu de ingang naar de sacristie is, begraven; waar op zijn grafzerk, behalve eene aanhaling uit den Prediker, gebeiteld staat: Anno Dni MDCX. IX Id. Junii obiit honorabilis et eruditus D. Fredericus Schildthusen XXXIV an. primus pastor in Tubbergen, cuius anima aeterna pace fruatur.

Uit dit een en ander, in verband ook met het feit dat in 1608 Elstraet als gewezen predikant te Tubbergen genoemd wordt, meen ik te mogen opmaken dat Schildt-

---

[1]) Zie hierover Molhuijsen in Over. Alm. 1841 pg. 112 vlg.

[2]) Zij komt voor bij van Leeuwen. Batavia Illustrata. pag. 1065.

huisz de nieuwe leer niet omhelsd heeft, maar tot aan zijn overlijden als roomsch pastor in de bediening gebleven is.

Na ziinen dood bleven de katholieken langen tijd zonder herder: de overlevering wil dat door de huisgeestelijken der heeren van Eschede, Heringhaven en Weemselo in de geestelijke behoeften voorzien werd, nu eens op die huizen, dan weder in de open lucht onder den Kroezen-boom, een eik die nog in den Vleringer-esch staat, of wel in onderscheiden boerenwoningen, waaronder dan het erve Volmerink te Tubbergen, dat in 1430 aan Onzer Liever Vrouwe Gilde te Oldenzaal gegeven was [1]), en het erve Stam te Albergen meer bepaaldelijk met name genoemd worden.

Al heeft de overheering van Twenthe door de Munsterschen in de jaren 1672 tot 1674, na den inval van Bisschop Bernard van Galen, ook tijdelijk meerdere vrijheid van godsdienstoefening aan de katholieken verschaft, te Tubbergen erlangden zij nog geen eigen pastoor; maar de prior van het klooster Albergen trad hier destijds als pastor loci op. Dit moet opgemaakt worden uit het navolgend briefje, aan den Heer Johan van Eeschede gericht (Arch. Hrgh), en aldus luidende: „WelEdele gebooren Here van Eeschede „alsoo den kerckraet bij mij gewest is en noch present „int darp sin om dispositie en staet te maken wegens „dij arme en haer naer gewoonte en vermuegh te suc„curreren soo ist dat UWelEdl. versoght wordt om door „sine presentie ofte bij te sin, ofte mit brenger deses „den sluetel over te senden, op dat alles in peis vrede „en continuatie van goede correspondentie magh ge„scieden ofte in cas van manquement van veerdere

[1]) Tijdrekenkundige Lijst oud-archief Oldenzaal pag. 9.

„moete en koste mitz dese ten laste van dij defaliante „protestere

„Tibburgen 1673 den 3 Januarij.

„fr. Philippus Jacobus Robben prior in Albergen „et Pastor in Tibburgen."

De Generaal of Superieur der reguliere kanunnikken van den H. Augustinus van de Windesheimsche congregatie had dezen Robben uit het klooster te Gaasdonk, met den rang van prior, naar Albergen gezonden om te trachten het vervallen klooster [1]) te herstellen. Tevens was hem, bij het bestaand gebrek aan geestelijken, door den Vicarius apostolicus de herderlijke zorg voor de omliggende streken opgedragen. Evenals hij, was uit hetzelfde Gaasdonk een prior naar Windesheim gezonden; beiden werden opgeroepen om tegenwoordig te zijn bij de opgraving van het gebeente van Thomas à Kempis, in 1672 van St. Agnetenberg naar de groote kerk te Zwolle overgebracht. Ambtsbezigheden beletten echter Robben daarbij tegenwoordig te zijn. [2])

Bij testamentaire dispositie van 2 Augustus 1677 vermaakte Bruno van Ommen, die omstreeks het einde der 16e eeuw te Tubbergen geboren moet zijn, in 1631 vicaris, in 1650 kapellaan te Oldenzaal was, in 1674 als kanunnik der Plechelmikerk voorkomt en 8 September 1679 overleed, [3]) aan die van Tubbergen onder meer twee duizend caroli guldens, welke moesten dienen „om een Pastoor of Capellaen tot Tubbergen van den bisschop aldaar gesteld te krijgen." Hierdoor heeft hij

---

[1]) Volgens eene nota van 1 Mei 1628, in de archieven van het klooster Frenswegen aanwezig, heet de kloosterkerk te Albergen destijds nog „templum monasterii in Albergen in structura magnificum."

[2]) Zie J. Mooren. Nachrichten über Th. v. Kempen und Urkunden.

[3]) Katholiek 1872 II. p. 240.

blijkbaar den eersten stoot gegeven tot het vestigen der nieuwe standplaats, waaronder destijds ook Almelo gebracht werd en welke sedert geregeld eigen pastoors gehad heeft; al zijn er na van Ommen's dood ook nog eenige jaren verloopen, voordat Tubbergen een pastoor erlangde in den persoon van Jan of Joannes Bisschop, die volgens de Oudheden en Gestichten [1]) vijftien, doch werkelijk twintig jaren hier in dienst was.

Deze, te Lingen geboren en te Munster theologie gestudeerd hebbende, legt den nog in het archief der katholieke gemeente aanwezigen Catalogus baptizatorum in parochia Tubbergensi et Almeloensi ab 11 Martii 1688 aan, waarin hij tot 9 April 1708 de doopelingen opteekent. In 1701 onderteekende hij mede het rekwest, dat ten gunste van den van Jansenisme verdachten provicaris Petrus Codde naar Rome werd opgezonden. In 1704 werd hem toegestaan de kinderen der katholieken te doopen, mits hij een lijst derzelve en de jura aan den predikant overhandigde. Hij overleed 16 April 1708, na op 13 April bevorens op den huize Eeshoff ten overstaan van den richter Raeterink en Dr. A. J. Perizonius en Jan Vos als keurnoten een testament gemaakt te hebben, waarbij hij, ziek van lichaam doch bij goede memorie en verstand, verklaarde tot universeele erfgename in te stellen zijne huishoudersche Anna Maria Rumsloot, voorts legateerende en gevende aan de armen tot Tubbergen de som van vijftig caroli guldens, uit te keeren aan de armen-opzieners.

Zijn opvolger was Joannes Wessels, geboren te Enschede, een Leuvensch godgeleerde. [2]) Na eerst bij pastoor Hendrik Smithuis te Ootmarsum werkzaam te

[1]) II. pag. 358.
[2]) Oudh. en Gest. II. 358.

zijn geweest,[1]) teekende hij op 25 April 1708 den eersten doopeling te Tubbergen aan; terwijl hij den laatsten op 20 November 1726 inschreef. Uit de aanteekeningen door hem voor in het doopboek gemaakt blijkt dat de standplaats Tubbergen destijds eene vaste pastoorswoning had, waaraan vermoedelijk een kerkhuis verbonden was. Ten behoeve van het pastoorshuis waren vijftig guldens gegeven; voor de rente daarvan, in keizerlijke munt verschijnende, moest de tijdelijke pastoor ter zake van het bewonen van dit huis, blijkens dat doopboek, op iederen 16 Juni bij wijze van jaargetijde vijf zielmissen lezen voor Margaretha Geertruid van Lhoen, de tweede echtgenoote van Herman Goossen Grubbe. [2])

Van 1 December 1726 tot 9 Januari 1727 werd het doopboek bijgehouden door Wessels' assistent of deservitor van der Hagen of ter Hagen, die van 1711 tot 1726 pastoor te Olst was. [3])

Hij werd door Theodorus Herman Trapman opgevolgd, zooals blijkt uit het verslag, in het jaar 1741 door den Aartspriester van Twenthe aan de Nuntiatuur te Brussel ingezonden, waarin het volgende voorkomt: Ego infra scriptus Pastor Tubbergensis et Almeloensis post obitum R. Di. Wessels et discessum Domini V. der Hagen, collationem meae stationis accepi ab Excellentissimo D°. Nuntio Josepho Archiep° Cor. 24 Febr. 1727, a quo tempore utor potestate binandi. Theodorus Herm. Trapman p. m. Tubbergensis. [4]) In een door hem aangelegd doopboek teekent hij voor het eerst den 20 Maart 1727

---

[1]) Oudh. en Gest. II. 299.

[2]) Mr. J. van Doorninck. Geslachtk. Aant. pag. 161.

[3]) Chron. Transys. 15*b*.

[4]) Archief voor de Gesch. v. h. Aartsbisdom Utrecht I. p. 80.

en voorts onafgebroken tot 25 Juni 1758 de doopelingen aan.

Zijn opvolger Henricus Bloemen, geboren te Ootmarsum, teekent in dat doopboek den 30 Juni 1758 zijn eersten doopeling aan en legt den 26 Augustus daaraanvolgende een nieuw doopboek aan, evenals het vorige in het archief der burgerlijke gemeente aanwezig. In 1762 legt hij de volgende verklaring af: (Arch. Hrgh.) „Ik ondergeschrevene belove hier meede so ver als in mijn „magt is alle zondagen en Heilige daegen ten dinste „der ingesetene van 't darp en boerschap Tubbergen in „'t Nuewe kerkhuis eenen vroe-dinst te doene en den „daerden zondag twee dinste nogtans met dit beding „datter stippelijk wordt nagekomen hetgeene tusschen „mij en de darpluiden geconditioneert ten opzigte van „'t bauwen van 't Neuwe woonhuis alsmeede dat alle „banken of hetgeene deselve opbrengen ten alle tijden, „voor de tijdelijke pastor zal wesen en datter Niemandt „zal bevoegt zijn het zij darper of andere een banke uit „zijn Eijgen auctoriteit en buiten concent van de tijde„lijke pastor in de kerke te stellen en dat een ijder „van zijn banke zal hebben te betaelen. Verders dat „de ingesetene van 't darp en boerschap Tubbergen ten „opzigte van de banken voor andere van deeze gemeente „zullen geprefereert worden.

„Tubbergen „Henricus Bloemen
den 14 Junj 1762." Rooms priester."

Al was deze laatste voorwaarde schijnbaar hard tegenover de andere parochianen: ze was billijk, als men in het oog houdt dat het de ingezetenen van het dorp Tubbergen waren, die het kerkhuis en de pastorie deden bouwen, zooals voortvloeit uit het volgend door hen onderteekend stuk (Arch. Hrgh.):

„Vermits wij ondergeteijkende, jnwoneren van het dorp Tubbergen, hebben met aprobatie van de Heer Erffmarcken Rigter van die Burschap Tubbergen, angenomen te bauen een Niu onstraffbar kerckhuis, ter platzen alwaar tegenswordig de Heer Pastor Blom woonhafft is, van Negen gebonden, waar onder die wonung van de Heer Pastor begrepen is, de wiete van ses en twintig voeten binnen die poesten, als ock twe affremmingen an jder sijet van tien voeten wiedt, het gehele huis over te besolderen, het kerckhuis in compleeten staat te leveren, daarenboven verbinden wij ons ondergeteijkende mits dezen alle laasten ende beschwaren, streckende tot voldoninge offte verkregen regt, van het niu angenomene gebau, van de Heer Landroste van het twente, welcke regt sol moeten vertont worden, en voordere daer op loepende koesten, so vere het tegenswordig anbelanget, dien ongaande te betalen: mits sal het halve kerckhuis en daar on volgende halff wonung den eigendom daarvan ten allen tijeden an die burschap Tubbergen verbliven, die andere halffscheit an het Dorp Tubb. toebehoren: jn het verfolg so het kärckhuis baufallig wordt, so sullen die Buren van Tubbergen de eene sijede, en die Dorpluiden de ande sijede te onderhouden hebben. Voor het laaste staan die Burmannen van Tubbergen toe, dat het oude gebau mag in het niu geemplojeret worden."

In 1784 werd Almelo kerkelijk van Tubbergen afgescheiden en tot eene zelfstandige standplaats opgericht met Henricus Peeze, tot dusver kapellaan te Tubbergen, tot pastoor.

In 1795 werd Bloemen tot coadjutor van het Aartspriesterschap van Twenthe benoemd: terwijl hij in het volgend jaar zelf Aartspriester werd, welke waardigheid

hij bleef bekleeden tot zijnen dood, die 10 Mei 1806 voorviel. Hij werd begraven in de groote kerk in de grafstede van het huis Weemselo.

Zijn opvolger was Joannes van Weersel, geboren te Ootmarsum in 1775, in 1804 kapellaan te Deurningen; in 1805 pastoor geworden te Goor en 't Slot komt hij van daar op 16 Juli 1806, volgens aanteekening in het doopboek, naar Tubbergen over. Hij sterft hier den 26en December 1824. Tijdens zijne bediening ging, ingevolge besluit van koning Lodewijk, de groote of Pancratiuskerk van de Hervormden op de Katholieken over.

Antonius Hendrikus van Coeverden, broeder van den Enschedeschen deken en pastoor Hendrikus Gregori van Coeverden, volgde hem op. Geboren te Enschede 4 Juni 1794, wordt hij, na gestudeerd te hebben te 's Heerenberg en den 30en Juli 1817 tot priester gewijd te zijn, terstond als kapellaan te Ootmarsum geplaatst. In het laatst van 1824 komt hij als pastoor te Tubbergen, waar hij den 21sten December 1854 overleed en den 27sten daaraanvolgende begraven werd op het kerkhof zijner parochie.

Cornelis ten Bokum, geboren te Ootmarsum 21 April 1811, volgde hem op. In 1833 gewijd, wordt hij eerst huisgeestelijke op Heringhaven, vervolgens in 1842 en 43 kapellaan te Almelo, 1846-48 te Hengelo, 1848-50 te Deurningen en in 1850 pastoor te Wierden, van waar hij in Februari 1855 als pastoor te Tubbergen komt en aldaar op 27 September 1871 sterft. Op den dertigsten dier maand werd zijn stoffelijk overschot op het kerkhof der katholieke gemeente begraven.

Petrus Cornelis Stokvis, geboren te 's Hertogenbosch 9 Mei 1833, werd tot zijn opvolger benoemd. Gewijd

tot priester in 1858, wordt hij in December van dat jaar assistent te Baarn, van Januari 1859 tot Juni 1860 kapellaan te Breukelen, tot 9 Mei 1863 te Schalkwijk, tot October 1871 te Huissen, van waar hij als pastoor te Tubbergen den 13en October 1871 zijne intrede doet.

Dat Tubbergen reeds van het begin der 17e eeuw af een eigen predikant gehad heeft, mag men aannemen op grond, dat in de notulen van Gedeputeerden van 19 Augustus 1608 Christianus Elstraet als gewezen predikant aldaar voorkomt; terwijl in de notulen dierzelfde Gedeputeerden op 18 April 1634 genoemd wordt Geertken Waenink, weduwe van zalige Rodolph ten Ham, pastoor geweest in Tubbergen. [1] Elstraet en ten Ham zijn dan voorgangers geweest van Bokelmannus, door Moonen in zijn Naamketen als eersten predikant genoemd.

Deze Daniël Boockelman, de zoon van den Wijher predikant Karolus B. werd in 1634 hier beroepen en vertrok in 1637 naar Wijhe als opvolger van zijnen in dat jaar overleden vader. Hij was gehuwd met Theodora Revius, de eenige dochter van Jacobus Revius, predikant te Deventer van 1614 tot 1641 en overleed in 1641. Zijne weduwe hertrouwde met Johannes Steenwijck, predikant te Geervliet. [2]

Door Goedheeren en Collatoren werd bij acte van 17 September 1637, (Arch. Hrgh.) geteekend door Kiliana van........, weduwe van Bevervoerdt, J. Studich, [3]

---

[1]) Zie dit bij Mr. J. I. van Doorninck. Kleine Bijdragen VIII. 5.

[2]) Over. Alm. 1854 p. 83.

[3]) Johan Studich, burgemeester van Hasselt, erfde door het huwelijk met Hendrina Rengers de havezathe Kemnade, welke door Ebbinge Wubben (Ov. Alm. 1846 p. 107) ten onrechte onder het rechterambt Delden geplaatst wordt. Het goed Kemenade, voor de poort van het klooster Albergen gelegen, werd in 1476 door Herman Kemenade aan

Jan van Eschede en Herman Goesen Grubbe in de plaats van Daniel Boockelman de bediening met hare emolumenten opgedragen aan diens broeder Henrikus Boockelman, die in het najaar van 1674 en niet, zooals Moonen opgeeft, in 1675 sterft.

Zijn opvolger was Gerhardus Potholt, die weinige dagen na Boockelman's dood op Tubberger kermis, zijnde in September 1674, zich bij den heer van Eschede vervoegde onder overlegging van eene acte door den Verwalter Drost Ripperda geteekend, waarbij deze Potholt begunstigde met het predikambt; verzoekende om de stem van den heer van Eschede, die de acte van aanstelling dan ook mede onderteekende.

De heeren Engelbert van Beverveurde thoe Weemsloo, Domkelder toe Munster, Herman Goesen Grubbe thoe Heringhaven en Henrich van IJsselmuiden toe de Rollecate, bewerende dat hun, met het rentambt van Sipculo en Albergen en den heer Jan van Eschede toe den Hof te Tubbergen, van ouds zonder iemands tegenspraak de collatie over de predikanten te Tubbergen gecompeteerd had, beklaagden zich over Potholt's benoeming, welke door de classis van Deventer goedgekeurd was. Voorop-stellende dat zij met het voormelde Rentambt op het ernstige verzoek van de gansche gemeente Karel Boockelman, zoon van den overleden predikant, tot pastor te Tubbergen hadden verkoren, betoogden zij den landdrost Adolph Hendrik van Raesvelt dat zij de aanstelling van Potholt onwettig achtten en dat Karel B. in het

---

het convent verkocht en als stichtsleen gevrijd (Prov. Arch. IV 280). Later is de Kemna verplaatst in het z. g. Geziet, waar eene vervallen gracht nog hare plaats aanduidt. In 1684 verkochten de curators in den boedel van Studich voor het landgericht te Ootmarsum het huis toe Kemmenae, c. a. aan de erven van Joan van Jsselmuden toe de Rollekotte en Agnis van Essen.

wettig beroep moest gehandhaafd worden. (Arch. Hrgh.)

Toen zij daar geen hulp vonden, wendden zij zich tot Ridderschap en Steden met het verzoek dat deze, daar de Classis van Deventer zich onderstaan had om, niettegenstaande het door hen gedaan beroep, Potholt in te dringen en tegen hun protest te bevestigen, en de Drost deze bevestiging niet had gelieven te beletten, hun een onpartijdig rechter mochten verleenen, voor wien zij hun recht tegenover de classis van Deventer konden disputeeren en ten uiteinde vervolgen. (Arch. Hrgh.)

Welke gevolgen dit gehad heeft, blijkt mij niet: wel is het duidelijk dat ook de gemeentenaren niet stil zaten, want zij deden aan Frederik Storck, richter te Ootmarsum, [1]) eenige vraagartikelen overgeven met verzoek daarover getuigen te hooren, welker strekking was aan te toonen dat Potholt door oneerlijke middelen zich de benoeming had weten te verschaffen. Nadat hiervan de copie ad dandum contraria et videndum jurare testes aan Dom. Potholt tot Delden geinsinueerd was, had het verhoor plaats van den heer Jan van Eschede, Lambert ter Braeck en diens vader Derrick ter Braeck, waaraan ik het volgende ontleen (Arch. Hrgh.):

Nadat Eschede, die van zijn oom, den heer Coverden van Scherpenzeel, bevorens reeds een aanbevelingsbrief omtrent Potholt ontvangen had, de voormelde beroepingsacte geteekend had, had men Eschede verzocht om een ton Deventer bier op den Eeshof te mogen brengen, welke door confluentie van volk — 't was kermis — niet gevoegelijk in het dorp kon gedronken worden. Potholt of zijn bijhebbend gezelschap, Advocaat Herse en Dr. Leusinck, had den heer van Eschede verzocht zijnen

[1]) Deze was 27 Mei 1675 als zoodanig aangesteld volgens Mr. J. van Doorninck, Geslachtkundige Aanteek. p. 163.

knecht naar de gereformeerde gemeente binnen Tubbergen te zenden, opdat deze op den Eeshof zoude komen drinken en de acte hooren voorlezen van Potholt's aanstelling. Velen, benevens Ouderlingen en Diakenen, kwamen tot voor Eschede's huis op den plas, waar de heer van Eschede stond, en vroegen waarom zij verbadet waren; waarop deze hun zeide dat Potholt de predikantsplaats van den Verwalter Drost en hem gekregen had en zij uitgenoodigd werden binnen te komen en een dronk te doen en zulks, ondanks hunne verklaring dat hun het beroep niet lief was. Eenigen hadden gezegd zulken predikant niet aan te nemen, die met zulke ongerechtigheid aanving en in plaats van God te dienen in brasserij ging. Echter had de heer van Eschede er op aangedrongen dat zij een dronk moesten nemen, kunnende zij evenwel overigens doen wat hun beliefde.

De drie laatste vragen, aan den heer van Eschede gedaan, stellig de gewichtigste voor de beschuldiging, luiden met de antwoorden als volgt:

Off niet waer dat Potholdt gesproocken met gethuige, wanneer hij Predicant was, dat de Paep off Priester so gethuige op sijn huijs heeft, wel vrij muchte leeren, want een jeder hoerde sijn vrije kercke te hebben?

Getuige verklaart dat Potholdt tegens gethuige gesproocken een jeder hoerde vrijichheit in sijn gelove te hebben: van de rest is hem onbewust.

Off niet waer dat gemelte Potholdt op midtwintersdag is gekomen onder de misse den mantel te lenen van den preister omme datt hij wolde predigen anders van ghetuige?

Getuige verklaart dat jungestleden midtwinter Potholdt binnen Tubbergen sijnde, seecker persoen, gewest

sijnde Jan ter Hunse off deszelffs huijsvrouw Aelken wonende doenmaels in gethuigen poorten, versoickt hebben voor Potholt te lenen een lange swarte mantel doch gene bekomen, staende Potholdt voor de poerte.

Off niet gemelte Potholt an gethuige enige geschencken belovet omme sijn stemme te geven?

Getuige verklaart dat Potholt wel gesecht dat als hij predicant wierde wolde altemeer met den heer gethuige van sijn inkomende hoenderen eten.

Uit de verklaringen der ter Braeck's blijkt nog dat Potholt bij zijne eerste komst te Tubbergen naar de pastorij was gegaan en de weduwe Boockelman zeer bedroefd had aangetroffen, welke hem niet in de pastorij wilde hebben, gelijk zij hem later op midwinter weigerde een mantel te leenen.

Van omkooping of andere min loffelijke praktijken blijkt hoegenaamd niets.

Potholt overleed in 1698, als weduwe nalatende Aleida van Loo, welke later naar Zwolle vertrok en 3 September 1703 overleed.

Hij werd opgevolgd door Wolterus Dull, die den legerdienst waargenomen hebbende, volgens eigen aanteekening in 1699, volgens Moonen in 1700 beroepen werd. Op 24 December 1699, 29 Maart en 4 October 1700 teekende hij de aanneming van nieuwe lidmaten aan in het door hem aangelegd register van de lidmaten, welke hij hier had gevonden bij het aanvaarden van den predikdienst 's jaars 1699 den 29 Novembris. Evenals door Moonen wordt de aanvaarding in 1700 gesteld door eene in het archief der hervormde gemeente berustende ontboezeming „Ad doctissimum virum juvenem D. Wolterum Dull cum post castrense plurium annorum S.S. Ministerium Tubbergensi Ecclesiae prae-

ficeretur A° 1700 ad. d. 3 Calend. Maji St. Vet., hem toegezongen door zijn vriend H. Meiling, waarschijnlijk den toenmaligen predikant van Goor, en aldus luidende:

Nulla fides pietasque viris, qui castra sequuntur,
 Hoc falso dictum Dullius edocuit.
Nulla quies speranda viris, dum castra sequuntur,
 Id vere dictum Dullius admonuit.
Ille, fidem per castra ferens, stabilivit et auxit
 Et pius e castris rettulit ille fidem.
Ecquis huic, post tot superata pericula vitae,
 Optatam toties invideat requiem?
O Dulli, ad placidos mage Te Tubberga labores
 Jam vocat, ut sibi sit fausta, tibique quies.
Hoc in Monte Tubam Te Numinis esse, Tubantus
 Audiet, Hic figes tu pia castra Deo.
Illam, quam nuper per tot vaga castra tulisti,
 Fac Tubberga sciat, secum habitare fidem.
Hanc Tibi jam requiem fascit Deus esse Beatam,
 Pacificam populo, proficuamque tibi.
Tu tamen hic solidam noli sperare quietem,
 Solius ista Poli est, non solet esse Soli.
Crede mihi, quamvis fueris tu Dullius ante,
 Tubbergae degens, nil nisi Δοῦλος eris.

Misschien is 29 November 1699 wel de datum der aanvaarding en 29 April 1700 die der feestelijke inwijding geweest.

Hij overleed 8 Juni 1756, in Juni 1700 te Wezepe gehuwd zijnde met Aleida Margaretha Schrunders van Deventer, die weinige jaren voor hem gestorven en evenals hij in de groote kerk in de grafstede van het huis Eschede begraven is. Op 22 April 1701 compareerden zij te Ootmarsum in judicio om hun besloten testament te presenteeren, dat door den richter Baeterink gewaarmerkt,

door den langstlevenden zou moeten vertoond worden, in het onverhoopt geval van versterf zonder kinderen. Dit geval deed zich niet voor, want uit voormeld huwelijk zijn geboren: 1°. Andries Jan Dull, die als lidmaat te Tubbergen aangenomen werd 8 Juli 1719, aldaar als Juris Utriusque Doctor te Almelo op 12 October 1722 in den echt vereenigd werd met Rykjen Bruins, dochter van Theodorus Bruins, I. U. D. en Secretaris te Almelo, en later hertrouwde met Gesina of Goswina De Vries; 2°. Femia Dull, die 14 October 1719 te Tubbergen als lidmaat werd aangenomen, aldaar in Juni 1727 in den echt vereenigd werd met Richardus Revius, burgemeester te Almelo, zoon van den predikant Hendrik Revius te Almelo, op 23 Maart 1740 hertrouwde met een zoon van den zoo even genoemden D^r^. Th. Bruins, Anthonij Bruins, en in 1754 met attestatie naar Tubbergen terugkeerde; en 3°. Aleida Maria Dull, welke met Kerstmis 1723 aldaar als lidmaat werd aangenomen, en later vermoedelijk gehuwd was met G. C. Stulen te Nordhorn. Gemis van een doopboek over den eersten tijd van Dull's pastoraat laat niet toe hier nauwkeuriger te zijn: dit een en ander is dan ook grootendeels uit de te Stad Almelo berustende doop- en trouwregisters opgeteekend.

Wolterus Dull Junior, zoon van D^r^. A. J. Dull voormeld uit diens eerste huwelijk, volgde zijn grootvader op: beroepen als diens adjunct in 1747, werd hij in 1756 gewoon predikant en overleed kinderloos in 1761, gehuwd zijnde met Esina Lucretia Meiling van Goor, welke 9 Maart 1808 in den ouderdom van 72 jaren overleed. Zijn testament werd 16 Maart 1762 voor het gericht te Ootmarsum geopend in tegenwoordigheid zijner weduwe en van zijne zuster Aleida Margaretha Dull,

later echtgenoote van Hendrikus Kronenberg, die tevens caveerde voor haren broeder Elias Dull, den lateren richter te Almelo, en hare zuster Catharina Aleida Margaretha Dull.

Hij werd opgevolgd door den broeder zijner weduwe, Jan Meiling, gewezen hofprediker der gravin van Görtz tot Slitz bij Fulda, beroepen 1763, emeritus 1796 en overleden 1804. Deze behoorde tot de talrijke Twentsche predikantenfamille der Meilings; [1]) zijn grootvader Hoseas Meiling was predikant te Goor van 1687 tot 1716; zijn vader Seijno Meiling eveneens van 1717 tot 1729 en daarna Theol. Prof. en predikant te Lingen; zijn broeder Samuel Meiling te Diepenheim van 1742 tot 1752 en daarna Theol. Prof. en predikant te Lingen; zijn broeder Jacob Hendrik Meiling te Markelo van 1744 tot 1759, daarna Prof. antiq. en Rector te Lingen; zijn broeder Hoseas Meiling, dien hij den 8en September 1767 te Tubbergen in den echt vereenigde met Anna Berendina Colmschate van Almelo, te Gildehaus van 1748 tot 1790; en zijn broeder Sylvester Diederik Meiling te Oldenzaal van 1757 tot 1783. Van zijne oomzeggers was Zeno Adolf Meiling J.Hz. weder predikant te Goor van 1774 tot 1797 en diens broeder Samuel Ferdinand Meiling te Hengelo van 1776 tot 1787, daarna Theol. Prof. en predikant te Lingen, en Jan Willem Meiling S.Dz. predikant te Oldenzaal van 1789 tot 1791.

Hendrik Leonard Donckermann, geboren te Lingen 24 Maart 1767, als adjunct beroepen in 1797, werd na Meiling's overlijden in 1804 gewoon predikant en overleed 11 April 1832. Den 2en Juli 1812 was hij getrouwd met Catharina Maria Halbrood uit Freren in

---

[1]) cf. Weeling in Over. Alm. 1841 bl. 215 noot.

het graafschap Lingen, weduwe van H. W. Revius te Tubbergen.

Hendrik Tanner, geboren te Arnhem 17 Juli 1808, proponent in Gelderland, volgde hem op: beroepen 18 April 1833 en den 7en Juli daaraanvolgende bevestigd, vertrok hij in Juni 1836 naar Hattem. Hij was eerst gehuwd met E. P. Pannekoek van Eerbeek, na wier overlijden hij in Augustus 1834 hertrouwde met G. H. Cramer van Ootmarsum. Den 30sten Juli 1847 overleed hij te Hattem.

Anne Gerhard Johannes Eliza Hesselink, geboren te Apeldoorn 6 Maart 1810, proponent in Zeeland, zoon van Hermannus Hesselink, predikant te Almelo van 1815 tot 1822, en broeder van Frederik Mohr Erijk Hesselink, predikant te Wierden van 1831 tot 1838, werd 13 Julij 1836 in Tanner's plaats beroepen en den 2en October daarna door zijnen voornoemden broeder bevestigd. Hij overleed den 7den September 1840, gehuwd zijnde met S. J. C. Stroink van Almelo. Bij de aanteekening van de doopsbediening aan zijnen oudsten zoon in 1837 teekende hij in het doopboek aan dat dit het eerste kind was, dat na een tijdsverloop van 136 jaren in de pastorij te Tubbergen geboren werd. Ofschoon de juistheid hiervan niet met zekerheid kan weersproken worden, meen ik er aan te moeten twijfelen, omdat de voormelde kinderen van den predikant Dull wel niet allen in het jaar 1701 zullen geboren zijn. Alleen blijkt dan uit deze aanteekening de kinderloosheid der huwelijken van Hesselink's voorgangers, Dull Jr., Donckermann en Tanner.

Reinier Hattink, geboren te Amsterdam 6 December 1815, proponent in Gelderland 6 Mei 1840, volgde hem op. Den 13den Januari 1841 beroepen, werd hij

door zijn oom H. J. Hattink, predikant te Rijssen, den 28sten Maart daaraanvolgende bevestigd, na eenige dagen te voren met T. Dikkers van Rijssen in het huwelijk te zijn getreden.

Van welk tijdstip de groote of Pancratiuskerk dagteekent, ligt in het onzekere. In den spitsbogenstijl der nieuwe gothische bouworde met zware pilasters opgetrokken van baksteen met tusschenzetsels van bentheimer steen, is zij blijkbaar niet in eens gebouwd. Het koor, dat minder breedte heeft dan het schip der kerk, is later aangebouwd aan de vroegere kapel, welke reeds voor het einde der 13de eeuw, volgens de traditie, hier zal verrezen zijn. Het verschil in de bouworde der pilasters van het koor, die ook meer hoogte hebben dan die der oude kapel, en het verschil der ramen maken dit duidelijk: ook het nisje in een der pilasters aan de noordzijde der oude kapel verschilt van dat, wat in een der pilasters aan den oostkant van het koor is aangebracht, in bouworde. Mede is van latere dagteekening de toren, die geheel van bentheimer steen is opgetrokken en met de kerk een flink geheel gevormd heeft, voordat er in 1840 een stuk boven uit is gevallen, waarna hij gedeeltelijk afgebroken en zoo onsierlijk mogelijk weder opgetrokken is. [1]) Vermoedelijk had op de vergrooting der kapel en den bouw des torens wel betrekking de hiervoren vermelde testamentaire dispositie van Bertolt ten Goerkotte van 1502 tot opbouw van kerk en toren: waartoe dan misschien ook de ingezetenen hebben bij-

[1]) Volgens aanwijzingen door personen, die den ouden toestand nog uit hun geheugen wisten mede te deelen, bezorgde een bevriende hand mij eene teekening van de zuidzijde der Pancratius-kerk omstreeks het jaar 1820. Eene daarnaar genomen photographie bood ik der vereeniging aan.

gedragen. Want bij hun aandringen bij bisschop De Monte op de verheffing der kapel tot parochiekerk, spreken zij van het op kosten hunner voorzaten op vrijgevige en in het oog vallende wijze daargestelde gebouw.

Toen de hervormde godsdienst vasten voet in Twenthe kreeg, na het overlijden van den pastoor Schildthuisz maar reeds voor de komst van den predikant Daniel Boockelman, ging de Pancratiuskerk aan de hervormden over, die daarvan tot het einde van 1809 het gebruik gehad hebben. Dat tijdens de Munstersche overheering van Twenthe (1672—74) de kerk weder door de katholieken gebruikt zou zijn, acht ik bij gemis van eenig stellig bericht hieromtrent, in verband met het bepaald ontbreken van een eigen pastoor op deze plaats, niet aannemelijk, al wordt elders [1]) ook beweerd dat destijds de kerken van alle steden en dorpen van Twenthe door de katholieke priesters zijn in bezit genomen.

In 1642 werd de straat langs de kerk over het kerkhof gelegd, ingevolge een verlof (Arch. Hrgh.), dat ik om de daaronder voorkomende namen hier inlasch:

„Accordeeren wij ondergesz. Erfgenamen des Karspels Tubbrenngen met deese ondersz. geschreven ingesetenne goetheeren ende collatoren derselver kerck dat die straet achter volgende des heeren Lantdrost als ook des heeren Richter van Ootmersum oogenschijnlijck genomen goetvinden oover den kerckhof sal worden gelecht met soo weinich benouwinge des kerckhofs als doenlijck is den 26 Julij 1642.

Collators.
Jan van Eschede.
Hermen Goessen Grubbe.
J. Studich.
Oldenbarnevelt.

[1]) Oudh. en Gest. II bl. 316.

Johan Ditherich van Heijden.
Everhart van der Marck, canonicus als volmechtiger van Neve Bruno van der Marck tot Ottenstein.
Henr. Krop,
Rentmrter Werselo
Arnoudt Lyeffers

Gerrit ten Ham ock medde vor sijn frouwen moder

Hans Georg Studich.
Gerrit Hofmeijer ende Renttemeister.
Jan Pott, amptman.
Jan Herinck Olderman.
Johan Edler voor mij ende mede in naem van mijn medegeerfde de Herr. D. Pagenstecher, grafl. Benth. Cantzler wegen den Hof te Ghesteren als oock weghen mijn schonmoder de Wed. ten Broeke weghen Ottinck.
D. van Deventer weghen mijn Moeder.
Peter Tappe als eerfgenam wegen sael Ebelijnck Valijnck.
Reint van Beverforde,
Hofmeijer.
Gerrit Pesters.
Jo. Beerentz van wegen die stad Othmersum burgmr in der tidt.
Anthon Krull 1642.

Dat erfgenamen en collatoren veel moeite hadden om den toren van eene goede groote klok te voorzien, blijkt uit onderscheidene daarop betrekkelijke stukken. Na 13 Mei 1661 met meister Roelof Hendricksen, pottgieter van Deventer, gecontracteerd te hebben over het vergieten der klok, zagen zij zich genoodzaakt het werk af te keuren en op 2 Maart 1663 gaven de collatoren Jan

van Eschede en J. Studich dan ook aan hun medegoedheer en collator Grubbe eene uitgebreide volmacht om tegen Hendricksen betrekkelijk de door hem „vergoetene ende verdorvene klockke" met ernst op te treden en hem of zijne borgen te dwingen, zoo noodig met de hulp van een advocaat, „dat de voorschr. klockke „formelijck goedt sonder opsprack door het werom te „vergieten worde gelevert"; (Arch. Hrgh.) ten gevolge hiervan kwam, bij wijze van dading, de volgende overeenkomst tot stand: (Arch. Hrgh.)

„In saken quaestieus hangende tusschen die heeren Erfgenamen ende collatoren der kerke Tubbergen ter eenre sijden en Meester Roeloph Hendrix van Deventer ter ander sijden, alwaer voorschr. Meester in het vergieten der grote klocke tot Tubbergen, sijn met voorschr. goedtheren ingegane accordt de dato den 13 Meij 1661 wordt bevonden niet vuldaan te hebben, gemerckt dieselve klocke van een geapprobeert Meester en Clockgieter Frans Hemoenij [1]) van Amsterdam, voor ongereguleerdt, ontfatsoenlijck en onduchtich te sijn verklaardt is, soo ist: dat huijden, dato ondergeschr. bij de heeren Erfgenamen sich vervooght heeft die E. Gerrijdt Schimmel, hebbende voor desen met Roeloph Hendrixen die voorschr. klockke vergoten, caveert, ende neempt op sich, voor eerst al 't geen soo die voorschr. eerste Meester Rolof Hendrix van vermeindt loon off anders van die goedtheeren mocht soeken te praetenderen: Vorders, heeft voorschr. Gerrijdt Schimmel op 't niue van de heeren Erfgenamen aangenomen die voorn. grote klocke van Tubbergen op sijn

[1]) Frans Hemoni had ingevolge contract met Schepenen en Raad der Stad Deventer van 4 December 1646 voor het klokkenspel op de Lebuinuskerk aldaar vijfentwintig klokken, te samen ongeveer elfduizend pond wegende, gegoten. (Dumbar. Kerkelijk en Wereltlijk Deventer I bl. 414.)

eigen kosten, sonder enich loon daer voor te genieten, (als alleen die eerst geaccordeerde driehundert vier en tachtentich gulden waerop 243 gl. sijn betaalt;) werom te vergieten: ende deselve alsdan niuwe en weer vergotene klocke binnen Deventer van een verstandich klockgieter (wiens persoon tot der heren collatoren electie ofte keur sal staan) te laten proberen, ende alsoo deselve goedt van spijse, klanck ende formaat Jaa! sonder opspraak van enich verstandich mensch ter werelt binnen Deventer als voren te leveren: voor welcke leverantie voorschr. Mr. Gerrijdt Schimmel mits desen sijn persoon en goeder is verbindende, onder renunciatie van alle rechtens beneficien sijn E. in desen enigermate voordelich als in specie sijner Borgerliker privilegie, ende stelt voorschr. Schimmel ten overvloodt voor die benoombde leverantie binnen Deventer, tot borge, als haer eigen proper schuldt, en selfs aengaande die E. Jorrich van Ommen, ende Lambert Bodeker tot Tubbergen, om in kass van enige misgietonge off goede als bovengenoompte leverantie, daar voor haer persoon en goeder verbonden houdende. Is vorder geaccordeert, dat die voorschr. collatoren die tegenwoordige grote klocke, uijt den toorn van Tubbergen, binnen Deventer, en aldaer voor goedt gekendt sijnde werom op haer plaats sullen leveren, op haer kosten; ende nemen voorschr. Erfgenamen aan, in kass van goede leverantie een reedlijk recompens an voorschr. Mr. Schimmel te doon behandigen; ende indien die tot Deventer alsdan werom vergotene klocke een hondert pondt off soo, swaerder van spijse worden mochte, sall Mr. Schimmel van ieder ℔ hebben te genieten vijftien stuij: Die kosten, soo an beide sijden in diser saken gedaen sijn, sullen (indien de klocke wel als voorschr. geleverdt wordt:) gecompenseert blijven, en een

ieder de sijne dragen; sall nochtans Mr. Schimmel geholden sijn, aan die Raadtluijden van Tubbergen een tonne goedt Deventer bier binnen Tubbergen te geven. Aldus gecontraheert en voor vast gearresteerdt, binnen Tubbergen, A° 1663 den 22 Junij ter praesentie van onderbenoombde HH. Erfgenamen & Mr. Schimmel neffens bijhebbende dachholdern.

(get.) Jan van Eschede. Hermen Goessen Grubbe, Jan van Stede van Wegen mijn her Marijenburg, Garrijt Schijmmel als boven. Jorrijn van Ommen als Boven. Lambertt Bodeker als boven. Everh: Krop uti testis scripsi et signavi.

Het schijnt dat ook Schimmel niet volkomen aan zijne verplichtingen voldaan heeft: want op 13 Mei 1669 gaan Joan van Eeschede en Harmen Goessen Grubbe voor hemzelven en als lasthebbende van den heer Bevervoerde tot Weemselo als goetheeren en collatoren met mr. Jan Freheminck een accoord aan over het vergieten der groote klok, hetgeen deze voor 110 rijksdaalders en een ton bier aanneemt, mits de noodige kleine materialen als leem, steen, turf, hout, ungel, eieren en was door de gemeente geleverd worden. Hij nam voorts aan „de „klocke goet te halden voor jaer en dach" en kwiteert onder dankbetuiging voor de ontvangen penningen op 8 Januari 1670. (Arch. Hrgh.)

In 1688 was kerk en toren zoodanig geborsten, dat de heer van Eschede zich verplicht rekende om aan den landdrost Bentinck te betoogen dat dezelve dringend reparatie vereischten. Om den slechten tijd kon de gemeente kwalijk de kosten opbrengen en daarom verzocht hij den drost, als het hoofd der kerk, te willen „ordenerren met wat mijeddelen het kuste gemacht worden „ende dat muchte geresolveert worden dat men het

„Kercken-Erve Nijhuis muchte verzetten. [1]) Terwijl de heer van Eschede den 4en Juli 1688 zijn rekwest met bijlagen — zijnde een deskundig attest en eene verklaring van den koster — aan den landdrost te Oldenzaal persoonlijk in handen gaf en voordroeg, werd daar „nijt oen gedaen tot oensen groten schade", gelijk van Eschede in margine aanteekende, ofschoon de landdrost de zorg voor deze zaak wel aan den verwalter richter Raeterinck schijnt te hebben opgedragen. (Arch. Hrgh.)

Volgens eene verklaring van 17 Mei 1689 geteekend door Johannes Carolus Bokelmannus en Jan ten Winckel, hadden deze uit naam van den heer van Eschede aan de raadluiden ten opzichte van de noodwendige reparatie van den toren voorgesteld om of zooveel geld op de dooden te stellen, of anders zooveel geld te lichten, of op een andere bekwame manier te trachten het vervallene te herstellen. De raadluiden hadden daarop geantwoord dat zij zulks alleen niet konden doen, maar dat zij dit aan de respectieve goedheeren wel wilden bekend maken, gelijk zij ook wel, indien de heer van Eschede hiervan eene acte wilde opmaken, deze aan de andere mede goedheeren wilden bekend maken om dan verder daarover te delibereeren. (Arch. Hrgh.) Men kwam daarmede dus niet verder en nu richtte de heer van Eschede zich tot den Verwalter Drost B. A. van Coevorden, heer tot Hengelo bij het volgend rekwest: (Arch. Hrgh.)

Vertont met behorlijck respeckt Dije Heer Jan van Eschede calator der kercke Tubberge wadt gestalte

---

[1]) Het erve Nijhuis, in de vorenstaande kerkerekeningen van 1561 en 62 herhaaldelijk genoemd, werd 11 Januari 1736 door de provincie executoriaal verkocht voor het landgericht te Ootmarsum en door den predikant Dull aangekocht voor F. C. Baron von Bönninghausen. (Arch. Hrgh.)

den toeren van Tubberge an de eene zidt geheel is uijtgeborsten hoe men nijdt anders toe gemote hen ziedt dan alle dagen dat den solven sal komen toe vallen soe dat daer in dat jaer geen lejjendecker hefft up gewest dan solven toe decken waer doer hedt bijnneste warck oik ten eenemal kumt tor verlecken hedt welcke sijn Ed. an sijn gestrenge dije Lantdroste van Twent hefft geremunstert. Dije welcke bij Apostjle hefft geordonert dat dje heer verwalter rijgter Raterijnck dije saecke muchte voertsetten opdat hedt in tijdts muchte gereparrert worden waer up gemelte Rijchter Dije godtheeren ende radtloide Bij malckander verbadet neffensz een kloek metselaer van gildehusz dije welcke hedt wolde annemen toe repareren voer ein summe van acht honderd gulden en dat hedt kerspel dje sten daer toe solden halen waer up dije radtslode al unvorstandijgh voergeven dat in dese tjt gen kosten kusten doen solden lever sjen dat den toeren daer nedder vijel dije welcke dan nooijt wedder kust up getijmmert worden hedt welcke nijdt chrjstlijck solde zjn soo een gebou toe laten vallen.

Soe hefft Remunst. nijdt konnen stjlle stan solcken An Uwelgeb. gest. toe remunstoreren an de Heer Verwalter Rijgter moge gelasten dje godtoren en Radtslode int korts bijeen toe cjteren up dat een overslag tot dije reparatje moge gedan worden updat Remunst. als calator vant versuijm nijdt moge beschuldijget worden waervan min is protesteren.

Bij apostillaire beschikking gedagteekend Stoevelaar 10 Augustus 1689 gelastte de Verwalter Drost den Verwalter richter Raeterink om hem ten spoedigste over den inhoud van dat rekwest omstandig te berichten; zullende er vervolgens, naar bevind van zaken, op gedisponeerd worden.

Of dit herhaald verzoek betere uitwerking gehad heeft, dan wel de toren in statu quo gebleven is, blijkt mij niet. Alles schijnt weder in goede orde te zijn geweest in 1709; want den 7en Juni van dat jaar stelden de collatoren en raadluiden eene instructie vast voor den koster; (Arch. Hrgh.) waarbij zij verstonden dat Harman Gerritsen Coster, volgens zijn plicht bij vorige kosters altoos onderhouden, het luiden der klok met zons op- en ondergang moest voortzetten, dat hij zich moest vergenoegen met het geld van het luiden der dooden, zooals de vorige koster daarvan had getrokken, zallende hij niemand hooger mogen bezwaren: terwijl hij verder de garven van de boeren niet van hun land mocht laten halen voor hen daarvan verwittigd te hebben, in welk geval de garven van het ordinaris gesaij sal gegarvet worden.

Gelijktijdig besloten de collatoren ook om het geld van de, voor eene som van zeshonderd gulden verkochte, klok tegen vier percent te beleggen, blijkens proces-verbaal van hunne vergadering opgemaakt door G. P. Grubbe, W. C. van Eschede, Albert van Kemna weegens den heer van de Rollecate en Jan Joirninck; hebbende Henderick ten Haeve en Harmen Wissinck er hun merk op getrokken.

Naar aanleiding der zoo even vermelde emolumenten van den koster teeken ik aan dat o. a. het erve de Kemna te Albergen jaarlijks voor den custos der gereformeerde kerk vier gersten rogge moest opbrengen.

Den 4den Januari 1715 nam Barent Strootman, mr. uurwercker te Koesveld, van collatoren en raadluiden aan in den toren een nieuw uur- en slagwerk te maken voor 235 Keijser guldens Hollandsch geld, betaalbaar in twee termijnen, waarvan de laatste hem den 20 Ja-

nuari 1717 uitbetaald werd. Voor het halen van het uurwerk uit Coesveld werd destijds aan Berend Elsebroek zes gulden voor wagenvracht betaald. (Arch. Hrgh.)

In 1735 aggreeerden Ridderschap en Steden blijkens notulen hunner vergadering van 22 April de conventie van de goedsheeren tot reparatie der groote kerk aangegaan. Den 12en December 1747 werd zij door een zwaren storm, welke in Twenthe groote verwoestingen aanrichtte, niet alleen van haar dak beroofd, maar stortte zij zelfs gedeeltelijk in, waardoor zij anderhalf jaar onbruikbaar was. Eerst den 29 Juni 1749 werd ze door den predikant Dull weer in bezit genomen met eene leerrede over Jesaia II: 3.

Het besluit van Koning Lodewijk van 14 Maart 1809 bepaalde dat de groote kerk met Januari 1810 aan de Roomschgezinden moest worden afgestaan, terwijl de banken en verdere roerende goederen aan de Hervormden moesten volgen, aan wie het predikantshuis mede verbleef. (Arch. Hrgh.) Dientengevolge werd vóór de overgave der kerk ten behoeve der in aanbouw zijnde kerk der Hervormden o. a. weggenomen de predikstoel, welke geheel uit bentheimer steen gebeiteld, den uitwendigen vorm der groote kerk met hare pilasters en ramen in spitsbogenstijl teruggeeft.

Tot de oude kerkegoederen, die na het voormelde Koninklijk besluit, waarbij ook derzelver pondspondsgewijze verdeeling gelast was, aan de hervormden verbleven, behoort de reeds meermalen genoemde tiende uit het erve Ottink, welke een deel uitmaakt van het predikantstractement, dat voor een ander deel mede gevormd wordt door het miskoorn en het hoender- of driestuivergeld.

Evenals de hoenderen, welke ieder kotter en bijzitter

der meermalen genoemde vier marken voor het onderhoud van den pastoor zouden bijdragen, werden ook de bij denzelfden fundatiebrief van 1575 vastgestelde inkomsten van anderhalf schepel rogge van alle gewaarde boeren en gewaarde kotters, van vijftien mud haver van dezelfden en van drie mud haver uit het klooster Albergen geacht tot de geestelijke goederen te behooren, en alzoo door het voormalig gewest Overijssel tot zich getrokken en aan de predikanten als tractement toegelegd. Dit praestandum, voortvloeiende uit de schuldplichtigheid van onderscheiden erven tot jaarlijksche uitkeeringen in natura, heet zoowel te Tubbergen als op andere plaatsen in Twenthe, het miskoorn, door sommigen ten onrechte als mestkoorn geschreven.

Zooals uit een rekwest van den predikant Dull van 1739 blijkt, werden hem door de provincie het miskoorn en de rookhoenders of driestuivers van de huizen der kleinen in mindering van zijn tractement aangerekend, terwijl hem het koorn naar luid der fundatie en volgens constante praktijk, vrij werd te huis gebracht. Toen nu een der miskoornplichtigen in gebreke was gebleven hem een gedeelte daarvan te voldoen, wendde hij zich, na schriftelijke sommatie door den gerechtsdiener, tot den landdrost, met het verzoek, dat deze order zou stellen op de betaling of wel zou toestaan dat de rechter van Ootmarsum mocht worden gerekwireerd om de parate executie te verleenen.

Bij apostillaire beschikking van 20 Augustus 1739 verstond de landdrost, dat de beklaagde het koorn zou hebben te voldoen als van ouds gebruikelijk; „so dan „redenen ter contrarie mogte hebben, worden de partijen „gerenvooieert naar 't ordinaris gerigte." (Arch. Hrgh.)

Overigens leverde de inning van het miskoorn weinig

bezwaar op en wanneer zich af en toe al eens eenige moeilijkheid voordeed, dan werd deze in den regel door Ridderschap en Steden spoedig opgeheven.

De rustige gang van zaken werd echter door de gebeurtenissen van 1795 ook in dit opzicht belemmerd. Want toen bij de staatsregeling bepaald was, dat elk kerkgenootschap voor zijn eeredienst, bedienaren, enz moest zorgen en voorts alle uit het leenstelsel afkomstige tiend-, cijns- en andere rechten afgeschaft werden, waren hier en elders in Twenthe onderscheidene boeren, wier erven met dien jaarlijkschen uitgang bezwaard waren, van meening dat ook het miskoorn onder de afgeschafte heerlijke rechten behoorde, zoodat zij de betaling weigerden. De nalatige miskoornplichtigen in de gemeente Tubbergen werden vooreerst niet in rechten aangesproken: maar tegen een aantal dergenen, welke nalatig waren in het opbrengen van soortgelijk miskoorn voor het predikantstractement te Ootmarsum, werden voor het landgericht aldaar procedures aanhangig gemaakt door de weduwe van den predikant van Loo, nadat zij zich eerst bij rekwest tot het gewestelijk bestuur gericht had.

Terwijl bij de proclamatie van 18 Augustus 1796 door de Nationale Vergadering bepaald was dat de bedienaren van den hervormden godsdienst hunne tractementen provisioneel zouden blijven behouden, maakte de zaak van het miskoorn een speciaal punt van onderzoek uit bij de gewestelijke vertegenwoordiging. In het rapport van de gecommitteerden tot de zaken van justitie, geinsereerd in de notulen van het interimair administratief bestuur van Overijssel leest men hieromtrent:

„dat die koornpraestanda door de gewezene Staten van dit voormalig gewest aan de bedienaren van den gereformeerden godsdienst zijnde toegewezen om aan

hen in stede van contanten voor tractement te verstrekken, het ook notoir van zelve volgt dat zoolang de betaling der bedienaren van de gewezene heerschende kerk uit 's lands kas niet is komen op te houden, die bedienaren regt hebben de betaling van dit miskoorn te vorderen en zij dus, indien hetzelve niet verder werd betaald, daarvoor van 's lands weegen zouden schadeloos moeten gesteld worden.

„dat de weigerachtige ingezetenen, deze hunne weigering altoos sedert de revolutie van den jare 1795 daarop hebbende gegrond, dat zij zich onverplicht ágteden eenige betalingen te doen aan de leeraren der gewezen heerschende kerk, deselve dus wel schijnbaar ingericht is tegen deze leeraren maar inderdaad tegen de lands casse als welke daardoor eenig en alleen bezwaard zoude worden.

„dat de gecommitteerden van oordeel zijn dat deze vergadering deze zaak met geen onverschillig oog kan en mag nazien, maar in tegendeel verplicht is zoo tot conservatie van het goed hebbend recht der rekwestrante wed. van Loo, als tot maintien der regten van het Bataafsche volk zich dezelve ten ernstigsten aan te trekken en de poogingen der weigerachtige ingezetenen om teegen alle recht en reden zich van eene deugdelijke schuld te ontslaan, te beteugelen en adviseeren dat de weigerachtige ingezetenen zoo des gerigts Ootmarsum als in het generaal van het geheele Drostampt van Twente serieus behoorden te worden aangeschreven en gelast hun verschuldigde miskoorn te voldoen.

Overeenkomstig dit rapport werd den 12en September 1798 besloten: hetgeen aanleiding gaf tot een aantal rekwesten van miskoornplichtigen aan het Vertegenwoordigend Lichaam, om bij regeeringsbesluit bevrijd te worden van de betaling van dit praestandum.

Nadat de Eerste Kamer van het Uitvoerend Bewind den 6 November 1798 tot het verleenen eener provisioneele surseance in deze besloten had, gelastte het Uitvoerend Bewind den 28sten December van dat jaar de staking der hangende proceduren en belastte het eene commissie uit haar midden om een nauwkeurig onderzoek naar den oorsprong en aard dezer uitgangen te doen. In overeenstemming met het door deze uitgebracht rapport [1]) en met afwijzing der rekwesten van eenige boermannen en ingezetenen van Tubbergen, Kerspel Ootmarsum, Enschede en Delden en andere ingezetenen van Twenthe verstond het Uitvoerend Bewind bij besluit van 10 Maart 1800 „dat het miskoorn, wat ook deszelfs oorsprong zijn moge, sedert eeuwen is gehouden als een reeele last op den grond der erven gevestigd en dat de inkomsten daarvan, als voorheen tot de geestelijke goederen behoord hebbende, ook als zoodanig met dezelve aan het voormalig gewest Overijssel vervallen zijnde, aan de bedienaren van de voormaals heerschende godsdienst in stede van traktement zijn toegelegd, daar dezelve anders door de rentmeesters der geestelijke goederen hadden kunnen ingevorderd worden", en handhaafde alzoo het miskoorn. Op 23 Augustns van dat jaar volgde dan ook het besluit dat in de aanhangige miskoornprocedures moest worden voortgeprocedeërd.

Toen nu later, bij besluit van het Staatsbewind van 7 Januari 1802, de betaling van het miskoorn weder gelast was, onder bedreiging van parate executie, compareerden den eersten Maart van dat jaar te Ootmarsum voor het landgericht Hinvert, boerrichter van Albergen, Mensman, boerrichter uit Geesteren, Otman, gecommit-

[1]) Dagverhaal VII, bl. 689.

teerde uit de boerschap Tubbergen en Lentfert, gecommitteerde uit Vleringen, in eigene en hunner marken namen voordragende, dat ingevolge gerechtelijk gedane kerkespraken hunne mobile goederen voor miskoorn gedeeltelijk waren verkocht of nog stonden verkocht te worden, dat zij en hunne committenten vermeenen dat miskoorn naar recht en billijkheid niet meer verschuldigd te zijn en dat de verdere betaling van dien last, dien zij oordeelden dat onder het voormalig bestuur alleen bij overheersching gevorderd is en betaald moest worden, niet bestaanbaar is en overeen te brengen met de grondbeginselen van onze jongste revolutie noch ook met vrijheid en gelijkheid. Niettegenstaande dat zagen zij zich nu toch genoodzaakt dat miskoorn te betalen, daar door gemeld besluit van het Staatsbewind alle middelen van defensie daartegen waren afgesneden; terwijl door eene resolutie der commissie van finantiën van 't voormalig gewest Overijssel, waarin de gerichten en municipaliteiten werden gelast aan hunne partijen tot uitdracht van zaken de jura te crediteeren, de verdediging ook zeer bemoeilijkt was. In eigene en hunner marken namen verklaarden zij zich bereid dat miskoorn of de waarde te betalen aan het gericht: een en ander onder eerbiedig protest van daardoor niet te willen hebben erkend tot betaling van miskoorn verplicht te zijn.

Ondanks dit aanbod en protest dat, als mede uit naam der marken geschied, moest geacht worden ook uit hunnen naam te hebben plaats gehad, citeerden echter Wesselman te Geesteren, Ottink te Tubbergen, Middendorp te Vleringen en Asman te Albergen den emeritus predikant Meiling tegen 12 Maart 1802 voor het voormelde landgericht, ten einde door hetzelve hun aanbod van gereede betaling wegens zeven jaren achter-

stand van miskoorn te hooren van waarde verklaren.

Van toen af geschiedde de betaling weder geregeld, totdat Koning Lodewijk bij besluit van 11 Maart 1809 verstond [1]) dat geen inwoner des rijks, onder welk voorwendsel ook, meer mocht verplicht worden tot betaling van eenige taxe of schatting ten onderhoude van de kerkgebouwen of van den openbaren godsdienst eener andere gezindte en daardoor, vermits het miskoorn te Tubbergen door Katholieke boeren ten behoeve van den predikant werd opgebracht, de betaling daarvan verbood. Pogingen, bij den Koning aangewend, om hem te overtuigen dat zoodanige uitgangen reeele lasten waren en niet zoo maar konden afgeschaft worden, baatten niets. Integendeel bij decreet van 27 Grasmaand 1810 betrekkelijk het invorderen van het zoogenaamde miskoorn en dergelijke praestanda op verscheidene plaatsen van het departement van Overijssel kennelijk een gedeelte van het traktement der hervormde predikanten uitmakende, verstond hij dat de jaarlijksche koornlasten tot den 1sten Louwmaand 1810 moesten aanbetaald worden, overigens bij art. 2 bepalende: "Te rekenen van den 1 Louwmaand 1810 zullen geene betalingen van koornlasten en andere praestanda mogen geheven worden, wordende overzulks alle zoodanige betalingen door het geheele rijk gesupprimeerd. En worden de personen welke door dit koninklijk besluit in derzelver inkomsten nadeel mochten lijden, bij deze opgeroepen om binnen zes weken na dato aan de respectieve Heeren Drosten van het Kwartier, waaronder zij behooren, of voor zoo verre zij in het 3e kwartier mogen wonen, direct aan den Landdrost in te zenden eene naauwkeurige en specifieke opgave der koornlasten en andere praestanda welke zij tot den 1en Lou-

[1]) Ypey en Dermout. Gesch. der Nederl. Herv. Kerk IV. bl. 426.

maand hebben genoten als een gedeelte van hun tractement of emolumenten met aanwijs van de Erven, landerijen of goederen die met deze uitgangen zijn bezwaard en bijvoeging der namen zoo van de eigenaars als meierlieden respectievelijk."

Van langen duur was echter deze opheffing der miskoornplichtigheid niet; want reeds spoedig, nadat Holland in het Keizerrijk ingelijfd was, stelde des Keizers Stadhouder, de hertog van Plaisance, den 1en November 1810 het voormelde afschaffingsdecreet buiten werking; met bepaling dat de praestanda, bekend onder den naam van miskoorn, provisioneel zouden worden vereffend en betaald, evenals zulks te voren geschiedde, in afwachting der decisie, door den Keizer en het Wetgevend Lichaam te nemen.

Daar echter eene speciale beslissing hieromtrent nooit genomen is [1]), werd naar de beginselen van het organiek decreet van 18 October 1810, waarbij de toenmalige organisatie der katholieke en protestantsche geestelijkheid gehandhaafd werd, het miskoorn weder als van ouds ingezameld.

Ter voldoening aan het voormeld Koninklijk besluit van 27 Grasmaand 1810 was de origineele legger van het miskoorn aan den Drost opgezonden en werd een, door den Verwalter Richter Gooszen pro vera copia onderteekend, afschrift terug ontvangen. Toen nu in latere jaren Kerkvoogden den origineelen legger terug wenschten en in 1858 daarop aandrongen bij den Commissaris des Konings, werd door dezen aan den toenmaligen provincialen Archivaris, Mr. J. van Doorninck, de opdracht verstrekt om te onderzoeken of het bedoelde stuk zich in het provinciaal archief bevond. Bij rapport van 27

[1]) Weekbl. van het Recht no. 633.

Maart 1858 deelde hij het negatief resultaat zijner onderzoekingen mede.

De hoenderen, rookhoenders geheeten, waarvan de beroepen predikant Potholt beloofd had met den heer van Eschede te zullen eten, zijn sedert vervangen door een afkoopprijs van driestuivers uit elke negendedeels huis, gelijk uit het voormelde rekwest van den predikant Dull van 1739 blijkt. Dat driestuivergeld wordt, gelijktijdig met het miskoorn, omstreeks Driekoningen ingezameld voor den tijdelijken predikant, die de inzameling bij kerkespraak doet afkondigen en daarbij, tot voor weinige jaren naar oude gewoonte, de boerrichters verzocht om voor de benoodigde wagens zorg te dragen.

Van de boerschappen, die in 1575 medewerkten tot het verzekeren dezer inkomsten aan hunnen pastoor bij de verheffing der kapel tot parochiekerk, bezitten Geesteren en Albergen zelfstandige kerken, insgelijks aan den Heiligen Pancratius gewijd.

Geesteren is reeds spoedig van Tubbergen afgescheiden en met Vriezenveen vereenigd geworden: omtrent deze standplaats leest men in het als voormeld in 1741 aan de Nuntiatuur uitgebracht verslag: Vacante per obitum R. D^{i}. Gerardi Coesvelt statione Geesterensi et Vriesenvenensi, successi in eandem, acceptis litteris majorib. ab Jllmo Do Vincentio Santini Ao 1717. Petrus Leurs p. m. in Geesteren et Vriesenveen.[1]) Vóór Coesvelt was Johan Schuuren er 36 jaren als pastoor werkzaam.[2]) Later werden ook Geesteren en Vriezenveen afzonderlijke staties. Albergen werd in 1806 van Tubbergen afgescheiden en bekwam den kapellaan A. Kuipers, tot dusverre bij pastoor Bloemen te Tubbergen werkzaam,

---

[1]) Arch. v d. Gesch. v. h. Aartsbisdom Utrecht I bl. 78.
[2]) Oudheden en Gestichten II bl. 357.

als eersten pastoor. Buitendien bevat de burgerlijke gemeente nog katholieke kerken te Vasse en Langeveen, aan denzelfden kerkpatroon gewijd, en te Reutum, gewijd aan de apostelen Simon en Judas.

Het Collatorschap of Patronaat der groote kerk, in 1576 door bisschop de Monte opgedragen aan het klooster Albergen en de heeren van Eschede en van Bevervoerde, en, volgens Lindeborn, toenmaals gepraetendeerd door de eigenaren der havezathen Eschede en Vleringen of Heringhaven, werd ook, toen de Hervormden bezitters der groote kerk waren, gelijk reeds gebleken is, steeds uitgeoefend. Dat zij de collatoren ook erkenden, blijkt ook nog uit het feit dat de kerkeraad, toen door het overlijden van Harmen Gerrits de betrekking van koster en schoolmeester in Februari 1716 vaceerde, slechts overging tot de benoeming van een schoolmeester en voorlezer en zich niet inliet met het aanstellen van een koster.

Hierbij verdient aangeteekend te worden dat, terwijl de kerkeraad in conscientie had geoordeeld tot den vacanten schooldienst niet te kunnen beroepen Frederic Jan Kosters, den oudsten zoon van den overledenen schoolmeester, om redenen hij een dronkaard was, deze, daarover ontevreden, de heeren politieken had achteraan geloopen en daardoor veroorzaakt dat de Drost van Twenthe, gelijk de notulen zulks noemen, zich het recht aanmatigde tot het aanstellen van een schoolmeester. De Classis van Deventer vond het niet geraden zich daarmede te bemoeien en zoo gaf de Drost den 5en Mei 1716 eene acte tot den schooldienst op den persoon van Salomon Kosters, denzelfden die reeds den 9den Februari bevorens door den kerkeraad beroepen was.

Collatoren hadden ook steeds hunne grafsteden in de

groote kerk behouden; toen in 1756 de predikant Dull, evenals vroeger zijne echtgenoote, in den grafkelder van den heer van Eschede was begraven, nam deze van de opvolgende predikanten Dull Jr. en Meiling verklaringen, waarbij deze zijn recht erkenden en beloofden zich niet van die begraafplaats te zullen bedienen. (Arch. Hrgh.)

Toen voor het eerst na den overgang der groote kerk aan de katholieken door het overlijden van Wolterus Revius in 1816 de kostersplaats bij de Hervormde gemeente was opengevallen, bleef deze lang onvervuld. De kerkeraad stond de meening voor dat de vergeving van Collatoren afhing; eene meening, die geen onverdeelden bijval ondervond. Volgens daarvan opgemaakt proces-verbaal (Arch. Hrgh.) werd over deze aangelegenheid op 9 Augustus 1817 eene vergadering van Collatoren gehouden, waar tegenwoordig waren: 1°. de heer A. Gooszen, vrederechter te Ootmarsum, als gemachtigde van mevrouw de douarière J. O. B. Baron van Eschede, 2°. de heer Jhr. F. E. von Bönninghausen, als eigenaar van Heringhaven en als eigenaar van het recht van het huis Weemselo en 3°. namens de Domeinen de heer H. Wilmink, als gemachtigde van den heer Landrentmeester.

De Collator von Bönninghausen betwistte namens den heer Theodor Baron van Heijden het recht van Mevrouw van Eschede, daar hij eigenaar en zij vruchtgebruikster was en zij dus de collatie niet mocht uitoefenen. De vergadering liet zich met dit incident niet in, maar nu droeg de voornoemde Collator von Bönninghausen voor, dat de collatie van het ambt van koster der Kerspelskerk aan Collatoren dier kerk competeerde, weshalve dat ambt ook ten dienste *dier kerk* reeds van de vroegste tijden vergeven werd, onverschillig of die kerk bij de

Roomsch-Katholieken dan wel bij de Hervormden in gebruik ware; doch dat Collatoren het recht niet hadden om een koster te benoemen en aan te stellen ten dienste der nieuw gebouwde kerk der Hervormden te Tubbergen, evenmin als het toeleggen en accordeeren der emolumenten van ouds aan 't kostersambt der Kerspelskerk verknocht geweest. Kerkelijke en wereldlijke autoriteiten waren reeds in deze zaak gemoeid geweest, waarin de Staatsraad Gouverneur Baron Bentinck bij missive van 10 Augustus 1816 als zijn gevoelen had te kennen gegeven, dat de heer von Bönninghausen in een verkeerd begrip stond, als zoude een recht van collatie aan een kerkgebouw verbonden zijn, zoodanig dat hetzelve van het bloot bezit van dit gebouw zoude afhangen en onafscheidelijk zijn. Daar nu in de Collatorenvergadering de opvatting van den heer v. B. niet werd gedeeld door de twee andere heeren, werd besloten om, alvorens de zaak finaal te beslissen, zich te adresseeren aan den Commissaris-Generaal voor de Zaken van den Hervormden eeredienst en den Directeur-Generaal van den Roomsch-Katholieken eeredienst, met verzoek om te worden geïnformeerd of, en zoo ja in hoever, dat collegie van Collatoren bevoegd was eenen koster ten dienste van de gereformeerde gemeente te Tubbergen te benoemen en aan te stellen en ook of, en in hoever, ingeval door de Collatoren zoodanige koster mocht worden benoemd, tevens door hen aan hem de reeds van ouds aan de kostersplaats geaffecteerd geweest zijnde emolumenten zouden kunnen worden toegestaan, in zoover deze niet door vroegere van wege het gouvernement geëmaneerde besluiten mochten zijn afgeschaft, ten einde na inwinning dezer informatiën met genoegzame grond en zekerheid door Collatoren kan beslist worden.

Welke beschikking op deze rekwesten gegeven is, blijkt mij niet: de meening echter van den Collator von Bönninghausen triomfeerde en de emolumenten kwamen niet ten bate van den koster der nieuw gebouwde kerk.

Het collatierecht der Pancratius-kerk berust nu, ofschoon er bij de benoeming van een pastoor en koster van uitoefening van dat recht geen sprake meer is, bij de heeren Baron von Heijden, wegens de heerlijkheid Eschede, dat het kasteel Tubbingen heet in het koninklijk besluit van 25 Juli 1825 (Stsbl. no. 61) en Jonkheer Mr. von Bönninghausen wegens de heerlijkheid Vleringen of Heringhaven en Weemselo.

Van het meermalen genoemde geslacht der Eschede's, waarvan in 1411 Hendrik van Eschede door den graaf van Bronkhorst, heer tot Borclo, beleend werd met den Hof te Tubbergen, komen in het laatst der vorige en in het begin dezer eeuw voor: Johan Otto Bernard baron van Eschede, heer des huizes en havezathe Tubbergen, als zijnde volgens het trouwboek der hervormde gemeente op 26 Juni 1780 getrouwd met A. J. Bnesse van Nordeck tot Rabenau, chanoinesse des hoogadelijken stifts Asbeck en 3 Juli 1785 hertrouwd met de Vrijfreule C. von Hoerde tot den huize Milsum, Chanoinesse des hoogadelijken vrijwereldlijken stifts Schilschede in het hoogadelijk stift Asbeck, Heidenreich Ludewich van E., Adolf van E., majoor in Munsterschen dienst en gehuwd met eene freule von Heijden, Jacobus van E., proost, en freule Maria Agnes van E.

Dit geslacht uitgestorven zijnde, kwam ingevolge testamentaire dispositien de heerlijkheid Tubbergen aan den heer Th. baron von Heijden, welke den 20sten September 1820 bij acte voor den notaris Mr. L. J. Barendtszen gepasseerd deze heerlijkheid verkocht aan dien Jonkheer

M. F. C. F. von Bönninghausen, welke in het voormeld Koninklijk besluit het kasteel Tubbingen heet te bewonen. Door het huwelijk van diens eenige dochter, Jonkvrouwe A. M. H. E. von Bönninghausen met den heer H. J. B. Th. baron von Heijden, zoon van den evengenoemden erfgenaam der heeren van Eschede, kwam de heerlijkheid Eschede of Tubbergen en daarmede het collatie-recht weder in deze famille.

Ten aanzien van Heringhaven en zijne eigenaren moet het volgende hier eene plaats vinden. Uit de aanteekening dat Herman Grubbe, zoon van Aerndt Grubbe en Hadewich van Vlederingen, in de procedure in 1406 en volgende jaren door hem gevoerd tegen Herman van Vlederingen en diens zoon Derk [1]) het bewijs leverde dat het drietal wasteekenen, benoodigd voor den door hem gevorderden pandbrief, met recht gebracht was in den Heringhof te Vleringen [2]) en ten Hage, mag afgeleid worden dat Herman van Vlederingen destijds den Heringhof bewoonde.

Herman Grubbe, in 1394 door den bisschop van Utrecht beleend met onderscheidene hem van zijne moeder Hadewich aangeërfde goederen (Arch. Hrgh.), gelijk tijdens zijne minderjarigheid zijn vader als zijn momber daarmede in 1385 beleend was geworden (Arch. Hrgh.), gaf in 1439 sommige van die goederen, welke in den daarvan opgemaakten brief (Arch. Hrgh.) heeten „broder en suster schedijnge van den Heringhove" te zijn, wederom in leen aan Johan van Vlederingen: terwijl hij zelf in 1457 behalve met de hem van zijne moeder aangeërfde goederen, waarmede hij vroeger reeds beleend was, mede beleend werd met het goed Herinckhof en met de tienden

[1]) Prov. Arch. II. 131. 139. 156. 177.

[2]) Prov. Arch. II. 135.

over den Herinkhof te Vlederingen [1]). Zijn zoon Arend, die in 1497 met dit een en ander beleend werd [2]), komt in 1493 als keurnoot in eene acte voor als Arend Grubbe anders van Vlederingen [3]). Sedert treft men de Grubbe's als heeren van Heringhaven aan [4]), totdat, tengevolge van de echtverbindtenis van Joanna Maria Antonetta baronesse van Grubbe, dochter van Goossen Palick Grubbe, met Frederik Christiaan baron von Bönninghausen, kapitein in Munsterschen dienst, deze op 17 September 1723 zoo voor zich als namens zijne vrouw beleend werd met den Herinkhave [5]), dat in de volkstaal nog steeds „het Grobbenhoes" blijft heeten. Na doode van zijne eerste vrouw, hertrouwde F. C. von B. met E. J. F. von Dorgelo zu Bretberg. Toen Ferdinand Adolf von B., zijn zoon uit het eerste huwelijk, die in 1775 met Baronesse M. J. H. de Hane uit Opherdikke, stiftsfreule in Gevelberg en Clarenberg, gehuwd was, den 21sten Augustus 1780 kinderloos overleed, kwam, ingevolge testamentaire beschikking zijns vaders, Heringhaven aan den oudsten zoon uit diens tweede huwelijk, Ludewich Ernst von B., kamerheer van den keurvorst van Keulen en kapitein in Munsterschen dienst. Deze huwde den 11en Juli 1781 te Tubbergen met freule Ph. van Wiedenbrugge tot den huize Loo in Reklinkhausen en hertrouwde in Januari 1784 met de vrijfreule Th. van Weichs van het huis Wenne in Westfalen. Op 6 Mei 1795 komt hij onder de provi-

---

[1]) Prov. Arch. IV. 62.

[2]) Prov. Arch. V. 51.

[3]) Prov. Arch. IV. 589.

[4]) Mr. J. van Doorninck. Geslachtk. Aanteekeningen bl. 39. 61. 118. 161.

[5]) Ibidem bl. 163.

sioneele representanten des volks van Overijssel voor [1]) en sterft in 1812, door Koning Lodewijk begiftigd geweest met het ridderkruis van de Orde der Unie.

Na zijn overlijden kwam de heerlijkheid Heringhaven aan zijn zoon, den hiervoren reeds genoemden Jhr. Frans Egon von B., die ook de heerlijke rechten van het huis Weemselo van den heer van Bevervoorde tot Werries gekocht had en het daaraan verbonden collatierecht uitoefende, gelijk hierboven gebleken is, en wiens oudste zoon Jhr. Mr. L. E. F. J. von Bönninghausen tot Heringhaven, burgemeester der gemeente Tubbergen, thans eigenaar der havezathe en als zoodanig medecollator der groote kerk is.

Diens bereidwilligheid om mij uit het archief van Heringhaven alles, wat ik wenschte, ter hand te stellen — waarvoor ik hem gaarne hier mijnen dank betuig, — heeft mij het samenstellen dezer bijdrage mogelijk gemaakt: want van elders stond mij — als ik uitzonder wat de protocollen van het Landgericht van Ootmarsum mij nog hebben opgeleverd — bijna niets ten dienste. Het archief toch der burgerlijke gemeente, dat door het verbranden der secretarie in 1868 veel geleden heeft, bevat, behalve de reeds vermelde doopboeken van de katholieke gemeente en een met 1768 aanvangend doopboek der parochie Geesteren, niets. Het eenige merkwaardige van vroegeren tijd uit het archief der katholieke gemeente is het goed geconserveerde, door de pastoors Bisschop en Wessels gehouden doopboek en eene copie van het voormelde testament van Bruno van Ommen. Het archief der hervormde gemeente bezit, behalve een met 2 November 1766 aanvangend trouwboek, niets uit de vorige eeuw dan het boekje, waarin de predikant Dull,

[1]) Jaarboekje voor de prov. Overijssel 1852. bl. XXXIII.

gelijk voormeld, de lidmaten aanteekende, die hij bij het aanvaarden zijner bediening vond, zijnde dit lidmaten-register tot 26 Maart 1792 door zijne opvolgers bijgehouden, waarin hij zelf voorts van 1702 tot 1741 mede opteekende de handelingen des kerkeraads en waarin ook van 1733 tot 1754, op 9 September 1764, 15 December 1765 en van 1769 tot 1794 de doopelingen zijn aangeteekend, mitsgaders dat op 12 Juni 1757 alhier geboren en zondag daarop gedoopt is Esina Christina Rachel Stosch, dochter van Ferdinand Stosch, hoogleeraar te Berlijn en van Christina Meiling, zuster van de echtgenoote van den toenmaligen predikant Dull junior. Dit boekje, vroeger behoorende tot het archief der burgerlijke gemeente, werd, ingevolge machtiging van den Gouverneur der provincie, bij missive van 20 October 1849 door den burgemeester Schaepman aan den kerkeraad op zijn verzoek toegezonden en mag nu geacht worden tijdig uit den brand gered te zijn. Met eene aanhaling uit de in dat boekje voorkomende kerkeraadshandelingen, waaruit ik hierboven de in 1716 plaats gehad hebbende benoeming van Salomon Kosters tot schoolmeester mededeelde, besluit ik deze bijdrage.

1712. Den 27 Januarii de leden des kerkenraads hebben, ingevolge voorgaande iterative resolutiën, luidende, dat eenige personen onder het bestier van onse diaconie armen-geld genietende, ende sonder kinderen komende te sterven aldan de opsienderen van d'armen de hand sullen leggen op derzelver nalatenschap om die ten meesten profijte van d'armen te distraheren, conform besloten.

Den 28 dito. Aaltjen Berents uit de diaconie bedeeld zijnde geweest, overleden zijnde ongetroud, heeft de kerkenraad op desselfs nalatenschap de hand gelegt, edoch

hebben op d'intercessie van Helmich Lamberts van Ulsen ende ook uit mede-dogenheid het beste gedeelte van Aaltje Berents kledinge gegeven aan desselfs Nichte, de vrou van Klaas Hendrics tot Almelo. nochtans sal daaruit geen gevolg getrokken worden voor 't toekomende.

Den 3 Februarii den kerkenraad vergaderd zijnde is door de praeses voorgelezen een brief van D. Revius, praedikant tot Almelo, tenderende vel quasi om ons te bewegen om de geheele nalatenschap van d' overledene Aaltjen Berents over te geven aan Klaas Hendrics tot Almelo: maar ook onder andere harde uitdrukkingen, meldende, dat Helmich Lamberts van Ulsen en Klaas Hendrics tot Almelo onsen kerkenraad bij sijn Eerw. hebben beschuldigd, dat *men tot Tubbergen een weinig voor kerstijd de geheele nalatenschap van diergelijke overledene heeft laten toekomen aan een kloppe.* D. Raevius in desen door voorn. Klaas Hendrixen geämuseerd zijnde, heeft de E. Kerkenraad dit niet anders konnen opnemen als een blame, waardoor deselve tegens haren plicht soude schijnen de kloppen en de papisten te begunstigen tot nadeel van de Gereformeerde: heeft derhalven de twee gemelde delateurs alhier doen arresteren om dese kwaadaardige beschuldiginge te bewijsen of aan den E. Kerkenraad behoorlijke reparatie te doen.

Den 4 Febr. dientengevolge Ds. praeses ende den ouderling Salomon Bodekker, als tot dese sake gecommitteerd, int gerichte gecompareerd zijnde, als mede den gedaagden Klaas Hendrix, is door 't gerichte de plano in dese sake gedecideerd en verstaan, *dat d'opsienderen der armen recht hebben, om sonder aensien van jemand de hand te mogen leggen en ten profijte van d'armen aan te slaan de nalatenschap van alle desulke, welke uit*

d' armenmiddelen genoten hebbende, sonder kinderen na te laten, sullen gestorven zijn.

Edoch in dit tegenwoordige geval wegens de nalatenschap van Aaltjen Berents, is om pressante redenen goedgevonden de mobilia aan Klaas Hendrix te laten volgen mits dat hij de dood en andere schulden ad achtien guldens buiten de dood-kiste betale ende het capitaal van d' overledene staande tot laste van Jan Jeurnink in Fleringen sal komen tot profijt van de gemeente-armen.

Ook is geresolveerd aan de WelEd. Heeren Collatoren en de Raadluiden te recommenderen dat zulx insgelijx in de markten mach worden gepractiseerd, alsoo hetselve grotelyx diend tot maintenuë van den armen-staat.

Tijdens het afdrukken dezer bijdrage ontving ik van ons medelid Mr. Engels een charter uit de 15e eeuw, op het door mij behandelde onderwerp betrekking hebbende. Daar ik het te laat heb bekomen om er gebruik van te maken, waar zulks naar tijdsorde het meest gepast zou geweest zijn, meen ik er nu nog hier melding van te moeten maken. 't Is eene op perkament met eene zeer fijne letter geschreven, in het latijn gegeven, uitspraak in hooger beroep over het recht der kapel van Tubbergen. Voor zoover ik het stuk heb kunnen ontcijferen, houdt het in dat voor Gerardus ten Bussche, deken der Plechelmikerk te Aldenzalen en Adolphus van Ruttenberghe, proost der Mariakerk te Utrecht, als door den Apostolischen stoel gedelegeerde rechters en commissarissen een geschil over de kapel te Tubbergen aanhangig geweest wàs tusschen Johannes van Dronten, rector der parochiekerk van Otmersen als eischer en Johannes van Hettersche als gedaagde. Ten

gevolge van een op den Heiligen Stoel ingesteld beroep had Paus Pius II aan zijnen kapellaan Johannes De Cesarinis, doctor in de beide rechten, kanunnik der Basiliek van den Prins der Apostelen en causarum auditor van het heilige apostolische paleis, de beslissing der zaak opgedragen. Ofschoon de kapel van Tubbergen als eene dochter aan de parochiekerk van Ootmarsum onderworpen was en daartoe behoorde, had toch Johannes van Hettersche den pastoor of rector dier kerk, van Dronten, in de uitoefening zijner rechten belemmerd, onder bewering dat de kapel parochiekerk was en alle rechten en kenteekenen eener ware parochiekerk had, en hem van de vruchten, inkomsten, uitgangen, enz. der kapel beroofd.

De pastoor van Ootmarsum liet zich ter openbare terechtzitting voor De Cesarinis vertegenwoordigen door Petrus Baughe, pleitbezorger bij den Heiligen Stoel; terwijl op de herhaalde oproeping van Johannes van Hettersche en van elk en een iegelijk, die belang bij de zaak dacht te hebben, niemand verscheen. Tegen dezen werd alzoo verstek verleend en nu vorderde Baughe, na vooraf op de evangeliën Gods den eed *de calumnia* afgelegd te hebben, dat De Cesarinis zou verklaren en vonnissen dat de kapel te Tubbergen tot de parochiekerk van Ootmarsum en haren rector behoord had en rechtens nog behoorde en dat de moeilijkheden, plagerijen, stoornissen, ongerechtigheden en hindernissen aan haren rector of curatus van Dronten ter zake van de kapel van Tubbergen en hare bediening door Johannes van Hettersche of op zijnen naam aangedaan, vermetel, ongeoorloofd, onbillijk, onverdiend en feitelijk onrechtmatig waren, en dat voorts aan van Hettersche omtrent die kapel

voor eeuwig het stilzwijgen zou worden opgelegd, met veroordeeling van dezen in de kosten.

De Cesarinis, na het gevoelen zijner mede-auditoren ingewonnen te hebben, wees dezen eisch toe, en las zijne uitspraak hierover in het openbaar ter plaatse der gewone terechtzittingen voor, in het jaar van 's Heeren geboorte 1463 in de elfde indictie op den 21sten dag van Februari in het 5e jaar van het pontificaat van den voornoemden Paus Pius II, in tegenwoordigheid van de openbare notarissen Theodoricus de Vinario en Henricus Cremesel.

MR. R. E. HATTINK.

VERBETERING.

In den Gifbrief van 1336, boven bl. 55, staat ten onregte „einschedensis mensure"; dit moet zijn: „eiusdem mensure."

OVERIJSSELSCHE HANDSCHRIFTEN.

Blijkens eene mededeeling van den Heer Campbell, Bibliothecaris der Koninklijke Bibliotheek te 's Hage, bevinden zich in die boekerij o. a. de volgende op Overijssel betrekkelijke Handschriften:

Z. 93. Verzameling van Brieven en andere Stukken door de Overijsselsche en andere steden geschreven aan de stad van Elburg, wegens het Stapelregt, 't geen die van Elburg sig in 1540 en volgende jaren aanmatigden gedurende hunne jaarmarkten. (Afschrift van P. Bondam). Op papier in folio.

Z. 135. Ampten en Commissien van de Provincie van Overijssel. Op papier. 40 foll. in 4°.

Z. 153. Het guldenboek der Privilegien van Kampen. Op papier in 4°.

Z. 136. Rekening van de Rentekamer der stad Campen over 1745. Op papier. 73 foll. in 4°.

398. Land-brieven van Overijssel en Dijck-rechten. Op papier. 74 foll. in folio.

399. Reglementen, Instructien, Resolutien tot 1751, betreffende Overijssel en Campen. Op papier. 150 foll. in folio.

403. Extracten uith een olt copien boeck van Priuilegien, intituliert: Liber copiarum Privilegiorum, in pergament gebonden, berustende in die Secreter Caemer binnen Deuenter. — Dat Stadt Recht van Deuenter. Op papier. 94 foll. in folio.

400. Resolutien, Dispositien en andere oude en nieuwe stukken (tot 1764) der stad Campen. Op papier. 111 foll. in folio.

401. Resolutien getrokken uijt de Boeken van Resolutien der stadt Campen, beginnende van den jaare 1500 een en negentig — 1755. Op papier. 53 foll. in folio.

502. Dijckboeck des landes Vollenhoven ende reformatie daer op gevolcht. (Afkomstig van P. Bondam). Op papier. 21 foll. in 4°.

397. Miscellanea Tranisalanica, bevattende Extracten uit het Erfgenamen Boek van IJsselmuiden, alsmede verscheiden Jndiciële acten voor het Schoutampt aldaar en voor andere gerigten gepasseerd. etc. Op papier. 159 foll. in folio.

Z. 75. Diplomatarium Hasseltanum. Op papier in folio.

Z. 137. Consideratien en advies van Zijne Hoogheid den Hertog van Brunswijk wegens het inspecteeren der frontieren van den staat en der moerassen, gelegen om en in de Provincie van Overijssel, Drenthe en Westwoldingerland, anno 1754. 30 foll. in fol.

VEREENIGING TOT BEOEFENING

VAN OVERIJSSELSCH REGT EN GESCHIEDENIS.

VERZAMELING VAN STUKKEN

DIE BETREKKING HEBBEN TOT

OVERIJSSELSCH REGT EN GESCHIEDENIS.

TWEEDE AFDEELING.

VERSLAGEN EN MEDEDEELINGEN.

TIENDE STUK.

ZWOLLE,

DE ERVEN J. J. TIJL.

1876.

INHOUD.

	Bladz.
Een en ander omtrent Reijner Bogerman van Dockum	1
Een oude steen	18
Wapens in de Herv. kerk te Nieuwleusen en randschrift met wapens op de torenklok dier kerk	38

EEN EN ANDER OMTRENT
REIJNER BOGERMAN VAN DOCKUM.

Het ambt van secretaris eener stad was in vroegere eeuwen tot in de 16e, in ons vaderland eene zeer gewichtige betrekking, niet alleen immers, was hun werkkring om de notulen der vergaderingen van schepenen en raden en die van den gerichte aan te houden, maar bovendien werden ze veelal gebezigd als gezanten en diplomatieke agenten, zoodat in den regel geen verbond, geene oorlogsverklaring tot stand kwam en er geene zoenen getroffen werden tusschen steden onderling, of deze en heeren en landen, zonder hunne tusschenkomst en bemiddeling.

Geen wonder dus, dat men bij het aanstellen van personen voor deze betrekking, zocht naar menschen van kunde en ervaring. De hoofdsteden van Overijssel kunnen dan ook op de lange lijst van secretarissen die ze achtereenvolgens hebben gehad, wijzen op menschen van naar hunnen tijd buitengewone ontwikkeling en geleerdheid.

Mijn voornemen is, U, mijne heeren! eenige bizonderheden mede te deelen omtrent een van Kampens secretarissen, den kundigen Reijner Bogerman, ook naar zijne geboorteplaats Reijner van Dockum genoemd.

Wanneer hij geboren werd is mij onbekend, doch zeer waarschijnlijk in de tweede helft der 15e eeuw.

Omtrent zijne ouders weet ik ook geene bizonderheden mede te deelen, dan dat zijn vader Jacob Bogerman was genaamd en te Dockum woonde.

Ongeveer 1496 werd hij aangesteld tot secretaris van Kampen, althans in een brief waarop ik later terug kom, zegt hij, dat hij den raad van Kampen meer dan 28 of 29 jaren heeft gediend. Aangezien hij nu de tweede keer secretaris is geweest van 1540—1553, dus dertien jaren, en de eerste keer dit ambt dus zestien jaren en wel tot 1514 bekleedde, zoo moet hij in 1498 voor het eerst zijn aangesteld.

De oudste rekeningen der stad Kampen ontbreken, doch in de voorhanden pachtlappe van 1504 komt reeds voor onder de officianten en dieners pensien: „Mr. Reijner, Secretarius, betaelt halff paeschen halff Michael 22 h. ℔."

Merkwaardig mag het genoemd worden, dat in het Officiatorium op het Kamper Archief, waarin de aanstellingen van de stedelijke ambtenaren voorkomen en daaronder ook die van de Secretarissen, niet wordt gevonden de eerste aanstelling van Reijner Bogerman, en evenmin in den Ordinarius.

In 1500 werd hij opgenomen in de St. Cuneren Memorie of broederschap te Kampen. Zijn naam wordt aldus in het Memorieboek gevonden: „Meister Reijner orghelist van Dockum." Hij is hier dus aangeduid als

organist, bewijs dat hij ook reeds toenmaals die betrekking te Kampen bekleedde.

Dat Bogerman geen slecht organist was kan o. a. daaruit afgeleid worden, dat hij in 1509 door den magistraat van Utrecht werd uitgenoodigd, om een nieuw orgel, dat in de Jacobskerk aldaar geplaatst was door zekeren Meester Gherijt orgelmaker, te onderzoeken en te keuren. Bogerman gaf gevolg aan deze uitnoodiging, doch schijnt niet bizonder voldaan te zijn geweest over Mr. Gherijts werk, wat aan dezen aanleiding gaf om achter zijn rug van Bogerman allerlei kwaad te spreken. Dit ging zoo ver dat Bogerman zich met een supplicatie tot den raad van Campen wendde, om hiertegen voorziening te vragen. De raad schreef dientengevolge in Sept. 1511 aan het bestuur van de stad Utrecht den volgenden brief:

An Utrecht pro Reijnero.

Eersame etc. Soe als onse secretarius meester Reijner van Dockum, tot uwen Eersaemheiden scrifftelicke begeerte bij ons georlouet een nije orgell aldair in Sanct Jacobi kercke, bij meester Gherijt orgelmaker geset ende gemaect a°. 12, heeft helpen proberen, ende dairvan bij synen eede metten anderen organisten dair op vergadert sijnde, in tegenwoerdicheijt meester Geerts voirsz ende sijnre vrunden, sijn beuynden ende goetduncken refereert, ende stelue in een cedule gesat heefft, welcke cedule alle die voirsz. organisten aldaer mede onderteijckent ende approbeert hebben, dair tegens (als wy verstaen) meester Gherijt voirgenant nyet en sede anders, dan hy es nyet konde beteren etc. gyfft ons nyettomyn die voirsz. onse secretarius clagende to kennen, woe meister Gerijt hem seer onbetaemelick diffameert, schentlicke

ende oneerlicke woirden van hem sprekende, na lude desser sijner ingelachte supplicatien etc. Want wy dan denseluen onsen secretarium nye oneerlicken, dan altyt getrouw in synen dienste hebben beuonden, ende hem in sijnen rechtueerdigen saicke geerne gevordert segen, begeren wij mit andacht ons bij brenger jegenwoirdiches een certificatie des handels, na sijnre ingelachte supplicatien te willen tosenden, ende te verveugen die voirsz. meester Geryt sijne onbehoirlicke woirden to rugge stell alst behoort. Verschulden wij insgelycken in meerderen altyt tegens denseluen etc. [1])

Misschien begeerde de stad Zwolle Bogerman's overkomst in 1505 voor een zelfde doel. In een schrijven namelijk aan deze stad van den 24en December van dat jaar, geeft de Kamper stadsregeering te kennen, dat ze haar „Secretarius ende organist meijster Reijner" op hun verzoek naar hen zullen afzenden om hem te kunnen raadplegen, „hoewel", voegt ze er bij, „wij hem seer qualicken ontberen mogen." [2])

Over de verschillende werkzaamheden, die door Bogerman in dit tijdperk als secretaris werden verricht, zal ik hier niet uitweiden; genoeg zij het aan te stippen dat hij dikwijls aan de belangrijkste staatszaken een levendig deel nam. Zoo reisde hij onder anderen den 16en Maart 1507 met Wolter Wolfs en Bartolt van Wilssem naar den Hansedag te Munster, waar hij deel nam aan de beraadslaging over de belangen van dezen handelsbond en de maatregelen, te nemen tegen de moeielijkheden die de kooplieden te Bergen in Noorwegen werden in den weg gelegd. [3])

---

[1]) Minuten IV. 195.
[2]) Minuten IV. fol. 4.
[3]) Kamper Archief no. 1182.

Tot in 1514 bleef Bogerman de betrekking van secretaris te Kampen waarnemen, want in dat jaar komt hij nog als secretaris in de pachtlap voor, met 42 heeren ponden pensie en 15 heeren ℔ voor huishuur. In het volgende jaar vindt men geen post meer voor hem in de rekening uitgetrokken, een bewijs dat hij vertrokken was.

Het feit, dat zijne later te vermelden kroniek, uitgegeven door deze Vereeniging, voor het eerst eindigt bij het jaar 1512, kan alzoo niet gelden als bewijs dat hij in dat jaar ophield secretaris te zijn. [1])

Het eerst vinden we Bogerman weder terug in 1518 als advocaat postulant bij den Hove van Holland. Bij een brief namelijk van den graaf van Nassau van Vianden, heer te Breda en stadhouder generaal van den Koning van Spanje in zijne landen van Holland, Zeeland en Friesland, van den 22^{en} Juli van dat jaar, wordt de Kamper stadsregeering dringend verzocht, om aan haar gewezen secretaris, die thans bij den Hove van Holland advocaat is, de hem nog verschuldigde wedde en achterstallen te betalen, nadat Bogerman zelf reeds bij brief van den 4^{en} Juni deszelfden jaars er op had aangedrongen om uitbetaling te erlangen.

Hoelang Bogerman in deze betrekking werkzaam was is mij onbekend, doch in 1531 vinden we hem als secretaris en sijndicus der stad Groningen. In dat jaar drong Bogerman bij den raad van Groningen aan om bij Kampen de uitbetaling zijner achterstallen te bewerkstelligen. Het schijnt wel dat hij indertijd niet als vriend van den raad van Kampen is gescheiden, want in zijn verzoek aan de Groninger stadsregeering

---

[1]) Men zie het voorbericht voor die kroniek.

klaagt hij over de Kamper regeering dus: „ja dat argher is, soe en hebben oer Eers. sich nyewerlde daer toe willen weerdigen my schriftelicke to beantworden, dat my seer vervreempt, angesien ick xiii off xiiii jaren continue oir secretarius bin gewest, nyet wetende wair ick sulcke onweerdicheit mede verschuldet mochte hebben."

De Groninger stadsregeering voldeed den 9en Aug. 1531 aan 't verzoek van haar secretaris, doch het baatte niet, want den 1en Juni 1536 schreef ze nogmaals, dat haar secretaris naar Kampen zal overkomen om te trachten deze zaak te beëindigen, weshalve ze aan Kampen verzoekt hem daarin recht te laten wedervaren.

Het mag zeker een merkwaardig verschijnsel heeten, dat de heer archivaris van Groningen niets omtrent Bogerman in het archief heeft kunnen opdiepen. Zelfs zijn naam komt in het geheele register niet voor en is door hem nog nooit in eenig stuk ontmoet.

Ik vermoed dat Bogerman in dit of in het volgende jaar 1534 Groningen heeft verlaten, immers in dat jaar werd hij door Keizer Karel den vijfden gezonden naar Lunenburg. Hij schijnt dus toen niet meer in dienst der stad Groningen geweest te zijn, maar een of ander ambt van den Keizer ontvangen te hebben [1]), terwijl elders vermeld wordt dat hij dikwijls door den Keizer tot gezantschappen is gebezigd, wat dan zeker ook in dit tijdperk moet vallen. [2])

Na aldus sedert zijn vertrek uit Kampen in verschillende betrekkingen werkzaam te zijn geweest, schijnt de vete die er tusschen hem en de Kamper stadsregee-

---

[1]) De Wal, de Claris Frisiae Jcti*. Annotat. p. 33.

[2]) Kok, Vaderl. Woordenb. VII. 664.

ring bestond, langzamerhand uitgesleten te zijn en de waardeering van Mr. Reijner's talenten alleen te zijn overgebleven. Althans den 27^{en} December 1540 stelde de raad van Kampen hem wederom tot zijn secretaris aan op de volgende voorwaarden:

Anno XV^{c} XL, den XXV^{en} Decembris is Mr. Reijner Bogerman van Dockum, legum doctor, angenomen der stadt secretarius to wesen sess jaren lanck stede ende vast, ende daer en bijnnen altijdt tot des Raidts belieuen een halff jaer to voerens op to seggen, angaende op lichtmisse tocomende a^{o}. XLI, ende sal trouwelicken dienen, reijsen, lesen ende schrijven, nae vermogen sijns eedts daer op gedaen, ende voert to doene nae older coustumen ende gewoenten, als een guedt uprecht secretaris sculdich is ende behoert to doene, ende nae wtwisinge der voerwaerden van den scryffcamer dat schryffgelt, ende reijsegelt to boeren, als in der stadt boeck geregistreert staet. Des sal hy jaerlicxs hebben voer syn pensie LX g.gl. als op Meije XV g.g., op Johannis to midtsomer XV g., op omnium sanctorum XV g. ende op lichtmisse XV g., ende daerto elck jaer tot vollenste sijnre huyshuyre soeuen g.gl. [1])

De raad maakte spoedig gebruik van de bekwaamheden van zijn secretaris, door in het volgende jaar 1541 hem op te dragen om, (zooals de opdracht luidt) daar de stadrechten, statuten en privilegiën der stad zeer verward en ongeordend waren, wat tengevolge had dat men bij het maken van nieuwe wetten en verordeningen de oude dikwijls niet genoegzaam kende, waaruit van tijd tot tijd antinomie ontstond, al de verspreide rechten, statuten en privilegiën te verzamelen

[1]) Ordinarius Antiq. fol. 22.

en af te schrijven en ten bewijze van authenticiteit als notaris te onderteekenen.

Bogerman deelt dit besluit op het tweede blad van zijn repertorium mede, en laat er, als 't ware als een renverszaal, op volgen: „Et ego Reijnerus Bogerman de Dockum, legum doctor etc. recogitans quod omnibus qui rempublicam custodierint, auxerint, seruauerint et adiuauerint (iuxta sententiam Ciceronis) designatus est locus in celo, ubi beati perpetuo euo fruuntur, et quod bonum publicum, sicut maius, prefertur bono priuato, sicut minori, et maxime cum per huiusmodi prudentiam ipsa iustitia, que unicuique ius suum tribuit, quam sitientes Saluator noster declarauit beatos, recto tramite cursum suum tanto facilius obtineat, ideo hoc onus a venerando senatorio magistratu, una cum consensu plebei magistratus, dominis meis, huius inclyte ciuitatis Campensis mihi iniunctum, pro viribus assumpsi in nomine domini nostri Jesu Christi perficiendum, sine cuius auxilio nullum rite fundatur exordium, neque perficitur inceptum, nihil enim (inquit) sine me potestis facere, et sine ipso (ait euangelista) factum est nihil quod factum est; haec attendens, diuus ille Caesar inuictissimus Justinianus: „Ita" (inquit) „nostros animos ad dei omnipotentis erigimus adiutorium, ut neque armis confidamus. neque nostris militibus, neque bellorum ducibus vel nostro ingenio, sed omnem spem ad solam referamus summe trinitatis prouidentiam, unde et mundi totius elementa processerunt et eorum dispositio in orbem terrarum producta est."

Hierna, waaruit 's mans godsdienstigen zin genoegzaam blijkt, volgt nog eene inroeping van Gods hulp, of eene inuocatio ad deum pro adiutorio, zoo als 't opschrift luidt.

Bogerman ving zijn arbeid den 16en Juli 1541 aan, en voleindigde die den 15en Augustus des volgenden jaars, volgens zijne eigenhandige aan 't hoofd van het repertorium gestelde aanteekening.

Nopens de belooning die hij er voor genoot vindt men in de rekening van 1541 aangeteekend:

„Jtem betaelt M. Reijner Secretario dat hy der stadt olden registers geuisitiert ende in een ny boeck geregistriert heft, XL h. ꝶ.

Jtem en voer pampier daer to gecoemen ij h. ꝶ.

En in de rekening van 1542:

Jtem betaelt M. Reijner Secretarius voer sijn tabbert die hem de Raedt geschenckt hefft xxvij h. ꝶ 21 st. br.

Jtem betaelt Mr. Reijner Secretarius de reste van dat repertorium, twelck hy geschreuen hefft wt der stadt gulden bouck ende anderen registeren ende geaccordeert mit de leges van den keyserlycken rechten, durch beuel van den raede hem gegeuen twintich golden gl. facit XL h. ꝶ.

Jtem noch is Mr. Reijner daerenbouen voer sijn arbeijt geschenckt ende gegeuen ses golden gl. facit XII h. ꝶ.

Jtem gegeuen Mr. Jan Schoelmeester buten, van dat selue bouck te bijnden mitten ommeslach, een rijder gulden."

De belooning die Bogerman voor zijnen arbeid ontving, 119 heeren ponden en elf stuivers, was een voor die tijden belangrijk bedrag. Het schijnt overigens dat Bogerman niet bizonder met aardsche schatten was gezegend. Althans in het Liber Recognitionum vond ik volgende acte van 1543:

„Mr. Reijner van Dockum legum doctor etc. Secretarius, bekent voor hem ende syne erffgenaemen. Alsoe

die stadt Campen hem in sijne nooden tot syn guetlicken begeerte by anticipatie heeft doen betaelen synen pensien die hem van de stadt verschynen sullen to Meije ende up St. Johansmisse te midtzomer naestcomende, in dussen tegenwoirdigen jaere van xv^c xLiij, te weten: xxx heren ponden up Meije ende noch xxx heren ₰ op Johannis voirsz verschynende, facit xxx golden gl. etc. dat hy der stadt van Campen daervoer gerichtelicken t'onderpande gestalt alle syn guederen, roerende ende onroerende, nyet daervan wtbescheijden, woe ende waer de gelegen synt. Indien hy voer Meij offte Johannis voirsz. storue, offte soe lange in der stadt dienst nyet en were, daervan alsdan de voirsz. pensien, nae aduenant des tijts to rekenen, te moegen verhaelen. Sonder argelist.

Coram { ERENST VAN IJSSELMUDEN.
JAN SCHEPELER."

Omtrent het Repertorium van Bogerman zal ik hier geen breed verslag geven, ik stip alleen het volgende aan. Op de eerste vijftig folio's heeft hij in extenso medegedeeld afschriften van de oudste privilegiën der Utrechtsche kerk en van de stad Kampen, aanvangende met het jaar 890 en eindigende met den verbondsbrief van Koning Erik van Noorwegen met Campen, Stavoren en de Wendische steden van 8 Juli 1294 [1]). Men vindt daar verder nog tusschen, het verbond tusschen het sticht van Utrecht, Groningen en Ommelanden, Vriesland en Drenthe in 1395 voor duizend jaren aangegaan. Wij kinderen dezer eeuw halen medelijdend de schouders op over een verbond van 1000 jaren, doch in die tijden behandelde men de zaak ernstig. Verder de con-

---

[1]) Register op het Archief, no. 8.

firmatie van de Drentsche privilegien in 1527 door Hertog Karel van Gelder, een overzetting van het zoogenaamde privilegie dat Karel de Groote in 800 aan de Vriezen zou geschonken hebben, en het verbond in 1379 gesloten tusschen Bisschop Arend van Hoorn en den Hertog van Gulik en Gelre. Daarop volgt een alphabetisch register op die privilegiën.

De tweede afdeeling van zijn werk bestaat in eene alphabetische klapper op de privilegiën Het derde deel is gewijd aan het guldenboek, waarvan het een afschrift bevat, doch meer dan dat alleen, namelijk eene vergelijking van dit Kamper rechtsboek met het Romeinsch en kanoniek recht. Deze vergelijkingen en aanteekeningen getuigen van 's mans uitstekende rechtskennis en zijn van blijvende waarde, ofschoon het niet te ontkennen valt dat Bogerman, even als de meeste Nederlandsche juristen van zijn tijd, te veel onze oude rechtsinstellingen en rechten wilde afleiden en in verband brengen met het Romeinsche recht, en te weinig acht sloeg op de zuiver Germaansche rechtsbegrippen die er aan ten grondslag lagen.

Een uitvoerig alphabetisch register, dat hij ook op dit deel van zijn werk maakte, maakt het naslaan gemakkelijk.

Vervolgens geeft hij een repertorium of inhoudsopgave, alfabetisch gerangschikt, op het boek van Rechten, welke gevolgd wordt door een dergelijke op het Collectorium en een op het Digestum Novum, waarmede zijn arbeid eindigt.

De geheele arbeid getuigt van den tact en kennis van den bewerker, en we mogen hem dankbaar zijn, dat hij reeds in die dagen orde bracht in de archieven van Kampen.

Voor 't overige zien we Bogerman ook in dit tijdperk, als secretaris dikwijls gebezigd in de belangrijkste missiën, en vooral in rechtszaken. Zoo o. a. zien we hem in 1547 herhaalde malen optreden voor drost en vierentwintig etten van 't landschap Drenthe, om op de Lottingen te Rolde en te Anlo het goed recht van zeker Kamper burger op een erfenis te verdedigen [1]).

In 1505 werd hij door de stad Kampen aan den bisschop van Utrecht Frederik van Baden gezonden om te verzoeken bevestiging der privilegiën van Kamperveen. De bisschop verzette zich hiertegen eerst, doch gaf eindelijk na de betoogen van Bogerman toe.

De goede verstandhouding die er bestond tusschen Bogerman en den Raad, zoude echter spoedig veranderen.

In 1553 toch, verstrekte Bogerman aan den burgemeester Joachim van Ingen, in eene procedure welke deze voerde tegen Godschalk ten Indijk, op zijn verzoek eenige copiën uit het gulden boek der stad. Het was uitdrukkelijk verboden dit te doen, doch daar de burgemeester het Bogerman gelastte en deze niet wist waarvoor die copiën moesten dienen, terwijl bovendien afschriften en extracten uit het guldenboek in veler handen waren, gaf Bogerman aan zijn verzoek toe. Toen de raad echter achter de zaak kwam, gelastte hij Bogerman de sleutels van de schrijfkamer over te leveren en ontsloeg hem den 1 Juli uit den dienst [2]).

Deze maatregel tegen een zoo getrouw, ijverig en kundig dienaar als Bogerman was genomen, mag hard, onverdiend en ondankbaar genoemd worden, en laat zich alleen verklaren uit de zucht der magistraatsperso-

---

[1]) Stedelijke Reken. van dat jaar.
[2]) Liber Causarum fol. 135, 136.

nen dier dagen om het profanum vulgus te houden buiten de zaken der regeering.

Bogerman beklaagde zich daarover dan ook ten zeerste in zijne brieven van 31 Aug. 1554 uit Amersfoort aan den Raad gecshreven en in die van 7 September, zonder jaartal, maar waarschijnlijk in 1555 of 1556 uit Aquisgranium, d. i. Aix-la-Chapelle, of Aken geschreven. In laatstgenoemden brief vooral geeft hij in sterke bewoordingen zijn misnoegen te kennen. Hij verwondert er zich over dat hij zoo plotseling om zulk eene reden na zoo lange jaren dienst is ontslagen, en zegt dat hij, beroofd van zijn gewone inkomen, het weinige wat hij bezat, heeft moeten verteeren. Geloof me, mijnheeren! schrijft hij verder, hier in Aken dartelen de visschen niet in het gebergte rond, gelijk te Kampen in den IJssel, het is hier een vrij veel kostbaarder verblijf dan in Kampen, zoodat schrale hans dan ook dikwijls keukenmeester is. Wat de menschen betreft, zegt hij verder, die zijn hier zeer beleefd en vriendelijk, en als ze me zien groeten ze mij wel zeer beleefd, en zeggen: „goeden dag mijnheer de doctor!" maar dit baat mij niet veel, want ze doen dit meest om eigen gewin [1]).

Of Bogerman nog lang in Aken is gebleven en of hij daar is overleden, is mij onbekend.

Nog enkele bizonderheden omtrent Bogerman dien ik te bespreken, en wel in de eerste plaats de vraag: was Bogerman gehuwd?

Verscheidene schrijvers beweeren het en voegen er o. a. bij dat hij een zoon heeft gehad Johannes, de vader van Johannes Bogerman, den Voorzitter van de Sinode

---

[1]) Kamper Kronijken I. Voorbericht.

te Dordrecht in 1618. Wat mij betreft, ik houd het er voor dat Bogerman nimmer gehuwd is geweest, want nog nooit in eenige acte is mij zijne vrouw voorgekomen, voeg daarbij dat de schrijvers die het tegendeel beweeren, zelf zeer wankelende in hun opinie ten dezen opzichte zijn, dan geloof ik dat mijne beweering niet van allen grond ontbloot mag gerekend worden. Daar komt nog bij dat men vermeld vindt dat Bogerman abt zou zijn geweest van het klooster Gerkesklooster of Jeruzalem in Friesland. Indien deze beweering waarheid bevatte, dan zou hij deze waardigheid bekleed moeten hebben na zijn vertrek in 1553 uit Kampen.

Het kan evenwel ook zijn dat men zijn broeder Johannes, die priester te Kollum was, met hem verward heeft en dat deze abt is geweest.

Intusschen geloof ik dat het abtschap van Bogerman geheel op eene vergissing berust. Immers in stukken op het Provinciaal Archief van Friesland van 5 Mei en 6 December 1503, 14 Maart 1506, 10 Aug. en 6 Dec. 1508, Febr. 1513, 16 Febr. 1514, 1515 zonder datum, 29 April en 27 Juni 1519, 1523 zonder datum, 15 Maart 1527, 5 Aug. 1531 en 26 Jan. 1532, komt als abt voor zekeren Reinerus, Reijnerus of Regnerus. In het stuk echter van 15 Maart 1527 wordt hij nader aangeduid als Reijnerus Dotechus. En op de provinciale bibliotheek van Friesland berust een brief aan Reijnier van Doetikum, abt van Jeruzalem alias Gerckes cloester des maandags post Seruacii, hem geschreven door Reijnier van Dockum, legum Doctor, Syndicus et a secretis Groningensis urbis [1]). Men heeft dus Reijner van Doetekum verward met Reijner van Dockum.

[1]) Wassenbergh, Taalk. Bijdr. II. 166, en mededeeling van den heer archivaris Colmjon te Leeuwarden.

Het wapen van Bogerman, dat voorkomt aan een brief van hem van 4 Juni 1518, bestaat uit een schild, beladen met twee verticaal geplaatste orgelpijpen en eene halve orgelpijp in de midden tusschen beide in, en daar boven een liggende halve maan, waar boven een zespuntige ster en boven het wapen R. V. D., terwijl aan weerszijden van het schild nog een zespuntige ster wordt gevonden. Men ziet er uit dat zijn wapen een sprekend wapen is, immers de orgelpijpen doelen op zijne betrekking als organist, de liggende maan met drie zespuntige sterren is het wapen der stad Dockum, en zoo wijst dus dat wapen tegelijk zijn beroep van organist en zijn geboorteplaats aan.

Behalve het Repertorium schreef Bogerman ook nog een tot nu toe onuitgegeven, maar door Wassenbergh in zijne Taalkundige Bijdragen tot den Frieschen tongval geraadpleegd werk: „Over den oorsprong der Vriezen, hunne voornamen en spreekwoorden."

Ik ken dit werk van Bogerman niet en weet ook niet waar thans het handschrift berust, doch door de Wal, de Claris Frisiae JCtis. blz. 34 en Wassenbergh in 't aangehaalde werk p. 167 wordt het geprezen.

Eerstgenoemde zegt er o. a. van: „Ille liber plura continet, aetatem redolentia, qua scripta fuere, nonnulla tamen nequaquam spernenda, qua iuris peritiam et eruditionis copiam arguunt." Zou het niet op den weg van dit genootschap liggen om een ernstig onderzoek naar dit werk van Bogerman in te stellen?

Dat Bogerman bij zijn verblijf te Kampen reeds zijn aandacht op den oorsprong der Friesche voornamen had laten vallen, bleek mij uit eene eigenhandige aanteekening van hem op fol. 135 van Foliant I, waar hij in een formulierboek van adressen op brieven van Friesche

heeren en edelen aanteekende: „Nota. nomina Phrisiorum habent originem ex Troianis et Romanis et non ex Judaeis."

Wat zijne kroniek betreft, deze loopt van 1503—1512 en van 1542—1547; de stijl is eenvoudig, doch dikwijls mengt Bogerman latijnsche zinnen midden tusschen het hollandsch in. Zijne mededeelingen dragen het kenmerk van waarheid met zich, al zijn ze dikwijls kort en abrupt.

Bogerman schijnt ook de Latijnsche dichtkunst beoefend te hebben en aan het eind van het „repertorium" en aan den aanvang komen daarvan een paar proeven voor, die echter niet dan zeer middelmatig kunnen worden genoemd.

Ik zal er ten slotte een van mededeelen, waaruit blijken kan de godsdienstige en politieke richting van Bogerman. Het vers behelst eene bede aan God om Keizer Karel den Vijfde bij te staan, tot handhaving van de Katholieke godsdienst tegen Lutheranen en andere schismatieken.

Pro Religiosissimo, Clementissimoque domino Imperatore Charolo quinto semper Augusto et impulsu diuino contra Lutheranos, Sacramentarios, Anabaptistas, sacrilegos, omnesque turbatores Germanie scismaticos et hereticos depugnanti, precatiuncula ad deum.

Summe triumphator, celi terreque monarcha,
Presidium deus, o, famulorum forte tuorum!
En pius arma capit tuus ille vicarius atque
Armiger, Augustus, monstra in teterrima mundi,
In rabidos hostesque tuos, hostesque tuorum;
Qui sacra diripiunt, qui templa sacrata prophanant,
Omnia qui diris loca seditionibus implent,

Qui male profligant aequum, ius, fasque, piumque;
Denique qui veteris rumpunt pia symbola cultus,
O Pater o tutor, dux o fortissime noster,
Per christum veri cultus fideique magistrum,
Atque per immensum, quo nos dignaris amorem,
Suppliciter petimus, votis ardentibus, omnes,
Et petit extensis nobiscum ecclesia palmis,
Quam vastant aprique truces, hedique, lupique:
Efficias virtute tua, dextraque potenti,
Vt tuus ille juris cultor, caesarque fidelis
Carolus, antique pietatis deprimat hostes,
Carolus antiquum cultum conseruat, et omnes
Pseudo euangelicos perfundat Carolus apros.

Vatten we ons oordeel over Bogerman samen, dan geloof ik dat we omtrent hem naar waarheid kunnen zeggen, dat hij een schrander en geleerd jurist was, een ijverig en getrouw ambtenaar, die met vlijt en nauwgezetheid zijne plichten vervulde, een geletterd man en voor zijn tijd een niet ongelukkig taalbeoefenaar, een man eindelijk die gehecht was aan den godsdienst zijner vaderen en als zoodanig met leede oogen de scheuringen aanzag, die opkwamen in de kerk waarvan hij een getrouw zoon was.

J. NANNINGA UITTERDIJK.

EEN OUDE STEEN.

Was de Groote kerk of Michaëlskerk te Zwolle toen zij gebouwd werd, hoewel in menig opzicht de Lebuinus te Deventer en de Nikolaas te Kampen niet evenarende, toch de derde hoofdstad van Overijsel waardig, en is zij ook gelijk wij ze thans zien, verminkt, beschadigd, vervallen, nog altijd een heerlijk monument van Gothische bouwkunst te noemen; hare buitenzijde vertoont wel niets wat sinds eeuwen zoozeer de aandacht van oudheidminnaars en zelfs van nieuwsgierigen heeft getrokken, als een onooglijk, massief stuk steen, ter hoogte van zeven voet in een der oostelijke muren gemetseld.

De steen beschrijft een halven cirkel van M. 1.32 middellijn. Terwijl de rechte benedenzijde zonder rand is, loopt om het halfrond eene streep met ranken en bladeren versierd, die in het midden zich aansluiten aan een klein, rond hoofdje. Van de vlakte die achter deze randstreep een weinig terugtreedt verheffen zich menschelijke figuren in zeer laag relief. De grootste daarvan, juist in het midden des steens, is het borstbeeld van een man in wijd gewaad, met spits toeloopenden baard en tamelijk sterke knevels. Hij houdt

W. LINDEMANN

LITH. VAN DE ERVEN J. J. TIJL TE ZWOLLE

Oude steen in de Michaëlskerk te Zwolle.

de onderarmen nagenoeg symmetrisch opgeheven buiten den omtrek zijner borst; de linkerhand is bijkans vlak den beschouwer toegewend; van de eenigszins meer schuins gerichte rechter staan slechts de twee voorste vingers met den duim overeind, maar zijn de twee achterste gesloten. Vóór zijne borst vertoonen zich drie veel kleinere bustes, die elk den nimbus of straalkrans om het hoofd dragen, terwijl hij zelf dien mist. De middelste dezer kleinere personen is grooter dan de rechtsche en linksche, beide eenigszins naar hem gekeerd.

De ruimte tusschen hoofdfiguur en randstreep is tamelijk bezet met ingegrifte letters: onmiddellijk onder den rand een doorloopend omschrift van een aantal woorden, wier twee of drie eerste verkort en moeielijk te lezen zijn; iets lager twee boveneen geplaatste, beide door het hoofd onderbrokene, woorden die zich vrij gemakkelijk laten lezen. Zoo ziet de steen er uit, en hij tergt te meer de opmerkzaamheid, wijl hij daar kennelijk niet te huis behoort in het organisme van het gebouw.

Eene afbeelding in den „Overijsselschen Almanak" (1840 tegenover bladz. 129) werd door een Duitschen oudheidkundige, den Heer L. Bethmann, „vlugtig" geteekend; hij zegt dat zelf en men ziet het, immers zij is minder gelukkig uitgevallen. Niet slechts geeft zij bijzonderheden welke men op het stuk bezwaarlijk kan onderkennen, zij geeft alles veel fijner en fraaier afgewerkt, zoodat het eigenaardige, zeer sterk archaïstische karakter schier geheel is verdwenen. De letters heeft de Heer Molhuijsen er bij ingevuld, nog ongelukkiger helaas! [1])

---

[1]) De bij dit opstel geplaatste teekening werd onmiddellijk vóór het afdrukken op last van onze Vereeniging met veel zorg vervaardigd en mag tamelijk nauwkeurig worden genoemd.

I.

Toen na de Hervorming oorsprong en beteekenis van het merkwaardig stuk niet meer begrepen werden, ging men — want studie werd aan zulke zaken destijds niet gewijd — er naar raden, en het volk met zijne rappe phantasie had de oplossing van het raadsel spoedig gereed. Het hadde vroeger aan eene duister gewordene voorstelling allicht een godsdienstige legende vastgeknoopt, thans bleef het lager bij den grond en schiep eene sage betrekkelijk den bouw der kerk. 't Was duidelijk, meende men, de hoofdfiguur op den steen kon niemand anders dan den aannemer van het kerkgebouw voorstellen. Misschien een uitstekend bouwmeester was hij geweest, maar zeker een mislukt rekenmeester. Pas stond het muurwerk zeven voet hoog opgetrokken, of de geheele som door hem bedongen bleek verbruikt. Hij ging derhalve zijn nood klagen aan de Heeren, die hem van het werk ontsloegen, maar eerst met opgestoken vingers lieten zweren, dat werkelijk het geld verbouwd en voortgaan hem onmogelijk was. De werklieden maakten zich vroolijk over het geval en besloten de gedachtenis er van te bestendigen: in een gesteente hieuwen zij den man met opgeheven armen en opgestoken zweervingers uit, beschreven het feit in jammerlijk schier onkenbare woorden, en metselden het stuk te dezer plaatse in den muur. Zoo dichtende had men de drie kleinere figuren geheel veronachtzaamd; later begreep men dat ook deze toch iets dienden te beteekenen; zij kostten nog minder moeite: zij moesten natuurlijk verbeelden de drie kinderen welke de aannemer had gehad. De man had gezworen, met deze zijne drie kinderen van honger te moeten omkomen, indien hij werd genoodzaakt voort te bouwen.

Bleek niet uit zooveel andere voorbeelden, hoe onnadenkend dikwijls ook door verstandige en kundige lieden eenmaal gangbare volksopiniën voor goede munt worden aangenomen: wij zouden reden hebben om ons er over te verwonderen, dat genoemde sage bijkans algemeen zich staande heeft kunnen houden tot haast in onze dagen toe. Immers zeer luttel nadenkens behoeft men om zich te overtuigen dat zij van onwaarschijnlijkheden wemelt. De aannemer — indien de kerk is aanbesteed, want dit reeds mag wel onwaarschijnlijk geacht worden — moest niet een mislukt rekenmeester, maar een stoffel, of eigenlijk een krankzinnige zijn geweest, om zich te vergenoegen met eene som die noodig bleek voor zeven voet muurwerks. De Heeren kerkmeesters moesten weinig mindere stumpers geweest zijn om hem voor zulk eene som het werk te gunnen. En hadden zij zulk eene onvergeeflijke onnoozelheid begaan, zij zouden zich althans gehoed hebben voor een tweede, nog ergere: van het schitterend feit te doen of ook maar te laten vereeuwigen door een gedenkstuk.

De steen zelf weerspreekt dan ook de sage zoo stellig, dat geen de minste twijfel kan bestaan, of zij moet als sprookje worden gedoopt.

Geheel het karakter van den steen toch getuigt luide dat hij twee of drie eeuwen vóór de geboorte van den bouwmeester der tegenwoordige kerk werd gebeiteld. Deze, in gothischen en wel laat-gothischen stijl gebouwd, behoort duidelijk tot de vijftiende eeuw, en uit oude oorkonden blijkt dat hare eerste grondsteenen werden gelegd 10 Juli 1406: onze steen, in romaanschen, en wel vroeg-romaanschen stijl vervaardigd, is even blijkbaar uit de elfde of twaalfde eeuw herkomstig. Het romaansche tijdperk kenmerkt zijne gedaante — een

halve cirkel --; kenmerkt de randstreep met ranken en bladeren, later niet meer voorkomende; kenmerken de stijve, symmetrische, ruwe groepering en bewerking der figuren; het romaansche tijdperk verraadt inzonderheid ook de kenlijke bestemming van het stuk.

Geen twijfel immers lijdt het, of de steen heeft gediend tot tympan of deurtrommel eener vroegere Michaëlskerk. Dit gevoelen, allereerst door bovengenoemden Duitschen oudheidkundige geuit, zal ieder die maar eenigszins in den romaanschen stijl te huis is beamen. Zinspelende waarschijnlijk op de enge poort die ten leven leidt, gelijk de Heer verzekert in het Evangelie, was de ingang der romaansche, bijzonder der vroegromaansche, kerken betrekkelijk laag en smal; de deur sloot ook boven rechtlijnig en werd bekroond door een halfrond van gehouwen steen, waarop toepasselijke versierselen waren aangebracht, meestal in reliefs van beeldhouwwerk bestaande — volkomen als het stuk in kwestie.

Kon derhalve de bouwmeester der tegenwoordige kerk met de deurtrommel eener vroegere niets anders uitstaande hebben, dan dat hij, op last der kerkmeesters, ze liet inmetselen ter plaatse waar wij ze zien: de vraag blijft, wat er op is voorgesteld.

Van Hattum meende dat „deese steen de Saligmaaker ofte een Heijlige verbeeld, die door d'een of ander uit Godvrucht geschonken is om aldaar ingemetseld te worden.” Wij mogen hem gewis niet euvel duiden, dat hij blijkbaar noch den ouderdom noch de oorspronkelijke bestemming van het stuk heeft gekend: op het gebied der middeleeuwsche kunst behoefde hij zich niet ervarener te toonen dan zijne tijdgenooten. Maar hij, die de tegenwoordige Michielskerk wilde beschrijven, hadde den

steen althans naauwkeuriger dienen te beschouwen; hij hadde zich bepaaldelijk eenige moeite dienen te geven om er op te lezen wat zich zonder veel moeite er op lezen liet. Hij zou dan aanstonds gezien hebben èn dat de hoofdfiguur den Zaligmaker niet èn welken Heilige zij werkelijk verbeeldt. Staan niet aan weerszijden van het hoofd zeer duidelijk lettergrepen, die aaneengelezen de woorden opleveren PATER ABRAHAM?

Wij hebben dus geen oogenblik te twijfelen: 't is VADER ABRAHAM die door de hoofdfiguur wordt voorgesteld. Geheel in overeenkomst met de middeleeuwsche iconographie; hij draagt het gewone gewaad der aartsvaders: het lange kleed met den daarover heengeslagen mantel.

Hiermede intusschen is de voorstelling nog geenszins ten volle verklaard; de vraag blijft wat de drie kleinere figuren beteekenen, en in welke betrekking daarmede Abraham staat. M. a. w. ons rest nog na te vorschen, met welk tafereel uit Abraham's geschiedenis of welke allegorische functie des aartsvaders wij hier te doen hebben.

Van Hattum heeft zich om die kleinere figuren volstrekt niet bekommerd en gewaagt er zelfs niet van. De Duitsche oudheidkundige, dien wij noemden, meende ze te moeten beschouwen als hemelingen, zalig rustende in Abraham's schoot. Bij den eersten opslag klinkt deze uitlegging alleszins aannemelijk. Naar aanleiding toch van 's Heeren woorden (Luk. XVI, 22) werd Abraham's schoot zeer dikwijls afgebeeld als het verblijf van zalige zielen. Staan hier de kleinere figuren niet voor Abraham's borst? Voor Abraham's borst is dat niet in Abraham's schoot? Verbeelden die figuren dus niet werkelijk zalige zielen die daar rusten?

Hoeveel schijn echter deze uitlegging hebbe, er bestaat mijns inziens alle reden om hare juistheid zeer te betwijfelen.

Ten eerste verdient, naar mij voorkomt, opmerking dat Abraham's schoot, de verblijfplaats der zaligen, minder behoort tot den kring van voorstellingen die in de deurtrommel van romaansche kerken aangewend werd. Men vindt er meest Christus als Verlosser der wereld met de Grieksche letters A en Ω, of Christus als Rechter der wereld met Maria aan de ééne zijde en Johannes aan de andere smeekend neergeknield; somtijds het Lam met straalkrans en kruisvaan, of eene uit de wolken te voorschijn komende zegenende hand, of den overwinnaar in den strijd met den draak, vooral ook den of de beschermheilige der kerk, somwijlen nog andere voorstellingen, maar nergens, zoover ik heb kunnen nagaan, eene van den Hemel als de verblijfplaats der zaligen.

Onze steen, vervolgens, vertoont dan ook bijzonderheden die met eene voorstelling van Abraham's schoot zeer kwalijk schijnen te strooken. De kleinere figuren dragen den nimbus of straalkrans, terwijl Abraham dien mist: zij kunnen derhalve naar toenmalig kunstgebruik niet zaligen in 't algemeen, maar moeten òf engelen òf zalige menschen die als heilig vereerd worden voorstellen. Dat Abraham geen straalkrans heeft kan niet bevreemden: behalve dat aartsvaders nu en dan ook elders zonder straalkrans voorkomen, hier is het, indien ik mij niet bedrieg, om eene bijzondere straks te noemen reden. Daarenboven zijn de kleinere figuren ten voeten uit, gelijk behoort, gedacht te groot om geacht te kunnen worden in den schoot van Abraham te staan. Zij zijn ook zichtbaar zoo gegroepeerd dat zij veeleer doen denken

aan een bekend, historisch drietal dan aan voorbeelden of specimens van eene afgetrokken algemeenheid (der zaligen). De middelste is klaarblijkelijk de hoofdpersoon, de rechtsche en linksche naar hem gekeerd zijn metgezellen ja, maar minderen. Er is bovendien, om de zalige rust van Abraham's schoot te verbeelden, èn in de kleinere figuren èn in Abraham zelven te veel beweging en gebaar. Gene schijnen eer te wandelen dan te rusten, en deze is door het gebaar van handen en vingers hetzij zwerende, hetzij leerende, hetzij ten minste sprekende voorgesteld, van al hetwelk hij niets te doen heeft zoo hij enkel zalig rustenden in zijnen schoot omvat.

Het aangemerkte weegt te zwaarder en het gevoelen van den Heer Bethmann wordt mitsdien te onwaarschijnlijker, wanneer men nagaat hoe Abraham's schoot werd afgebeeld door kunstenaars wel is waar van het volgende gothische tijdvak, maar die toch, men weet het, voortwerkten met de traditioneel gegeven stof. De aartsvader is rustig en plechtstatig gezeten met den straalkrans om het hoofd. Hij heeft de armen opgeheven niet buiten maar binnen den omtrek der borst. In de gesloten handen houdt hij een doek, die neerhangt op zijn schoot, d. i. op zijne door den wijden mantel overgolfde knieën. In dien doek staan niet meerdere figuren, vooral niet borstbeelden van krachtig ontwikkelde en geheel gekleede jongelingen of mannen, gelijk onze steen te zien geeft, maar staat een enkel figuurtje, bijkans ten voeten uit, een klein, onschuldig kindje namelijk, te halver lijve naakt en beneden gehuld in een rokje, gelijk aflijvige zielen, bijzonder zalige zielen ook in andere voorstellingen gemeenlijk werden afgebeeld. Kortom, indien onze steen den schoot van Abraham wilde veraanschou-

welijken, hij zou het doen op eene wijze wezenlijk verschillende van de traditioneele, aangenomen wijs.

Het verwondert mij dat het stuk nog niemand gebracht heeft op de gedachte aan eene voorstelling die zich, mijns bedunkens, als van zelve opdringt en die geheel overeenstemt met de denkbeelden en gebruiken van den tijd waartoe het behoort. In het Eerste Boek van Moses (H. XVIII) leest men, hoe Jehova verscheen aan Abraham tijdens deze zich in het dal van Mambre ophield. Hoe Abraham namelijk, aan de deur zijner tent gezeten, plotseling drie mannen zag die vóór hem stonden; hoe hij die binnen noodde tot een maaltijd; hoe zij hem eenen zoon van Sara beloofden enz. Een dier mannen is klaarblijkelijk de hoofdpersoon: hij spreekt bijkans uitsluitend en wordt bijkans uitsluitend toegesproken. Twee hunner ten minste noemt Moses een weinig verder engelen; volgens eene toespeling van den Brief aan de Hebreeën (H. XIII: 2) en naar de algemeene, israëlietische zoowel als christelijke, interpretatie was ook de derde, de hoofdpersoon, een engel die de plaats van Jehova vervulde. De Israëlieten zagen in deze drie mannen bepaaldelijk de drie aartsengelen wier namen wij door de H. Schrift genoemd vinden, Michaël, Gabriël en Raphaël, terwijl zij den middelsten en voornaamsten als Michaël beschouwden. Dat deze opvatting werd gedeeld door vele christelijke schriftverklaarders in de middeleeuwen, is niet vreemd, en zeker is, dat ook deze allen aan Michaël den voorrang toekenden boven de andere aartsengelen.

Tot den cyclus van tafereelen uit Abraham's geschiedenis, welke meer of minder uitvoerig door de middeleeuwsche kunst werden voorgesteld, behoort mede het zooeven geschetste. Mag men dus niet met alle waar-

schijnlijkheid aannemen, dat onze steen juist dit tafereel ter aanschouwing wil brengen? Waar in het trommelveld boven de hoofddeur eener aan den aartsengel Michaël toegewijde kerk een tafereel is aangebracht uit de geschiedenis van Abraham, moeten wij daar niet het eenige tafereel verwachten waarin die aartsengel eene rol vervult?

Opmerkelijk dan ook hoe deze onderstelling en, naar mijne bescheiden meening, alleen deze onderstelling alle bijzonderheden van het stuk verklaart. Vader Abraham zonder nimbus, want hij leeft nog op aarde, zit aan de deur der kerk, zijner tent als 't ware, want hij is de vader der geloovigen. Vóór hem staan in kleiner afmetingen en lager, want anders zou hij zelf niet kunnen gezien worden, drie met den nimbus voorziene, krachtige jongelingen of mannen, want zoo worden engelen in den regel afgebeeld. Zij zijn ongevleugeld, gelijk men ze juist in voorstellingen van dit tafereel ook elders wel ontmoet, want zij werden door Abraham aanvankelijk nog niet als engelen herkend. De middelste is de grootste, want hij moet Michaël verbeelden. Abraham houdt de onderarmen opgeheven en de linkerhand geheel, van de rechter duim en voorste vingers uitgestrekt, want hij spreekt tot de mannen, noodt hen binnen, en sprekenden vertoonen geregeld dat gebaar, al zweren of leeren of zegenen zij niet. Mij dunkt, zoo is de geheele voorstelling hoogt natuurlijk; elke bijzonderheid heeft hare eigenaardige beteekenis; de oude historie wordt trek voor trek geschilderd naar toenmalig kunstgebruik. Het is misschien zelfs niet zonder bedoeling, dat Abraham hier „vader Abraham" wordt genoemd: de engelen kwamen hem juist eenen zoon van zijne Sara beloven.

Op de teekening van den Heer Bethmann is de linksche der kleinere figuren wederom zichtzaar kleiner

dan de rechtsche. Is werkelijk en opzettelijk dat verschil van grootte gemaakt, men heeft daardoor ongetwijfeld de rangorde der aartsengelen nog nauwkeuriger willen afbeelden, en de kleinste moet Raphaël voorstellen, die door velen als minder dan Gabriël werd beschouwd. Ik geloof nogtans dat de meesten met mij òf niet òf nauwelijks dat onderscheid zullen ontdekken op den steen, en dat de beeldhouwer, hetgeen hier ook genoeg was, alleen Michaël bijzonder wilde doen uitkomen.

Vindt iemand, dat het toch wel wat vreemd was de drie engelen die vóór Abraham stonden zoo klein en laag vóór zijne borst te plaatsen; vraagt iemand waarom zij niet liever eenvoudig tegenover den aartsvader werden gesteld: ik kan op deze zwarigheden een, mijns bedunkens, alleszins bevredigend antwoord geven. Men moet in 't oog houden, dat wij te doen hebben met een beeldhouwer die juist geen eerste meester was in 't vak. Bewust misschien van zijne ongenoegzaamheid, schijnt de man geen hoog relief te hebben aangedurfd, en in laag, zeer laag relief, gelijk hij werkte, hadde zelfs een opperkunstenaar het tafereel onmogelijk anders kunnen voorstellen dan ongeveer op zulke wijs. Dit zal, vertrouw ik, door ieder die een weinig er over nadenkt gemakkelijk worden ingewilligd. En menigeen, geloof ik, zal met mij van oordeel zijn, dat reeds de halfronde gedaante van den steen deze wijze van voorstelling toch verkieslijker maakte.

Nog een ander bezwaar kan worden geopperd. Waarom, indien het dan bijzonder om Michaël als den beschermheilige der kerk te doen was, waarom Abraham er bij gehaald, waarom niet liever Michaël kampende met den draak gekozen? Ik antwoord dat men meer dan ééne

reden kan gehad hebben om Michaël met den draak niet te nemen. Men kan reeds voor de verandering zich bepaald hebben tot een niet zoo gewoon maar toch almede gebruikelijk tafereel. Men kan daaraan de voorkeur hebben gegeven ook om eene artistieke reden. De aartsengel met den draak werd misschien minder geschikt geacht om in laag relief te worden afgebeeld, en allerminst om zóó de halfronde ruimte van een trommelveld behoorlijk te vullen, terwijl de aartsvader met de drie engelen daarvoor bijzonder gepast scheen. Michaël als strijder was allerwaarschijnlijkst bovendien reeds bestemd om en bosse en ten voeten uit te prijken op een altaar in de kerk. En eindelijk kan zelfs eene liturgische overweging in 't spel zijn geweest. Worden niet op feesten aan Michaël gewijd in de kerkelijke gebeden en liederen steeds Gabriël en Raphaël mede aangeroepen en vereerd? Kan dit niet eveneens geleid hebben tot de keus van een tafereel waarin men alle drie de aartsengelen zou zien optreden? Ik geloof dus dat men, alles vóór en tegen gewikt en gewogen, tot het besluit moet komen, dat genoemde drie aartsengelen met Abraham op onzen steen zijn voorgesteld.

II.

Wie hier verwachten zou dat het omschrift de afbeelding zal vertolken, hem beidde eene teleurstelling. Niet zelden vindt men omschriften welke zonder eenig verband met de gebeeldhouwde tafereelen alleen op de bestemming van kerk of kerkdeur doelen, en onder dezulke moet het onze worden gerangschikt.

De eerste, zoover men weten kan, die ernstig eene ontcijfering beproefd heeft was bovengenoemde Duitscher.

Bij eene „vlugtige beschouwing" meende hij te lezen: P. R. M. A. R E. V. I. T. E. L O C U S. D O M U S. I S T A. V E N I T E., en de zin is volgens hem ongeveer: „Dit huis is de poort des levens: komt." Van „een nauwkeuriger onderzoek", naar aanleiding daarvan, door den Heer P. C. Molhuijsen ingesteld, was de slotsom, dat vóór het woord V I T E de letters P. R M. A P. R. T. staan. „Vult men bij deze verkorting de letter *e* in, zegt hij, dan is de zin deze: p e r m e a p e r t. v i t e l o c u s, d o m u s i s t a, v e n i t e, d. i. door mij staat de plaats des levens, dit huis, open. Komt." Ik heb tegen deze lezing velerlei bezwaar. Reeds allereerst het gewrongene van den aldus verkregen in prosa geschreven volzin. Zoo schrijft toch in prosa, dunkt mij, niemand die maar eenigszins weet te schrijven. Zoo kon men althans niet laten beitelen op het voorhoofd als 't ware van een gebouw dat bestemd was om te worden aangestaard door eene lange reeks van volgende geslachten. Den Heer Molhuijsen speelde hier blijkbaar eene leelijke part de ongelukkige herinnering aan het ontzettend verhevene opschrift door Dante boven de hellepoort geplaatst, hetwelk de Heer Bethmann in zijn opstel als uit de verte vergeleken had: „Per me si va nella città dolente", enz. Hij vergat te bedenken, dat die onzen steen deden beitelen zich onmogelijk door den grooten Florentijner konden laten inspireeren, als hebbende twee of drie eeuwen vóór hem geleefd. Zelfs verdient hier misschien opmerking, dat men na Dante nergens in de deurtrommel eener oude kerk een opschrift schijnt te ontmoeten van het door hem gedichte afgezien.

't Is waar, maar juist dit pleit weder tegen de voorgeslagen lezing, zulke omschriften werden bij voorkeur vervaardigd in dichtmaat, en meesttijds werden rijm-

verzen, hexametra of disticha gebezigd. Inzonderheid boven kerkdeuren was het zoo goed als regel, òf zulke leonijnsche verzen, en wel — wat men zich elders, b. v. op klokken, ook veroorloofde — van onberispelijke quantiteitsmeting, òf schriftuurplaatsen aan te brengen. Ons omschrift draagt dan ook alle kenmerken van zulk een vers te willen zijn. De laatste drie zeer duidelijk leesbare woorden: domus ista, venite, vormen klaarblijkelijk het einde van een hexametrum, en het almede duidelijk leesbare vite (vitae) rijmt blijkbaar met venite — gelijk dezelfde woorden rijmen in het opschrift boven het portaal der Nonnbergerkerk te Salzburg, dat eveneens een hexametrum uitmaakt:

Porta patet vite Christus, via vera, venite.

Dat de lezing van den Heer Molhuijsen alles behalve een vers oplevert, behoef ik niet te zeggen.

En is zij blijkens het aangemerkte reeds onwaarschijnlijk, dat ze moet worden opgegeven, stelt het volgende geheel buiten twijfel. Er staat op den steen iets anders en meer dan hij gezien heeft, er kan niet worden ingevuld hetgeen hij gemeend heeft te moeten invullen. De vijfde letter van voren is niet eene tweede P, maar eene F; ik had ze reeds lang bij gissing er voor gehouden, en nu de steen van zijne dikke verflaag ontdaan is,[1]) zou de heer M. zelf, zoo hij nog in leven ware, het zeker erkennen. Tusschen LOCUS en DOMUS heeft hij twee letters over 't hoofd gezien, waarvan de laatste kennelijk eene T is, en de eerste eene U moet zijn, wijl geen andere klinker hier een gezonden zin

[1]) Onder goedvinden van Heeren Rijksadviseurs voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst hebben Heeren Kerkvoogden der Hervormde gemeente met de meest heusche welwillendheid mij toegestaan bedoelde operatie te doen verrichten, waarvoor ik hun gaarne ook hier oprechten dank betuig.

kan geven. Zoo valt de voorgeslagen lezing reeds geheel in duigen. Daarenboven, was het gebruikelijk P R voor per te schrijven, van M. voor me bestaat gewis geen tweede voorbeeld, en ook A P E R T (indien het er stond) voor apertus zou men, geloof ik, elders in zulk een opschrift moeilijk vinden. [1])

Het is, gelijk ik reeds te kennen gaf, wel aan geen twijfel onderhevig, of er staat P R M A. F R T. V I T E. L O C U S. U T. D O M U S. I S T A. V E N I T E., en het geldt nog slechts te bepalen, welke klinkers bij de zeven eerste letters moeten worden ingevuld, om er woorden van te maken als zin en versmaat vereischen.

Mijns oordeels moet men lezen· Praemia fert. Onder epigraphisch opzicht is er niets tegen. Eene *e* als in F R T. wordt dikwijls uitgelaten. P R M A. in plaats van praemia of premia (voor *æ* werd dikwerf *e* geschreven) is ook gansch niet zonder voorbeeld. Zoo vindt men gla voor gloria, gra voor gratia, ecca voor ecclesia. Het geheele omschrift zou dan luiden: Praemia fert vite (vitae) locus ut domus ista: venite, „eene plaats als dit huis verschaft den loon des levens: komt." Men heeft een volmaakt vers, en wel een leonijnsch De zin is goed en uitgedrukt in eigenaardig kerkelijke bewoordingen. Praemium of praemia vitae, de loon des levens, is eene in kerkelijke hymnen zeer gebruikelijke benaming voor het eeuwige leven of de zaligheid des hemels, als loon van christelijk, door liefde werkend geloof, en volgens katholieke beschouwing zijn het vooral de kerken, waar dat christelijk door liefde werkend geloof moet worden verkregen. Eene andere, betere ont-

---

[1]) Op de laatstelijk vervaardigde teekening ziet men achter de A een punt geplaatst, waaruit blijkt dat die letter tot het eerste woord van het vers behoort.

cijfering der zeven eerste letters van ons omschrift zal men, geloof ik, vruchteloos beproeven, en zeker geene vinden die met de voluit geschreven woorden een vers vormt, wat toch wel ongetwijfeld wordt vereischt.

III.

Heeft onze steen reeds hooge waarde als een der alleroudste overblijfselen van middeleeuwsche kunst hier te lande, hij is te belangrijker, wijl hij een verrassend licht werpt op de geschiedenis der Michaëlskerk, en hetzij ons in staat stelt, hetzij ons aanleiding geeft, om de gedaantewisselingen, welke die kerk in den loop der tijden ondergaan heeft, juister te beschrijven, dan zulks door van Hattum is geschied.

Gewrocht der elfde of twaalfde eeuw, gebeiteld tot deurtrommel eener natuurlijk in denzelfden stijl te bouwen kerk, bericht ons de stomme getuige wat geen sprekende oorkonde ons vermeldt, dat toen eene nieuwe romaansche Michaëlskerk te Zwolle werd gesticht. Eene nieuwe, want dat hier vroeger, waarschijnlijk reeds twee of drie eeuwen een klein, armzalig, denkelijk houten kerkje gestaan had, lijdt wel geen twijfel, al kan men ook niet met zekerheid staat maken op eene uit overlevering geputte, door van Hattum medegedeelde aanteekening, volgens welke dat kerkje bereids door den derden bisschop van Utrecht, den H. Gregorius, ingewijd zou zijn. De oudste, geheel vertrouwbare, oorkonde, welke hier te pas komt, dagteekent van het jaar 1040; daarbij verklaart de Utrechtsche bisschop Bernoldus of Bernulphus „zekere kerk, hem toebehoorende te Zwolle in het gewest Salland", aan het kapittel van Deventer te schenken, d. w. z. haar te vereenigen met of in te lijven in het Deventersch kapittel, welk collegie de gees-

telijke rechtsmacht er over uitoefenen en de vaste inkomsten er van zou genieten. Was deze kerk misschien toen onlangs nieuw opgebouwd en onze steen hare deurtrommel? Zeer mogelijk. De H. Bernulphus staat in de geschiedenis bekend als ijveraar voor het bouwen van kerken; vier aanzienlijke, o. a. eene te Deventer, bouwde hij zelf, en vele andere liet hij herstellen en verfraaien. 's Bisschops voorbeeld en allicht ook 's Bisschops aandrang moeten wel allerwege krachtig hebben gewerkt. Is het dan niet zeer aannemelijk dat onze stad of liever onze plaats of buurtschap, zoo dicht bij Deventer gelegen, toen ook haar ouderwetsch, vervallen, waarschijnlijk reeds te bekrompen kerkje heeft neergeworpen om eene betere, ruimere, sierlijke kerk in den nieuwen, romaanschen stijl te stichten? Onze steen, gelijk boven werd getoond, draagt alle kenteekenen dier vroeg romaansche periode, en heeft er hoegenaamd niets tegen, de deurtrommel eener in de eerste helft der elfde eeuw gebouwde kerk te zijn geweest.

Gemeenlijk houdt men met van Hattum, die het eerst had betwijfeld, dat eene kerk is afgebrand en door eene nieuwe vervangen in het jaar 1324. Men grondt dit gevoelen op eene overlevering bij Brumanus, volgens welke de stad op negen huizen na dat jaar door de vlammen werd verteerd, en op het getuigenis van Coccius die behalve de negen huizen met name slechts de kapel van zijn klooster Bethlehem uitzondert, en misschien — want 's mans woorden zijn niet duidelijk — een gedeelte van het klooster zelf. Doch reeds deze nadere, door Coccius, hetzij aan schriftelijke bescheiden, hetzij aan de mondelinge overlevering van zijn klooster ontleende opgave, toont dat de volksoverlevering alleen van huizen wilde spreken, en de parochiekerk kan zijn

gespaard gebleven zoo goed als de kapel. Ook Coccius vermeldt dat niet, wel is waar, doch hij beschreef de geschiedenis van zijn klooster naar de archieven en de overlevering welke hij er vond, en die uitsluitend van het klooster gewaagden. Bleven de negen huizen staan, gelijk reeds Coccius schijnt vermoed te hebben, als de eenige die met pannen of leien gedekt en misschien zelfs de eenige die geheel van steen waren opgetrokken; had Belhem's kapel haar behoud gewis mede aan haar steen en pan of lei te danken: dezelfde oorzaak maakte, dat de vlam ontzag moest hebben voor de kerk, die daarenboven — hoe was het vooral destijds anders mogelijk! — door heel de gemeente wel het dapperst werd verdedigd.

Dat zij werkelijk in 1324 niet is afgebrand, zal wel ieder aannemen, indien er toen geen nieuwe is gebouwd, en dit, geloof ik, laat zich breugen tot eene waarschijnlijkheid die met zekerheid gelijk staat.

Wij moeten ons wèl wachten te denken dat de zoo colossale en prachtige kerken van die tijden, wier aanblik niet slechts onze bewondering maar dikwijls onze verbazing gaande maakt, gemakkelijk tot stand kwamen. Men had te kampen met allerlei moeielijkheden die wij tegenwoordig niet meer ondervinden. Reeds de zoo aanzienlijke benoodigde geldsommen vloeiden niet dan langzaam. De zaak gaf schier onvermijdelijk aanleiding tot allerlei oorkonden, gelijk wij er nog onderscheidene bezitten omtrent den bouw der tegenwoordige Michiëlskerk en der met deze bijna gelijktijdige Lievevrouwenkerk. Van eene in 1324 begonnene parochiekerk, die dan ongetwijfeld eenige tientallen jaren in aanbouw ware gebleven — geen enkele oorkonde. Is dit redelijkerwijze te verklaren, zoo destijds eene kerk werd

gebouwd? Tal van stukken uit die eeuw zijn bewaard gebleven; zouden enkel de bedoelde zoek zijn geraakt?

Wat meer zegt en het pleit voldingt, mijns inziens, „omtrent het jaar 1370, gelijk Van Hattum mededeelt, „vindt men in de brieven deser kerk gewag gemaakt, „dat er een nieuw kerkgebouw aangelegt soude worden: „doch de groote aangelegenheid des werks was sekerlijk „de oorzaak dat dit ontwerp tot in het begin van de „XV^{de} eeuw uitgestelt bleef; toen het besluit genomen „wierdt, om den opbouw te beginnen." Kon er, vraag ik, reeds in 1370 wederom spraak zijn van een nieuw kerkgebouw aan te leggen, zoo er nog in 1324 een nieuw was aangelegd, dat allerwaarschijnlijkst ten hoogste 25 jaren geheel voltooid hadde kunnen staan?

Men heeft ondersteld dat onze stad in 1370 werd aangestoken door naijver op de Kampenaars, die in 1369 de fundamenten gelegd hadden hunner prachtige, in Nederland weinig overtroffen Nikolaaskerk. Het laat zich zeer wel hooren. Stelde men destijds den hoogsten prijs op schoone kerkgebouwen, wedijver, naijver kwamen onvermijdelijk in 't spel. Men wenschte althans te evenaren, zoo niet te overtreffen, als men kon. Maar naijver behoefde niet te gaan tot kenlijk onverstand, en zou het niet kenlijk onverstand geweest zijn, eene pas gebouwde, en zeker reeds in sierlijk gothischen stijl gebouwde kerk zoo maar klakkeloos weder af te breken? Neen: de naijver zal geleid hebben tot het gansch niet onverstandige voornemen van eene oude, misschien reeds meer dan drie eeuwen oude, denkelijk meer of minder vervallene, waarschijnlijk voor de toenmalige bevolking toch te klein gewordene, in vroeg romaanschen stijl gebouwde kerk door eene nieuwe, meer sierlijke, ruimere in den heerschenden gothischen stijl te vervangen.

I N H O U D.

	Bladz.
Inkomsten der St. Pieterskerk te Utrecht uit goederen behoorende tot den Hof te Espelo . .	1
Aanteekeningen betrekkelijk Almelo	42
Stadbrief van Zwolle van 31 Augustus 1230, met aanteekeningen	51
Hof te Zwolle met bijlagen	73
Stukken over de marke van Zwolle	105

INKOMSTEN DER ST. PIETERSKERK TE UTRECHT UIT GOEDEREN BEHOORENDE TOT DEN HOF TE ESPELO.

Onder de stukken, nagelaten door Mr. A. Vosding van Beverförde [1]) en thans in het bezit van Mr. W. J. Engels, procureur te Almelo, bevinden zich twee verzamelingen van gedane verantwoordingen van pachten, renten, vervallen, opkomsten in geld en zaad, enz. aan het kapittel der St. Pieterskerk toekomende uit goederen in Twenthe, en voor een gedeelte in Salland, gelegen en behoorende tot den Hof te Espelo.

De eerste verzameling omvat de bij het jaar opgemaakte verantwoordingen van de pachtjaren, aanvangende met Lamberti 1448, 49, 59, 61 en 62 (rentmeester Gherlach van Deventer), 1508, 9 en 13 (rentmeester Gerd ten Ham), 1534 en 35 (rentmeester Jan van Borne), 1544, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 56, 57, 61, 63, 64 en 65 (rentmeester Derck van De-

[1]) Onder diens nagelaten papieren, mede bij Mr. Engels berustende, bevindt zich ook het origineel der Hofrechten, door Racer meegedeeld in de Overijsselsche Gedenkstukken, IV stuk, bladz. 237.

venter) De andere verzameling loopt over de jaren, aanvangende met Lamberti 1570, 75 (rentmeester Derck van Deventer), 1576, 77, 78, 79, bij het jaar opgemaakt door Johan van Deventer, als rendant voor zijn wijlen vader Dirk van Deventer, en allen den 24 November 1597 afgelegd en over de jaren 1581—97 door denzelfden in eens opgemaakt en in judicio afgelegd 9 Mei 1598, over 1601 door Lephardt Schulten overgegeven den 4 Juni 1602 en omvat voorts de bij het jaar opgemaakte verantwoordingen over de jaren aanvangende met Lamberti 1610— 26 (rentmeester Berendt Geertssz., meijer te Espelo), 1627, afgelegd door Hilleken Peeters, weduwe van Beerendt Meijer, 1628—32 (rentmeester Jorijan Helmijchs, gesubstitueerd hofmeijer, 1633, 34, 38—45 (rentmeester Gerrit Hofmeijer) en 1646 afgelegd door den voogd van Berendt Meijer, rechten erffvolger van den hof Espelo.

Slechts de eerste verzameling was mij bekend, toen ik in de Octobervergadering 1875 in overweging gaf een paar van die lijsten in de Verslagen en Mededeelingen op te nemen en daaruit had ik reeds die over 1449/50 en 1563/64 afgeschreven, toen mij de tweede verzameling ook gewerd.

Behalve een paar aanteekeningen omtrent de in 1598 afgelegde rekening en verantwoording over 1581—97, ontleend aan het ter Griffie der Arrondissements Rechtbank te Almelo berustend *Prothocoll der Stadt Oldenzael* van dien tijd, voeg ik aan de gecopieerde lijsten het een en ander toe, uit andere lijsten verzameld.

De lijst over 1449/50 bevat de verantwoording van Gherlacius van Deventer, priester en canonicus to Sante Peter en destijds ambtman der heeren van St. Pieter in Twenthe en luidt:

Twenthe.

Recepta per me Gherlacium de Dauentria de bonis et predijs ecclesie Sancti Petri Trajectensis sitis in Twenthia spectantibus ad curtem de Espelo Jnchoando a festo Lamberti Anni millesimi quadringentesimi quadragesimi noni usque ad annum revolutum. Et primo de censu soluendo [1]).

Jn parochia de Oldensael.

Jtem dat Camphuus in der buerscap toe Doernighe daer nu Fenne Camphuus op woent ene wedue ij tornschen. Enn dit erue hoert den Conmenduer van Oetmersen.

Jtem dat erue toe Gheling dair nu oppe woent Kerstken Ghelingh xx torrnschen. Enn dit erue hoert den Capittelle enn ghifft anders ghene pacht.

Jtem die Walstede in der Lutte VI$^{1}/_{2}$ tornschen enn dit erue placht to horen Tappen tot Oldensaelle.

Jtem jn den seluen kerspel in der buerscap te Drinen leget een erue Engesing ghenoemt dat gheuet xx tornschen.

Jtem jn den seluen kerspel in der buerscap van Dulre leget een erue Ricmerspoele ghenoempt enn hoert Roeloff van Beruerde enn dat gheuet iij tornschen.

Jn parochia de Oetmersen.

Jtem jn den kerspel van Oetmersen. Jtem in der buerscap van Roetman. Dat Erue toe Velding XVI penninge voer enen tornschen xij penninge gherekent, daer nu oppe woent Lambert ten Velde. Enn dit erue hoert onsen Capittel.

Jtem in der buerscap toe Haerloe van enen erue dat gheheten is Vordegarding xx penninge, daer nu nement oppen woent, mer Lambert ten Velde betaelt tijns enn

---

[1]) Bijvoeging van eene andere hand.

pacht doer van. Enn dit guet hoert den Cappittel van Sunte Peter.

Jtem jn derseluer buerscap van enen erue gheheten Moneking iii tornschen Enn hier woent een man op gheheten . . . . enn dit erue hoert den cloester van Weerselle.

Jtem wt enen erue in den seluer buerscap gheheten Schuring XII pennige enn hier woent een man opp gheheten . . . . ende dit erue hoert toe Weerselle.

Jtem jn der buerscap van Rossem wt eenen erue gheheten die Hofstede dat den Conmenduer van Oetmersen toe behoert vi½ Tornschen.

Jtem tot Oetmersen voer de poerte leget een woest erue enn hiet Reping offt Ulsmanning ii tornschen enn dit erue heuet onder hat x jaer lanc Berent Gheling, mer nu heb ict verpachtet velen luden in Oetmersen enn dit hoert den Capittel.

Jtem in den selven kerspel enn in der buerscap van Tubbergen leget een erue gheheten Reinering dat ghevet ii tornschen Enn die man het Herman Reijnering Enn dit erue hoert oec den capittel. *Jtem desse Herman is in cort ghestoruen enn was wal* iiij *iaer lang een bedelaer enn ic heb niet van hem ghebuert* [1])

Jtem in der seluer buerscap leget een erue dat hiet dat Holthuus enn gheuet iii tornschen enn die man het Willem ten Holthuus enn dit erue hoert oec onsen Capittel.

Jtem in denseluen kerspel in der buerscap van Albergen leget een erue gheheten Gheerlingloe enn en gheuet ghenen tijns Enn daer woent een maen op enn het Herman Gheerling enn dit erue hoert oec den capitel.

---

[1]) Bijvoeging van eene andere hand.

Jtem in derseluer buerscap leget een erue enn hietet Benneking enn ghifft ii tornschen enn die man het . . . . En dit erue hoert oec onse.

Jtem in denselue buerscap leget een erue gheheten Henricking enn gheuet ii tornschen enn dit erue hoert Berent van Beruerde enn die man het . . . . . .

Jtem in de selue buerscap leget een erue enn het Hoenloe enn gheuet xvi penninge en die man het . . . . Enn dit erue hoert onsen capittel.

Jtem in derseluer buerscap leget een erue enn het dat Santkote enn plach den Jonker van Almeloe toe den hoeren enn nu hebbent die brueders van Albergen enn dat gheuet oec een tornschen.

Jtem in der buerscap van Hesingen en Nidelinghen in den seluen kerspel leget een woest erue enn hiet die Hoemberch dat hebben onder die van Noerthoerne enn dat doet ii tornschen enn hoert oec onsen capittel. *Enn heuet nu onder Gheert Engsing onse horighe man* [1])

Jtem die van Nideling gheuen oec iii tornschen.

Jn parochia de Delden.

Jtem in den kerspel van Delden enn jn der buerscap van Henghele leghet een erue gheheten Borchuus enn hoert onsen heren toe enn dat erue doet xxxii olde tornschen ende die man die daer op woent, hiet Lubbert ten Borchuus.

Jn parochia de Enschede. [1])

Jtem in den kerspel van Enschede leget een erue in den buerscap van Loniker enn hiet Sprakelroede enn hoert enen houeman de hiet Henric van Rede ende dat doet x oelde tornschen.

Jtem in der selue buerscap leget een erue gheheten

---

[1]) Bijvoeging van eene andere hand.

dat grote Waghelar dat den capittel van Oldensael toe behoert ii tornschen.

Jtem in den seluen kerspel enn jnder buerscap van Twicloe leget een erue gheheten Wesseling dat gheuet vi tornschen enn die man die daer op woent, de is oelt enn lam enn en hevet ghene kinder. Ende dit Erue hoert onsen heren den Capittel. *Jtem dit erue heuet nu Herman te Luttiken Wageler onse horige man.* [1])

Jtem in den kerspel van Marckel leget een erue enn het Wiichmanning enn gheuet des iaers xviii penninge enn hoert onsen Capittel enn die man hiet Arent Wiichmanning.

Jn parochia de Hakesberghe.

Jtem in den krespel van Hakesberghe jm der buerscap van Eppensolde wt enen guede enn erue dat Claes Ghiginc heuet vi tornschen mer Bertoldus noch ic en hebben mer enen schilt ghebuert van tinse van pachte enn van alden dat si sculdich sint enn dat pater noster wendet daer enn daer comen omtrent ene mile weges wal ses of vii landes heren an een scheten mit hoeren lande.

Jn parochia de Borne.

Jtem inden kerspel van Borne een man gheheten Arent de Koster gheuet van enen guede dat hii onder heuet xviii penninge.

Jtem wt den erue toe Leeffarding iii½ tornschen jnder buerscap to Senderen.

Jn parochia de Batmen.

Jtem in den kerspel van Batman leget een erue Diddering gheheten dat de man seluen bouwet dat gheuet ii tornschen.

Jtem bi Deuenter leget een erue Assing gheheten dat gheuet ii tornschen ende leghet in der buerscap toe Ortloe.

[1]) Bijvoeging van eene andere hand.

Jn parochia de Wije.

Jtem die vicarij van Deuenter sint sculdich xviii penninge mer si en gheuen Bertoldo mer xii ende si en hebben mi noch niet meer ghegheuen.

Jtem inden kerspel van Wije wt enen erue dat Voerthuus hietet dat nu onder heuet mit anderen luden een man Engelken ten Voerde gheheten v tornschen.

Jn parochia de Ummen.

Jtem jnden kerspel van Ummen leghet een buerscap Besmanning ghenoemt enn daer leghet een erue gheheten Schuring enn hoert toe enen borgher toe Zwolle die hiet Wolter Sobbe enn dat erue gheuet v olde tornschen.

Jn parochia de Hardenberch.

Jtem jnden kerspel van den Herdenberch leget een buerscap gheheten Berghentem daerin leghet een erue dat de van Zibeloe onder hebben daer sij iaerlix voer gheuen ii loet fijns seluers.

Jn parochia de Ulsen.

Jtem in den kerspel van Ulsen leghet een buerscap Oester Ghetel gheheten daer leghet een woest erue dat hoert onsen Capittel gheheten Deterding enn dat heuet aldus lange ghedaen een tornsche des iaers den die van Nideling daer van pleghen te gheuen,

Jtem summa van den tornschen is 1½ C en ii½ tornschen enn een schilt enn ii loet siluers.

Recepta siliginis ad Curtem de Espeloe spectantis, solvendi ipso die Gereonis et Victoris [1]).

Jtem Camphuus toe Doerninge vii mudde rogge enn dit erue hoert den Comenduer van Oetmersem enn opp

---

[1]) Bijvoeging van eene andere hand.

desen erue woent een wijf sonder man enn hiet Fenne ten Camphuus enn dit erue gheuet oec een cleijn verken dat noch gheen iaer olt en is wanneer datteren aeckeren wasset.

Jtem inden seluen krespel enn inder buerscap van der Lutte wt enen guede ter Oues gheheten ii mudde rogge des iaers soe lange als twe lude leuen enn dan comptet onsen heren te houe. Jtem nu salt doen vi iaer lang viif mud rogghe.

Jn parochia de Oetmersen.

Jn den kerspel van Oetmersen leget een erue vast bi der stat enn dat en heuet in hondert iaeren niet meer ghedaen xiiii scepel roggen enn doet nu omtrint xii mud enn dit erue hiet Ulsmanning offt Reping enn hebben vele borgher van Oetmersen onder. *Enn dit erue hebben nu Berent Ghelings kijnder onse horige lude* [1]).

Jtem inden seluen kerspel enn inder buerscap van Nuttere leghet een woest erffken enn hiet dat zwarte kote enn doet vi scepel rogge enn dit hefft onder her Hermen ter Maet, die olde deken van Drenthe, *enn en plach niet meer te doen dan* $^1/_2$ *mud* [1]).

Jtem in den seluen kerspel wt enen erue Haselbeke ghenoempt dat den Conmendeur van Oetmersen oec toe behoert v scepel rogge.

Jtem in den seluen kerspel van Vassen leghet een woest erue gheheten die Hoemberch den Gheert Engeling onder heuet op desen tijt ii mud rogge.

Jtem inden seluen kerspel enn buerscap van Roetmen leghet een erue gheheten Engesing daer Gheert Engesing oppe woent vii scepel rogge.

Jtem inden seluen kerspel inder buerscap van Roetmen

---

[1]) Bijvoeging van eene andere hand.

leget een erue dat hiet Moneking Enn dat gheuet xiiii scepel rogge en hoert den nonnen to Weersele.

Jtem inden seluen buerscap leghet een erue gheheten ten Velde enn dat hoert onse enn die man hiet Lambert ten Velde enn gheuet vii scepel rogge.

Jtem inden seluen kerspel enn inder buerscap van Aglo leghet een erue gheheten die Schuer enn hoert den nonnen van Weersel enn dat gheuet vii scepel rogge.

Jtem inden seluen buerscap leghet een eerue gheheten Marcquarding enn hoert oec van Weersel en dat gheuet vii scepel rogge.

Jtem in den seluen kerspel enn in der buerscap van Tubberghen leghet een erue gheheten Rengering enn hoert onsen capittel enn die man het Hermen Rengering enn die gheuet xiiii scepel rogge enn die Hermen is doet enn was een bedeler enn en heuet niet achter ghelaten enn zien zoen het Willem Rengering.

Jtem inder seluer buerscap leghet een erue gheheten dat Holthuus enn hoert oec onsen heren enn dat gheuet xiiii scepel rogge enn die man het Willem ten Holthuus.

Jtem inder buerscap toe Haerloe in den seluen kerspel leghet een erue gheheten Vorgarding off Hakenhuus enn dat gheuet vii scepel enn dat erue hoert oec onsen heren.

Jtem jnden kerspel enn inder buerscap van Manre leghet een erue gheheten de Velhoff enn die solde gheuen vii scepel mer dat hefft lange woest gheleghen ende en ghifft nu niet dan een mud rogge ende dat erue hoert Berent van Beruerde toe.

Jtem inden seluen kerspel enn inder buerscap van Alberghen leghet een erue gheheten Gheerlingloe enn hoert onsen heren toe enn onse man die daer oppe woent die het Herman Gheerling en die gheuet v scepel rogge.

Jtem inder seluer buerscap leghet een erue gheheten Benneking enn dat gheuet vii scepel rogge enn hoert onsen heren toe *enn die man hiet Berent Benneking* [1]).

Jtem inder seluer buerscap leghet een erue gheheten Hoemloe enn dat hoert oec onsen heren enn dat gheuet vii scepel rogghe Enn die man hiet *Gerrijt Hoenloe* [1]).

Jtem inder seluer buerscap leghet een erue gheheten Henricking enn dat hoert Berent van Beruerde enn dat gheuet oec vii scepel rogghe.

Jtem inder seluer buerscap leghet een erue gheheten die Noorthoff enn die ghifft ii mudde rogge enn plach wal seswerue meer te doen nae wtwijsinge des older registeren enn dit erue hoert Johan van Weleuede. ***Jtem dese man hoert der kercken enn hiet Gheert enn is Herman Gheerlings brueder*** [1]).

Jn parochia de Delden.

Jtem inden kerspel van Delden leghet een erue gheheten Borchuus enn leghet jnder buerscap van Hengele enn hoert onsen heren mer dat en ghifft ghene pacht dan allene xxxii tornschen.

Jn parochia de Enschede.

Jtem in den kerspel van Enschede enn inder buerscap van Loniker is gheleghen die heff toe Espeloe enn daer boert men de darde garue enn voer all saet dat mij daarvan buerde als voer rogge voer boecweite enn vuel hare kreech ic xii mudde rogge dat ic anders niet en weet.

Jtem inden seluen krespel enn buerscap hebben onse heren de tenden groff enn smal ouer den hoff ten Voerwerke die der Joncfrouwe van Sollems toe hoert mer van al dien en heuet Bertoldus niet meer dan den grouen tenden ghenomen wantet woeste plach te ligghen Ende

[1]) Bijvoeging van eene andere hand.

ic letet den meier van Espeloe te hope voren Enn die en rekende mij van den tenden niet meer dan xi offt xii garuen.

Jtem inder seluer buerscap leghet een erue gheheten dat Perenvoert enn daer hebben onse heren oec den tenden grof en smal ouer. En den voerde de meijer oec an van Espeloe enn des meen ic dat vii of viii gast was Enn voer desse twe tenden enn voer die darde garue gaff mij de meijer voersz. te samen viii mudde rogge.

Jtem inder seluer buerscap een erue gheheten dat grote huus toe Waghelar enn hoert den van Wermele toe gheuet des iaers een scepel enn iii mudde rogge.

Jtem inder seluer buerscap leget een erue enn hiet dat luttike Waghelar enn die man die pleget huusgenoten te samen te baden enn dit erue hoert onsen heren toe enn ghifft v scepel rogge.

Jtem inder seluer buerscap Wilming een mudde rogghe.

Jtem inder seluer buerscap leget een erue gheheten Wiueking enn hoert oee onsen heren enn die man die daer opp woent het Roloff Wiueking enn ghift v scepel rogge. En wanneer daer aeckeren is soe ghifft hii een jonc meerte verken dat gheen iaer oelt en is offt enen tornschen voer dat verken.

Jtem in dat Bouhuus in der seluer buerscap i mudde roggen.

Jtem inder seluer buerscap leget een erue gheheten Roggering dat leghet woeste enn hoort onse enn dat gheuet v scepel rogge.

Jtem inden seluen kerspel enn in der buerscap van Twicloe leghet een erue gheheten Wesseling enn dat ghifft xiiii scepel rogge enn hoert oec onsen heren toe.

Jn parochia de Losser.

Jtem inden kerspel van Losser leghet een erue gheheten Diepenbroec dat oec onsen heren toe hoert enn dat gheuet xxi scepel roggen enn een meerte verken wanneer daer aeckeren is.

Jn parochia de Hakesberghe.

Jtem in den kerspel van Hakesberghe enn in der buerscap van Eppensolde leghet een guet dat ic vermoede dat Assking hiet enn hoert Claes Ghighinc toe vii scepel rogge enn vii scepel moltes; mer Bertoldus liet hem den tijns enn dit saet te samen voer enen klinckaert wantet daer quaet te halen is enn ic en heb niet meer ghebuert.

Jn parochia de Ulsen.

Jn den kerspel van Ulsen tuschen Ulsen enn Nijenhuus ter luchterhant aff leget een erue enn hiet dat Hachuus enn hoert onsen heren toe enn dat plach te gheuen xiiii scepel rogge enn x scepel moltes enn et lach woeste een wiiltides soe dattet Bertoldus verpachte voer xii scepel rogge enn voer viii scepel moltes.

Jtem inden seluen krespel leghet een erue jnder buerscap van Oesterghetel Diddering ghenoempt enn hefft wal LX iaer lanc woest gheleghen en doet nu ii½ mudde rogghe.

Jn parochia de Wederden.

Jtem in den kerspel van Wederden leghet een erue Zeberding ghenoempt enn hoert onsen heren toe enn doet vii scepel rogge.

Jn parochia de Marckel.

Jtem inden kerspel van Marckel enn inden buerscap van Hederic is gheleghen een erue gheheten Wiichmanning dat gheuet omtrint xii scepel rogge enn anders gheen molt.

Jn parochia de Batmen.

Jtem in den kerspel van Batmen leghet een erue Diddering ghenoempt dat gheuet vii scepel rogghen.

Jtem inden seluen kerspel van batmen leghet een erue hiet Assing vii scepel rogghe.

Recepta reddituum braxii ad predictam curtem de Espeloe spectantium soluendorum ipso die palmarum Dauentrie sub pena superscripta [1]) *de siligine. Jsti sunt reditus braxii ecclesie Sancti petri in Twenthea constituti.*

Jn parochia de Oldensael.

Jtem inden kerspel van Oldenzaell dat Camphuus toe Doerningen xxi scepel molte.

Jtem dat erue ter Ouest in der Lutte een mudde molte *mer voert an dat dat* vi *iaer lang vijff mud rogge* [2]).

Jn parochia de Oetmersen.

Jtem inden seluen kerspel inder buerscap toe Vassen dat erue Engesing ghenoempt vii scepel molte.

Jtem inden seluen kerspel enn inder buerscap van Roetman dat erue Moneking gheuet xiiii scepel molte.

Jtem inder seluer buerscap dat erue ten Velde gheuet vii scepel molte.

Jtem inden seluen kerspell inder buerscap van Agloe leghet een erue die Schuer ghenoempt die gheuet viiff scepel molte.

Jtem inder buerschap van Haerloe Vordegardinck gheuet viift scepel molte.

Jtem inder buerscap van Tubbergen leghet een erue Rengerinck gheheten dat ghift x scepel molte.

---

[1]) Uit andere lijsten is dit aan te vullen. Wie op den dag zelven niet betaalde of binnen vier dagen te Utrecht aanbod deed, werd het dubbele schuldig.

[2]) Bijvoeging van eene andere hand.

Jtem inder seluer buerscap dat erue ten Holthuus gheuet xiiii scepel molte.

Jtem inder buerscap van Alberghe leghet een erue Bennekinc gheheten enn dat gheuet vii scepel molte.

Jtem inder seluen buerscap leghet een erue Henricking enn dat gheuet vii scepel molte.

Jtem inder seluer buerscap dat erue Hoenloe gheuet vii scepel molte.

Jtem inder seluer buerscap dat erue Gheerling vii scepel molte.

Jtem inder seluer buerscap dat erue die Noerthoff gheuet ii mudde molte.

Jn parochia de Losser.

Jtem inden kerspel van Losser dat erue Diepenbroeck ghenoempt dat gheuet xxi scepel molte.

Jn parochia de Batmen.

Jtem inden kerspel van Batmen leghet een erue Diddering gheheten enn dat gheuet v scepel molte.

Jtem inden seluen kerspel leget een erue Assing gheheten enn dat gheuet oec v scepel molte.

Jn parochia de Enschede.

Jtem inden kerspel van Enschede enn inder buerscap van Loniker leghet een erue dat Luttike Waghelar ghenoempt enn gheuet vii scepel molte.

Jtem inder seluer buerscap leget dat erue toe Wiueking en gheuet vii scepel molte.

Jn parochia de Ulsen.

Jtem inden kerspel van Ulsen dat erue ten Hachuuse gheuet ii mudde molte.

De lijst over 1563/64 luidt: *Dijt nabeschreuen sijnnen die pachten, renthen, verualle en vpkommijnghe an gelde, zaede enn anders thobehorende den werdijghen*

heren, heren Decken enn Capittell der kercken Sunt Peters bijnnen Utrecht, van den ghuderen in Twenth ligghende enn een deell in Zallanth horende inden hoff Espeloe, bij mij Derck van Deuenter upgebuert enn ontfanghen. Angaende inden jare onszes heren Godts dusent vijffhundert veer endesestich vp sunt Lambers dach, ende weder endende vp Sunt Lambers dach jnden jare onsz heren Godts dusent vijfhondert vijff ende seestich.

Jnden kerspell enn gherichte van Enschede inden buerschaep Lonnijker.

Jtem die hoff Espeloe hoert den heren metten wijue enn kijnderen, enn die man als Hermen is gestoeruen, ende is die houeth hoff daer die anderen nabeschreuen hoeue jnne hoeren, enn jaerlickes den tijns jnne betalen up Sunt Lambers dach, bij dubbelden tijnse des anderen daghes, ende desse hoff gift die deerde gaerue van allen zaede enn ghewasse, dijt jaer lathen dijnghen voir xv rijder facit xviij keisz. gl.

Jtem als dair akeren is jnden hoff voirsz dat hoert den heren halff, dijt jaer nihil.

Jtem jnden buerschaep Lonnijker hebben die heren xvj schaer akerens, dijth jaer nihil.

Jtem jnden buerschaep Lonnijker licht een Erue gheheten Amelijnck, enn hoert den Juncker van Stenforde, dair hebben die heren den tienden off up den lande dijt jaer gedaen ii½ mudde roggen enn ij mudde een schepel haueren tmudde rogge verkoft voir xxxij st. enn tmudde haueren voir xv st. facit v gulden — xiij st. — j blanck.

Jtem jnden seluer Buerschaep licht een Erue gheheten Perenuoert, dair hebben die heren oick den tienden off vp den lande, enn is dijt jaer ghedijngeth voir ij mudde roggen een schepell enn ii½ mudde haeveren, tmudde

roggen verkofth voir xxxij st. enn tmudde haueren voir xv facit v gulden viiii½ st.

Summa lateris xxix gulden iij st. j orth.

Jtem dat grote Wageler hoert Roloff Costh Borgher bijnnen Enschede ende gift den heren iij mudde roggen enn een schepell enn is sloeptiende ijtlick mudde verkofft voir xxxij st. facit v gulden iiij st.

Jtem jnden buerschaep Lonnijker licht een erue geheten Sprakell enn hoert Hermen Cost enn der wedtfrouwen metten kijnderen Johans van Delden enn gift tot tijnse x tornschen voor ijdtlick tornschen ontfangen iii½ st. facit een gulden xv st.

Jtem jnden seluer buerschap licht een Erue oft kate geheten Lutticke Wageler, enn is der hereu Badeguedt, enn hoert den heren metten manne als Henrick met wijff enn kijnderen ende gift tot tijnse ij tornschen en tpacht vijff schepel roggen en vij schepell molts, tmudde roggen gedijngeth voir xxxv st. enn tmudde molts voir xxxij st. facit v gulden vj st. j blanck.

Jtem jnden seluer Buerschaep licht een Erue gheheten Wijlmijnck enn hoert den Prauest van Oldenzell enn gift den heren een mudde roggen, ende woirdt van des Prauestes Amptman betaelt, dat mudde verkoft voir xxxij st. facit j gulden xij st.

Jtem jnden seluer buerschap licht een Erue geheten Wijuekijnck ende hoert den heren metten manne als Johan met wijff enn kijnderen, enn gift tjaers vijff schepel roggen enn vij schepell molts enn als dair akeren is een meerten verken, dijt jaer nihil, tmudden roggen enn molts lathen dijnghen ut supra, facit iiij fli, xix st. j blanck.

Jtem jnden seluer buerschaep licht een Erue oft katen geheten Boeuhues enn hoert Johan van Besten enn gift

tjaers een mudde roggen, enn is sloeptiende als ick verstae, tmudde verkoft voir xxxij st. facit j gulden xij st.

Jtem jnden seluer buerschaep licht een Erue geheten Roeckerijnck ende hoert den heren, wair van die man verstoeruen, mer die nhalatene huesfrou als Ffenna, hoert den heren metten kijnderen, enn gift tpacht vijff schepell roggen en vij schepel molts jder mudde lathen dijnghen ut supra facit iiij flo. xix st. j blank

Summa lateris xxv flo. ix st. j orth.

Jtem jnden buerschap Tweckloe licht een Erue geheten Wesselijnck ende hoert den heren metten manne als Gerdt met wijff ende kijnderen ende gift tot tijnse vj tornschen enn tpacht iii½ mudde roggen, dat mudde lathen dijnghen voir een Connijnges daler facit vii flo. iii½ st.

Jnden kerspell enn gherichte van Oldenzell.

Item jnden buerschaep Doernijnghe licht een Erue geheten Camphues enn hoert den Commeldeur van Oetmersen metten lueden, enn gift toth tijnse ij tornschen enn tpacht vij mudde roggen enn vijff mudde een schepel molts, enn als dair akeren is een meerten verken, dijt jaer nihil, 't mudde roggen enn molts lathen dijnghen ut supra, facit xxi gulden.

Jtem jnden buerschaep van der Lutte licht een Erue geheten Rosijnck enn licht auer die Dijnckell, enn die man metten lueden sijnnen vrij, mer dat erue hoert den heren enn gift tpacht iij mudde roggen enn vijff mudde zwaerts haueren, tmudde roggen lathen dijnghen voir xxxij st. enn tmudde haueren voir xv st. facit viii gulden xj st.

Jtem vp dijt erue voirsz. hoert ene waer akerens jnden marcke Lutte voirsz., welck mijn heren an hem hebben geholden enn oick laten bedrijuen dijt jaer nihil.

Jtem jnder buerschaep voirsz licht een Erue geheten Waelstede enn hoert juffer Moerbecke wonnende bijnnen Oldenzell, enn gift den heren tot tijnse vi 1/2 tornschen facit een keisz gl. ij st. j blanck.

Jtem jnder buerschaep Rossum licht een erue geheten Hoffstede enn hoert den Commelduer van Oetmersen metten lueden ende gifth tot tijnse vi 1/2 tornschen facit een keisz gl. ij st. j blanck.

Jtem jnder buerschaep Dulrc licht een erue geheten Rijckmenspoell enn hoert Berendt van Beuerfoerde metten lueden, enn gift toth tijnse iij tornschen facit x 1/2 st.

Summa lateris xxxix gulden x 1/2 st.

Jtem jnder buerschaep Drijne licht een Erue geheten Engsijnck enn die luede hirup wonnende sijnnen vrij, ende gift den heren toth tijnse xx tornschen facit iij gulden x st.

Jtem jnde buerschaep Hasselt licht een erue geheten Gelijnck enn hoert den heren metten manne als Johan met wijff enn kijnderen, ende gift tot tijnse xx tornschen facit iij gulden x st.

Jnden kerspel van Losser.

Jtem jnden kerspel van Losser licht een Erue geheten Depenbroeck enn hoert den heren, dan die man als Luken met sijn huesfrou sijnnen vrij, en gheuen tpacht vijff mudde een schepel roggen enn vijff mudde een schepel molts, Ende als dair akeren is een meerten verken, dijt jaer nihil, tmudde lathen loezen ut supra facit xvij gulden xj st. j blanck.

Jnden kerspell ende gherichte van Oetmersen.

Jtem jnden kerspell van Oetmersen jnder buerschaep Lutticken Ageloe licht een Erue geheten Ulsmannijnck off Repijnck, enn brueckt die nalatene huesfrouwe selgen

Derck Wijlmessz, die dat met hoeren selgen man tot hoerer twijer leuent gepachtet, enn gift tjaers tot tijnse ij tornschen enn tpacht xij mudde roggen jn Twenth to leueren jder mudde verkoft voir xxxijj st. facit xx gulden iij st.

Jtem jnder buerschaep Nuthaer licht een erue geheten Haselbeck enn hoert den Commelduer van Oetmersen, enn gift den heren vijff schepel rogge tmudde lathen dijnghen voir xxxv st. facit ij gulden iij st. j blanck.

Jtem jnder seluer buerschaep licht dat Zwaerte kate, enn boeut nhu ter tijdth Henrick ter Hoffstede, enn gift den heren vj schepel roggen, tmudde verkofth ut supra facit ij gulden xij st. j st.

Summa lateris xLviiij gulden xj st.

Jtem jnder buerschaep Vasse licht een erue geheten Engsijnck enn hoert den heren metten manne als Gerdt met wijff en kijnderen, enn gifth tpacht vij schepell rogge en vij schepell molts, voirt mudde ontfanghen als voirsz facit v gulden xvij st. j ort.

Jtem jnder buerschaep voirsz ofth Hesijnge licht een Erue geheten Honbarch enn licht bij nha wuste enn gebrueckt oick Gerdth Engsijnck voirsz enn gift ij mudde rogge facit iiij gulden.

Jtem jnder buerschaep Roetmen licht een Erue geheten Manekijnck enn hoert den Cloester van Werseloe metten lueden Ende gifth toth tijnse ij tornschen enn tpacht iii½ mudde roggen enn iii½ mudde molts tmudde gedijnget ut supra facit xii gulden i½ st.

Jtem jnder buerschaep voirsz licht een Erue geheten Veldijnck, enn hoert den heren, enn die man als Egbert is dair off metten wijue gestoeruen, die welck noch bij den Erue sath, want sijn moder dat Erue besith

enn gebrueckt, woe wall hie nochtans dat ghewunnen, enn gift toth tijnse xvj pennijnge enn tpacht vij schepel roggen enn vij schepell molts, tmudde lathen dijnghen ut supra facit vj gulden j st. j blanck j deut ij mijt.

Jtem jnder buerschaep Ageloe licht een erue geheten die Schuer enn hoert den Cloester van Werseloe enn gift tot tijnse xij pennijnge enn tpacht vij schepell rogge enn vijff schepel molts, tmudde lathen dijnghen ut supra facit v gl. iiij st. j. blanck.

Jtem jnder seluer buerschaep licht een Erue geheten Marquardijnck, hebben oick die van Werseloe enn gift den heren vij schepel rogge, tmudde lathen dijnghen ut supra facit iij gl. j st. j ort.

Jtem jnder buerschaep Manre licht een Erue geheten Velthoff, enn hoert Berendt van Beuerfoerde, enn gift tpacht iij mudde roggen enn een mudde zwaerts haueren, tmudde roggen lathen dijnghen ut supra, ende tmudde haueren voir xvj st. facit vj gl. j st.

Summa lateris XLj xvij st. v. deuts ij mitt.

Jtem jnder buerschaep thaerloe licht Vergardijnck enn hoert den heren metten manne als Lubbert met wijff enn kijnderen enn gifth tot tijnse xx pennijngen enn tpacht vij schepell rogge enn vijff schepel molts, tmudde lathen loezen ut supra facit v gl. vii st. j plack j mit. [1])

Jtem jnder buerschaep Tubberghe licht een Erue geheten Reijnerijnck enn hoert den heren metten manne als Berendt met wijff enn kijnderen enn gifth tot tijnse ij tornschen enn tpacht iiij mudde rogge en ix schepel molts, tmudde gedijnget ut supra facit x gl. i$^1/_2$ st.

Jtem jnder seluer buerschaep licht een Erue geheten Holthues enn hoert den heren metten manne als Gerdt

---

[1]) Ter zijde staat: xx pennijngen maken v stv. j blanck j plack j mit.

met wijff ende kijnderen, enn gift tot tijnse ij tornschen enn tpacht iii$^{1}/_{2}$ mudde roggen enn iii$^{1}/_{2}$ mudde molts tmudde gedijngeth ut supra facit xii gl. i$^{1}/_{2}$ st.

Jtem jnder buerschaep Alberghe licht een Erue geheten Bennekijnck enn hoert den heren metten manne als Henrick met wijff enn kijnderen enn gift tot tijnse ij tornschen enn tpacht vij schepel roggen en vij schepell molts, tmudde lathen dijnghen ut supra facit v gl. xiiij stv. j ort.

Jtem jnder seluer Buerschaep licht een Erue geheten Honloe, enn hoert den heren metten manne als Johan met wijff enn kijnderen, ende gifth tot tijnse xvi pennijngen iiij$^{1}/_{2}$ st. j duet ij mitten enn tpacht vii schepell rogge enn vij schepell molts, tmudde lathen dijnghen ut supra facit vj gl j st. vij deuts ij mitten

Jtem jnder seluer Buerschaep licht een Erue geheten Geerlijnck enn hoert den heren metten manne als Luken met wijff enn kijnderen enn gifth tpacht vijff schepell roggen enn vii schepell molts, tmudde gedijngeth ut supra facit iiij gl xix st. j blanck.

Summa lateris xLiiij gl. vj st.

Jtem jnder seluer Buerschaep licht een Erue geheten Henrekijnck enn hoert den Cloester van Alberghe, enn gift den heren tot tijnse ij tornschen enn pacht vij schepell roggen en vii schepell molts tmudde lathen dijnghen ut supra facit vi gl. iiij st. j ort.

Jtem jnder seluer Buerschaep licht een Erue geheten Noerthoff ende hoert den heren metten manne als Gerdt metten wijue Mette ende kijnderen enn gift tot tijnse vj tornschen eun tpacht iij mudde roggen enn iij mudde molts, tmudde laten dijngen ut supra facit xi gl. ij st.

Jtem dat Santhues te Alberghe hoert den Cloester van Alberghe enn gift tot tijnse enen tornschen facit iii$^{1}/_{2}$ st.

Jtem dat Goerkate tot Alberghe hoert Con^er^. Ma^t^. enn gift den heren tot tijnse $^1/_2$ tornschen facit j st. j blanck.

Jnden kerspell ende gerichte van Delden.

Jtem jnden kerspel van Delden jnder Buerschaep Woelde licht een Erue geheten Borchues enn hoert den heren enn gift tot tijnse xxxij tornschen facit v gl. xii st.

Jnden kerspell ende gherichte van Boerne

Jtem jnden kerspel van Borne hebben die heren vuijth ijdtlicke maden enn stucke landes, die nhu een deel under hebben die Raedtluede der kercken tot Rorne xvj pennijnge facit iiii$^1/_2$ st. een doeit ij mijten.

Jtem jnden kerspel van Borne jnder buerschaep Senderen licht een Erue geheten Lutticke Lefferdijnck, enn gift tot tijnse iii$^1/_2$ tornschen facit xij st. j orth.

Summa lateris xxiiij gl. vi pleck ij mitt.

Jnden kerspel enn gherichte van Ulsen.

Jtem jnden kerspel enn gherichte van Ulsen jnder Buerschaep Geteloe licht een Erue geheten Dijterdijnck enn hoert den heren, mer die luede hir up wonnende sijnnen vrij enn gift tjaers tot tijnse ij tornschen enn tpacht iij mudde roggen, tmudde lathen dijnghen ut supra facit v gl. xij st.

Jtem jnder Buerschaep Godelichem licht een Erue geheten Hachues ende hoert den heren metten manne als Johan · met wijff ende kijnderen, ende gift tpacht iii$^1/_2$ mudde roggen enn ii$^1/_2$ mudde molts, tmudde gedijnget up supra facit x gl. ii$^1/_2$ st.

Jtem jnder Buerschaep Hoghe Hesijnghe licht een vuijthoff geheten Nijlijnck thobehorende den Cloester van Vrensweghen bij Northorn, ende gifth tot tijnse iij tornschen facit x$^1/_2$ stv.

Jnden kerspell ende gherichte van Marckloe.

Jtem jnden kerspell van Marckloe jnder Buerschaep Hederke licht een Erue geheten Wijgmijnck enn hoert den heren metten manne als Hermen met wijff enn kijnderen enn gift tot tijnse xviij pennijngen ende tpacht iij mudde roggen tmudde gedijnget ut supra facit v gl. x stv. j ort.

Jtem Rengerijnck tot Stoeckem gift den heren tot tijnse iij tornschen enn na den olden Registeren ist genoempt ten Polle facit x½ st.

Jnden kerspel ende gherichte van Hakesberghe.

Jtem jnden kerspel van Hakesberghe jnder Buerschaep Eppensolde licht een Erue geheten Haskijnck enn is een leenguedt des propsts van Sunt Peters bijnnen Utrecht, enn die luede sijnnen vrij enn gift tot tijnse vj tornschen enn tpacht vij schepell rogge en vij schepell molts tmudde lathen dijnghen ut supra facit vj gl. xviii st. j ort.

Summa lateris xxix gl. iiij st.

Jnden kerspel van Weerden.

Jtem jnden kerspel van Weerden licht een Erue geheten Zebertijnck enn heft nhu Goesen ter Auesth, enn die luede hir up wonnende sijnnen vrij, behoeren nochtans eeghen twesen tshaues Espeloe, dan sijnnen accordiert, dat sie dat guedth vrij blijuende sollen moghen bewonnen viftien jaren, wair van dijt dat tiende jaer is, enn die verbij wesende sollen sie sich gheuen hofeghen des haues Espeloe, enn gift tpacht iii½ mudde rogge enn iii½ mudde molts, tmudde lathen dijngen ut supra facit xi gl. xiiij½ st.

Jn Zallanth jnden kerspell ende gherichte van Bathmen.

Jtem jnden kerspel van Batmen licht een Erue geheten Dijterdijnck enn hoert Hermen Hessels tot Deuenter enn gift tot tijnse ij tornschen enn tpacht vii schepell rogge enn vijff schepell molts tmudde gedijngeth ut supra facit v gl. viij st. j ort.

Jtem die vicarien jn sunt Lebuinus kercke bijnnen Deuenter gheuen den heren tot tijnse een tornschen facit iii½ st.

Jtem bij Deuenter licht een Erue geheten Assijnck thobehoerende Hermen Hessels tot Deuenter enn gift tot tijnse ij tornschen enn tpacht vij schepel roggen enn vijft schepel molts tmudde gedijnget ut supra facit v gl. viij st. j ort.

Jnden kerspel van Wije.

Jtem jnden kerspell van Wije licht een Erue geheten Voerthues ende hoert Goeddert Hanegreff borgher bijnnen Deuenter enn gift toth tijnse vijff tornschen facit xvii½ st.

Summa lateris xxiii gl. xii st.

Jnden kerspel van Ummen.

Jtem jnden kerspel van Ummen jnder Buerschaep Besmannijnck licht een Erue geheten Schurijnck enn hoert Johan van Twijckloe, enn gift den heren tot tijnse vijff tornschen facit xvii½ st.

Jtem dat Cloester van Zebekeloe hebben een Erue geheten Essekijnck geleghen jnden kerspel van den Herdenberghe jnder Buerschap Berghetem, dair van gheuen sie den heren tot Erffpacht tbetalen Lamberti jnden hoff Espeloe twe loeth fijn sijluers enn betalen dair voir enen daler facit j gulden x st. *estimatio nunc maior.* [1])

[1]) Bijvoeging van eene andere hand.

Accidentien

Jtem den leesten dach Septembris heb ick lathen vrijkopen Johan ten Borchues echte soenne seliger Lubbert enn Jenneken ten Borchues gebaren upt Erue enn guedt ten Borchues, gelegen jnden kerspell enn gherichte van Delden jnder Buerschaep Woelde. Ende heft jn sijn steede enn plaes voir ene rechte wedderwessele voir den Hoffmeijer gebracht Hermen Kremers echte soenne seliger Berendt Kremer enn Catherina ten Spoelde, welckoer Catherina gebaren upt Erue ten Spoelde gelegen jnden kerspel enn gherichte van Delden bij Deldener broeck Alsoe dat sich upgemelte Hermen voir den Hoffmeijer na Jnholt des hofboecks jn steede en plaes Johans voirsz. hoffeghen gegeuen hefth. Des sall Johan gheuen twijnckoep vi gulden.

Jtem vergunt enn consentiert Henrick Gelijnck dat he mach hijlicken an Aleidt Oelrekijnck een dochter seligen Johans enn Aleidt Oelrekijnck enn heft sich gegheuen jnden echte na jnholt des hofboecks enn gift twijnkop ij gulden.

Jtem den iiij Novembris vrijgelaten enn verwesselth [1]) an handen des Erendtfesten enn Erbaren Hermen van Westerholt Droste enz. Lemma Engsijnck gebaren upt Erue Engsijnck gelegen in den kerspel enn gherichte van Oetmersem jnder buerschaep Vasse, wair voir upgemelte Hermen van Westerholt ene wessele gegheuen hebn, dan nadem die pest aldair jnden kerspel van Oetmerszen en Tubberge seer zwaerlick grassiert, doeruen sie luede nergens trecken, om die 't voirdren, mer als die suecke durch Godtliche ghenade en weijnich cessert,

---

[1]) Ter zijde staat: nota quod Theodoricus anno proximo llteras van wessel over te brengen van Westerholt.

will die vader als Gerdt Engsijnck die terstunt leueren, enn sal gheuen twijnckoep vj gulden.

Jtem vergunt Engelbert Engsijnck dat hie mach hijlicken an Ffenne Schulten, enn woent upt Marcken tot upseggent der Buren in armoet enn sall gheuen j gulden

Summa lateris xvij gl. vii½ st.

Jtem den lesten Januarij heft Aelbert ten Borchues als een recht Erffuolger met sijn huesfroeu Gerberich dat Erue ten Borchues ghewunnen gelegen jnden kerspel enn gherichte van Delden jnde buerschaep Wolde nha meijerrechte met toppe met twijghe water enn weijde enn sijn gerechticheith Behoeltlick den Erffuolger van den voirkijnderen nha afsteruent des vaders sijn gherechticheith &c. enn mijn heren hoeren tijns densth, schoeth schath enn schulde, enn sall gheuen ter hueswijnnijnghe LXXXX gulden.

Ock sijnnen voirworden dat upgemelten Albertes huesfroeu mach noch die tijdt van dreen jaren vrij blijuen, nha datum van deszen, enn voir alsulcken consent sal sie gheuen xii gulden, enn die verbij wesende sall sie sijch gheuen jnde echte nha haues rechte, dan kan sie alsdan upt nije componeren, hefth sie tgeneten.

Jtem den xij Aprilis heb ick lathen dijnghen dat versterff selgen Egbert Veldijnges, twelck seer kleijn was, want hie bij den Erue Veldijnck ghewoent enn des moders werck gedaen, enn sijn huesfrou is oick terstunt an der seluer krenckte gestoeruen enn achtergelaten veer kleijne kijnderkens Alsoe dat dair nicht mer van ghekamen dan ij rider facit ij gulden viij st.

Jtem den xiij Aprilis heb ick lathen dijnghen dat guedt van selgen Henrick Gelijnck nhagelaten, die welck upt Erue Gelijnck met sijn vader enn moder ghewoenth, enn aldair, tbeuoren enn voir der tijdt hie dat Erue

ghewunnen gestoeruen, wair van gekomen xxv gulden.

Jtem den xv Julij lathen dijnghen Greten der nhalatener wedtwen selgen Henricks Wesselers alsodanijghe ghuder sie nhagelathen, die nochtans weijnich weren, sunder ennijghe schulde dair van tbetalene, oft ijdtwes metten schuldeners tdone thebn &c. voir viij ridergulden vrijes geldes facit ix gulden xij st.

Summa lateris cxxxix gl.

Summa omnium receptorum una cum accidentalibus iiii^{c} LXiij fl carolj. 1$^{1}/_{2}$ st. iiij mitt.

Exposita.

Jtem den iij Decembris gethagen nha Oetmerszen om die meijers aldair van de versettener pacht tvoirderen &c. tot onkost xvii st.

Jtem den lesten dach Januarij getagen nha Hengeloe om Borchues tho voirderen totter hueswijnnijnge nha den hoffrechten tot onkost xviii st.

Jtem den iij Februarij mijn heren van Borchues enn vant koeren in to setten geschreuen enn wath hir dat ghegolden, den baden in subsidium itineris gegheuen xvi st.

Jtem up Auent Petri ad Cathedram getagen nha Hengeloe up enen hoeltijnck tot onkosth vi st.

Jtem enen baden gesanth nha Ummen om die pensie thalen, hem gegheuen ix st.

Jtem den xiij Martij tot Oetmerszen lathen arresteren durch den Richter dat guedt upt Erue Velthoff tot Manre, om dair van betalijnge thebben want hie durch armoeth dat guedth verlaten muste, gekostet xi st.

Jtem den xxix Martij getagen upt Erue Veldijnck tot Roetmen, om dair een Erffdach tsijtten durch doetlichen ofganck selgen Engberth Veldijnck tot onkosth xix st.

Jtem den v Aprilis getaghen upt Erue Gelijnck om dair een Erffdach tsijtten durch doetlichen offganck Henrick Gelijnges tot onkosth xvi st.

Jtem den ix Aprilis gethagen nha Oetmerszen, om up dat Erue Velthoff tot Manre tho procederen, want die meijer dair van na Vreslandt getagen, enn allent hie dair gehadth verlaten, tot onkost xxii 1/2 st.

Jtem den xi April is Wijllem de Wrede als hie van Utrecht gekommen enn mijn heren den Stadtholder alhir bijnnen Oldenzeel die breue gepresentiert, hem van mijn heren des Capittels gedaen, uth beueell mijnder heren den Stadtholder nhageschijckt up Deuenter, om dair Andtwoirdt tontfanghen, gelick hie gedaen, enn durch den werdijghen heren Hijllebrant Verij auergesanth, tot terijnge enn onkosth hem gegheuen een gulden xii st.

Summa lateris viij gl. vi 1/2 st.

Jtem den xxiiij Aprilis den baden van Deuenter gegheuen xv st. welck mij van mijn heren breue gebracht om hoer W. up Woensdach post Dominicam Misericordie tot Vullenhoe tgemote to kommen.

Jtem den xxi Maij enen baden gesant nha Delden an Borchues om betalijnghe thebben van de hueswijnnijnghe hem gegheuen iiij st.

Jtem den xii Junij auer gesanth M. Johanni Bloeck ijdtlicke pennijnge, den baden in subsidium itineris gegheuen xi st.

Jtem den vj Julij getagen inde buerschap Tweckloe om een erffdach tsijtten durch doetlichen ofganck selgen Henrick Wesselijnck &c. toth onkosth xviij st.

Jtem enen baden gesant nha Batmen, om van Dijterdijnck ende Assijnck betalijnghe thebben &c. hem gegheuen vi 1/2 st.

Jtem enen baden gesant tot Ulsen, om van den Pastor die pensie thalen enn van den meijeren betalijnghe tvoirderen hem gegheuen iiii½ st.

Jtem den vii Augusti getaghen upt Erue Wesselijnck, om, nha beueell mijnder heeren, tvernhemen, woe groet van geseij dattet is, enn ween die tiende dair van thokumpt voirt andere gelegentheith, enn auertoschrijuen alsth gescheeth tot onkost xiij st.

Jtem den iij Septembris getagen tot Losser upt Erue Depenbroeck enn dath tbesene &c. tot onkost vii st.

Summa lateris iij gl. xix st.

Summa expositorum xij gl. v½ st.

Jtem pro officio gesto xxv gulden.

Jtem pro expensis itineris v gulden.

Summa omnium expositorum xl.ii gl. v½ st. quibus deductis de summa receptorum manet receptorum debens iiii$_c$ xx fl. xvj st. iiij mitt.

Dese voirsz reckenscap is tsamen geclaert enn betalt den daerden Decembris a° MD ses enn tsestich mit ummen des seluen jares.

Uit het hiervoren vermeld *prothocoll* der stad Oldenzaal blijkt, dat de rekening over 1581—97 eerst afgelegd is, nadat deze van Johan van Deventer in rechten gevorderd was.

Op 6 Maart 1598, terwijl als burgemeesters zitting hadden Berendt Podt en Euerdt van Delden, werd daarover uitgesproken de navolgende *Sententia tusschen den H. Deecken und Capittel van S. Peter to Utrecht und Jan van Deuenter.*

Jn saecken sich stridigh erholdende vuir Burgemeisteren Scheffen unnd Rhaedt der Stadt Oldenzaell tusschen denn Ehrwerdigen Heeren Capitularen van Sanct

Peter tho Utrecht ahnleggere ter eenre, ende Johan van Deuenter beklagtenn ter anderen zijden belangende seeckere reckenunghe so van wegen der administration der guider desz Capittels vorschreuen ahnleggere forderen, waerentegens beklagter omme reckenungh et reliqua tho doin begert die tijdt van drij maenden, Gesien hebbende alle deses procesz acten und actitaten, verklaeren Burgemeistere Scheepenen unnd Rhaedt vorschreuen mijt aduijs eines gepromouerten Rechtsgelerden voer recht dat beklachter die tijdt vann drije maenden hebben unnde genieten sall, ahngaende den 9 Januarij als die pronunciatie deser sententien cousensu procuratorum uthgestelt is wordenn, omme bijnnenn die tijdt reckeninge et reliqua debite tho doin, deses procesz uncosten omme reden compenserende.

Van deze uitspraak verzocht Leephardt Schulten, als gemachtigde des kapittels, afschrift en een tijd van 10 dagen om zijne principalen er mede in kennis te stellen en Mr. Joannes Hampsinck, als gemachtigde van van Deventer, afschrift en acht dagen tijd om zich te beraden.

Toen nu den 12 April de rekening niet geschied was, verscheen Leeffert Schulten in het dien dag gehouden noetgerichte (burgemeesters Prosper Kock en Johan Reijnhers) en drong namens zijne principalen er op aan dat ze zou afgelegd worden, onder protest van kosten, schaden en interessen.

Van Deventer begeerde nog langeren tijd en beloofde stipulata manu binnen acht dagen daarna zijne rekening binnen Zwolle ten huize van Laurentz Kock te zullen zenden, waar Schulten ze dan zoude kunnen ontvangen; hetgeen hem op begeerte van een raadslid, door den gemachtigde van het kapittel werd toegestaan.

Terwijl nu dit protocol hieromtrent niets meer bevat,

staat aan het hoofd der rekening, welke is een authentieke copie, door Gerardus van Randen, notaris, vervaardigd, aangeteekend dat van Deventer bij het afleggen der rekening het voorbehoud gemaakt had, dat de kapittelheeren de commissie van zijn vader in waarde zouden houden als ook de zijne, gegeven door den heer Deken Wilhelm Voesel, dat zij hem borg zouden stellen, dat hij met deze rekening „frij mach staen" en tot geen verdere rekening verplicht zou zijn of hem zouden vertoonen de ordonnantie van den heer Voesel dat hij, na deze rekening, ontlast was, en dat, daar hij „ouermitz dusse turbulente tijden" zijne papieren op verschillende plaatsen had en er itlijcke pampijren quitantien enn documenten bij deze rekening behoorende, gemist werden, hem deze naderhand zouden „vulgedaen" worden en hem daarvoor borg gesteld zoude worden.

Onder voormelde protestatie gaf nu op 6 Mei 1598 Johannes van Deuenter zijne rekening over aan handen van burgemeesters, zijnde Euerdt van Delden en Henrick Loeluinck, achterfolgende het leste recesz am jungesten met Leefert Schulten dorch den Borgemesteren Henrick Loeluinck und Prosper Kock mundtlich geholden. De gecommitteerden van het kapittel, Matheus van Sijpenesz, officiaal, Wilhelm van Asz, scholaster en Johan van Raedtlandt, canonick, persisteerden echter bij de voirige passierde acta und gewesene sententie.

Op 9 Mei daaraanvolgende accepteerden deze gecommitteerden voor dezelfde burgemeesters de rekening, onder voorbehoud dat de rendant verplicht zoude zijn, wat hij nader bleek meer ontvangen te hebben, insgelijks te verantwoorden.

Volgens de verklaring van den Secretaris Nicolaas

Linden sloot deze rekening, waarin pro officio gesto 440 gulden goedgekeurd was, met een ontvangst van 3594 gl., 6 st. en met een totaal van uitgaven van 3691 gl. 9 st.

Aan de accidentalia en exposita van verschillende rekeningen, ontleen ik het volgende:

Jtem den xxijsten dach der maendt Decembris (1547) geseten enen erffdach upt erue enn guet Espeloe gelegen jnden kerspel van Enschede jnde buerschaep Lonijker doirch doetlijken afganck Berendt ten Espeloe met voirbodijnge aller huesgenoten we recht was, enn heb aldair alt guet beschreuen, wair van Berendt voirsz seer voel off vergheuen hadde, twelck ick nijet vredelick was ouers. Lubbert ten Borchues met rade enn dorch heten der huesgenoten heft gewijset voir recht, dat hie alsoe hebbe mogen jn sijnen leuende vergheuen, dewijle hie sijnen heren ene kentenijsse hadde gelaten datwelck ick mijn heren angeschreuen heb wairup mij mijn heren weder schreuen bij sie Tutrecht te kommen, enn aldair beualen dat jck dat soluige solde laten wijsen voir den hofmeijer thaues Aldenzel, want dat quellijck gewijset weer, des ick alsoe up auent Palme gedaen heb, enn voir den hofmeijer vorsz dat ordel woe recht jngebracht, enn woert bestadet an den buerrichter jnde Lutte een huesgenote thaues vorsz, ende heft sich omgekert enn beraden met sijn huesgenoten ende gewijset voir recht, dewijle hie sijnen heren ene kentenisse hadde gelaten, solde die gijftijnge van weerden sijn, wair van ick mijn heren een gerichtes schijn gesant heb. Alsoe heft Ffenna, nalatene wedue Berendes selgen ten Espeloe met mij vanden versterue up behach der heren geaccordert te gheuen viiij riders.

Jtem vp auent Palme (1548) heb jck jngebracht dat verroep van den versterue Berendt ten Espeloe enn Johan Roeckerinck seligen jnden hoff Aldenzel vuijt beveell mijnder heren, wair van die huesgenoten thaues Aldenzel gewijset woe vorsz. enn wair van oick mijn heren een gerichtes schijn gesant, den hofmeijer gegeuen xv vlaemschen gerichteshaluen, den huesgenoten gegheuen xxviiij st. enn een tunne bijers. Enn sie wolden voir ijdtlicker huesgenote ene maeltijt gehaet hebben, sus hebt sie mij dat ander gescheenckt. Jtem gegheuen voir den gerichtes schijne onder zegel des hofmeijers mijn heren gesant xvij st.

Jtem gereijset den x Julij (1548) na Benthem enn Meister Berendt Stuerman vuijt beueel mijnder heren om to eijschen die jaerlijke versetene tijnse vander kercken van Ulsen, welckoer doe muste reijsen na Spijr van weghen mijns gen. heren van Benthem, enn gaff mij ter antwort hie wolde mij een guet bescheit gheuen als hie weder qweme vertert enn tot onkost gedaen xvi st.

Jtem dem xiii[sten] Augusti enen baden gesant an Meister Berendt Stuerman die welck weder thues was gekamen, om een antwoert to krijgen hem gegeuen 1½ st.

Jtem den xxiij[sten] Augusti weder getagen na M. Berendt Stuerman, om te voirderen die tijnse vorsz der kercken Ulsen, die mij alshuden tot Benthem, als mijn heer queme bescheijdede te komen. alsdan sol jck een antwort krigen, tot onkost gedaen vi st.

Jtem gereijset den vij Septembris tot Nijenhues dair mijn heer van Benthem was en sijn gen. upt nije dorch een supplicatie angegeuen die zaicke mijnder heren van den kercken van Ulsen, wairup sijn gen. mij dorch Johannem Palte enn Johannem de Beuer leet anseggen, woe sijn ge. up desse tijt dair up gheen antwort kuste

gheuen, ouers ick solde komen bij hem tot Benthem als ick verhoirde sijn ge. aldair weer, alsdan solde ick een antwort krijgen dair ick mijn heren genoech an doen muchte, vertert ende tot onkost gedaen xxiiij st.

Jtem den xj[sten] Septembris tot Benthem gereijset om een antwoert woe vorsz to krijgen, want mijn heer dair was, des ick niet heb konen auerkomen, dan mijn heer leet mij dorch Johannem Palte anseggen, dat sijn gen. M. Berendt Stuerman vorsz. niet bij hem hadde, kuste sijn ge. mij dairom gheen anwoert gheuen vertert iiii½ st.

Jtem noch gereijset na Benthem den xxvi[sten] Septembris, om noch een affscheit to krijgen, soe hef mij Johannes Palte gesecht, dewijle mijn heren nijet en sanden copie vuijt den koepbreue thaues Espeloe, gelick Antonius Buser bij tijden der Commissarien ke[r] Ma[t] angenamen mijn heren van Benthem to senden, kusten sijn ge. mij gheen entelick afscheit gheuen vertert iiij st.

Jtem gereijset den vii[en] Ffebruarij (1549) na Meister Berendt Stuerman vuijth beuel mijnder heren &c. der saick edder pensie der kerck Ulsen angaende, vertert enn tot unkost gedaen viiij st.

Jtem noch gesolicitiert een antworth van M. Berendt vorsz &c. den xvi Ffebruarij vertert xi st.

Jtem gesandt den 24 Martij enen baden met breue an M. Berendt Stuerman om der versettene pensie der kercken Ulsen hem gegheuen ij st. enn bij den soluijgen mij bescheijden to kommen tot Benthem dair mijn gnediger heer was.

Jtem getagen den 28 Martij na Benthem om een zekerlick antworth to krijgen dair mij M. Berendt bescheiden had, dan hem dair nijet gefunde, want hie van wegen des Grauen uthgereijset was. Soe wairt mij dorch Johannem Palthe gheantwert dat alsoe draij M. Berendt

vorsz weder thues queeme die welck der saicke alle kunschaep hadde een guet antworth solde krigen vertiert vij st.

Jtem noch gesandt enen baden na M. Berendt Stuerman den 23 Aprilis die alsdu tot Benthem was, om een entelick antworth to auerkomen hem gegheuen iiij st.

Jtem den 22 Maij getagen na den Sijngrauen dair ick verwijttiget wairt tho moete to kommen den Raedt mijns gnedigen heren Graue van Benthem enn den Pastor metten raedtlueden der kercken Ulsen, om to auerkomen enn zekerlick to accorderen van den versetene pensie der kercken vorsz. Ende nijet auerkomende, enen dach weder verramet tot Gijldehues tot unkost gedaen xiii st.

Jtem ghereijset tot Gijldehues den 26 Maij, om noch to accorderen woe vorsz, dair Schoette van Beueren Droeste van Benthem met anderen to moethe quaem, tot unkost xi st., en nijet auerkomende, heft die droeste begert, ick hem solde gheuen twe dagen respijth, enn alsdan wolde hie solues bij mij komen off M. Berendt bij mij schicken om entelichen to accorderen.

Item den 27 Maij up behach mijnder heren met mij gheaccordiert M. Berendt Stuerman van weghen des Edelen enn walgebarenen heren Arendt Graue tot Benthem enn des pastoers van Ulsen. Van de versettene pensie edder tijnse der kercken Ulsen vorsz &c. na lueth enn vuijtwijsijnge des contracten, wair van mijn heren copie gesandt, waerbij ick ghehadt enn gebeden heb Meister Johan Duvelken enn Gregorium Ffocke, gecostet jn wijne enn anders xxxvi st.

Jtem den xii^{en} Julij getagen na Tubberge dair alle erfgen. der maercke vorsz verschreuen weren om den twijst tusschen der maercken enn daerplueden neder to legghen,

twelck nijet en geschaech, ouerst tot rechte verbleuen, tot unkost vi st.

Jtem den ersten dach Septembris ontfangen die tsestich dalers vander versetene pensie der kercken Ulsen van Schoette de Beueren Droeste van Benthem, tot unkost gedaen viij st.

Jtem den ij^en Septembris gegheuen Henrick Caper jn subsidium itineris om tot Utrecht te reijsen, bij welcken ick mijn heren dat versterff van Lubbert Noerthoff seliger to geschreuen heb, en mede dat ick die pennijnge der versetene pensie der kercke Ulsen ontfanghen had, hem gegheuen vij st.

Jtem den xvii^en Decembris getagen na Oetmersen, om dair dree tughen to produceren uth beuel mijnder heren welckoer aldair bedageth weren, om tho certificeren van ener maeth geheten Geerlijnckmaeth, gelegen bij Kuuueshues enn plach thorene ant Erue Geerlijnck tot Alberge alsmen secht, enn heft nu under mijn heer van Almeloe, welckoer tughe nemen hoer xiiij daghe upter anspraeck enn alsdu dair weder erschennen enn gedeponert na rechte wair van mijn heren ene certificatie auergesant ghekostet tsamen metten gherichtes schaden enn voirspraeck ij daler een st.

Jtem den xiiij^en Aprilis (1550) getagen na mijn heer van Almeloe uth beueel mijnder heren van de maeth Geerlijnck tot Alberge &c. vertert enn tot unkost gedaen xiij st.

Jtem den xx^en Julij ghereijset na Ulsen om den Pastor met den Raedtlueden to toenen de registeren van der pensie mijn heren tjaers uth der kercken Ulsen hebben, die welck sie soe hoech to beloepene nijet ghelouen wolden vertert enn tot unkost gedaen viiij st.

Jtem den vijften Maij (1551) enen baden gesandt na

Almeloe an den richter Johan Fflodorp met breff ende gelt, om dat holt laten to besaten, welck die junghe knechte van Almeloe vergangen Meij uth Geerlijnckloe tot Alberghe ghehoeuwen hebt tot enen meijboem, des die richter gheweijgert enn mij tgelt wederom gesant, den baden gegheuen ij st.

Jtem den vijften Junij noch andermael enen baden ghesandt na Almeloe, om dat holt vorsz tbesaten enn begert van den Richter hie mij daer enen rechdag wolde anstellen enn setten, om dat holt vorsz gherichtelick tverantween des ock nijet en gheschach, den baden gegheuen ij st.

Jtem den xxvi[en] Decembris helpen beantweren vuijth verschrijuijnge der erffgenamen des gestelicken standes die supplicatie mijn Genedighen heren Graue van Aernenburch Stadtholder weghen Keij[r] Ma[t] van Auerijssell huesgenoten auergegheuen, tweten dat sie die posten geleijden solden, gelick sie luede doen moten, gekostet ijdtlick Erffgen. xi$^1/_2$ st.

Jtem den vijften Junij (1553) getagen up die Lake offt scheijdijnghe der Marcke Alberghe enn heerlicheith van Almeloe daer alle Erffgenamen van beijdens sijden verschreuen weren, om neder tlegghen den twijsth schuttijnghe van den beesten unn anders, twelck nijet verdragen woirdt, dan sijnnen twijstich van den anderen getagen, vertert enn tot onkost gedaen viii$^1/_2$ st.

Jtem den iiij[en] Novembris (1554) gesanth enen baden nha Deuenter an heren Albertum Sommerhues, enn begert, hie den Pastor van Ummen wolde met rechte voirderen ter tijdt hie betaelde den baden gegheuen vi st. enn heren Alberto vorsz gesant enen gelderschen snaphanen facit xi$^1/_2$ st.

Jtem den xiiij Septembris (1561) gesant Willem Os-

kamp mijnen procuratorem, an den Richter van Oetmersem om endtlicken tvernemen wanneer men van den procesz tusschen mijnen heren enn Berendt van Beuerfoerde aldair hangende wijsen solde, hem gegheuen enn tot onkost gedaen xiij st.

Jtem den xvi^{en} Septembris jngebracht die Ordelwijser dat oldel van den procesz voirsz enn aldair metten voirspraeck enn copie tnemen tot onkosth gedaen een gulden xviij st. enn dat ordell is ghewesen toth voirdell mijner heren.

Jtem den Aduocaeth M. Melchior Wijnhoff jn desser saicken geaduociert enn gedienth gegheuen v½ daler, enn aldair als ick hem gecontentiert tot onkosth gedaen xviij st.

Jtem den lesten Septembris mijn heren gesanth die sentencie der processz voirsz, den baden gegheuen ix st.

Jtem enen baden gesant nha Ummen den xxvi Julij (1562), om die pensie van den Pastor, verganghen Paesschen verschennen, thalen, dan nicht gekregen, want mij vicecuratus weder ontbaden, hie weer nicht voir Martini schuldich tbetalene, enn dat hie die kercke dair up van sijnen principaell anghenamen, den baden gegheuen viij st.

Jtem den iiij Februarij (1576) mijn heren geschreuen, dat die pastor van Ummen jn Godth den heren verstoeruen weher, enn die pensiones nicht betaelth, voirt dat mijn her die Prauest ener ghenoempt Buser metter kercken versieen hadde, den welcken ick alle berijcht gedaen vanden pension, tweten mijn heren alle schuldich twesen xij golt gulden enn viij st.

Jtem den xxiiij Aprilis solues durch verschrijuijnghe des holtrichters bij zecker penen getaghen nha Tubberghe, om die grote laesten van den hoeghen duesschen

knechten enn andere hem uperlacht helpen tbeforderen, dat sie die muchten vermijndert, en upt spodichste die suluijghe knechten van hir krijgen, tot unkost xvi st.

Jtem den xvij Maij up Deuenter an den procuratorem Magistrum Rijcholth van Vullenhoe geschreuen, enn hem ene vulmacht gesanth, om van den executoren des ghewesenen enn jn Godt verstoeruenen heren N. Sloeth Pastor jn sijn leuenth tot Ummen die versettenen jaren pension nha manijere van rechte jnthomanen, den Baden gegheuen viij st.

Die vulmacht gekostet viij st.

Jtem Meister Rijcholth vorsz pro arra gesanth een philips daler xxxvi st.

Jtem den xxiiij Maij gereijset nha Oetmerssem, dair die erffgenamen des kerspels verwijttiget weheren, weghen der kercken tot Tubberghe, diemen tot ene parochiaell kercke tegens wille den Erffgenamen maken wolde, tot unkost xi st.

Jtem den iiij Julij neffens andere Erffgenamen Alberger Marcken getaghen upter Laecken tusschen den Marcken Albergen enn Senderen, dair Christoffer Scheell jn Alberger marcken ijdtlick grundth beslaghen enn dat helpen jnwerpen tot onkost xii½ st.

Jtem den xii Augusti getagen nha Oetmerssen, dair die Erffg. des kerspels verwijttige weren, om tconstitueren procuratores, die welck solden met rechte beforderen, dat die kercke tot Tubberge vander kercken Oetmerssem nijcht separeert woirde, om die meijerluede buten schaden tholden, tot onkost xvi st.

Jtem den xiij Augusti getagen tot Albergen upter laecken schetende an Senderen, dair die droste van Twenthe den Erfgenamen ten beijden sijden enen verhoerszdag angestalt, om sich tvergelicken, tot unkost xi st.

Jtem den xviij Septembris (1577) getagen upten laecken van Senderen na Borne enn der buerschap Hassele, als die van Borne jngewonnen dat beslach den Buren van Hassele bij den Erffgenamen tot onderholdinge der Spanijarts und andere vergunstiget &c. tot onkoste ix st.

Jtem den xi Aprilis (1578) getagen jndie buerbencken tot Alberge van andere Erffgenamen oick verwittiget, om te casseeren alsodane verbot als die holtrichter Johan van Beueruoerde bij den gerichte hadde laten doen, als dat niemant solde torff grauen, vischen met koruen, weden, enn anders tot onkoste xvij st.

(1581.) Jtem einen borger van Oldenzall dewelcke mij breue brochte van mijn Erw. heren den decken &c. enn oick itlijke, om bij enen besunderen boeden ahn den ouersten als Verdugo tho schicken gegeuen vii½ st.

Jtem den vij Decembris eenen boden geschicket mit de breue vorsz nha Verdugo op Keppell enn Duiszborch hem gegeuen ij gulden xvij st

Jtem den 27 Augustus (1585) schrijuent ontfangen van mijn her decken enn den boden nha befelschriften sijnder Erw. gegeuen iij daler i oerth.

Jtem noch ander breuen hijrbij gefoecht dewelcke mij sijnder Erw. belast omme tho bestellen an den Coronell Verdugo enn voirt an den ouersten luitenandt Taxis unn an der drost van Couerden angaende die gefanckenisse Claesz Hessels amptman in Drenthe en ein boden gewunnen nha beuelschrifften als bauen, enn gesant op Couerden aan den drost vorsz. enn foirt nha Gronningen an dem Coronel Verdugo enn hem gegeuen vijff thaler.

Jtem den x Nouembris den Secretarius van Verdugo gegeuen ein fransche croene voir die paszpoert van

Claesz Hessels nha luedt mijns heren schrijuent an den Raetzher Ratinge gedaen.

Jtem den 9 Aprilis (1587) einen bade gesant nha Ulsen an den kerckraedt dat se sick ercleren solden offt se den seluigen pastor den ick hem wegen mijnder heren hadde gepresentiert, wolden accepteren oder nit, begherende dairop schrifftlick andtwordt, om mijn principaelen dairuan taduerteren enz., den boden gegeuen xiiij st.

Jtem alsoe dorch den beuelhebbers van den Capitain Verdugow voele jonge boekens worden gehouen uith Roeckerinck enn Wijuekinck hebbe ick aldair gewest den 2 Februarij (1595), enn solckes affgemacket, want ick mit hairlueden kundich wasz, &c. thor unkost gedaen ij daler.

R. E. H.

AANTEEKENINGEN BETREKKELIJK ALMELO.

De »Deductie van de rechten en gerechtigheden der Heerlijkheid Almelo", *Racer's* Almelosche Oudheden en Overijsselsche Gedenkstukken, *Dumbar's* beschrijving van de Heerlijkheid Almelo, *Nijhoff's* Bericht aangaande het Oud-Archief Almelo mogen te samen wel zeer uitvoerige bronnen voor de geschiedenis van Almelo zijn, toch meen ik dat het volgende nog als aanvulling kan dienen op hetgeen reeds van elders bekend is.

Omtrent het huis Almelo teekent *Nijhoff* aan, dat in 1664 het tegenwoordig huis gebouwd of grootendeels vernieuwd schijnt te zijn; *Dumbar* vermeldt dat dit huis, voormaals een naar tijdsgewoonte bevest slot, in 1662 herbouwd is. Dat *Dumbar* het juiste jaartal heeft, wordt aangewezen door een steen met het volgende opschrift:

Rechter-
idum antiqua
genitus de stirpe
Zegerus-Illius et

conjux Torki Margrita propago, Hanc struxere domum dominorum nobile castrum, Ac ruris tutum trepidantis et urbis asylum Anno 1662.

Hoe het tijdens den Gelderschen oorlog in 1522, toen de bisschop het huis Almelo van bezetting voorzag, hier gesteld was, heeft Joannes *van Lochem*, prior van Albergen, aangeteekend in zijn door de Vereeniging uitgegeven dagboek, [1]) waaraan ik het volgende ontleen.

Katharina *de Cocq van Opijnen*, weduwe [2]) van Adolf *van Hekeren* genaamd *van Rechteren*, heer van Almelo, die het huis Almelo van de noodige soldaten behoorde te voorzien, had, ter besparing van kosten, er niet genoeg genomen. Opdat de Gelderschen dit huis, dat door zijne ligging zeer sterk en een geschikt hol voor roovers was en daarenboven met weinig moeite en kosten versterkt en verdedigd kon worden, niet in hunne macht zouden krijgen en van hier uit de landschap bestoken, werd ter bescherming er van uit Oldenzaal een kapitein met dertig man er heen gezonden door hen, aan wie de zorg voor 's lands belang was toevertrouwd.

Deze soldaten stonden slecht onder appel, ontvingen geen soldij, hielden er niet van om op eenvoudigen voet te leven en deden allerlei strooptochten onder de landlieden, terwijl zij alles doorbrachten met lichtekooien

[1]) Albergensia, bl. 186.

[2]) Volgens het Versuch eines Geslechtsregisters der Familie der jetzigen Grafen von Rechteren Limpurg, bl. 30, zou zij eerst in 1526 weduwe zijn geworden.

en tafelschuimers, die hun weder aanwijzing van de meest gegoeden deden.

Zoowel de landelijke bevolking als het klooster Almelo had veel van hen te verduren; zelfs was de vrouwe van Almelo niet veilig voor hunne insolentiën. Alleen ontzagen zij de burgers van het stedeken, of uit vrees voor hen of uit medelijden met hen, daar deze het niet te breed hadden en niet veel onkosten konden verdragen.

In Mei 1236 vergunde *Otto III*, bisschop van Utrecht, aan Hendrik *van Almelo* en de aldaar wonende menschen om in het dorp Almelo eene kapel te bouwen, waarin doop, begrafenis en andere kerkelijke sacramenten mochten plaats vinden. Aan den priester van Otmerschem moesten zij echter jaarlijks de annaria missalis (miskoorn) naar oude gewoonte, voldoen; de omheining der moederkerk moesten zij helpen onderhouden en de Send [1] in de kerk te Ootmarsum bijwonen.

Het hierop betrekkelijk charter, [2]) in 1790 nog op het huis Almelo aanwezig, is, volgens *Nijhoff*, sedert verloren geraakt en, naar het schijnt, door de Redactie van het Archief van het Aartsbisdom Utrecht later aangetroffen [3] in het archief der stad Ootmarsum, waarin het zich echter niet bevond, toen ik het register van dat archief bewerkte.

De in de 13de eeuw gestichte en aan den Heiligen Gregorius gewijde kerk ging met de reformatie aan de

---

[1]) Van Doorninck en Nanninga Uitterdijk. Bijdragen III, bl. 78.

[2]) Dat dit charter ook op 1216 en 1230 gesteld wordt, ziet men in het Register van Overijsselsche Oorkonden, no. 35.

[3]) Archief Aartsbisdom Utrecht I, bl. 6.

onroomschen over, zooals mag verondersteld worden, gelijktijdig met den overgang van den toenmaligen pastoor *Holtman*. Volgens het door *Mr. J. I. van Doorninck* [1]) meegedeelde verslag van *Th. Roothuis* is toch deze pastoor, Joannes Holtman, overgegaan; als hebbende in 1601 verklaard zich „to willen verstaen tot die onderteickeninghe ende anneminghe van de Christelicke Gereformeerde Religie" en in alles zich „conform te stellen der gereformeerde religie."

Hij was dan voorganger van den in 1619 beroepen predikant *Christofer Ledebur*, die voor dien tijd de Luthersche leer hier predikte in eene bijzondere woning, tegenover de kerk gelegen en het Ledeboershuis genaamd, dat in het begin dezer eeuw verbouwd is en waarvan de met zijn geslachtswapen beschilderde glasruiten in het bezit zijn van een zijner nazaten, Dr. A. M. Ledeboer.

De voormelde kerk, zeer bouwvallig en ook voor de gemeente te klein geworden zijnde, werd volgens *Dumbar* in 1733 bijkans geheel afgebroken en in eene ruime kruiskerk veranderd, die met een steenen toren werd voorzien. De kosten van dien kerkbouw werden gevonden uit eene loterij, door den heer van Almelo in 1725 en 1726 opgericht en uitgeschreven ten behoeve van de kerk, om zoo doenlijk een fonds te vinden, om daaruit een nieuwe kerk te doen bouwen. Wel werden, volgens de genoemde Deductie, de daarvan geprovenieerde penningen ten voordeele van de kerk aangelegd, maar toch schijnt deze loterij niet voldoende in de behoeften voorzien te hebben, want het navolgend opschrift boven den ingang der kerk maakt gewag zoowel van eene groote som gelds

---

[1]) Kleine Bijdragen II, bl. 2.

voor den kerkbouw ter zijde gelegd door Adolf Hendrik graaf van Rechteren, als van de buitengewone rijkelijke milddadigheid van de in het opschrift genoemde personen en van de ingezetenen.

D. T. O. M. et aeternae memoriae sacrum.
Priore aedificio vetustate labefactato; quum de eius reparatione serio cogitasset, et magnam pecuniae copiam ideo reposuisset illustrissimus ac nobilissimus dominus
ADOLPHUS HENRICUS
S. R. I. Comes de Rechteren, Almeloae et Frisenvenae Toparcha, Sallandiae Satrapa, plurimis ac difficillimis legationibus muneribusque reipubl. causa obitis inclitus:
Nunc demum illustrissima ac nobilissima domina
SOPHIA JULIANA
S. R. I. Comes de Castell Rudenhausen etc. vertente anno septimo post finitum memorati et carissimi conjugis vitae cursum; simul et illorum filius Illustrissimus ac nobilissimus dominus,
ADOLPHUS PHILIPPUS ZEIGERUS
S. R. I. Comes de Rechteren, Toparcha dominii Almeloae et Frisenvenae, quum jam nonum annum post mortalitatem placide depositam in hoc choro quievisset resurrectionem expectans, dilectissima ejus conjux Illustrissima ac nobilissima domina
AUGUSTA FLORENTINA
S. R. I. Comes de IJsenburg Budingen etc.
novam hanc aedem ad explicanda divini foederis mysteria ab imis fundamentis magno sumptu instaurari et notabili spatio adauctam, addita e longinquo conspicua turri, et emendato aeris sonitu ac musicorum organorum concentu, eximia sua et incolarum larga munificentia ad culmen educi curaverunt.
Anno Rep. Sal. MDCCXXXVIII.
CUR. I. FR. NILANT P.

Ter inwijding van de nieuwgebouwde kerk sprak de predikant *Hieronymus Metelercamp* twee leerredenen uit, getiteld: 1° Salomons tempelbouw verklaart en toegepast op de Nieuw-gebouwde kerk tot Almelo, plegtigh na de gewoonte der Christenen ingewijt, op den 16den November 1738 uit 2 Chron. cap. VII verss. 11, 12 en 2° Tweede Leer-reden, Behelzende de maniere, hoe men in Gods Huijs moet verkeren, uitgesproken in de vernieuwde kerk tot Almelo. 's achtermiddaags op den dag der inwijinge den 16den November 1738 over 2 Chron. cap. VII verss. 13, 14, 15, 16.

Van deze is te Deventer eene uitgave verschenen, waaraan nog eene leerrede is toegevoegd: „Tempelfeest of Kerkreden over Almeloos vernieuwde kerk uit Joh. cap. X verss. 22, 23 door D. *Henricus Revius*, predikant aldaar opgestelt, maar niet uitgesproken alzo zijn E. voor die feest-dag door de dood is weggerukt."

Behalve eene opdracht en voorrede van Metelercamp, gaat aan dit alles vooraf een „Applausus in dedicationem templi Almeloënsis post quinque saecula instaurati", in versmaat, van J. Fred. Nilant, richter der heerlijkheid. De gissing is niet gewaagd, dat deze president der kerkvoogdij of althans der kerkbouwcommissie was en als zoodanig den steen met opschrift boven den hoofdingang der kerk deed plaatsen, waarin dan de laatste regel van dat opschrift zijne verklaring vindt. Op de eene pastorij leest men ook: „Ik J. F. Nilant J. U. D. en richter hebbe desen eersten steen gelegt A° 1740."

Metelercamp vermeldt in zijne eerste leerrede, dat ongeveer zeven maanden voor de inwijding de eerste hoeksteen van het kerkgebouw gelegd is door Frederik Reinhard, zoon van den toenmaligen heer van Almelo; dit geeft de oplossing voor de niet geheel meer te ont-

cijferen inscriptie van een steen, in een pilaar aan de zuidzijde der kerk geplaatst:

A° MDCCXXXVIII quarto ante Idus
Aprilis Nobilissimus adolescens dnus
Fredericus Reinhardus Borchardus Rudol-
phus comes a Rechteren Adolphi Philip:
Zeg: Com: a Rechteren dom: de Almelo et
— — — — — — Augusta Florent: comite de
— — — — — — — — — —
filius unicus duodecen:
— — — — — —

Het verbeteren van den klank der klokken, waarvan het opschrift boven den kerkingang gewag maakt, wordt bevestigd door de eene klok, hebbende aan de eene zijde dit opschrift: "MDCCXXXVIII Adolph Philip Zeiger Graeff "van Rechteren Vrij Heere van Almelo en Vriesenveen"; terwijl het aan de andere zijde voorkomende luidt:

Casparus Koninck me fecit.

Sum grandi sonitu
sed vi dirupta silebam jam
vivo ut Phoenix morte
refecta mea.

De andere klok heeft tot omschrift: Henrick — ter — Horst — heft — mi — gegoten — in — der — stadt — Deventer — Si — Deus — pro — nobis — quis — contra — nos — A° — 1629 —, waaronder staat aan de eene zijde het stadswapen met de woorden: *de Stadt Almelo* en aan de andere zijde: "Johan van Rechteren, Her van Almelo" en zijn wapen.

Gelijk bekend is, was deze Johan van Rechteren, die in eerste huwelijk Joachima van Wijhe tot Hernen tot vrouw had, de eerste gereformeerde en staatsgezinde heer van Almelo.

In 1772 werd, volgens Dumbar, in de kerk eene statelijke graftombe van zwart en wit marmer opgericht. Deze graftombe heeft tot opschrift:

Pietati et memoriae dulcissimae
Adolphi Henrici
Comitis de Rechteren
Almeloensis praetorii vicinorumq ipsi agrorum
Domini
Vollenhoviae primum dein Sallandiae dioeceseos
juri dicundo praefecti
Viri antiquitate gentis nobilissimi animo et rerum
gerendarum usu inclyti variis legationibus
intra et extra Batavorum universitatem
seu rerum in castris visendarum seu
pacis et foederum cum regibus et principibus
sanciendorum seu ordinandae civitatis patriae
causa religiosissime felicissimeq. perfuncti
nat. die x Mart. MDCLVII Θ die xv Mart. MDCCXXXI
item
castissimae ejus conjugis
Sophiae Julianae
matronae ex illustri Castelliorum
comitum stirpe Franconiae subinde
ducum genitrice nominatim domo
Rudenhusana prognatae
omniq. virtutum laude nulli
clarissimarum feminarum secundae
nat. die xxiii Febr. MDCLXXIII Θ die xvii Juli MDCCLVIII
parentibus suis optimis desideratiss
hunc titulum
lubentes merito posuer.
filii filiaeq.

Aan weerszijden hangen zestien wapenschilden, aanwijzende de volgende kwartieren, als ter linkerzijde:

A: van Rechteren H: v: R: en Westerveld.	M: van Haersolte tot Westerveldt.
J: van Wijhe tot Hernen.	E: van Laer tot Honlo.
M: van Mönster.	F: U: van Ulgersma bij Noordijck.
I: van den Bongard	M: van Averenck.
A: van den Clooster.	J: van Wijnbergen tot Swaluwenburch.
M: van Egeren.	R: van Haersolte.
I: van Onsta.	van Rengers.
M: van Aeswijn tot Brakel.	S: van Echten.

En aan de rechterzijde:

P: G: Graf Rudenhusen zu Castlen.	A: S: F: Wild und Rhein Gräfin.
A: L: S: Freyen von Limburg.	L: Wild und R: Graf zu Daune.
A: S: Freyen von Limburg.	E: Gräfin von Solms.
E: B· Freyen von Seinsheim.	M: Gräfin von Mansfeld.
S: S: Freyen von Limburg:	Gräfin van Nassau Cazenellenbogen.
G: Gräfin von Hanau.	F: Gräfin von Salm.
A: S: Freyen von Limburg.	A: Gräfin von Sain und Witgenstein.
A: Freyen von Lichtenstein.	I: Wild und Rhein Gräfin.

R. E. H.

STADBRIEF VAN ZWOLLE VAN 31 AUGUSTUS 1230,

MET AANTEEKENINGEN

DOOR WIJLEN MR. J. N. J. HEERKENS.

Priuilegium primum quomodo villa dicta Swolle erecta sit in Oppidum muris plancis siue fossatis muniendum cum omni Jure et libertatibus que antea Dauentrienses possederant, Et hec concessa per D. Willibrandum Episcopum Traiectensem Anno Domini Millesimo ducentesimo Tricesimo cum consensu Prelatorum et maiorum terre.

Villibrandus dei gracia Traiectensis Episcopus omnibus presentem paginam inspecturis salutem in domino Ut ea que aguntur in tempore processu temporis non vilescant, debent a voce testium et a literarum apicibus accipere firmamentum Cum igitur dilecti nostri Milites Scabini et universus popülus ville de Swollis Predecessoribus nostris a longis retroactis temporibus seruitia fidelia impenderunt ac devota id fideliter circa nos obseruantes in urgenti necessitate Ecclesie Traiectensis contra Drenthones videlicet et maxime in Edificacione castri Herdenborg ad

cuius operis nostri consummacionem largas et sumptuosas contulerunt pecunias Nos eis pro beneficiis ecclesie nostre impensis rendere volentes prout nostrum condecet honorem personas ipsorum et locum promovere decreuimus cum effectu eorumque precibus inclinati de consilio prelatorum et ministerialium Ecclesie nostre ipsis liberam concedimus potestatem de predicta villa Zwollensi oppidum (que) faciendi illudque muniendi fossatis et plancis sive muris ad ecclesie nostre et suum commodum et honorem Jnsuper ut idem Opidum in rebus suscipiat incrementum et in eo fidelium populus augeatur Nos de consilio prelatorum et ministerialium predictorum prefatum Opidum perpetuo libertamus Opidanis ipsius omnia Jura que Dauentrienses a nostris Antecessoribus rite hactenus habuerunt ex certa sciencia concedimus et donamus. Sed libertas et Jurisdictio eiusdem Opidi extra municionis terminos nullatenus extendatur. Hoc adiecto quod Johannem de Oestendorp Johannem et Andream de Mijddelwijck nec non Domos ipsorum in Oestendorp et Mijddelwick ex omni exactione et seruicio eximimus Excepto seruitio quod cum Opidanis predicti Opidi sunt facturi. Ut autem hec concessio et libertas ipsis a nobis et nostris successoribus inviolabiliter obseruetur presens scriptum nostro nec non Prelatorum nostrorum sigillis signatum eis concedimus in munimentum. Acta sunt hec Dauentriae Anno domini Millesimo ducentesimo Tric [1]) esimo pridie kalendas Septembris.

---

[1]) De tusschen *Tric* en *esimo* gestaan hebbende letters *ent* zijn geradeerd doch nog duidelijk te onderscheiden en waarschijnlijk eene door den copiist begane en geradeerde fout.

Huius facti testes sunt Ludolphus plebanus de Swollis, Alexander et Bertoldus Notarii, Gerardus de Herueten, Arnoldus de karel[9] Albertus de Honlo. Harbertus, Drentho. Leo marschalcus. Wenemarus advocatus de Zallant. Goeswinus et Johannes fratres de dauentria Egbertus de Berckmen, Johannes de Creijenschate, Pelegrinus de Putte, Wolterus Reding, Basilius de Scopingen, Swederus herijng, Arnoldus de Marsen, Ghisbertus de Buchorst, Arnoldus ardea, Reijgerus de Seijse, Hermannus de deijse, Nijcolaus de Tije Hugo de Oxe Alferus de IJselmuden Hermannus de Gherner Godeschalcus de Dalfessen Egbertus de Eme Johannes de Rame Borschardus de ijborch, Gerardus de Oestenwolde, Hugo Storm, Hugo duncker, Ghiselbertus de lewich, Henricus de Stenebrinck Wijcherus Bentijnck Bernardus Clericus, Rodulphus de Nurch Rodolphus de Langelo Hugo de lare Milites Swederus de Vorste Ludolphus de dauentria Wolterus et Egbertus van IJselmuden ac plures alii.

AANTEEKENINGEN.

Milites: mogelijk de later genoemde Joannis de Oostendorp en Joannes en Andreas de Middelwijk. In allen gevalle schijnt uit de volgorde der woorden: Milites scabini et universus populus de Swollis en uit de geheele constructie dezer volzin te kunnen worden afgeleid, dat deze *Milites* in of bij het dorp Swolle woonden.

Scabini. Hieruit blijkt dat toen reeds in het dorp Zwolle Schepenen bestonden. Volgens Racer O. Ged. I voorb. 3 en 4 vindt men in oude stukken gewag gemaakt, dat het gerigt ten platten lande door Schout en Schepenen werd gehouden en zulks in navolging der Saxers, die zich van Schout en Schepenen bedienden.

Villae. Over de beteekenis van *villa* in tegenstelling van *oppidum* en *civitas*, zie men H J. Arntzenius, Specimen de origine et progressu juris civ. Belgici, Gron 1787, pag. 91 seq. Dat het dorp Zwolle, hetwelk het eerst voorkomt in den brief van Bisschop Otto I van 1213 en aan hetwelk, volgens dien brief, door vroegere Bisschoppen van Utrecht bepaalde vrijheden waren geschonken, Racer II pag. 187, reeds lang voor 1230 heeft bestaan, kan uit de volgende woorden: *a longis retro actis temporibus* worden afgeleid, terwijl de vermelding dat de bewoners zoo in den Drentschen oorlog als tot opbouw van het kasteel van den Hardenberg *largas et sumptuosas contulerunt pecunias* aantoont, dat dit dorp toen reeds tot eenen zekeren trap van welvaart en rijkdom was gestegen.

Oppidum faciendi illudque muniendi. Arntzenius l.l. p. 96 teekent hierbij aan, dat de Bisschop in dezen brief een tweevoudig privilegie aan de bewoners van het dorp Zwolle heeft verleend en wel 1e om hun dorp, *villa*, tot eene stad, *oppidum*, te maken en het met grachten en muren te bevestigen, en 2e door de inwoners te vrijen en aan het gewone regtsgebied, dat de Schout vroeger in het dorp had, te onttrekken. Hij wijst er op, dat deze onderscheiding voortvloeit èn uit het woord *insuper* èn uit de herhaling der woorden: *de Consilio Praelatorum et Ministerialium praedictorum*, en is van gevoelen, dat deze laatste herhaling onnoodig zoude zijn geweest, indien in den brief slechts van een enkel privilegie of benificium sprake ware. Hij zoekt voorts door het aanhalen van Charters te bewijzen, dat er steeds onderscheid is geweest tusschen de bewoordingen: *tot eene stad maken*, en die: *daaraan stadsregt en stadsvrijheid geven.*

Praefatum oppidum perpetuo libertamus. Praefatum oppidum. Het bij het eerste *benificium* van eene *villa* tot een *oppidum* verheven dorp Zwolle. *Perpetuo libertamus*, waarvan? Volgens den Brief van Bisschop Otto I van 1213 bij Racer II p. 187 waren de inwoners van het dorp Zwolle door de vroegere Bisschoppen van Utrecht uit de hoorigheid ontslagen en konden dus als vrije menschen over hunne nalatenschap beschikken; voorts was hun door de voorgangers van Otto reeds vrijdom van „alre schattinghe" en waarschijnlijk ook van de hof- of huishoudelijke diensten verleend, en de uitdrukking *perpetuo libertamus* kan alzoo op deze reeds vroeger verleende gunsten geene betrekking hebben, Men zal dus daardoor moeten ver

staan, dat de nieuwe *oppidani* van Zwolle tevens uit den regtsdwang van den ambtman of schout des Bisschops, waaraan het dorp vroeger onderworpen was, werden ontslagen, en aan hen eene eigene regtsmagt, jurisdictie, werd toegekend. Tot bevestiging van deze opvatting kunnen dienen de verder in den brief voorkomende woorden: *sed libertas et jurisdictio ejusmodi oppidi extra munitionis terminos nulla tenus extendatur.* Door het verleenen van de bevoegdheid om een dorp te bevestigen en tot eene stad te maken, werd geene verandering in haren regtstoestand gemaakt en bleven de nieuwe burgers aan dezelfde wetten en aan hetzelfde geregt onderworpen, als de overige huislieden van het kerspel, waarin die stad was gebouwd. Racer I voorb. no. 2 en de door dezen schrijver V p. 285 en 286 medegedeelde brieven van 18 Januarij 1322 en 26 Junij 1333 leveren het bewijs, dat het in 1322 bevestigde en door eene gracht omgeven Delden eerst in 1333, en dus elf jaren later, stadregt verkreeg en daardoor aan den gewonen regtsdwang werd onttrokken.

Ook het oppidum (*de veste*) Arnhem werd door Graaf Otto III den 13 Julij 1233 tot eene stad verheven: "de oppido Arnhem civitatem condidi et ei omnem libertatem cum integritate rerum suarum contuli, ut haec civitas gaudeat eadem libertate et homines in ea manentes et mansuri, qua libera civitas fruitur et nostra civitas Zutphaniensis." Bondam, Charterb., 404.

Jura, quae Dauentriensis a nostris Antecessoribus rite hactenus habuerunt. Bij gemis van den stadbrief van Deventer is het onmogelijk na te gaan, waarin die regten hebben bestaan. De uitlegging door van Hattum I p. 131 aan deze woorden gegeven, is, gelijk door den schrijver van den Tegenw. Staat van Overijssel

III p. 474, teregt is aangemerkt, op zijn zachtst gesproken, onbegrijpelijk.

De staatkunde der Utrechtsche Bisschoppen schijnt, zoo ter bevordering van de eenheid in het beheer, als met het doel om de onderscheidene deelen van hun gebied later meer gemakkelijk tot een geheel te kunnen maken, steeds de strekking te hebben gehad, om de instellingen in de steden van het Bovensticht zooveel mogelijk gelijkvormig te hebben. Vandaar zien wij Deventer hare regten en gewoonten in 1230 aan Zwolle, in 1252 aan Hasselt (Teg. St. IV p. 194), in 1263 aan Goor (Racer I voorb.) mededeelen; Zwolle daarentegen de hare in 1333 aan Grafhorst (Racer IV p. 255, Teg. St. IV p. 139), in 1362 aan den Hardenberg (Racer I voorb.)

Zoo was ook het stadregt van Delden gelijk aan dat van Oldenzaal (Racer V p. 106), terwijl Jan van Nassau in 1272 aan Genemuiden stadregt verleende met alle de vrijheden, die Deventer, Zwolle en de overige Zallandsche steden van hem en zijne voorzaten hadden verkregen (Racer VI p. 54, Teg. St. IVp. 145), Otto de IIIe in 1248 aan Ommen de vrijheid gelijk Deventer, Zwolle en Campen, (Racer I voorb. Teg. St. IV p, 80) en Jan van Arkel in 1354 aan Vollenhove een stadregt ewelyck durende, alse andere onse stede hebben, die in onsen Lande van Sallande gelegen sijn. (Dumbar Anal. II p. 278.)

Jurisdictio. Het voorregt van eigen regtsmagt, jurisdictie, door den Bisschop alhier aan de nieuwe stedelingen verleend, bestond in de bevoegdheid om, binnen de grens van het stadsgebied, door de stads Schepenen met de Schout van het kerspel, die door den Bisschop aangesteld,

dezen als Landsheer daarbij vertegenwoordigde, regt te mogen spreken.

Deze regtsmagt schijnt zich echter slechts tot burgerlijke zaken en in lijfstraffelijke zaken aanvankelijk alleen tot de lage of dagelijksche regtsmagt te hebben bepaald en zich niet te hebben uitgestrekt tot het heimaal of het hoogere gerigt over misdaden, die aan het lijf droegen, dat is: die aan het leven of met verminking van een lid werden gestraft. Racer, V p. 161, Arntzenius, l.l. p. 111 [1]).

Dit toch blijkt uit den brief van Bisschop Frederik van Blankenheim van den 25 Julij 1394, (te vinden bij van Hattum 1 p. 248) waarbij aan Schepenen Raad en de gemeene burgers van Zwolle het regt wordt toegekend, dat wanneer een misdadiger, die zich in de stad ophoudt, of buiten de stad door den Schout wordt gevangen en in de stad wordt gebragt, of, een vreemdeling zijnde, van buiten voor den Schout wordt gevoerd en dien Schepenen en Raad ingevolge het Landregt op hunnen eed nemen (dat is: op hunnen eed verklaren), dat hij zijn lijf heeft verbeurd, -- de Schout van Zwolle bij Schepenen en Raad daarover naar Landregt zoude mogen rigten, wanneer de Bisschop of zijn Ambtman, door Schepenen en Raad verwittigd, dat zij dien misdadiger op hunnen eed hadden genomen, toefden daarover te rigten. In hoever nu de meening van Racer l.l. p. 164 juist is, dat uit dezen brief in verband met dien van Bisschop Jan van Arkel van den 2 Maart

---

[1]) In eenen brief van Jan van Diest van Sabbato post festum annuntiationis Beatae Mariae virginis anni 1330, afgedrukt in de voorrede van Matthaeus de rebus Ultrajectinis, wordt de jurisdictio cotidiana, vulgariter dicta daghelix gerechte, genoemd omnis jurisdictio citra membri mutilationem et mortem homini inferendam.

1346, te vinden bij Racer l.l. p. 191, waarbij aan de Stad Ommen het voorregt is gegeven, dat hare Schepenen den burger, die beschuldigd werd aan het toebrengen van wonden of aan doodslag handdadig te zijn geweest, bij hunnen eed daaraan onschuldig te mogen houden, — zoude volgen, dat de Schepenen van Zwolle reeds vroeger het regt zouden hebben verkregen om den misdadiger op hunnen eed te mogen nemen en dat bij dezen brief alleen een nieuw voorregt werd verleend om dien misdadiger door den Schout met de Schepenen te doen rigten, ingeval de Bisschop of diens ambtman daarmede toefde, wil ik niet beslissen, doch deel geheel het gevoelen van dien schrijver, dat uit het voorwaardelijke van het bij dezen brief verleende voorregt volgt, dat in den regel het hooger lijfstraffelijk gerigt alstoen nog niet door Schout en Schepenen te Zwolle werd uitgeoefend.

Dit wordt nog meer bevestigd door den voorregtsbrief, welken dezelfde Bisschop Frederik van Blankenheim op S. Michaelisavond (28 Sept.) 1404 aan de Stad Zwolle gaf, houdende: „dat onse Rigter binnen Swolle die nu „is, of die hier naemaels wesen sal, richten mach en „sal in allerleij wijse, gelijk dat onse Richter binnen „onse Stadt van Deuenter doen mach" (van Hattum I p. 276).

Wanneer Deventer nu het regt om de hooge lijfstraffelijke regtsmagt te mogen uitoefenen, heeft verkregen, is niet bekend; alleen blijkt uit den brief van Bisschop Jan van Arkel van 15 Mei 1362, bij Dumbar, Kerkel. en Wereldl. Deventer I p. 55 en 523, dat die stad toen nog niet in het bezit van die regtsmagt was, ofschoon door Bisschop Guido reeds bij brief van den 20 Julij 1309, te vinden bij Dumbar, Anal.

II p. 247, aan den Schout binnen de stad Kampen vergunning was verleend, om over alle en alzoo ook over de tot den hoogen lijfstraffelijken regtsdwang behoorende misdaden te mogen rigten.

Hoc adjecto etc. . . . . sunt facturi. Uit deze bijvoeging, welke volgens den stijl des briefs als eene uitzondering moet worden beschouwd op de onmiddelijk daaraan voorafgaande bepaling, dat de vrijheid en het regtsgebied der stad zich niet buiten hare vesten uitstrekte, kan welligt worden afgeleid, dat de tegenwoordige buurschap Assendorp, waarin de huizen en landerijen van Johan van Oostendorp en van Johan en Andreas van Middelwijk gelegen waren en die daarvan een groot en waarschijnlijk toen het grootste bebouwde en in cultuur gebragte gedeelte uitmaakten, reeds dadelijk onder de vrijheid der stad heeft behoord. Tot staving dezer gissing zoude kunnen worden aangevoerd, dat de nieuwe stad in de buurschap Assendorp was gelegen, in den aanvang evenals die buurschap door de (Zand?) wetering werd begrensd en met die buurschap een gedeelte uitmaakte van de Zwólremarke; voorts, dat het Busch- en het Maat-klooster, beide buiten de stadsvesten, op tot die buurschap behoorende gronden zijn gesticht, en dat de aan de andere zijde der stad gelegen buurschap en marke van Dieze eerst veel later door Bisschop Florens van Wevelinkhoven en wel op Dingsdag na S. Gregorius (15 Maart) 1384 ten behoeve der stad is gevrijd: „in al sulcker vrijheijt ende recht, als onse stadt van Swolle, gevrijet is, ende dat die voers. marcke onser stadts rechte van Zwolle, mede gelijcke gebruken ende hebben sal."

Zie den brief in het Privilegieboek fol. 30 v°. no. 44; minder juist bij van Hattum I p. 221. (Zie Bijlage.)

Doch wat daarvan zijn moge, het is zeker dat de bezittingen van Johan van Oostendorp en van Johan en Andreas van Middelwijck, in Assendorp gelegen, dadelijk onder de vrijheid der nieuwe stad waren begrepen.

Nec non ipsorum domos. Ik vermoede, dat men door het woord: "*domus*" hier steenen huizen, die door derzelver eigenaars bewoond werden, en geene aan hen toebehoorende boerenwoningen moet verstaan, dewijl deze laatste dan door de woorden: "*bona*" of "*villas*" zouden zijn uitgedrukt. Ik ben echter eenigzins verlegen met de volgende woorden: "*ex omni exactione et servitio eximimus.*" Deze huizen toch en derzelver bezitters worden niet, gelijk de overige grond der nieuwe stad en hare bewoners, slechts gevrijd en aan den gewonen regtsdwang van den schout van het kerspel onttrokken, maar worden tevens van het betalen van schatting (*exactio*) en van de dienst (*servitium*), waartoe hunne eigenaars verpligt waren, ontslagen.

Moet men nu met Racer IV pag. 18 door deze bijzondere ontheffing verstaan, dat genoemde personen tot het verrigten van meer diensten dan de overige dorpelingen waren verpligt en dat de diensten, waarvan zij in dezen worden ontheven, hofdiensten, d. i. huishoudelijke diensten, waren in tegenstelling van heeren- en landsdiensten, waartoe de vrije lieden en de ingezetenen der gevrijde steden waren en ook voor het vervolg bleven gehouden, dan zoude daaruit volgen, dat de grens van het dorp Zwolle toen reeds zoodanig was bepaald en afgebakend, dat de vrijdom van het betalen van schatting en van het verrigten van hofdiensten, welken, gelijk wij gezien hebben, de inge-

zetenen van het dorp Zwolle reeds in 1213 bezaten, zich niet tot de onmiddelijk aan dat dorp grenzende bezittingen van Johan van Oostendorp en van Johan en Andreas van Middelwijck heeft uitgestrekt en dan zoude daaruit tevens kunnen worden afgeleid, dat deze personen niet, zooals van Hattum I p. 33 seq. van gevoelen is, tot den oudsten adel van het land, maar tot de onvrije en hoorige lieden des Bisschops behoorden.

Alleen dan, wanneer men, met terzijdestelling van den brief van Bisschop Otto van 1213, aanneemt, dat men door het woord: „*libertare*" in den brief van Bisschop Willebrand van 1230 niet alleen ontheffing van den gewonen regtsdwang van den Schout, maar ook ontslag uit de hoorigheid verstaan moet, zal men kunnen aannemen, dat de woorden: „ex omni exactione et servitio eximimus" alleen eene ontheffing beteekenen van eene bijzondere schatting, waarmede hunne goederen waren bezwaard en van eene bijzondere dienst, waartoe zij zelve als dienstmannen des Bisschops waren verpligt en dat ten aanzien van hen als vrije lieden geene libertatio of ontslag uit de hoorigheid kon te pas komen.

Het bewijs, dat Racer l.l. p. 20 in den brief van Bisschop Frederik van Blankenheim van den 22 Januarij 1411, betrekkelijk de daarstelling van een Bisschoppelijk Hof of verblijfplaats te Zwolle (van Hattum I p. 282) heeft vermeend te vinden voor de stelling, dat op dat tijdstip sommige personen en goederen binnen de stad Zwolle tot hofdiensten waren verpligt en alzoo aan den Bisschop hoorig waren, kan ik zoo geredelijk niet beamen. Ik voor mij geloof, dat de door Racer bedoelde woorden niets anders dan de geruststellende bepaling bevatten, dat de daarstelling van een

Bisschoppelijk Hof of verblijf binnen de stad nimmer tot de verpligting der ingezetenen zoude kunnen leiden, om hofdiensten, dat zijn huishoudelijke diensten, ten behoeve van dat Hof te moeten doen. Immers, noch in den brief van Bisschop Willebrand van den 31 Augustus 1230, waarin het dorp Zwolle, noch in die van Bisschop Florens van Wervelinchoven van den 15 Maart 1384, waarin „de marke Deze" gevrijd en onder de jurisdictie der stad Zwolle gebragt wordt, wordt geen woord van uitzondering en voorbehoud aangetroffen, dat deze meening van den heer Racer wettigt en toch zouden zoodanige uitzondering en voorbehoud noodig geweest zijn, om van de regten des Bisschops op die personen en goederen binnen de stad te doen blijken. Alleen wordt in den eerstgenoemden brief gesproken van diensten (*Servitium*), die de nieuwe stedelingen schuldig waren te doen en die volgens Racer l.l. p. 20 in den Stadbrief van den Hardenberg van het jaar 1362, waarbij aan deze stad hetzelfde regt en vrijheid als dat der stad Zwolle gegeven werden, worden gezegd te bestaan in de verpligting, om den Bisschop zijn land te helpen beschermen, zijne vijanden te weren en hem te dienen in zijne oorlogen naar hunne beste magt, terwijl de Bisschop in den laatstgemelden brief zich en zijne nakomelingen alleen voorbehoudt, „alle onser rechter renthen, die in deser voirs. marke gelegen sijn." De aard en het bedrag dezer renten zijn bekend. In den brief van Bisschop Frederik van Blankenheim van des hilligen cruces avent exaltatio (13 September) 1404, te vinden in stads Privilegieboek fo. 30 v° no. 45 en afgedrukt bij van Hattum I pag. 272, bij welken brief de geldelijke aangelegenheden tusschen den Bisschop en de stad Zwolle worden geregeld, worden onder anderen

aan die stad overgedragen: „ende daertoe die Renthen „toe Dieze geleghen, dair die summe off beloept opp „Twyntich pont tyen schillinge vyff mudde Koerns vyff „verken ende tyen hoenre sijaers myt sulken vorwaer- „den, dat die guede, daer die Renthe wtghyet, gevrijet „sullen wesen van der voers. Renthe ende van allen „toeseggen, daer sy ons ende onser Kercken in weren „verbonden, ende soelen staen van deesen dage voirt „toe sulker vrijheit ende rechte, als ander weerlic Erue „gelegen in onser stat van Swolle nu staen."

Ofschoon nu volgens mijn gevoelen door de door Racer aangehaalde woorden van den brief van Bisschop Frederik van Blankenheim van 22 Janurij 1411 niet wordt bewezen, dat er *binnen* de stad Zwolle op dat tijdstip nog hoorige en tot het doen van hofdiensten verpligte goederen gelegen waren, zoo belet zulks echter niet, om aan te nemen, dat ingezetenen dier stad eigenaren waren van *elders buiten* de stad gelegen goederen, door koop of anderzins verkregen, en ten aanzien *dier* goederen tot het doen van hofdiensten waren verpligt. Want de door vrije personen gekochte onvrije goederen, werden door dien aankoop niet van de daarop klevende hofdiensten en lasten ontheven. Het zullen derhalve deze laatste goederen zijn, waarop de aangehaalde woorden des Bisschops betrekking hebben.

En wat de ligging dezer huizen aanbelangt, zoo vermeen ik in het eerste den *Hof te Assendorp* te herkennen, die reeds onder dien naam in de oudste Markecedels van Assendorp voorkomt en thans eene boerenbewoning is, welke nu aan . . . . behoort en nog sporen van haren ouden toestand draagt, terwijl ik de plaats, waar vroeger het huis of de huizen van Johan en Andreas van Middelwijck gestaan hebben,

vermeen te moeten zoeken niet in de *domus et structura in Zwollis cum omnibus areis eidem adjacentibus*, want deze lagen binnen de vesten der nieuwe stad, maar in de *buiten* die vesten gelegen *bona in Middelwijck*, voorkomende in het testament van Bernardus de Vullenho van Hemelvaartsdag 1309 en door hem met andere goederen tot stichting van het klooster Bethlehem gegeven. Coccius in zijne Kronijk p. 24, van Hattum V p. 164. Deze *bona in Middelwijck*, later het erve Middelwijck, hebben toch den oorspronkelijken naam van het oude huis bewaard, bleven steeds het eigendom van het gemelde klooster, en gingen bij deszelfs opheffing in het laatst der 16e eeuw aan de stad Zwolle over, die ze den 14 Julij 1804 in 24 perceelen voor de som van *f* 21485 verkocht. Van het huisperceel is toen eigenaar geworden de landbouwer Egbert Beumer, wiens zoon nog in het bezit van hetzelve is.

Acta sunt haec Dauentriae Anno domini millesimo ducentesimo tricesimo pridie Kal. Septembris. Van Hattum heeft deel I p. 132--135 getracht te betoogen, dat deze stadbrief niet in het jaar 1230, maar eerst in 1233 is gegeven en beroept zich daarbij én op het getuigenis van oude schrijvers én op het door hem gebezigd afschrift van dien brief uit het Privilegiënboek der stad Zwolle. Wat nu de door hem aangehaalde schrijvers betreft, zoo dient te worden in het oog gehouden, dat de oudste derzelve, Gerardus Coccius, blijkens zijne in 1860 uitgegeven Kronijk p. 23, die Kronijk eerst omtrent het jaar 1520 heeft opgesteld, daarin niet bepaaldelijk het jaar 1233 noemt, maar zegt: „*Anno domini* 1233

---

[1]) Dit jaartal is ook aangenomen in de Overijss. Cronyk bij Dumbar Anal. II p. 231 en door H. Brumannus Res. Transis. apud Dumbar ibid p. 101.

vel circa" en, den tijd en de gelegenheid van het verleenen van het stadregt in verband brengende met de laatste ziekte en het overlijden van Bisschop Willebrand te Zwolle, meent dat het jaar van het overlijden des Bisschops ongeveer (*circa*) als het jaartal van het verleenen van het stadregt moet worden aangenomen. Doch behalve dat Coccius geen bewijs voor deze zijne meening, die welligt alleen op eene in zijn oog niet geheel onwaarschijnlijke overlevering steunde, aanvoert, zoo wordt zij door den brief zelven weersproken, waaruit blijkt, dat hij niet *te Zwolle*, tijdens de Bisschop aldaar ziek lag, maar te Deventer is afgegeven.

Hierdoor vervalt mijns inziens geheel de bewijsgrond, dien Coccius, en allen die hem hebben nageschreven of, gelijk hij, misschien eene bestaande overlevering hebben overgenomen, uit de kort daarop door den dood gevolgde ziekte van Willebrand schijnen te hebben ontleend.

Ook de andere door van Hattum uit den stadbrief zelven ontleende bewijsgronden voor het door hem voorgestaan gevoelen vervallen evenzeer. Wanneer men toch het door hem gebruikte en door hem medegedeelde afschrift van den Privilegiebrief vergelijkt met het Privilegieboek zelf, erlangt men daardoor de overtuiging, dat hij slechts een fautief afschrift ten zijnen dienste heeft gehad. Immers in het hoofd van het Privilegie en het Privilegieboek staat niet, gelijk door hem op bladzijde 133 onder *m* wordt medegedeeld, *Anno domini millesimo ducentesimo tricesimo tertio*, maar daarentegen bepaaldelijk: "*Anno domini millesimo ducentesimo tricesimo*" zonder bijvoeging van *tertio;* en in het stuk zelf vindt men niet, gelijk van Hattum's afschrift vermeldt, "*Anno domini millesimo ducentesimo tricesimo . . . . pridie*" enz., maar:

„Millesimo ducentesimo tric esimo." De letters: *„ent*" die tusschen *„tric* en *esimo*" gestaan hebben, zijn geradeerd en nog duidelijk te onderscheiden en waren waarschijnlijk eene door den afschrijver begane en herstelde fout, evenwel niet van dien aard, dat daaruit het jaar 1233 zou kunnen blijken Ook andere onnaauwkeurigheden, zoo in de spelling als in de woorden en in de namen der getuigen, worden in van Hattum's afschrift aangetroffen. En wanneer men voorts in aanmerking neemt, dat het verstrekken van buitengewone subsidiën aan den Landheer meest altijd voorwaardelijk en tegen het zijnerzijds gelijktijdig toestaan van privilegiën en voorregten geschiedde, dan kan ook daaruit worden afgeleid, dat deze Stadbrief in 1230 is afgegeven. Want uit den brief blijkt, dat de ruime bijdrage, welke de inwoners van het dorp Zwolle aan den Bisschop tot den opbouw van het kasteel van den Hardenberg hadden gegeven, de hoofdoorzaak van het verleenen van den Stadbrief is geweest en daar nu verder van elders blijkt (Anonymus de Reb. Ultraj. cap. 33), dat de opbouw van dat kasteel, omtrent den feestdag van Simon en Judas (28 October) 1230 aangevangen, nog voor Kerstijd van datzelfde jaar is voltooid en deze opbouw niet kon worden begonnen, alvorens de Bisschop in het bezit was der daartoe benoodigde gelden, zoo bestaan er redenen om te veronderstellen, dat terzelfder tijd, dat de inwoners van Zwolle in 1230 aan den Bisschop eene aanzienlijke som voor de door hem voorgenomen opbouw ter hand stelden, hij aan hen den door hen zoo gewenschten Stadbrief zal hebben gegeven.

Eindelijk, wanneer men met Heda Hist. Episc. p. 204, Matthaeus Anal. V p. 339 (edd. 2ae) en Kluit in Tab. Chronol. achter zijne Prim. Lineae Coll.

Dipl. Hist. Pol. den dag van het overlijden van Bisschop Willebrand op den 26, of met Beka in Chron. p. 74 op den 27 Julij 1233 aanneemt, dan vervalt de mogelijkheid, dat hij op den 31 Augustus van dat jaar den voorregtsbrief zoude hebben afgegeven.

[Het regtsgebied, dat oorspronkelijk bij Zwolle's stadbrief zelfstandigheid ontving en afgescheiden werd van het regtsgebied van den gewonen landregter, schijnt aanvankelijk geweest te zijn de eigenlijke Zwollermarke en die van Assendorp. Het is natuurlijk onmogelijk de vroegste grenzen of den omvang dier marke van Zwolle aan te geven, maar men zal wel niet ver van de waarheid blijven, indien men ze zoekt tusschen de marke Dieze en die van Assendorp en dan aanneemt, dat ongeveer aan het oostelijke uiteinde daarvan de later zoogenaamde Mars en daarentegen aan het westelijke uiteinde was gelegen de plek, waar zich allengs de hoofdbevolking der buurschap had zamengetrokken, die later met stadregt werd begiftigd.

Die plek nu, waarop die oorspronkelijke bevolking alzoo was gevestigd, was gelegen tusschen de nu gedempte Groote Aa en de tegenwoordige Stadsgracht, van het Zwarte Water langs de Kamper- en Sassenpoort tot de Oude Zandwetering, wier oude loop ging langs de zoogenaamde Boschbleek en zoo in de Groote Aa, (later almede in de Kleine Aa) eindigde In het begin der 16[e] eeuw werd de bevestiging der stad, door deze wateren gevormd en waarmede zeker omwalling of bemuring gepaard ging, in zoover uitgebreid, dat de zoogenaamde Kleine Aa (even als de Groote Aa eene voortzetting der Oude Zandwetering) aan de noordzijde de

stad ging begrenzen. Nog later werd eene uitbreiding noodig tot aan de thans genoemde Thorbeckegracht, waar de oude stadsmuren en gracht nog grootendeels aanwezig zijn. In den aanvang der voorgaande eeuw werd ook deze bevestiging uitgezet tot aan de tegenwoordige noordelijke Stads buitengracht.

Bisschop Floris voegde op 15 Maart 1384 de marke Dieze bij de stadsvrijheid, waartoe ook later althans behoorden Koten ter linker- en Holterbroek ter regterzijde van het Zwarte Water. Holterbroek zal waarschijnlijk wel vroeger met de daarnaast gelegen marke Holte in Zwollerkerspel zaamgehangen hebben. Wat men onder Koten te verstaan hebben is niet regt duidelijk, tenzij men daarbij aan Katwolde hebbe te denken. Hoe en wanneer deze beide laatste gedeelten onder het stadsgebied zijn gekomen is onbekend.

Tot het stadsgebied behoorde almede het gedeelte van Mastebroek, dat bij de indijking en verdeeling aan de in Zwolle gezeten markgenoten dier oude Mastebroeker marke werd toegedeeld; welk gedeelte onder de benaming van Stadsbroek of Nieuwe Mars, langs het Zwarte Water in de rigting van Ruimzigt gelegen, onder een bijzonder beheer uit den Raad en de Gezworen Gemeente tot gebruik en beweiding voor de Grootburgers van Zwolle was bestemd.

Eindelijk lag nog in het vroegere Schoutampt van Zwolle, tusschen de buurschappen Haarst en Rutenveen, eene zekere uitgestrektheid gronds, de Rute of Rutenhuizen genoemd, die, hoewel op twee uren afstands van de stad gelegen en niet zamenhangende met haar overig regtsgebied, daartoe toch werden gerekend. Waarschijnlijk heeft Zwolle daarover oudtijds eigendomsregten be-

zeten, en is alzoo in dezen aan eene eigenlijke jurisdictio patrimonialis te denken.

Bij de vorming der tegenwoordige gemeente zijn, behoudens misschien enkele kleine wijzigingen, de vroegere grenzen van de vrijheid der stad Zwolle ook die der gemeente Zwolle geworden, uitgezonderd de enclave van Rutenhuizen en het gedeelte van Mastebroek, Stadsbroek geheeten, die beide aan Zwollerkerspel zijn toegevoegd. J. C B.]

BIJLAGE.

UIT HET PRIVILEGIEBOEK DER STAD ZWOLLE

FOL. 30^{vso}, NO. 44.

Hiernae volget een privilegium des bisscop Florencii van die Marke toe Diese ende van oere vrijheijt.

Florens bider genaden Gods Bisscop Tutrecht maken kond allen luden dat wij aengesijen hebben menighen trouwen dijenst den wij inder waerheit ondervonden ende vernomen hebben, die onse stat van Zwolle tot menijghen tijden trouwelick gedaen heeft ons ende onse voirvaders Bisscopen Tutrecht off god wilt naemaels bat doen sal, ende hebben hem bij rade onses Rades ende anders onse vriend des trouwen dijenst genijeten laten also dat wij hoem hoer vrijheit gemeret hebben ende vrijen tot oere behoeft die marke to Dese in al alsulcker vrijheit ende recht als onse stat van Zwolle gevrijet is ende dat die Marke voers. onser statrecht van Zwolle mede gelijck bruken ende hebben sall. Beholdelic ons ende onsen nacomelijngen bisscoppen Tutrecht alle onser rechter renthen, die in deser voirs. marke gelegen sijn [1]) ende elker malc der sijnre. Al argelist wtgezeget. Hier weren an ende ouer Her Goes-

---

[1]) In den brief van Bisschop Frederik van Blanckenheim van des hillighen cruces avent exaltatio (13 September) 1404, te vinden in stads Privilegieboek fol. 30^{vso}, no. 45 en bij van Hattum, I p. 272, vindt men omtrent het bedrag dezer renten: „ende dairtoe die Ren„then tot Dieze geleghen, dair die summe off beloept opp Twijntich „pont tijen schillinge vijff mudde koerns vijff verken ende tijen hoenre „sijaers," welke renthen aan de stad worden overgedragen „mijt

sen van Rossem Ridder Henrick van Crekenbeke Henrick die Suer Wolter Stelling onse Raet ende anders gueder lude genoech. In oirkonde des briefs bezegelt mijt onsen segell. Gegeven te Swolle int Jaer ons heren dusent driehondert vier ende tachtentich des dinxdages na sente gregorius dach. (15 Maart 1384).

„sulken vorwairden dat die guede dair die Renthe wtghijet gevrijet „sullen wesen van der voers. Renthe ende van allen toeseggen, dair „sij ons ende onser kercken in weren verbonden ende soelen staen „van deesen dage voert tot sulker vrijheit en rechte als ander weerlic „Erue gelegen in onser stat van Swolle nu staed."

De verklaring door van Hattum l.l. p. 270 gegeven van den inhoud van dezen brief is geheel onjuist.

HOF TE ZWOLLE.

UIT DE NAGELATEN PAPIEREN VAN WIJLEN

MR J. N. J. HEERKENS.

Het kapittel van den H. Lebuinus te Deventer, hetzij het volgens Lindeborn [1]) door den volgens hem in het jaar 917 reeds in de rei der Heiligen geplaatsten Bisschop Radbodus [2]), dan wel volgens Joh. de Beka, [3]) Wilh. Heda [4]) en Dumbar [5]) door Bisschop Bernulphus in het jaar 1040 is ingesteld, is eene der oudste kerkelijke instellingen in dit gedeelte van Overijssel.

De Proosten als stedehouders van den Bisschop voerden, althans in den beginne, toen de kanunniken nog Canonici Regulares waren, het bewind over het kapittel, en hadden eigene van die van het kapittel afgescheiden inkomsten. [6]) Daartoe behoorden onder anderen de inkomsten van de aan de Proostdij verbonden leenkamer, die in de oudtijds tegenover de Nieuwstraat te Deventer gelegen Proosterhof, waaraan eene aan den H. Bonifacius toegewijde kapel, de Proostenkapel genaamd, verbonden was, werd gehouden [7]) en in het jaar 1411 een getal

---

[1]) Hist. Episcop. Daventr. pag. 59.

[2]) De Beka Cron. pag. 33 en Kluit in Tabulis Chronologicis achter zijne Primae Lineae Collegii Diplom. Hist. Politici Ns. 3, stellen dat Radbodus eerst den 29 November 918 is overleden.

[3]) Cronic. pag. 40.

[4]) Historia Episc. Ultraj. p. 118.

[5]) Kerkel. en wereldl. Deventer I pag. 235.

[6]) Dumbar l.l. pag. 315 seq.

[7]) Dumbar l.l. pag. 315 Nota *a*.

van 121 en daaronder tot de aanzienlijkste geslachten van Overijssel behoorende leenmannen had. [1])

Daartoe moeten mede de inkomsten worden gerekend, welke de Proost van Deventer trok uit de hofhoorige goederen, die in de vier hoven der Proostdij behoorden. Van deze vier hoven waren de twee eersten in Overijssel gelegen, namelijk de Hof te Zwolle en de Eesterhof binnen Deventer, en de beide laatsten op de Veluwe, en wel de Hof te Worminghen in het Kerspel van Apeldoorn en de Hof Lederen of Podelic in het Kerspel van Beekbergen.

Deze hoven hadden hun eigen hofregt, dat in het leenregister der Proostdij is opgenomen en belangrijk genoeg kan worden geacht, om tegelijk met de lijst der in iederen Hof behoorende goederen, als bijlage te worden medegedeeld. [2]) Het Hofgerigt werd oudtijds door de Proosten in den Eesterhof, thans de tapijtfabriek te Deventer, gehouden.

Het verdient opmerking, dat Dumbar, die omtrent al wat Deventer betreft zoo naauwkeurig en uitvoerig is, en Racer, die de Hofrechten als eene hoofdstof in zijne Overijsselsche Gedenkstukken heeft behandeld, van deze leenkamer en hoven slechts met een enkel woord en als ter loops melding maken [3]); en dit verdient te meer opmerking omdat Revius van het leenregister der Proostdij inzage heeft gehad en daarvan in zijn Daventria Illustrata dikwerf gebruik heeft gemaakt. [4]) Ik wensch mij voor het tegenwoordige alleen bij den

[1]) Zie de lijst der leenmannen, staande voor het eerste deel van het leenregister der Proostdij ter Secretarie van Deventer. Bijlage A.

[2]) Zie bijlage B.

[3]) Dumbar l.l. I pag. 316. Racer, Overijss. Ged. IV p. 177.

[4]) Zie onder anderen pag. 93, 129, 146, 147, 171, 207, 249, 329, 367, 537, 544 en 576.

Hof te Zwolle, die aan van Hattum onbekend schijnt te zijn gebleven en waarvan ik in gedrukte stukken geene vermelding heb gevonden, te bepalen en daaromtrent eenige aanteekeningen mede te deelen, die misschien omtrent de vroegere gesteldheid der stad Zwolle eenig licht zullen kunnen geven.

Het onderzoek door Duitsche schrijvers in de laatste jaren omtrent de geschiedenis van hun vaderland ingesteld, heeft vooral ook een helder licht verspreid ten aanzien van den landhuishoudelijken (agrarischen) toestand der Germanen. Wanneer men de uitkomsten van dat onderzoek vergelijkt met hetgeen Racer, Bondam en anderen daaromtrent hebben te boek gesteld, dan geloof ik met den Hoogleeraar de Geer [1]) als bewezen te mogen aannemen, dat, gelijk Waitz [2]) dit ten aanzien van het overig gedeelte van Duitschland door een reeks van charters, meest alle van vroeger dagteekening dan de 10e eeuw, voldingend heeft bewezen, en Kindlinger dit reeds voor hem ten aanzien van Westphalen heeft aangetoond, die toestand ook in het oostelijk gedeelte van ons vaderland en wel in het bijzonder in Overijssel heeft bestaan.

Het land was verdeeld in gouën, die ieder weder bestonden uit marken, in welke laatsten de hoeven lagen, die, hetzij verspreid, hetzij, gelijk in den regel in Duitschland plaats vond, [3]) bijeen gelegen waren en alzoo eerst eene buurschap en later het dorp uitmaakten. Deze hoeven hadden ieder hare woning (mansus, area, curtis [4]) met de voor den landbouw benoodigde

---

[1]) In zijn werkje over de Saksen.
[2]) Ueber die altdeutschen Hufe, Gött. 1854.
[3]) Waitz l.l. p. 9 enz.
[4]) Waitz ll. p. 12 volg.

gebouwen op het omheinde erf; voorts zijnen bouwgrond rondom dat erf, of, ingeval van bijeengelegen hoeven, op den gemeenen enk of esch, en daarenboven eene gemeene weide en gemeenschappelijke bosschen [1].

Hetzij nu de Saksers, toen zij in het begin der zesde eeuw het grootste gedeelte van Overijssel, het graafschap Zutphen en welligt ook Drenthe innamen, dezen toestand als van Germaanschen oorsprong en dus als bestaande aantroffen, dan wel of dezelve een gevolg hunner eigene instellingen was [2], kan men uit de latere gesteldheid des lands bijna met zekerheid aannemen, dat deze toestand, toen de Saksers later door de Franken overwonnen werden, ofschoon dan ook gewijzigd, evenwel niet geheel verloren is gegaan.

De onderscheiding der inwoners in edelen, vrijen en hoorigen is bekend, en ofschoon voor deze laatsten in het algemeen de vroegere bewoners, die onderworpen waren, worden gehouden, zoo waren onder de hoorige lieden vele, die oorspronkelijk vrij waren gebleven, doch later, ten einde den last van den heerban en van het weergeld te ontgaan of zich aan den druk van het grafelijk gerigt en aan de daarmede verbonden heerendiensten te onttrekken, zich met hun gezin vrijwillig in de bescherming der kerk of van eenig geestelijk gesticht hadden begeven en hunne hoeven, waarop eigenlijk de verpligting tot de heerdienst kleefde, vrijwillig daaraan hadden opgedragen [3].

Karel de Groote had toch de geestelijkheid met hunne goederen en onderhoorige lieden aan den regtsdwang

---

[1] De Geer l.l. p. 31.
[2] De Geer l.l. p. 32.
[3] Kindlinger II p. 103.

der graven onttrokken en hen onder een eigen voogd of ambtman, advocatus ecclesiae, gesteld. [1])

De graven, ten einde niet alles te verliezen, bevrijdden van hunne zijde allen, die hun persoon en eigendommen aan hen opdroegen, van den heerban en van de heeredienstenen en drukten daarentegen hen, die onafhankelijk en vrij van alle bijzondere dienstbetrekking onder de algemeene bescherming van het Rijk verkozen te blijven, des te meer.

Op deze wijze bekwamen de kerken en geestelijke gestichten en ook de graven voor hun privé vele hoeven en onder hunne bijzondere bescherming staande lieden, waarop eerst het bij de Franken geldend jus patronatus werd toegepast, waaruit later met toepassing van het oud gewoonteregt omtrent de erfopvolging en het grondbezit [2]) de onderscheidene hofregten ontstaan zijn, meer of min gewijzigd naar de plaatselijke gewoonten en de voorwaarden, waarop men zich in de hoorigheid had begeven.

Onder deze aan de geestelijkheid behoorende hoeven, wanneer zij niet bij de kerk of het klooster, waartoe zij behoorden, waren gelegen, werd de grootste gewoonlijk door den ambtman of Hofmeijer, die de betrekking van Hofrigter waarnam, bewoond en om deze reden de Hof genoemd. Dáár werd dan ook het Hofgerigt gehouden, hadden de leenverheffingen plaats, werden de Hofthinsen en andere praestatien betaald.

Daar de kerken ten platten lande nu in den regel werden gesticht, ten einde in de godsdienstige behoeften der bewoners te voorzien, zoo volgt daaruit niet alleen, dat de plaats, alwaar ze werden opgerigt, reeds bewoond

---

[1]) Kindlinger II p. 73, 93.

[2]) Kindlinger II p. 109.

was, maar ook dat ze in het bevolkst gedeelte der marke en alzoo in de nabijheid van den hoofdhof werden gebouwd. Toevloed van menschen, die de kerken bezochten en daaruit ontstaande handel, zucht naar veiligheid deden allengs gebouwen om en bij de kerken ontstaan, waardoor eerst het gehucht, vervolgens het dorp werd gevormd en eindelijk, wanneer dit laatste in welvaart en daardoor in aanzien was toegenomen, de stad ontstond.

Passen wij dit nu op Zwolle toe, dan vinden wij daar reeds vóór het jaar 1040 eene kerk [1]) en in 1207 eene Parochie, waartoe onder anderen de marken van Zwolle, Ittersum en Wijthmen behoorden [2]), dan zien wij dat deze marken toen reeds waren bewoond en gedeeltelijk waren ontgonnen, dewijl de tienden van het gebouwde gedeelte dier marken reeds vroeger waren en de novale tienden alstoen aan het Kapittel van Deventer werden geschonken; dan vinden wij in 1230 reeds in de marke van Zwolle en digt bij de Parochiekerk gelegen de huizen van Johan van Oostendorp en van Johan en Andreas van Middelwijck, die als dienstmannen of ministeriales van de kerk te Utrecht door den Bisschop uit het dienstmanschap (servitium) werden ontslagen en tot geene andere diensten jegens den Bisschop dan de nieuwe stedelingen werden verpligt.

De oorsprong van den Hof te Zwolle zoomede het tijdstip van zijn ontstaan zijn onbekend, want noch in den brief van Bisschop Bernulphus van den 7 December 1040, waarbij de kerk van Zwolle, die vroeger door den Bisschop aan den Deventerschen Proost Theodoricus

[1]) Dumbar Kerkel. en Wereldl. Deventer I, p. 341.
[2]) Lindeborn Hist. Episc. Daventr. p. 72, ed. Colon. 1672.

was gegeven, om daarvan gedurende zijn leven de inkomsten te genieten, op het verzoek van den Proost na zijnen dood in vollen eigendom aan het kapittel van Deventer werd overgedragen [1]), noch in dien van Bisschop Derk van der Aare van het jaar 1207 [2]), waarbij de novale tienden in de parochie van Zwolle en wel in de tot die parochie behoorende marken, Zwolle, Wijthmen en Ittersum, aan hetzelfde kapittel werden geschonken, noch in dien van Bisschop Willebrand van Oldenburg van den 31 Augustus 1230 [3]) waarbij hij het dorp Zwolle tot eene stad verhief en daarenboven deszelfs bewoners uit de dienstbaarheid ontsloeg en aan hen dezelfde regten, als die van Deventer bezaten, verleende, wordt eenige melding gemaakt van den Hof te Zwolle. De schenking van de inkomsten der kerk te Zwolle aan den Proost Theodoricus, waarvan in den brief van 1040 wordt melding gemaakt, zoude misschien tot de gissing aanleiding kunnen geven, dat die Hof toen reeds bestond, en dat die kerk, die digt bij den aan den Proost behoorenden hoofdhof was gelegen, door de hulp en bemoeijing van den Proost ten dienste zijner in der zelver nabijheid wonende hoorige lieden was gesticht. Doch, wat hiervan ook zijn moge, zoo schijnt met zekerheid te kunnen worden aangenomen, dat de Hof te Zwolle reeds in het jaar 1312 heeft bestaan. Immers in een nog voorhanden afschrift van een brief van Bisschop Frederik van Zijrik van des vridaghes na Sinte Victorsdaghe 1318, [4]) wordt aan den Proost van Deventer, die zich beklaagde, dat hij

[1]) Bij Dumbar, K. & W. Deventer I, p. 341.
[2]) Lindeborn, Hist. cp. Dav. p. 72.
[3]) Zie hiervoor op bladzijde 51.
[4]) Zie hierachter nr. III van de stukken over de marke van Zwolle.

de door Bisschop Guido van Henegouwen in het jaar 1312 gedane verdeeling van „de marsche de Zwolre marke hiet", de regten der Proostdij waren verkort, eene der hoeven gegeven, die bij de verdeeling aan de ongewaarden waren toegewezen, en in de oudste markecedelen van Assendorp of Zwolremarke komt de Proost van Deventer als gewaarde in die marke voor. Verder vinden wij in eenen brief, door den Vicaris van den Proost van Deventer op Sancte Jacobs dach (25 Julij) 1352 [1]) afgegeven, vermeld, dat toen reeds eene vroeger door den Proost in leen uitgegeven thins, gaande uit de tusschen de Groote en Kleine Aa bij den Rooden toren gelegen were van Lambert van Hoenhorst, die in twee brieven van St. Peters avond 1334 en van St Michielsdach 1350 onder de Schepenen van Zwolle voorkomt, bij verwisseling uit het leenverband wordt ontslagen en vinden wij voorts, zoo in losse brieven van het jaar 1404 [2]) als in het leenregister der Proostdij, terzelfder plaatse het zoogenoemde Lasgebonengoed gelegen, waarvan de verschillende leenverheffingen van 1408 tot 1515, toen het ook bij verwisseling uit het leenwaerschap werd „gevrijet en tot enen edelen vrijen ghaerden" werd gemaakt [3]), in het leenregister der Proostdij opgeteekend. Ofschoon dit leenregister nu eerst met het jaar 1408 begint, kan men het bestaan van dit hof- of leengoed veel vroeger stellen, dewijl men reeds in eenen brief van feria sexta post Purificationis beatae Virginis Marie (7 Febr.) 1304 Henricus dictus Lasgebone als Judex of Schout van Zwolle en in eenen brief van feria sexta post festum

---

[1]) Bijlage C.
[2]) Bijlagen D. en F.
[3]) Bijlage F.

Paschae (8 April) 1306 onder de Scabini de Zwollis aantreft, en, daar nu volgens het oudste stadregt geene eigene lieden tot Schepen of in den Raad van Zwolle mogten worden gekozen, mag worden aangenomen, dat dit goed toen reeds, even als de overige aan de Proostdij van Deventer thinspligtige goederen, van een eigenlijk Hofgoed in een Hofleengoed was overgegaan.

Zoodanige overgang toch geschiedde dikwijls [1]) en ook vindt men daarvan nog in lateren tijd voorbeelden in het leenregister der Proostdij.

Deze Hofleenen of leenen naar Hofregt, feuda jure curiae, ook mala feuda genoemd, die van de eigenlijke dienstmansleenen, feuda ratione cujusdam officii, onderscheiden moeten worden, [2]) wierden vooral dáár aangetroffen, waar de dorpen en later de steden de plaatsen der vroegere hoeven hebben ingenomen en de tot de hoeve behoorende gronden aan de nieuwe dorpbewoners of stedelingen, hetzij in erfpacht, hetzij tegen eenen bepaalden hofthins waren uitgegeven. Bij deze uitgifte werden evenwel door den Hofheer de bepalingen van het Hofregt omtrent het versterf, de oprukkinge, den regtsdwang enz. voorbehouden en bij versterf ontving de nieuwe erfopvolger het hofleengoed, bij wijze van plegtige leenverheffing en met inachtneming van het bij de gewone leenverheffingen gebruikelijk ceremonieel. [3]).

---

[1]) Zie Kindlinger l.l. I p. 119.

[2]) Zie Kindlinger l.l. II p. 198. Joh. Schilterus, Cod. Jur. Alem. Feud. p. 284. Ejusdem Inst. Juris Feud. Germ. et Langob. observ. I. G. Heineccii illustr. p. 25. Lamb. Goris Aduers. Juris subcisiv. p. 35. Fred. a Sande comm. in Gelriae et Zutph. Consult. Feud. Cap. prael. No. 5 en 25. Joan Schrass. Periocha Juris dominici § 1.

[3]) Kindlinger l.l.

De hof te Zwolle was aldaar in de wijk Voorstraat gelegen en bevatte onder anderen de geheele Ossenmarkt met den grond, waarop de Lieve Vrouwenkerk is gebouwd, terwijl het tegenwoordig pastorijhuis dier kerk, in de Voorstraat op den hoek der Drostensteeg gelegen, eertijds de woning van den Hofmeijer of Ambtman der Proostdij is geweest. [1]) Dit blijkt toch vooreerst uit het Leenregister der Proostdij, alwaar in margine van den Hof te Zwolle met eene latere hand staat aangeteekend: „tho vernemen waer die hoff tho Swoll ge„legen is," en daaronder met eene andere hand: „Js „het huis binnen Zwolle, welc de Praestije wort ge„noemdt vund worden oick aldaer der Praestijen cijnsen „ontfangen," en nog nader uit den volgenden brief: „Wij Scepen ende Raet der stat van Zwolle doen knn„dich allen luden, dat wij sculdich sijn alle jaer erff„liker Jaer Renthen den Eerweerdighen heren Proesst „Sancte Lebuinus kerke, die nu is off die hier nae„maels comen sall, tot sijnre proesstijen behoeff ene „Merke ledighes silvers off die waerde dairvoir als van „den erve bijnnen Zwolle dat der proesstijen van deven„ter voertijdes toebehoerde Ende nu tot eenre Capellen „ende Kerckhoue toe werden ghewijet ende ghestijcht „is, dat ghelegen is achter der Proeffstijen wonijnghe „Te betalen alle jaer Jnder Proefstijen hoff toe Zwolle „off andes Amptmans hant der Proefstijen des houes toe „Zwolle op Sante Mertens dach Jnden wijnter off bijn„nen viertijen daghe dairna ombegrepen to pachtrechte. „Al arghelist wtgheseghet. Jn oirkonde des briefs be-

---

[1]) Van Hattum V p. 139 vermeent ten onregte, dat deze woning in de Praubstraat zou zijn gelegen.

„seghelt mijt onser stat segell Jnt jaer ons heren du-
„sent driehondert vijff ende tnegentich. [1])

[Het handschrift breekt hier plotseling af. Ook de daarnevens gevonden aanteekeningen geven geene zekerheid omtrent de verdere voornemens van den schrijver.
J. C. B.]

---

[1]) Boek der Kerkfundatien te Zwolle op het Stedelijk Archief, ook, ofschoon niet letterlijk afgedrukt, bij van Hattum I l.

BIJLAGE A.

Deze lijst staat aan het hoofd van het Leenregister der Proostdij.		*Mannen de lenen holden van den proefst ende proefstien van Deventer.*
	Jtem	frederic van heker geheten van Rechter
het huis te Wilpe c. a.	»	Euert van Wilpe
het huis dort c.a.	»	Seijne van Dorrete
	»	*Roloff van den Rutenberge* (Jtem herman van keppel mombair lutgarts sijns wijfs)
de halve hof te Hunder onder Twello	»	Gerijt van Essen
	»	henric van Essen
het goed te Hagenvoerde	»	Wolter van doernick (heren ottensoene)
Tiende onder Bathmen	»	helmich van doernick
	»	dat Capittel van deventer, huldeman her peter van arsen
	»	de stad van deventer huldeman lubbert Johans sone
tienden over Veldhuisen etc.	»	henric van leijden
de hof te Berkman	»	Aleff van Rutenberge *huldeman sijn moeder ende voir sic selven*
tienden onder Bathmen	»	*Werner de hoijer voir sich en huldeman sinte Joriens* (Coenraet ten dunen huldeman Johan Werner hoijers)
erve Lendering in Weesper kerspel	»	*derijc van heeck*
een hove lands in Wechterholdermarke onder Wijhe	»	Johan *de grote* alias Ockenbroec voir sic huldeman voir dat cloester van Windessem

het erve lutke Baerle	Jtem	Johan Sticke *huldeman sijn moder*
	»	*henric ter poerten huldeman des priors in den berge* (Johan van mernen gehuldit voirt convent te nemele)
winsemer tiende te Rande	»	*Willem* (derijc) van rensen *voir sic huldeman' scloesters ter honep*
tienden onder Bathmen	»	*Andries Arentssone* (henric puesse huldeman Geertruet andries aerntsoens dochter)
	»	*de hilge geest van deventer huldeman Gosen van halle*
het goed ter Molen onder Wijhe	»	gerijt blomendael
	»	Jacop blomendael
	»	Mechteld des weldigen huldeman derijc de weldige oer man
	»	herman de wilde
tienden in Veluwe Meijerink onder Raelte	»	Alijt van Rijsen huldeman Pelgrim ter Bruggen
	»	Ernst van diezen henric benijer dat cloester van Windesem
	»	Merten die coperen
	»	Johan van der zee
tienden onder dowelt etc.	»	Johan van doernick geheten van Rijsen
	»	Soete Momme lewe keusekens wijff huldeman Johan momme
	»	*Alijt* (Beerte) Vosses huldeman Roloff Vos oer man
tiende haverkamp onder Twello	»	*Griete matijs gesels dochter huldeman henric crede*
	»	dat cloester van dijepenvene huldeman Bernt van mongden
	»	Putman mombair sijns wijffs alijt
tienden van Berkum	»	derijc van Bircmede

tienden onder domeren	Jtem	derijc lambertssoen huldeman Elskens van domeren
$12^{1}/_{2}$ M. in Mastbr. Olden slag.	»	her Johan borchgreve huldeman Johan cokeman
	»	Gerijt van Tijbenkampe
$5^{1}/_{2}$ M. in de smerige hoeve	»	*Johan elijszone* (Elijs Johanszone)
$5^{1}/_{2}$ M. in de smerige hoeve	»	Gertruet elijs huldeman lambert van ijrte oer man ende voer sic selven
het goed de Baseminge	»	meijster Johan van Jttersem
	»	ludeken Johanszone gehulde man femmen Grijmmen
	»	henric van Jerten
	»	Gertruet Kadeneters huldeman henric van Jerte *en voir sie selven* obiit xiiii dies ante michael et ipsa praebet momburnum
	»	*Jutte Johan ludekenssoens dochter huldeman herbert Splitoff*
	»	Gerijt ten Water
Tienden in Zalne. 18 M. in Mastbr.	»	meijster Johan Snavel
	»	henric holtkamp gehulde man des cloesters van der honepe
$2^{1}/_{2}$ M. te Baseminge	»	Willem tijasen
	»	Gertruet boninx huldeman lefart bonijnc oer broeder
$22^{1}/_{2}$ ℔ uit heidenh. land in Mastbr.	»	lubbert ten Berghe
	»	*Jutte Johan Wolters dochter huldeman derijc lambertssoen*
	»	Johan van Tijver
	»	Alijt Johan berneers dochter huldeman Willem Visscher lambertssen obiit heeft ghenen hulder gesat
20 M. land in Mastbr. in old. slag.	»	derijc van herstenhorst
	»	Claes derijx dochter van herstenhorst huldeman Jacop Wellinghen oer man

$5\frac{1}{2}$ M bij de smerige hoeve	Jtem Alpher de Gruter Swolle vacat
	» Aernt Sticker
Tienden in de Veluwe	» Claes ten brinke huldeman Stijnen sijns wives
6 M. in Zeggoer	» herman van rechter huldemau Jutten sijns wijfs
$\frac{3}{4}$ in $12\frac{1}{2}$ M. landen van Gosen van Oesterwolde	// herman Busch
	» Seijne van den Water *voer selven hulder voir sijn dochter* (gehuldet voer lijsbet van roden
15 M. in Mastebr.	» henric ten Water
Blancksporning onder Dalfsen	» herman de Bugger
het goed Aerninck te Heemse	» Boldewijn van Diffel
Berneerserven onder Ommen	» Herman van twenhusen
lutke en lamanshuis te haaksbergen	» Bernt van Bervorden
het goed te Middesdorpe etc.	» Evert Scaep
Tienden op de Veluwe	» Merten van Griet
Erve Wolterding onder Bathmen	» Gerijt Swolman
	» des proefstes weert van deventer voer huldet Wolbert van hamel
	» herman tuenman
het goed tonnenberg onder Wijhe	» Rolof van Sonnenberge
	» tijde zulman mombair alijt sijns wijfs
$\frac{1}{4}$ van den hof te Winsheim	» herman scilder
	» Bette van Holtsende hulder Jacop reet
Tienden op de Veluwe	» *Berneer* (*derijc*) *de Swarte*
Tienden op de Veluwe	» *deric op Tankeler* (Albert to Overvoert
	» Claes Batenborch mortuus obiit non est accensatus
	» Wolter van Covorde
	» Johan de Roede hulder voer Gertruet sijn wijf
	» *Claes van Wilsem*
	» henric Glinthagen

	Jtem	*frederic van den Rutenberge*
	»	Geerlich holenberch
	»	Alijt tijdeman brunen wijff gehuldet Tijdeman oer man
	»	henric Bentijnc gehuldet voer Agnesen sijn dochter
	»	Aernt ten broechuijs
	»	Aernt Thomas gehult voer fennen sijn wijff
	»	*lefart boninx ghehult voer gertruet sijn suster*
6 gl. uit het goed te herculo, in de Spannet	»	maes maeszone
	»	gertruet Johan ludekenssen dochter alias ter haselt voer gehuldet luetken gerijtszone
	»	Engelken ten voerde
Tienden onder Bathmen 1422	»	Sander van Veenhusen alias meijster
	»	Wolter Stelling
Tienden over de hof te Oldeneel	»	Boelman putte
	»	*Gisele bolman vor huldet Andries bolman oer man*
	»	*Roloff Vos gehult voer Beerten sijn wijff*
Erve Geltink onder Bathmen	»	Wijse enderinx mombar gerijt van Aken
	»	Johan rijquijnszone
12 M. in Mastbr. (Jutte menemans)	»	Claes ter schuren
Erve nijenhuijs onder Bathmen	»	lubbert huginc
12 M. in Mastbr. (Jutte menemans)	»	lubbert van mernen
12 M. in Mastbr. (Jutte menemans)	»	Berte van Zalne huldeman henric van honever
Tienden over Halenberg te Herculo	»	Johan Bolle mombar Betten sijns wijfs
	»	Wolter sculte gehult des kindes Arnt holenberg

	»	*Claes water* (Kersten Gosenszone)
de groote Bosemingen	Jtem	Claes van Wilsem
	»	Willem reijger vor hugen van donresloet
12 M. Mastbr. (Jutte menemans)	»	Henric Stevenszone te Vasen
	»	Katerine van Vorden gehult Bruen negenap
	»	Wolter sobbe
goederen van Henric van Diezen	»	*lijsbet van Roden gehult Aernt van Roden oer zone*
Tienden in de Veluwe	»	Johan zele
	»	*Gerijt Splinter huldeman Grieten bertraems*
	»	henric haverkamp
	»	Aernt Sticke
	»	*Johan Splijtoff* (orkunde lefart bernt Joh. riquijns zone) gehult voer Alijt Johan rijquijns wijff
Tienden over Groot dovelde etc	»	Gerijt Splinter
	»	*ludeken Johanszone*
	»	*derijc de Swarte*
	»	hubert de Swarte sijn mombair gerrit de Swart sijn oem
	»	her Johan van hasselt Canonic tsentepeler Tutrecht
	»	*Pelgrim ter Bruggen gehulde man Alijde van rijsen*

Doorgehaalde woorden zijn cursijf gedrukt, bijvoegingen of aanvullingen tusschen haakjes geplaatst.

De bovenvermelde doorhalingen en veranderingen schijnen het gevolg van latere veranderingen in de beleeningen te zijn geweest, zoodat de oorspronkelijke namen moeten worden gehouden voor die der leenmannen, die bij den aanleg van het Register in 1411 (28 April) bestonden.

— —

Uit het leenregister der proostdij van Deventer, beginnende in het jaar 1408.

Dese manne ende guede hijrnae bescr. heten houeners off hoffguede, weliker houe vier sint, dair dese houeners ende guede in horen. De ene volsculdich eijgen, die ander tot enen koer, de derde houeners.

Die ierste hoff hetet de hoff to Swolle [1]), dair dese manne en guede in horen hijrnae bescreuen

Jacop paghe

Lubbert des olden guet ij wair

Pagen guet j wair in Swolremarke

Dagenuoerdes guet in deser marke eene wair tentvrij

Pagen guet j wair in bircmeder marke tentvrij

Haze pelses

Johan wismer

Wolffs guet in Swolmermarke ij wair

Willem deesmer

Aerning te dieze i wair mijn j vierendeel

Eene wair te haersolt geheten dat lutke aerninc

Gerijt nellenberg

tguet te nellenberge in deser mark

j wair tentvrij

Johan Boldewijnszone

---

[1]) (latere hand): „Tho vernemen wair die hoff tho Swoll gelegen is"; (andere hand): „Js het huis binnen Zwolle welck de Praestije wort genoemdt vund worden oeck aldaer der Praestijen tijnsen vntfangen."

Gerwerding te deze j wair tentvrij
Jttersem Jo. van ittersem drie wair
Te bircmede Tijdeman ten hagen
Walkers wair } tentvrij
Rijquijns wair }
Gerijt Henrix zone
Jan milten kindesguet j wair tentvrij
Robert noersche
Volkering te Genne
Johan Woltman
Claes hanijng
IJde altgerinx (vroeger Neze)
Peter van tubbergen van den guede ten acker
Roloff van der Vechte
Tongeruelt

Dese guede hijrnae bescreuen horen bijnnen deuenter in Eesterhoff die ander hoff.

Jtem Retering te linloe (Colmschate buurs. Linde)
" Oding (idem)
" mensing sal verboden de huisgenoten in Velwen (Colmschate buurs. Linde)
" daggenvoert (Colmschate kerspel Deventer)
" lingevene (idem buurs Linde.)
" Overbring (idem buurs. Rande.)
" ten Colke (idem buurs. Rande)
" Gerrit Werners guet anders boltenguet
" Ten Cruce (Colmschate buurs. Rande.)
" Wilmijng (idem buurs. Essen.)
" Swormen
" Reterinc in oxe sal verboden de huisgenoten te Rijsen te Enter Johan henrekinc salt voirt verboden

Jtem Venijng (buurs. Weteringen.)
" Eijng (buurs. Evede, marke Angeren, graafs. Zutphen.)
" Oetvording
" reijvording
" Rosing (Colmschate buurs. Wetering.)
" Tighuijs in Wesope
" Wolferding
" Pessing (Zutphen, buurs. Epse.)
" Roterding in haerle in parochia hellendoren (Hellendoorn buurs. Haarle.)
" Borcharding (gerigt Kedingen buurs. Enter.)
" Tolperding (idem.)
" henreking (gerigt Rijssen buurs. Elsen.)
" ten rode (idem.)
" mensing in parochia merckelo (kerspel Markelo buurs. Stockum).
" Etkerding (kerspel Rijssen buurs. Enter.)
" ter wolde
" Overvoert (kerspel Twello en Apeldoorn.)
" ter huerne (kerspel Twello buurs. Schadewijk.)
" Schuring (kerspel Wansfelt buurs. Ehse.)
" Billen rensen (kerspel Voorst buurs. Gietelo.)
" horlen
" Segerding to noesselo
" Wilmijng in essell.

Dese guede horen in den hoff to Wormijnghen de derde hoff.

Jtem Lamberts guet te Vehele
" Westeneng (kersp. Apeldoorn buurs. Wormingen.)
" de heze (idem.)
" kerstinenguet (kerspel Apeldoorn.)

Jtem noijdenguet (kerspel Apeldoorn aan den Brink.)
〃 Oesterwijc (ambt Noord Apeldoorn bij het Loo.)
〃 Al wormingen Gerrit te Over (Ambt Apeldoorn buurs. Wormingen.)
〃 hulshoff
〃 Butenhuijs (Ambt Apeldoorn buurs. Wormingen.)
〃 Sprenkeler (idem)

Jnden woelde.

Jtem Roloff in den Woelde
〃 Wenemer ghelegen in den kerspel van Apeldoern anders geheten

Die vierde hoff hetet lederen oft podelic dair horen desse guede ijn hijrnae bescreuen.

Jtem dat Erve ten hoeve (onder Apeldoorn.)
〃 Bartolt proefsting.
〃 Overstege
〃 Kleijne Voshusen
〃 Grote Voshusen
〃 Aelt te Verenblic (Ambt Apeldoorn buurs. Beekhuisen.)
〃 lutke beechusen (Beekbergen.)
〃 groote beechusen
〃 Kovelsweert
〃 Stalpersguet (Beekbergen.)
〃 comans erve

De tusschen haakjes geplaatste aanwijzing van kerspel en buurschap zijn bijvoegingen van den schrijver van dit opstel.

BIJLAGE B.

Dese vurs. houe, die hoff te Swolle, Eesterhoff bijnnen deuenter, worminghen in velwen inden kerspel van apeldoern, lederen oft podelic oec in velwen in den kerspel van Begbergen hebben dit recht ende ghewoenten.

We beleent is van desen vurs. vier houen mit alsulken guede als in elken hoff vurs. voirnoemt staet en daerin horen, de geeft de helfte van all sijnen besten, vlegen ende gaende, dair toe de helfte van perden, koen, verken ende ijmen. En dair toe siluer, golt, geslagen, ghemont en ongemont, te verstaen die beleent is hie sij wijff ofte man.

Jtem is hie nae den houe vurs. koirmedes, hie geeft oen sijn beste rorende ende onrorende.

Jtem sterft we die toe den houen hoert is hie ofte se sonder man offt wijff, al dat guet dat sie of he achterlaten, hoert den proefst aling, wat guede et sij. Ten en weer sake. dat hie oft se in der vier houe een ingesat woen heeft, hie of se, wijf oft man, men deelt gelike met hem alguet als vurs. staet.

Dese vurs. hoflude eijgen oft houeners, sint sculdich dienst te doene in arbeijden in voren, als men sie dair toe eijsschet vermits den amptman.

(In 1523 op Woensdag 18 Maart kwam M[r] Johan Ingenwinckel, des H. Stoels van Rome pronotarius en proost der St. Lebuinuskerk te Deventer en liet in alle

kerken, daar de leengoederen onder gelegen waren, van de predikstoelen aflezen en aan de kerkdeuren hechten, dat alle beleende mannen op Woensdag na Paschen te Deventer zouden komen om den volgenden dag des voormiddags te 9 uren hun leen of hunne leenen te ontvangen bij boete als naar leenregt. Van deze vergadering den 9 April 1523 staat o.a. het volgende):

„Desse naebescreuen ordelen sijn van Sijnre Eirwerdicheit als hijr naeuolget bestaedet,

Jtem off ijemans van sijnen leenguede vercoffte off verwijsselde of vrij in sijnre vrunde unde maegen off in anderen handen oeuergeue buijten weten ende consent sijns leensheren, wat dijeselue verboert solde hebben: bestaedet aa peter van mouwijck. Dairop hefft peter voirs. mijt raede en geuolch der beleende mannen, dair tegenwordich, gewesen: dat alsulicke vercopijnge, verwijsselinge ende oeuergeuinge onbundich en van ghenre weerde sijn sullen buten consent des praefstes als enen leenheren of den hij dairtoe volmechtich gemaeckt hedde en offte dije alsulicks beroesten liete en des praefstes consent nijet en worue, sall dan dije praefst dije leenmannen dair ouer erkennen laten wes dije gebrocken hadde.

Jtem *ten anderen* of ijemans mach hebben verscheijden leenguederen en offte seluen van een ijtlick leenguet geholden sollen sijn toe holden enen beleenden man, bestaedet an meijster Gherit Zwaeffken; waerop meijster voirs. met beraede ende veruolch der beleenden mannen gewesen: dat een ijtlick sall moegen bliuen in alsullicken besit ende possessij als hije toe heerto gewest is, dan of hij dairbij voirder ancoffte off an worue daer sal hije sunderlinge consent sijns leensheren van hebben of enen sunderlingen beleenden man daervan stellen.

Jtem *ten derden* off edelsluede leenen mogen ouergesat werden in handen der bueren, bestaedet an henrick platman. Dairop henrick voirs. bij raede ende geuoel der beleenden mannen gewesen hefft: dat ghien beleent man sijn leen sal ouer mogen setten an handen der bueren, hije en sij soe guet geloedet als dije beleende man is gewest, doch anders nijet dan bij wijllen ende wetten sijns leenheren off sijns volmechtich.

Jtem *ten vierden* dije ghenne dije nae leenrecht geropen sijn oer leen te ontfangen en sic dan nijet en uoegen bij oeren leenheer toe komen om oer leenen toe ontfangen, wat dije gebrocket sollen hebben, bestaedet an henrick van Esschede. Daerop henrick vors. bij beraede en achteruolch der beleenden mannen gewesen hefft; dat dan dije leenher verschriuijnge sall doen andermael en derdemael, en off sij des dan nijet en achten sal staen tot kennijsse der mannen van leen.

Jtem *ten vijfften* off ennijchge leenluede op leenguederen voer anderen richteren dan oeren leenheren en sijnen beleenden mannen pleijten moegen, en off sij sulcks deden wat sij daermede verboert solden hebben; bestaedet an Gheerit Krijt. Dairop Gherit voirs. bij raede en achteruolch der beleenden mannen gewesen hefft dat alsulcks machteloes en van ghenre weerde wesen en dije alsoe voer enen anderen richter belastet woerde, sall anroepen sijnen leenheren om den anlegghher alsulcks to verbeden. Weert dat hije dan sulcks nijet aff en stelde, sal dije leenheer anroepen sijne beleende mannen, dije daervan nae gelegenheijt sullen hebben toe erkennen.

Jtem *ten sesten* off ennijchge leenguederen dorch doede der beleende mannen verledichden en die erffgen. off nauolghers en deden sic nijet wedder umme bijnnen enen jair ende ses wecke daermede beleenen, off dije

selue verledicde leenguederen bij alsulken geuall den leenheeren toe haeue ledich verualleu sullen wesen bestadet an Johan van Voerst, dair Johan voirs. bij raede en achtervolch der beleenden mannen gewesen hefft: dat dije leenheer sal verschriuen den ghenen daer dat vp geeruet is eens, twe mall, drije maell bij twe beleende manne, quam hij dan nijet sal dije leenheer sijnen stoel moegen becleden bij beleende mannen bijsz den vullen stoel to, dije dan sullen kennen wat rechtens nae onschult en bewijsz hij dan bijbrengende woert, want men nijemens unverhoert ordelen off overwijsen en sall.

Jtem *ten soeuenden* of een Edelmans leenguet versteruen en koemen mach op vrouwen luede, bestadet an Peter van Mouwijck, daer peter voirs. bij raede en achteruolch der beleenden mannen gewesen heeft: dat dije leenguederen comen en vallen mogen op vrouwen lueden, soe veer ghen mansluede dairvan en weeren, uitgesecht vijff merck leenen of dije dijs gelicke natuer hadden, bij alsoe dat sije den proefst als den leenheren stellen sullen enen hulder soe guet geloedet als dije ghenne gewest is daer dat guet van an gecoemen is.

Jtem *ten achten* off dije leenher opstonde voermiddaghe bij clijmmender sonne en voerderde sijn leenrecht nijet ten eende toe, off hije namijddaghe bij daelender sonne sijn leenrecht wedder omme an mach heuen en dan voertan achteruolgen, bestaedet an meister Gheert Zwaeffken, dair meister Gherit voirs. bij raede ende veruolch der beleende mannen gewesen hefft, angesien dije mennijchuoldicheijt der beleende mannen sal dije praefst voirs. sijn angeheuen leenrecht nae mijddaghe moghen voerderen daer hij dat voermijddaghe gelaeten heefft.

Bijlage C.

1352. 25 Julij. Wi emmeric scolaster van Zutphene ende vicarius der Provestie van deventer in gheestlike ende in wereldiken rechte doen cond allen luden ende orconden openbare dat wi ghereds maet van dese gheleghen buten den Roden toerne over den water biden nijen graven alrenaest lamberts maet van hoenhorst an die ene zijt ende ghereds maet van herkelo an die ander zijt ende die ghaerden gheleghen thiends lamberts maet vors. to water waerd ende alsulken tijns alse hi hevet gheleghen binnen Swolle in waterstraten van lamberts were van hoenhorst ant an den Roden toerne ende voert uijtwaerd opt water, die ghered vors. hoeld mit anders sinen guede van der vors. provestie van deventer hebben vijt dier leenwere ghelaten ende to enen rechten eijghene ghemaket, want ghered vorss. ons die vorss. maet ghaerden ende tijns opdroch voer der provestien manne onsen vrien willen mede te doene, des heft Ghered vorss. sine grote maet te herkelo gheleghen, die een edel eijghen was ende beter van Renthen ons weder opghedraghen to dier vorss. provestien behoef to enen rechten anwissele di wi gherede vorss weder hebben beleend in dienstmans stat sunder alrehande arghelist hiir waeren over ende an hillebrand van den dale, ghered van tijbencampe, ghered van middelwiic, albert snavel manne dier vorss. provestie ende anders guede lude. Jn orconde des briefs beseghelt mit onsen seghele. Ghegheven Jnt iaer ons heren dusent drie hondert twe ende vijfftich op Sancte Jacobs dach eens apostels.

Het zegel in groen was is gaaf.
Op het Stedelijk Archief te Zwolle, losse stukken.

Bijlage D.

---

3 Junij 1406. Jc henric van den Velde canonic ten dome Tutrecht, ghemeene vicarius mijns leven heren des Proefstes en sijnre proefstien van Deventer in geistliken ende in werliken saken make kunt allen luden mit desen openen breve dat vor mij ende vor manne des proefstes ende proefstien hiernae bescreven ghecomen is meijster derijc van hasselt Canonic tsente Johanne Tutrecht ende hevet aldaer mit sijnen vrien ende gueden willen in mijne hand opghedraghen ende overghegeven een guet gheheten lasschebonenguet alse mit namen enen hoff binnen der stad muren van Swolle ende buten derselver stad muren anden iersten graven, enen gaerden tusschen den nijen graven ende den naesten vorss. graven, ende voert ene maet gheleghen over den nijen graven in holtenbroec in alre maten ende manieren als dat vorss. guet mit al sijnen toebehoer Johan Riet copes sone, den god ghenedighe. plach te holden van den proefst ende proefstien vorss. van welken gueden vorss. meijster derijc Canonic vorss. hevet verteghen mit hande ende mijt monde als ordel en recht wijsde ende dieselve manne daer wijsden vor recht dat ic mit den vorss. gueden, mit al oren toebehoer minen vrien willen doen mochte, doe dat ghescheet was, doe beleende ic aldaer rechte voirt in orkunde derselver manne hereu Johanne van harkeloe Canonic te Sente Peter Tutrecht, die voernoemde guede mit al oren toebehoer ende mit alre slachter not, also alse die ghelegen sint, die van den proefst ende proefstien vorss. to leene toe holden in aller maten alse Johan Riet voer ende meijster derijc

nae die toe leene holden hebben van den proefst ende proefstien vorss. beholdelic den proefst ende sijnre proefstien in desen vorss. saken ende elker mallic sijns rechtes sonder argelist ende vor desen vorss. heren Johanne hevet mij ghehuldet derijc van Bercmede tot behoeff mijns heren des proefstes ende sijnre proefstien alse een guet man sijnen heren sculdich is te doene, hier waren aen ende over her henric van Dijepenhem Canonic ende Scolaster, her henric Gabelini Canonic, her Arnt Knolle Canonike der kerken van Deventer ende man des proefstes ende proefstien vorst. Jn orkunde des heb ic henric vicarius des Proefstes ende proefstien vorss. mijn segel aen desen openen brieff ghehanghen. Gegeven int jaer onss heren dusent vierhondert ende sesse op den derden dach inder maent Junius.

Zegel in groen was, gaaf. Stedelijk archief, losse stukken. Afschrift in het Registrum Rubrum fol. 30 v^{so}.

Bijlage E.

---

18 Dec. 1406. Jc Johan van Tiver henrixzoen doe kondich allen lude ende bekenne in desen apenen breve vor mi ende mine erfgen. dat ic qwijt ghescholden hebbe ende averghegeven qwijt schelde ende avergheve dat goet gheheten lasschebonengoet al also als dat ghelegen is binnen der stat muren van Swolle ende buten tusschen der stat muren ende den nijen graven ende voert de maet avor den nien graven in holtenbroec, alsoe als dat Johan rieds copes sone plach te hoeren den god ghenedighe, Toe behoef heren Johans van harkelo Kanonic tsante peter tutrecht of sinre erfgen. also dat ic noch mine erfghen. gheenrehande recht ansprake noch toeseggen en hebben noch beholden an den vorss. gode ende erfnisse, voertmeer want dit vorscr. goet een leen is der pravestie van deventer so beken ic vor mi en mine erfg. dat ic ghelavet hebbe den vors. heren Johanne weert sake dat her henric van den Velde vicarius der Pravestien vors. neet mechtich en were van wegen des pravestes van deventer enigherhande leengoede der pravestien to vesten, also dat her Johan vors. of sijn erfgen. met der vestenisse de voer em in voertiden ghescheet is, neet bewaert of vast en were des vors. goeds na rechte der pravestien so sal ic des voers. goeds vp heren Johans cost vors. noch anderwerve wt gaen vor den pravest van deventer of voer denghene, die mechtich is to vesten van wegen der pravestien vors. ende

vesten heren Johanne vors. of sine erfg. na inholtenisse onser scheidetbreve dat vors. goet, dat hem vast sijn sal na des pravestes rechte en der Pravestien van deventer. Voert beken ic vor mi ende mijn erfgen. dat ic untfangen hebbe van deric van bircmede twe hondert ende achtensestichsten halven gelr. gulden, alsulc als hertoch Willem van Ghelre latest slaen laet, de mi dirc vorss. vollest ende wal betaelt heft van wegen des vors. heren Johans van harkelo canonic tsante Peter tutrecht als van den vors. goede daer wij voertides scheelachtig omme weren daer uns unser twier maghe ende vriende af verliket ende gescheiden hebben ghelijc als de moetsoensbreve, de wij an beiden siden daer afhebben, in holden ende bescreven hebben. Vor welke twehondert ende achtensestichsten halven ghelr. gulden vors. ic heren Johanne vors. ende sine erfgen. qwijt schelde ende danke hem goder betalinge. Al argelist heerin wtgheseghet. Heer weren aver ende an Gheerd van den Water Albert van Eme ende anders goede lude. Jn orkunde des breefs beseghelt mit minen seghel Johans vors. Ghegeven in den Jaer ons heren dusent veer hundert ende sesse des Saterdagen na sijante lucien dach der hilgher Juncfruwen.

Zegel in groen was, gaaf. Stedelijk Archief, losse stukken. Afschrift in het Rubrum Registrum fol. 30 verso.

Bijlage F.

Uit het leenregister der Proostdij te Deventer, beginnende met het jaar 1408 *en berustende op het Stedelijk Archief aldaar.*

4 verso. Jtem her Johan van hasselt Canonic te Sinte Peter Tutrecht heren Roloffs zone dat guet geheten lasschebonenguet mit namen enen hoff bijnnen der Stad muren van Swolle ende buten der Stad muren an den iersten graven een tuen. Jtem enen gaerden tusschen den nijen grauen en den vurs. grauen. Jtem ene maet gelegen ouer den nijen grauen in holterbroec mit oren toebehoir. Mannen henric van leijden. Herman tuenman.

232 verso. Jck Willibrordus bonijngerhoff vicarius mijns heren spraestes tdeuenter bekenne en betuge so als Arnt van bolten int iair MV^{c} en X op guedensdach na purific. marie mijtten alijnghen erue ende gude lassebonenguet geheijten, so als dat mijt allen sijnen tobehoeren bijnnen en buten der Stadt vrijheit van Zwoll gelegen ijs, van mij beleent ijs geweest, soe dan eijn ghaerden bijnnen der Stadt Zwoll gelegen dairaen dije ene sijdt salighe Johans then torns erfg. en aen dije ander sijdt meijster henrick van lijchten en gerit Wael geeruet sijnt voir van de eijne straten ende achter aen dije ander strate streckende, in denseluen leenguet mijns heren sproefstes vurs. mede behoert; dat ick in tegenwoirdicheijt beleender mannen der proefstijen vors. hijr na bescreuen vm sunderlijng orber ende profijte der proefstijen vors. denseluen ghaerden gelegen als vors.

steet van alsulcker leenwairschap gevrijet ende tot eenen edelen vrijen ghaerden gemaket hebbe ende make jeghen woirdelick. Alsoe dat mijn here dije proefst off sijn nakomelijngen nummermeer enijge aenspraick off rechticheijt totten ghaerden vors. van leenswegen behaelden en hebben noch en sullen. Voir welcken vors. ghaerden ick Willibrordus vicarins vors. in tegenwoirdicheijt der seluer beleender mannen weder van Arnt bolten vors. voir hem ende sijnen erfgen. in enen rechten wederwijssel ontfangen hebbe in denseluen leenguet vors. twe maeten dije en gelegen in Kaetwolt dije kummervrij jairlix doet vijfftijende hallef heren ꝑ Zallants, dair an die ene sijdt Sijmon poelman to Steenwijck en aen die ander sijdt dat hillighe geest to Zwolle gelandet sijnt, voir an Johan Splijthoffs molle, achter an dije A. streckende, dije ander mate in holtenbroick dije kummervrij jairlix doet vijertijen heren ꝑ Zallants dair an dije ene sijdt erfgen. salighen meijster henricks van ijert en aen dije ander sijdt sant laurens kappel bijnnen Zwoll gheeruet sijnt voer van der A. achter aen der weterijnghe streckende, welke twe maten vors. tot ewijghen tokomenden tijden mijt alsulcke leenschap beswaert sullen wesen en in dat vors. lassebonen guet gelijck dije ghaerden vors. tbeuoeren plecht twesen blijuen ende tallen tijden mijtten selven leenguede vors. so ducke en vaeke alst gebuert geleent sullen werden. Daer dijt geschieden waren mijt mij Willebrordus vicarius vors. auer ende aen here Johan ockel dije jonghe canonick sunte lebuijns kercke vors. ende Jacob van lengel als beleende mannen der proefstijen vors. hijr to gehaelt en geroepen int jaer onses heren dusent vijffhundert en vijertijen op dijnxdach na Sunte Agathen.

STUKKEN OVER DE MARKE VAN ZWOLLE,

BIJEENGEBRAGT DOOR

WIJLEN MR. J. N. J. HEERKENS.

I.

23 December 1312. Jn nomine domini amen. Nos Guijdo dei gratia Episcopus Trajectensis notum facimus in hiis scriptis quod nos, prospectis utilitate et profectu Ecclesiae nostrae et commoditate hominum, quos infra scriptum negotium contingit, communia pascua et loca deserta, quae ad communitatem dictam Swolremersch spectare communiter dicebantur, quia oppidani nostri Suollenses ad praedicta pascua a tempore cujus non exstat memoria, videlicet a primaeva liberatione ipsius oppidi a praedecessoribus nostris eidem indulta, warandiam habebant et heredati, qui vulgariter markenote dicuntur, indivisionem ipsorum pascuorum acceptabant, divisimus et distinximus in modum inferius annotatum, videlicet, quod nos ad opus ecclesiae nostrae in loco, qui magis desertus exstitit, in quo domus nostra, quae Vogelweijde dicitur, constructa est, tamqurm Dominus terrae, cujus de hujusmodi locis desertis et communibus

interest, recepimus septem mansos et opidanis nostris Suollensibus assignavimus de dictis pascuis sedecim mansos, separando eosdem omnino, quoad dicta pascua, ab heredatis seu warandatis, qui markenoten dicuntur, in dictis pascuis; quorum tredecim siti sunt et prociduntur a loco dicto Zutbroec usque ad domum nostram dictam Voghelweijde ab una parte fossae weteringhe versus IJslam et alii tres mansi siti sunt ab alia parte dictae fossae a loco dicto Oert extendentes se ad mansos nostros novos, de quibus superius fecimus mentionem, ita ut praedicti opidani nostri de praedictis sedecim mansis possint disponere prout eis et eorum opido videbitur expedire, hoc salvo, quod Curia de Oestendorp utetur dictis pascuis prout unus ex opidanis de Suollis, qui non est markenote sen warandatus in dictis pascuis et amplius sibi in hiis non poterit vendicare, residuam antem partem totam pascuorum praedictorum heredatis seu warandatis assignavimus inter eos secundum warandias proporcionaliter dividendam. Jn cujus rei testimonium sigillum nostrum praesentibus literis duximus apponendum. Datum daventriae anno domini MCCC duodecimo Sabbato post beati Thomae apostoli.

Deze brief, op francijn geschreven, berust op het Stedelijk Archief te Zwolle; het zegel des Bisschops is afgevallen.

II.

9 Mei 1312. Universis presentem literam visuris et andituris nos Elgorus scultetus Sallandie notum esse cupimus quod Scabinis et universis oppidanis oppidi Swollensis jussu venerabilis domini nostri domini Guidonis Episcopi trajectensis per henricum mensuratorem terrae assignavimus et dedimus, prout recepimus in mandatis, Tredecem mansos supra merschge tendentes

de suthbroch usque ad domum praefati domini mei dictam vogelweijde, Jtem tres mansos sitos in ordine quem praefatus dominus assumserat ultra weteringe currentem prope vogelweide in ea . . . . sicut praedictus dominus noster separaverat sub forma pacis et mere compositionis inter homines dictos markenote et oppidanos Swollenses, ipsos quidem sedecim mansos ipsis dedimus ut diximus perpetue et hereditarie possidendos. Ut hec ipsis oppidanis rata et firma permaneant omnia et singula sigillum nostrum duximus in testimonium premissorum presentibus apponendum. Datum anno domini M° CCC° duodecimo feria tertia post ascensionem domini.

Op francijn; het aan een francijnen staart hangend zegel in bruin was is eenigzins geschonden, zoodat van het andschrift niet meer leesbaar is dan de letters: *S. Elgo* . . . Het wapenschild is echter gaaf en vertoont het wapen van *Voerst*, met eene lambel en chef met 5 pendants.

III.

Orig. 13 Oct. 1318; vidimus 20 Oct. 1333.

Wij Johan bij de ghenade godes bijscop tvtrecht doen cont ende verstaen allen luden, de desen brieff sien oft horen lesen. Dat wij bijscop Vrederics brieve vns vorvaren hebben ghezien ende ghehoert, ende bij ons holden, gans ende gheue ende gheheil vngherazijrt vnghecanseliert van warden twarden [1]) aldus sprekende . . Wij Vrederic bij der ghenade godes bijscop tvtrecht doen cont allen den ghenen, de desen brief sien sellen off horen lesen, Dat ein twijst (ghecomen) was tusschen Roderic van Vorste onse neue ende Herman van Vorste, sinen oem, vander eijnre side, ende onser stat van

---

[1]) **Van woord tot woord.**

Suolle van der ander side, alse van eijnen marssche, de Zuolremarke hiet, den onse vorvader bijscop Ghije, dar god de ziele of hebben moet, slaen dede, daer de voerseide Roderic ende Herman hem altoes bijcroent off hebben, dat sie hoer (niet en h)adden En, om desen twijst neder tleggende ende onse land in vreeden ende in ruste te settene, So hebben wij beide pa(rt)ijen vor ons doen comen, de ons sekerheijt hebben ghedaen, onse segghen te holdene... Ende om dat vor (den) Ecclesie ghecr(o)ent is, dat onsen vorvader ende onser ecclesien van desen marsche mer togheseghet was, dan den goeden luden van den lande dochte, dat reden was, Zo segghe wij bij wille ende consent onzer ecclesie ende bij rade onser goder lude van den lande ende van den steden, Dat Roderic ende Herman voerseijt stede holden zolen dien brieff, dien bijscop... Ghije voirseijt ghegheuen heeft dien van Zuolle... van den voerseijden marsche ende vertijen daer off vor hem ende vor hoer (erf)namen, Ende hier omme so gheue wij erflijke Roderic ende Hermanne vorghenoemt elkerlijc Ene (houe), de naest der stat van Suolle ligghen, van onsen.. zeuen houen, de gheleghen siin ter voeghelweijde, de twe houen al (so) te nemede det de vijf houen, de onse blijuen, mit onse huse ende der hofstede to zamene blijuen. Voert, want hem de prouest van Deuenter van sijnre prouestien weghen becroent heuet van den seluen mersche van Swolle, So segghe wij, dat hij daer of vertijen zal vor hem ende vor sijne nacomelinghe en quijt scelden zal de van Swolle van alrehande antale van den mersche, Ende hieromme so gheue wij hem ende sijnre prouestije Ene houe van den houen, de bewijset waren den ghenen, de onghewaert waren in den slach voerscreuen, Voert so zolen de van Swolle horen mersch also bevreeden,

dat daer en gheen vije van Roderics oft van Hermans hoven, de bij den mersch gheleghen siin, op en come, Ende waer dat zake, dat de mersch niet bevreet en ware, ende hoer vije darop ghenghe, dat en sel men niet scutten mar houeslicke wtdrijuen, Doch so sellen de meijere van dezen houen dat voerhoeden alse si best moghen sonder alrehande archeijt, bijhouden Hermanne voerghenoemt sire waerscap mit den van Suolle, als hem bijscop Ghije dar ingheset hadde, Ende waer dat zake, dat van onsen segghen voerscreuen enich tuijst oft tuijuel gheuelle, dat holde wij tot onser verclarijnghe.. Ende in oerconde en stadijchheijde deser dinc so hebben wij ende ersame lude Haer Florens domprouest van Vtrecht, ende Haer Arnoud prouest van Arnhem, de hiir over waren, ende haer Gerard prouest van Deventer, ende Roderic ende Herman voerghenoemt, dem dit segghen ane gaet, desen brief mit onsen ende mit horen zeghelen doen bezeghelen, Ende wij Florens dumprouest ende Arnoud prouest van Arnhem voer gheen ende lijen, dat wij hijr ouer waren, ende hebben onse zeghele an desen brief ghedaen tot enen orconde Ende wij Gerard prouest van Deuenter Roderic ende Herman voerghenoemt ghijen ende lijen ende volghen des segghens ende houdent stede mit desen brieve Ende scelden de Stat van Swolle quijt van alrehande anesprake ende anetale, alse van den voerseijden mersch ende in orconde van deser dinc So hebbe wij onse zeghele mede an desen brieff ghedaen... Hiir waren ouer eraftijghe lude, Her Wouter van Keppele ridder, Henric van Wijsche, Herman van Laghe, Enghelbrecht van Gherner, Goswin van Apeldoren, Wenemaer Gelijs sone, Rijke Willaem, Johan Voerne, Jacob van den Haghene, Luttike Ludekini ende anders voele goeder lude... Gheseijt ende ghegheuen

to voerste vor den diec In den Jaer ons heren alsmen scriuet dusent.. drihundert ende achtiene des vridaghes na Sente Victors daghe.. In orconde al deser dinc So hebbe wij Johan bij der ghenade godes bijscop tUtrecht voerghenoemt dit uitscrift ghezeghelt mit onsen zeghele.. Ghescreuen ende ghegheuen Int Jaer ons heren Dusent Drihundert ende drij ende dertich des wondesdaghes na Sente Lucas dach ewangeliste.

Onder aan dezen op francijn geschreven brief hangt aan een francijnen staart het zegel des Bisschops in rood was; het zegel gaaf, alleen het randschrift geschonden. Stedelijk Archief van Zwolle, lade der privilegien.

IV.

Huisdeelen.

1488. Jaarrek. Jtem onse Burgeren ende Jnwoeneren gegeven van den mersch, want hij nu geseijt is, voir oir huijsdeel, die dat hebben wolden, voir elck huijsdeel iii st. facit LXXII R. gulden iii st.

1492. Maandr. Jtem anno XCII van der mersch gekoemen boven die huijsdele ende onrade c R. gulden ende x.

Uit de Rekeningen blijkt dat de Stad aan de kerkmeesters van S. Michaelskerk in 1488 tot daarstelling van twee groote klokken had geleend vi^c LI R. gulden en iii st. en nog in 1487 c R. gulden curr. en, ten einde hun gelegenheid te geven om deze schuld af te doen, aan hen de opbrengst der Stadsmarsch gedurende drie jaren heeft afgestaan, tegen vergoeding aan de eigenaars der huisdeeldn van drie stuivers des jaars voor het gemis van het gebruik der marsch.

In de Nieuwe Overdrachten achter het Stadboek van

Zwolle vindt men onder nr. 136 de volgende bepaling onder het opschrift:

Van den huijsdeell opten olden Marsch toe verdoen.

Anno ut supra (1495 nae Crucis Exaltationis) Niemandt en sall sijn huijsdeell van den Olden marsch verdoen dan onsen Borgeren ende Jnwoenren.

Jtem noch is averdraegen op die selve tijtt dat op vijer huijsdeele moegen onse Borger eene Runne toe weijden slaen op den marsch.

[Door de hier meêgedeelde stukken wordt het van elders bekende feit bevestigd, dat er oudtijds eene marke van Zwolle bestond, aan welker op één punt in een dorp allengs zaamgedrongen bevolking in 1230 stadregt is verleend. Van die marke kan men de juiste grenzen niet aangeven, maar ze was blijkbaar gelegen tusschen de vroegere marken Dieze en Assendorp en strekte zich westelijk ten minste zoover uit, dat ze den geheelen grond innam, waarop nu de stad Zwolle is gelegen. Oostelijk omvatte ze den geheelen Ouden Mars, zoodat ze in dat gedeelte, behalve door de marke Dieze, door die van Ittersum en Assendorp zal zijn begrensd.

Uit deze stukken blijkt al verder, dat in die marke was gelegen eene groote oppervlakte marsgrond, die vóór de verdeeling in 1312 toekwam aan de markgenooten, waaronder men de eigenaren en bewoners der vroegere in de marke aanwezige hoven moet verstaan en waartoe, niettegenstaande ze met verlating der oorspronkelijke hoven zich op één enkel punt (de tegenwoordige stad Zwolle) hadden bijeen gevestigd, in de eerste plaats de volburgers der nieuwe stad behoorden, verder degene, die op de oude hoven in de marke ver-

bleven waren en eindelijk een paar leden van het geslacht van Voorst en de proost van Deventer, in wier bezit zeker vroeger reeds meerdere dier oude hoven waren gekomen.

In 1312 had er eene verdeeling plaats van deze toen nog gemeene gronden en daarbij was als grondslag de gewaardheid aangenomen.

Hetzelfde verschijnsel, dat zich tot bij de laatste markeverdeelingen vertoont, te weten de betwiste aanspraken van ongewaarden of van hen, die slechts gedeeltelijk gewaard waren, alsmede zekere onzekerheid omtrent enkele waren, schijnt zich ook toen reeds te hebben doen gevoelen; zoo sterk zelfs, dat de Bisschop zich in 1318 genoopt zag om, ter bevrediging van de klagten, door de heeren van Voorst en den Deventer proost steeds ingebragt, als zouden zij bij de verdeeling een te klein aandeel hebben ontvangen, aan dezen, uit het aan hem, Bisschop, bij wijze van voorslag toegestane aandeel, nog op nieuw drie hoeven af te staan.

Datgene nu, wat aan de heeren van Voorst, aan den proost van Deventer en aan de gewone markgenooten was toegedeeld, schijnt door deze alle voor zich afzonderlijk in bezit en gebruik te zijn genomen. Geheel anders ging het met datgene, wat aan de markgenooten in de eigenlijke stad Zwolle gezeten was toegewezen. Kennelijk toch bleven deze zulks onverdeeld en in gezamenlijk gebruik en eigendom bezitten en gebruiken op dezelfde wijze als zulks van ouds geschiedde, namelijk tot weide voor hun vee.

Hetzij op grond, dat oorspronkelijk in de marke het regt op de markegronden aan hof en huis was verbonden, hetzij dat men ook toen reeds den later gevolgden maatstaf en voorwaarden bij de regten en verpligtingen

van burgers in het bezit van eigen huis gelegen, gevolgd heeft; zeker schijnt ook bij het gebruik der toegedeelde markegronden in den Mars dat gebruik aan het bezit van huizen in de stad verbonden te zijn en wel zoodanig, dat elke vier huisdeelen één rund op dien Mars mogten opslaan. Dit regt en deze maatstaf werden zoo zeer in het oog gehouden, dat, toen later de Michaeliskerk geldelijk moest worden te hulp gekomen, de gronden van den Mars wel werden bezaaid en de opbrengst daarvan tot aflossing eener schuld aan die kerk werd gelaten, maar tevens werd bepaald, dat inmiddels jaarlijks aan ieder huisdeel voor het gemis van beweiding van den Mars drie stuivers zoude worden uitbetaald.

Toen in de laatste helft der 14e eeuw de tusschen de omliggende buurschappen en marken onverdeeld gebleven markegronden van Mastebroek bij indijking tevens werden verdeeld, werden aan de gezamenlijke markgenooten van Zwolle, op den zelfden voet als aan de markgenooten van de overige geregtigde buurschappen en marken, de landen toegewezen tusschen die stad en Ruimzigt, op den linkeroëver van het Zwarte Water gelegen, die, later althans, onder een afzonderlijk beheer van sommigen uit den Raad en uit de Gemeente waren gesteld, en waarop elk groot- of volburger, die de verdere vereischten daartoe bezat, vier runderen mogt weiden. Deze landen noemde men het Stadsbroek of den nieuwen Mars.

Het bestuur van Zwolle, dat, even als op de meeste andere plaatsen, den oorsprong dier bezittingen en den aard van het daarop uitgeoefende beheer allengs uit het oog verloor, heeft in 1819 de gronden, tot den voormaligen Mars behoorende, ten bate der

stad verkocht [1]), terwijl die, welke het Stadsbroek uitmaken, sinds langen tijd reeds als gewone bezitting der stad worden aangemerkt.

Weinig omvattende, zooals men ziet, zijn de berigten, die de geschiedenis ons biedt omtrent de marke van Zwolle, maar toch voldoende om aan te toonen, dat ze in hoofdzaak in de laatste tijden niet verschilde van de overigen, totdat ze geheel in de later in haren boezem verrezene stad Zwolle opging. Stellige narigten omtrent haren oorsprong en ontwikkeling tot den vorm, waarin we haar leerden kennen, ontbreken geheel. Gissingen en vermoedens alleen daaromtrent zijn ons gegund naar aanleiding van hetgeen overigens de geschiedenis ons leert en wij veroorloven ons daartoe nog een enkel woord.

Van alle vroegere Germaansche volksstammen schijnt er geene zoo sterk ingenomen geweest te zijn met de markeinrigtingen als die der Saksen. Geen wonder alzoo dat, toen ze zich omstreeks de 5e en 6e eeuw in het zuidelijk gedeelte van Groningen, in Drenthe en Overijssel en in het noordelijk gedeelte van de Veluwe kwamen vestigen, hunne nieuwe woonplaatsen uit enkel aaneengesloten marken waren zaamgesteld. Om van die overige gewesten niet te spreken, kan dit worden nagewezen van geheel Overijssel, uitgezonderd welligt eene smalle strook langs de woonplaatsen der Friezen, die òf minder gehecht waren aan die instellingen, òf reeds tot eene meer gevorderde trap van ontwikkeling waren gekomen, waarvoor de markeinrigting minder noodzakelijk en passend was.

---

[1]) Zie een opstel over de Burgerregten te Zwolle in de Prov. Overijsselsche Courant, jaarg. 1872, nr. 165 en 166.

Welk beginsel, welke maatstaf bij de vestiging der Saksen aan de vorming en zamenstelling dier afzonderlijke marken ten grondslag lag, is ons onbekend. Wij bezitten daarover geene geschiedkundige narigten en uit den omvang van die marken, zoo als ze in de laatste tijden zich vertoonden en aan ons bekend zijn, laat zich daarover niets met zekerheid opmaken. Het is mogelijk, ja waarschijnlijk, dat het geheele volk naar stammen of afdeelingen (misschien niet ongelijk aan de Schotsche clans) groote oppervlakten ieder voor zich innamen, waarin dan op de meest geschikte punten de afzonderlijke familien en huisgezinnen zich vestigden en de voor bewoning en eigenlijke bebouwing geëigende gronden in gescheiden bezit namen, maar heide, weide veen en bosch gemeenschappelijk bleven gebruiken. Het is even zoo waarschijnlijk, dat dan later bij toenemende bevolking in ieder dier groote afdeelingen nieuwe middenpunten van digtere bevolking ontstonden, die van het geheel zich afscheidden en op kleinere schaal eene gelijksoortige inrigting vormden. Zeker is het, dat de marken, zoo als ze tot onze kennis zijn gekomen, niet meer die oude groote uitgestrektheid bezaten en slechts spaarzaam sporen van die vroegere onderlinge eenheid vertoonden. Enkele uitzonderingen hierop doen zich nogthans voor. Zoo b.v. de marke de Lutte, op wier markgeregt onderscheidene omliggende marken in hooger beroep kwamen van de bij hare eigene markgeregten gevallen uitspraken. Een ander voorbeeld levert Dalmsholte, dat als gemeene markegrond in gemeen gebruik en beweiding werd bezeten door een zevental omliggende marken. Beide die voorbeelden doen het vroegere bestaan van eene groote marke vooronderstellen, waarin allengs kleinere zijn ontstaan, die zich wel onderling

van elkander afscheidden, maar toch ééne enkele zaak gemeen bleven houden en daardoor verbonden bleven. Zoo kan men zich voorstellen eene veel uitgebreider marke de Lutte, waarvan het oude middenpunt, ook na afscheiding van latere buurschappen tot eigen marken, toch nog de oude regtsspraak, althans in meer gewigtige zaken, over alle bleef behouden.

Evenzoo valt in het tweede voorbeeld te denken aan ééne vroegere groote marke, waaruit alle die latere afzonderlijke marken zijn ontstaan, die ook na die splitsing gezamenlijke regten op Dalmsholte bleven uitoefenen. De omstandigheid, dat Dalmsholte zoolang tusschen die marken of buurschappen gemeen bleef, is, behalve in zijne centrale ligging tusschen die marken, waarschijnlijk mede te zoeken in de oudtijds vooral zeer drassige geaardheid van den bodem met laag geboomte bezet.

Ook buiten ons vaderland is het vroeger bestaan van nog veel grooter en uitgebreider marken bekend, waaruit zich dan later vele kleinere marken in grooten getale hebben gevormd. [1])

Terugkeerende tot onze marke van Zwolle, kunnen wij niet voorbij optemerken, dat hare uitgestrektheid zeer klein moet worden genoemd, wanneer we haar bij vele anderen vergelijken. Evenzoo verdient het opmerking, dat van de 3 of 4 marken, die later met haar

---

[1]) Zoo b.v. de Stormedermarke, die de groote vlakte tusschen noordelijk en zuidelijk Angern en Westphalen innam; de Derseburgermarke, die een groot gedeelte der Stiften Munster en Osnabrück bevatte; de marke van Heppenheim, die een groot deel van het Odenwald en de streken der Bergstrasse besloeg; de marke Duren bij Keulen, die zich uren ver uitstrekte. Eindelijk vormde oudtijds de geheele Rheingau slechts ééne marke. Zie v. Maurer, Einleitung zur Geschichte der Marke-, Dorf- und Hof-Verfassung p. 21—25; Kindlinger, Münster. Beiträge II. p. 16.

het regtsgebied der stad Zwolle uitmaakten, en evenzoo van de 19 marken, die het latere Schoutampt van Zwolle vormden, slechts weinige haar in grootte overtroffen, terwijl, verder noordwestelijk voortgaande, de buurschappen of marken tusschen IJssel, Vecht en Zwarte Water gelegen, met uitzondering van Mastebroek, niet of weinig uitgebreider, enkele zelfs nog kleiner, blijken geweest te zijn.

Het groote aantal dier bij elkander gelegene marken ten noorden van Wijhe, Heino en Dalfsen, tusschen de genoemde wateren tot aan zee gelegen, doet al ligt het vermoeden ontstaan, dat ook hier eene dier groote markeinrigtingen aanwezig is geweest, die door eigenaardige omstandigheden in zoo groot getal van kleineren zich heeft opgelost. Bij naauwkeurige beschouwing doen zich dan ook enkele punten voor, die dergelijke onderstelling niet onaannemelijk maken.

Vooreerst trekt het de aandacht, dat het Stadregt van Zwolle van den aanvang af niet alleen aan de marke van Zwolle, maar tevens aan die van Assendorp gezamenlijk werd verleend: dat spoedig de marke van Dieze en later Holterbroek (waarschijnlijk een gedeelte der marke van Holten) daaraan zijn toegevoegd; omstandigheden, die aan een vroeger en vrij naauw verband dier marken onderling doen denken.

De band tusschen het regtsgebied van de stad Zwolle en het Schoutambt is bekend. Dit moge nu zoodanig te verklaren zijn, dat men aanneemt, dat vroeger beide te zamen genomen het landgeregt hebben uitgemaakt, waarvan Zwolle door haar stadregt werd losgemaakt en geëximeerd; maar blijft het dan toch niet waarschijnlijk, dat bij de vorming van dit en andere landgeregten ook rekening was gehouden met de bestaande markeinrigting?

Opmerkelijk is al verder, dat beneden Zwolle de middenpunten der onderscheidene buurschappen of marken (waaronder betrekkelijk vele waren, als Kampen, Genemuiden, Grafhorst en Wilsum, wier verband met de marke door verkregen stadregt zeer werd verzwakt) gelegen zijn op oude natuurlijke hoogten, onderling door de vroeger menigvuldige armen en strengen der rivieren, maar vooral door moerassigen en drassigen bodem van elkander afgezonderd en daarom als het ware door de natuur zelve tot afscheiding van de groote marke en tot afzonderlijk bestaan gedrongen.

Eindelijk, en dit verdient de meeste aandacht, bij de verdeeling van Mastebroek in 1364 ontvingen al de marken, die het Schoutambt van Zwolle uitmaakten, Zwolle, Wilsum, Zalk, Grafhorst, IJsselmuiden en Genemuiden, een aandeel in het verdeelde Mastebroek, terwijl Kampen reeds vroeger van den Bisschop, als vertegenwoordigende alle de gemeene erfgenamen van Mastenbroek, voor haar aandeel in die marke de later genoemde Kamper-eilanden ontvangen had. [1])

Wanneer men die omstandigheden te zamen voegt, dan is eene gissing geregtvaardigd, dat vroeger ééne groote marke heeft bestaan van af Wijhe, Heino en Dalfsen tusschen den IJssel, de Vecht en het Zwarte Water tot aan zee gelegen, later in onderscheidene kleine marken opgelost, die nog lang alle gezamenlijk Mastebroek, het laagst gelegen gedeelte dier groote marke, als gemeene markegrond bleven bezitten, totdat ook

---

[1]) Men zie het opstel van Mr. J. van Doorninck, over de wijze waarop Kampen aan den eigendom der Kampereilanden is gekomen, uitgegeven door deze Vereeniging in het VIe stuk harer Verslagen en Mededeelingen, waarachter in Bijlage C is opgenomen de geheele lijst van verdeeling.

dit onder haar in 1364 werd verdeeld, waardoor dan ook toen dit laatste overblijfsel van vroegere eenheid verdween.

Een enkel punt verdient misschien nog opgemerkt te worden. Naast de groote drostambten van Salland, Twenthe en Vollenhove (om van Haaksbergen niet te spreken) bestond het kleine drostambt van IJsselmuiden. Indien er eenig verband bestond tusschen de vroegere landgeregten (voorloopers der latere drostambten) en de oude markeinrigting, dan zoude dit drostambt van IJsselmuiden ongeveer zamenvallen met datgeene, wat in de vooronderstelde vroegere marke was begrepen, indien men daarvan afzondert datgeene, wat door verleening van van Stadregten aan Zwolle, Kampen, Wilsum, Grafhorst en Genemuiden van dit geregt regtens werd afgenomen en geëximeerd, en datgeene, wat later als Schoutambt van Zwolle en van Kamperveen het regtsgebied dier beide steden als het ware uitbreidde. Op die wijze zoude verklaard worden het bestaan van het kleine drostambt van IJsselmuiden naast de drie zooveel grootere drostambten en tevens zoude die verklaring komen bevestigen het vermoeden omtrent de vroegere groote marke hierboven voorondersteld. J. C. B.]

VEREENIGING TOT BEOEFENING

VAN OVERIJSSELSCH REGT EN GESCHIEDENIS.

VERZAMELING VAN STUKKEN

DIE BETREKKING HEBBEN TOT

OVERIJSSELSCH REGT EN GESCHIEDENIS.

TWEEDE AFDEELING.

Verslagen en Mededeelingen.

TWAALFDE STUK.

GEDRUKT TE ZWOLLE, BIJ

DE ERVEN J. J. TIJL.

1881.

INHOUD.

	Bladz.
Een oud Overijsselsch Kerkdorp, geheel Kerspel en Stichtsleen Nagele genoemd, weggespoeld en verzwolgen door de Zuiderzee, met eenige historische en geografische opmerkingen	1
Iets over een Kamper Schilder uit de 16e eeuw .	30
De Notarissen in Overijssel tot de 17e eeuw . .	42
Notarismerken	55

EEN OUD OVERIJSELSCH KERKDORP, GEHEEL KERSPEL EN STICHTSLEEN NAGELE GENOEMD

WEGGESPOELD EN VERZWOLGEN DOOR DE ZUIDERZEE, MET EENIGE HISTORISCHE EN GEOGRAFISCHE OPMERKINGEN.

Wanneer men leest wat de oude charters of kronijken en latere schrijvers of topografen wegens de Zuiderzee melden, dan is men soms geneigd bijna geheel dien waterplas als verdronken land te beschouwen, dan weer zou men die zee altans sints de 9e of 10e eeuw bijna even groot als tans houden, vooral als men Vollenhove reeds in 1134 een *locus maritimus* (zee- of meerplaats) hoort noemen [1]. Evenwel schijnen de bepaalde plaatsnamen, die de oude charters of kronijken vermelden, en tans daar niet meer te vinden zijn, ja soms als weggespoeld vermeld worden, geen twijfel overtelaten of daar zijn meer plaatsen door den vloed bedolven: en zoo meenen wij dat het genoegzaam als zeker te bewijzen is. dat ook Overijssel (of later Holland) eene geheele streek

---

[1] Locus Maritimus Vollenhove, zie Aanmerking 1.

lands van ettelijke uren lengte en weinige uren breedte verloren heeft in het kerkdorp, kerspel en stichtsleen *Nagele*, welke zich, volgens sommige schippers meer naar Kuinre, volgens anderen meer naar Kampen heen strekt; ik bedoel, zooals een schipper mij dat eens beschreef, de veenachtige, moerassige streek van vier of vijf uren lengte en twee a drie uren breedte, nog bij de schippers *de Nagele* genoemd.

De Tegenw. Staat van Overijssel IV. Pag. 182 meldt van een traditie als of daar een stad zou zijn verzonken. Dit zal zeker overdreven zijn door het *fama crescit eundo.* Mees meldt ons in de Overijsselsche Alm. voor oudheden, jaarg. 1847 p. 171, 172, dat daar ter plaatse op $^{2}/_{3}$ afstand van Schokland en $^{1}/_{3}$ van Urk een kerkhof ligt, waarvan de overlevering zegt, dat die plaats den naam van *Nagele* droeg, schoon de zee volgens schippers, die ik sprak, daar niet zoo diep is als Mees zich liet verhalen. Daar ook liet Mees zich vertellen, wierd een kerkkroon uit de zee opgehaald als ook die doopvont in onzen tijd, die eerst in de R. C. kerk te Schokland geplaatst is en nu met die kerk naar Ommen is overgeplaatst en in de R. C. kerk aldaar te zien is. Nog dezer dagen, zegt Nanninga Uterdijk, als hij het Regt van Urk en Schokland uitgeeft (vroeger reeds door de vereeniging voor Overijs. regt en geschiedenis uitgegeven), dat het bijna niet twijfelachtig is dat tusschen Urk en Schokland onder de wateren de bedolven plaats *de Nagel* te zoeken is.

1STE BEWIJS VAN HET VROEGER BESTAAN VAN NAGEL.

Onzekere, meer of min waarschijnlijke stukken van ouderen datum vooreerst daarlatende, beginnen wij met

een stuk van het jaar 1132 of eigenlijk 1245. A. Matheus heeft ons in zijn Analecta (in 8vo VI, p. 74—81) twee chartes medegedeeld die hierop wijzen. Jn het eerste geeft in 't jaar 1132 Bisschop Andreas van Kuik de parochiekerk en het coenobium van Staveren (het was toen het vita communis, gemeenschappelijk zamenwonen der geestelijken, zich overal en hier in Nederland zich eindelijk ook oplostte) met de vele daaraan onderhoorige kapellen aan de Benedictijnen over; in het andere neemt Paus Innocentius IV in 't jaar 1245 het klooster der Benedictijnen daar met kerken en goederen in zijne bescherming. Sommigen, o. a. de schrijver over Kuinre en de Overijs, Alm. van 1853 (pag 9 in de aanm.), hebben dien brief tot Innocentius II willen brengen, anderen hebben Matheus volgende dien tot Innocentius III gebragt; doch de kronijk van *van Rixtel*, door het Friesche genootsch. voor oudheden vertaald uitgegeven onder den naam van Praeliarius, leert ons, pag 178, dat het Innocentius IV was en het jaar 1245. In beide stukken worden die kapellen, die in het tweede stuk reeds kerken heeten, opgenoemd, en staan daar blijkbaar meer of min in geografische, misschien ook wel in genetische orde tot de Parochiekerk van Staveren als moederkerk. In den laatsten brief komt Nagel voor. Zij staan daar, zoo ver ons doel betreft, in deze orde: 1132, Oosterzee, Kunre, Ruthne (?), Sillehem, Marenesse, Urck, Linelwerd (lees Emelwerd); 1245, Aethne (Echten), Scherpensele, Futhne (?), Fenehûsen, Sileham, Marcknesse, *Nagele*, Emelwerd, Urck. De kerk van Fenehusen is later weggebroken (of weggespoeld) en de O L V, vicarie daaruit naar de Parochiekerk van het dorp Kuinre overgebracht (zie Lindeb. p 245).

De oude dijkregten van Overijssel, alsmede de Friesche

dijkleggers melden ons dat de Overijsselsche dijken te Fenehuzen eindigen en de Friesche daar beginnen.

Op de kaart van Zevenwouden bij Schotanus (Beschrijv. v. Friesl.) vindt men nog de buurt, die nu nog *„het Veen*" in het onland genoemd wordt. Zonder ons nu verder met Sileham (IJsselham?) en Marenesse of Marcknesse (waarover later iets) bezig te houden, zien wij uit de volgorde dat wij Nagel in den kring van Urk en Schokland te zoeken hebben. Wij gaan voort en zoeken een tweede bewijs.

2DE BEWIJS.

In een brief van het jaar 1118 van Keizer Hendrik V — misschien het oudste nog in schrift bestaande stadsregt van Nederland — worden aan de inwoners van Staveren eenige regten of voorregten geschonken. Het Charterboek van Friesland deelt dien mede, doch Beuker Andreae zegt in zijn *orgio Juris municip-Frisiae* dat er nog twee oude copiën van in het register der voormalige Hollandsche Leenkamer te vinden zijn, die dus zouden vergeleken kunnen worden, doch als copiën ook wel verkeerd kunnen afgeschreven zijn. In dien brief staat op het einde „Scripsimus eis quoque de theloneo quantum dare debeant euntes et redeuntes per Rhenum: et de comitatu *Utver gheferdi or naghelam.*" De naam van dit graafschap is min of meer corrupt overgeschreven, zoo als men bekent: zoodat Schwartzenberg boven *ver* een dwarsstreep plaatst en ook boven *or*. Van Wijn heeft in het door hem gebruikte exemplaar van het Charterboek voor *utver* op den rand *Sup* en voor *or orum* geschreven, wat wel bewijst dat hij de plaats als corrupt beschouwde. Doch or met zijn uitgehaalde kromme streek voor de C is *Orc*, meermalen orc voor

Urk in oude stukken geschreven. Wat echter Utver en vooral wat Gheferdi is, is moeilijker te zeggen. U en C (als ook S bij van Wijn) kunnen ligt verwisseld worden, waarbij men ligt de t kon meenen te zien [1]). De streep of circumflex er boven duidt een weggelaten consonant aan. Zoo krijgen wij nu: De comitatu Cuere (Cunere) Gheferdi, Orc, Nagelam. Gaan wij verder: de *E* en *G* en in het kleinschrift de *h* en *m*, alsook de *e* en *l* kunnen weer zeer ligt verwisseld worden, zoodat het weinig moeite kost om van Gheferdi Emelferde te fabriceeren, en is dit getroffen, dan zou de geheele plaats aldus luiden: „Scripsimus eis quoque de Comitatu, Cunere, Emelferde, Orc, Nagela." Men weet van elders dat Cuinre met Urk en Schokland één graafschap was, dat reeds in 1196 aan den graaf van Cuinre toebehoorde, gelijk dan ook de Overijsselsche Kronijk bij Dumbar Analecta zegt: „circa 1196 leefden „de Graven van Cuinre, die ook Heeren van Urk en „Emmeloord waren." Reeds Beucker Andreae *origo Juris mun. Frisiae* wees bij dit Nagela in dit Charter op de kerk van Nagel uit bovengenoemd Charter van Innocentius IV. Moge men nu de correctie van Cunere, vooral van Emelferdi in ons Charter te gewaagd vinden, ligt zal men de laatste namen dier correctie Orc Nagela toegeven en hebben wij dus een graafschap, waarin Urk en Nagela liggen, zoo dat Urk van zelf hier als meer of min belendend aan Nagela voorkomt, en is onze correctie juist, ook aan Emelwerde (Emmeloord of Schokland) en het graafschap Cuinre, Wij gaan verder en zoeken een

---

[1]) Men houde in het oog dat men hier met geen Latijnsche maar oud-Duitsche of Gothische letters te doen heeft.

3DE BEWIJS,

waarop reeds Beucker Andreae wees, doch in de uitlegging weer geheel van de koers raakt.

Men kent de geschiedenis der ongelukkige gravin Ada van Holland, dochter van graaf Dirk VII, haar huwelijk met Lodewijk graaf van Loon (comitatus Lossensis, later aan het bisdom van Luik gekomen), den strijd van dezen met Willem Dirk's broer die Oostfriesland (die *hier* ons tegenwoordig Friesland) bezat en de vrienden of bondgenooten van beiden, alsmede den afloop van dien strijd. Beiden hadden natuurlijk belang bij de neutraliteit of liever bij een bondgenootschap met den bisschop van Utrecht, die echter Willem wel niet genegen zijn kon, daar deze hem te Staveren al eens gevat had en op zijn slot te Oosterzee zou vastgehouden hebben, als de Friesen hun bisschop niet bevrijd hadden, en hij bovendien des bisschops goederen en die van zijn leenman Hendrik, graaf van Cuinre te na gekomen was.

In 1204 sloten beiden een verdrag of liever boden beiden plegtig en onder getuigen een verdrag of concept van een verdrag den bisschop aan in bijna gelijkluidende bewoordingen opgesteld. Dat die vorm bijna gelijk was, lag niet in beider graven gemeenschappelijk overleg, maar eer in beider afzonderlijk overleg met den bisschop of zijne beambten en in het opnemen der conventies van de vroegere graven met den bisschop. Een concessie echter heeft Willem niet en de graaf van Loon wel — en deze geldt juist ons Nagele — namelijk deze: *Insuper feudum de Nagele quod quondam habuit Joannes de Ahuis a manu Episcopi, postea vero injuste alienatum fuit, comes de Loon resignavit Episcopo.* „Bovendien staat de graaf van Loon aan den Bisschop

„weer af het leengoed Nagele, dat te voren Joan van „Ahuis uit de hand des bisschops in leen had, daarop „echter onregtvaardig aan den bisschop ontvreemd is." De brief van Graaf Willem heeft hier ter plaatse niets van dit Nagele, maar heeft op het einde iets weer, dat niet in van Loon's brief staat, namelijk deze volzinnen: „Praeterea de distinctione terminorum inter terram „Episcopi et Hollandensium, sic inter nos convenit; „Quod si de aliqua terra vel decima Episcopus quaes„tionem fecerit mihi vel hominibus meis, liberam eam „dimittam Episcopo vel jurabo eam ad me pertinere. „Similiter si ego quaestionem moverim Episcopo vel „hominibus suis de aliqua terra vel decima, Episcopus „eam liberam dimittet, vel unus priorum suorum vel „ministerialium tertia manu jurabit terram illam vel „decimam ad ecclesiam de jure pertinere." Hier biedt de graaf den bisschop aan om, zoo er geschil tusschen hen beiden mogt bestaan over land aan de grenzen van beider gebied of over een of andere tiende, hij die de kwestie moveert het goed den anderen vrij zal laten volgen, als deze een eed durft doen, dat het hem toebehoort.

Er was dus ligt kwestie van land op de grenzen van het graafschap Friesland of van Holland en van het Sticht. Men leest niet dat er elders toen een betwist grensstuk was; als het graafschap Kuinre en die streek. In 1199 en herhaaldelijk in 1202 deed de Bisschop den graaf van Gelre beloven, dat deze zijn best zou doen bij zijn schoonzoon Graaf Willem te bewerken „dat „hij zou ophouden met onregt te plegen aan 's Bis„schops goed op *den berg Kuinre* en aan *andere goede*„*ren des Bisschops:* quod cessabit ab injuria quam in„fert Episcopo Trajectensi in monte *Cunre* et in *aliis*

"*bonis* Episcopi. Bondam, in wiens charterboek dit en bovengenoemde brieven te vinden zijn, zit verlegen met dat *mons* berg, doch in een stuk van 1331 wegens Cuinre lezen wij insgelijks: "Den bergh die leget ten... van "den dorpe te Kuinre en heet den Aldenberg" (zie Schartzenb. Charterb. Friesl. 1, p. 186. Driessens Mon. Gron. p 855, Overijss. Alm. v. oudhed., jaarg. 1853 p 11). Er kan wel meer van waar zijn als Dumbar wil, dat reeds vroeg de graven van Cuinre groote oorlogen voerden tegen den bisschop (zoo als ook Emmius en Winsemius met den Overijsselsche Kronijk zeggen) en dat zij ten laatsten door den bisschop overwonnen zijn. De bovengenoemde woorden laten geen twijfel over, dat de bisschop het slot Kuinre als zijn goed beschouwde. Winsemius, die wel verhaalt hoe de bisschop met de graven van Cunre oorlog voerde, meent dat de Kuinre uit onmagt zich eerst onder den bisschop gaf, nadat onze graaf Willem 500 man van den graaf Hendrik van Cuinre verslagen had, doch uit dit stuk blijkt dat die aanval door den bisschop beschouwd werd als op zijne goederen en lieden. Dat die band later losser werd even als geheel het tijdelijk gezag des bisschops in Friesland, is ligt te begrijpen. Wij leeren uit Heda dat bisschop Balderik gelijk Vollenhove en Drenthe zoo ook de eilanden aan Almere (de Zuiderzee) verkreeg en wij weten dat Cuinre tot Vriesland oorspronkelijk behoorde, tot het vierde Zeeland namelijk, gelijk kerkelijk Cuinre, ja ook Urk onder Staveren's convent van S. Odulfus behoorde, als zijnde die kerken filialen van Staveren; en nu zien wij Bisschop Baldewijn II, wiens regering tusschen 1177 en 1195 gesteld wordt, met de graven van Cuinre in oorlog, cf. Ubbo Emm. Lib. VII, pag. 115. Brum. pag. 80.

Was Cuinre zelf Friesland, Urk lag in pago Salon, zoo als dit reeds in 970 gezegd wordt, en von Richthoven (Lex Frison p XIV) beweert dat Salon Salland Islego nooit tot Friesland behoord heeft [1]. Brumanus en Emmius zullen dus wel gelijk hebben als zij beweren dat de graaf in die oorlogen tegen der Bisschop niet bestand bleef en zijn graafschap op een of andere wijze geheel aan den Bisschop onderwierp [2].

De Hollandsche graven zullen hun beweerd regt op Friesland ook op het Friesche Kuinre hebben doen gelden. Urk echter zal reeds voor den Bisschop verloren geraakt zijn; nu was tijdens Willem Nagele het betwiste grenspunt nog en 1¼ eeuw later zien wij dat ook half Schokland (Emelwerde half) reeds onder Holland behoorde. Met Friesland, ten opzigte van welk land nu nog het gemeenschappelijk bezit tusschen Holland en het Sticht gold, verloor de Bisschop genoegzaam al het tijdelijk gezag over de graven van Cuinre, waaruit Dumbar besluit, dat hij het voor dat Frederik van Blankenheim die heerlijkheid kocht, niet eens zou bezeten hebben. Toen de Bisschop in 1336 Overijssel aan den graaf van Gelderland verpand had, trachtte deze nog het graafschap Cuinre te herwinnen, terwijl de Kuinderschen

---

[1] Zie echter van Doorninck, Aanhangsel van het Register van 't oud Overijss. archief, pag. 416, waarin 1480 Keizer en Bisschop Urk en Emelwairde beschrijven als gelegen in den lande „van west Frieslant."

[2] Ook Racer hield dit. Hij erkent de lijst der ten landdag verschrevene edelen des bisschops uit de 16e eeuw voor echt, doch bewijst dat die vóór 1245 moet vallen. Hij haalt nog aan dat de Heer van Cuinre in 1336 als dienstman des bisschops onderteekent, en zelfs nog in 1404 in de hooge bank mede vonnist. In later uitgegeven stukken figureren de Heeren van Cuinre meermalen onder bisschoppelijke charters, altans als getuigen. (Brum. bij Dumbar Anal. p. 199. Racer II, p. 95 en 101).

heul zochten bij den graaf van Holland, erkennende, dat „het graafschap Cuinre, volgens trouwe overlevering, der „ouden behoorde en nog behoort met het volste regt „aan de *heerlijkheid* van den Hollandschen graaf (namelijk als Heer van Friesland buiten kijf) „comitatus de Kunre ad nobilitatis vestrae *dominationem* secut antiquorum fida tradit traditio pertinuit et pertinet pleno jure", zoo als dan ook graaf Jan, zeggen ze, het van hem in leen had. Wij zien dan ook dat de graaf van Holland zes jaren vroeger Heer Jan van Cuinre, na diens neef Hendrik, met half Emmeloord, geheel Urk en de streek Kuinre, Veenhuizen, Monnekunre (Monnekeburen?) en een erf in Oosterzee beleende. Zoo bleef half Schokland (Emelwarde) steeds tot Holland behooren, en tot aan den Franschen tijd op het einde der vorige eeuw toe; en de bisschop, die nu nog Nagele voor zich vindiceerde, erkende anderhalve eeuw later, in 1352, dat Emelwarde de grens van het Sallandsch gerigte was (zie van Hattem, Zwolle 1., p. 166).

Met dien *injustus alienator*, waarvan de brief van Graaf van Loon gewaagt, zal wel niemand anders als deze graaf Willem bedoeld zijn. Dat *quondam* (quondam habuit Joannes ab Ahuis) is niet hier en ook elders zelden *oudtijds*, maar eenvoudig wat *quondam* ook eigenlijk beteekent *aliquando*, van daar dat het soms voor het futurum staat. Jan van Ahuis had het *eens*, *te voren*, in leen gehad, *nu* echter op dit tijdstip was het injuste gealieneerd van het Sticht.

Volgens Tibus bestond de oude heerlijkheid Ahaus uit Ahaus, Wessem en Wullen, en Racer meldt ons in zijn stamkronijk der Heeren van Diepenheim dat zekere Bernardus de eerste Heer van Ahuis was, dat deze twee zoons had, dien hij ook elders op het jaar

1150 vermeld vindt, dat een dezer Lephardus Heer van Ahaus werd, die weer een zoon Joannes van Ahaus kreeg en die zal hier bedoeld zijn. Bij Bondam komt op 1190 een Joannes ab Ahuis, als mede vasal van Gelre, zoo 't schijnt, als een onderteekenaar voor, en hij zegt later, een charter, dat $^3/_4$ eeuw later valt, mededeelende, dat de Heeren van Ahuis genoeg bekend zijn uit de Geldersche en *Friesche* geschiedenissen. Om van dat alieneren van Nagele en andere streken onder Kuinre's graaf behoorende, af te zien, moet de schoonvader, de Graaf van Gelre, zijn' schoonzoon Willem bewegen, zoo de Bisschop verlangde. Nu de krijg van graaf Willem met Hendrik, den graaf van Kuinre (wij houden de lezing Hendrik de *Crne* voor *Cunre* in plaats van de Crane, waarvan de Latijnsche Chronici *grus* maakten, voor eenig waarschijnlijk) viel in het jaar 1196 of 1197 voor, waarbij Willem het slot te Kuinre slechtte. De klerk der *lage landen* zegt, dat Willem dien krijg tegen den graaf Cuinre begon omdat hij nog *„een oorlog ten achteren was met hem*" en onze Friesche Occo Scharlensis gebruikt diezelfde woorden. De graaf van Kuinre zal des bisschops zijde vroeger als zijn leenman gekozen hebben.

De belofte van den graaf van Loon om Nagele aan het Sticht terug te geven, volgt in dien brief op de belofte van den Rijn bij Zwadenburg (Zwammerdam) niet te zullen digt dammen, en op deze belofte wegens Nagele volgt de belofte dat hij niet zal beletten dat *zout* of andere koopwaar, door welke kooplui ook naar het land des bisschops vervoerd wordt en dan wordt het oude pactum door Bisschop Godfried en graaf Floris over het gemeenschappelijk bezit van Friesland gemaakt in dit conventie-concept opgenomen. In den brief van

Graaf Willem, waarin dat van Nagele terug te geven niet staat, volgt op die zelfde belofte van den Rijn daar niet toe te zullen dammen, die van geen *zout* of koopwaar te zullen beletten in te voeren in 's Bisschops landen en dan het oude pactum over het gemeenschappelijk bezit van Friesland, terwijl als getuige onder dit stuk ook voorkomt Hendrik van Cunre. Men ziet uit eene tollijst van 80 jaar vroeger (zie Drakenborgs Aanhangsel p. 295) dat de Friesen vooral zout te Utrecht leverden in 1122 (Frisones sal afferentes unum lop salis et unum denarium solvent), waarvan hier de vrije toevoer, van wegens de beide pretendenten, naar het Sticht van Utrecht, van hunnentwege beloofd werd. Dit alles pleit ook eer er voor als er tegen dat Nagele aan het water en bij Friesland en het graafschap Cunre te zoeken schijnt. Achter deze bewijzen plaatsen wij nu eenige gronden, die op zich zelf niet als vol bewijs gelden, doch wel tot confirmatie na deze bewijzen dienen kunnen.

1STE CONFIRMATIE.

Wij vinden verder ons Nagele niet meer vermeld Geen wonder, want een halve eeuw later bestond het waarschijnlijk niet meer, ja sinds den brief van Paus Innocentius IV heeft het denkelijk geen dozijn jaren meer bestaan. Wanneer nu juist Nagele of de laatste strook er van of het kerkdorp is weggespoeld, is moeilijk met zekerheid te bewijzen. Men weet dat tijdens Jnnocentius IV in 1245 de kerk nog bestond. Dat in onzen tijd de doopvont en in de vorige eeuw een kerkkroon werd opgevischt, duidt wel op een geweldige, onverwachte, algemeene overzwalping door het water: anders zou men vóór of na die zaken wel weggehaald hebben. Bij Gabbema, Oudhof en Arends kan men de

historie der overstroomingen lezen, doch men houde nu in het oog dat, wat ook de vreeselijke vloeden van 1170, 1219, 1222, 1237 mogen weggeslagen hebben, zoo als Scheltema, Ottema en Fokkema over de wording der Zuiderzee schrijvende melden, het kerkdorp Nagele althans, en misschien nog meer, nog bleef bestaan tot 1245. Ottema laat eerst in 1395 het bosch Kreupel tusschen Staveren en Enkhuizen wegslaan en plaatst in 1250 de verwoesting der landen om en bij Urk en Schokland, als ook de overzwalping van het breezand in de Noordzee voor den mond der Zuiderzee. Boecopius weet ons te vertellen dat voor de bedijking van Mastenbroek en deszelfs verdeeling, de IJssel beneden Wilsum geen dijken meer had, maar dat men toen in de Zuiderzee ook nog geheel van geen ebbe en vloed wist noch merken kon. Geen wonder, want de Friesche Kronijken weten ons op hunne beurt te verhalen dat men in de eerste jaren van de tweede helft der 13e eeuw nog met een raster of dijle van Staveren tot Enkhuizen kon komen. Ocko van Scharl plaatst dit berigt omstreeks 1255 (zie Ocko in 4to p. 119), doch men behoeft dit berigt juist niet op dit jaar te plaatsen. Ocko wil maar zeggen hier *om* of nog eer vóór dezen tijd was het tusschen Staveren en Enkhuizen nog land, dat later meer en meer zee werd. Door zulk een smalle opening kon men in de zuiderzee geen merkbare verhooging of verlaging van peil tijdens den vloed of de ebbe bemerken. Een brokstuk uit een oude Kronijk, zegt Arends na Gutberleth in zijne nota's op Gabbema's watervloeden, heeft dit verhaal: „In 1250 heeft de zee „groote schade gedaan an en om Friesland en die groote „meren binnen 't land, als die zee bij Staveren ende dat „voert bij Harlingen ende van Staveren to Enkhuizen

wende toe Campen." Die Cronijk is niets anders als de Cronijk van Pieter van Tabor door Visscher en Amersfoord in deze eeuw uitgegeven. Dat dus verder van Nagel geen melding meer wordt gemaakt, is geen wonder, het bestaat niet meer. Slechts de bewoner der zee, de zeebouwer bewaarde steeds, de een naauwkeuriger als de ander den naam, de ligging en uitgestrektheid der plaats *Nagel*, welke streek nog *de Nagel* bij de schippers heet.

Nu schijnt het wel eenigzins vreemd, dat geen enkel schrijver zegt: Toen is Nagele met dit of dat verzwolgen. Doch wat weten wij ook nog meer als enkel de namen van zoo vele dorpen, die later in den Dollart of Bieschbosch zijn overzwalpt? En nog wat weet de kundigste geograaf van een Drentsch of Limburg's dorp te vertellen dat nog bestaat? Een Overijsselsche geschiedschrijver van dien tijd hebben wij niet, en hoe weinig melden ons de Friesche Kronijken zelfs van het geheele Graafschap Kuinre en wat zij er van vermelden, hebben ze nog blijkbaar uit de Stichtsche of Hollandsche Kronijken geput. Gerrit Entz, in 1470 met Schokland beleend, zeide dat hij er nooit aan denken zou een penning opbrengst van de arme lieden te vragen, en als men er bij bedenkt dat dit armzalig land bij de vele overstroomingen, boven vermeld (1170, 1219, 1222, 1237), door afspoeling al kleiner en kleiner werd, dan is het geen wonder dat men het als onopgemerkt laat verdwijnen. Bovendien kan dit negative de positive bewijzen niet schaden.

Verdwijnt de plaats, wij vinden steeds personen, zoo wel te Kampen als Staveren, die van dit Nagel hun naam schijnen te dragen: Zoo vinden wij te Kampen in 1286, 1294, 1305 een Hartwicus van Nagel als

agent voor Kampen in aangelegenheden van Scheepvaart en Handel met de Noordsche rijken, en in 1403 te Staveren een Albert Nagel, in 's Graven dienst en in 1421 een Jan van Nagel, door den Hollandschen graaf tot Schout van Staveren aangesteld. In het gerichte van Genemuiden en de Aschet zien wij in 1507 een stuk land aan het Klooster te Brunope verkocht worden dat Nagelsmaat heet (zie die namen in Molhuisen, Kamper Archief en Schwartzenberg Charterboek van Friesland [1]).

2DE CONFIRMATIE.

Hier hadden wij kunnen eindigen, doch het lust ons nog een ander stuk of andere stukken aan te halen, waarin op zich zelf geen bewijs in zit, doch met de vorige zamen iets kan zeggen. Het zijn twee keizerlijke bevestigingsbrieven der goederen door Graaf Wichman aan zijn gesticht klooster te Elten geschonken, eene van het jaar 968 en de andere van 970. Die van 970 bevestigt vooral de daarin opgenoemde giften, die, als men ze vergelijkt met latere lijsten bij Schrassert en in het Tinsboek der abdij Elten door Prof. Kist uitgegeven, blijken vooral om Elten, in de Lijmers, Nederbetuwe Duffel of vooral op de Veluwe tot en met Nijkerk te zoeken te zijn, terwijl er onbepaald bijgevoegd wordt, dat hij ook goederen in de vier Friesche (of Groninger) gouwen er aan geschonken had. Onder de eerste, bepaald genoemde goederen komt ten laatsten *Nechts*, *Nachelt* voor, waarmede niemand raad weet waar ze te plaatsen en die ook in het Tinsboek en bij Schrassert,

---

[1]) Men zou hier wel eens verlangend zijn wat Baron *van Nagel* van Ampzen (Burgem. te Laren bij Lochem) uit papieren of uit familietraditie zou weten van den oorsprong van dezen, zijn naam *van Nagel*.

in die latere beschrijvingen der Eltensche goederen niet te vinden. zijn (Ook bij de helft er van die later aan Abdinkhof te Paderborn kwamen, komt die naam niet voor). Men zal reeds vermoeden dat wij bij Nachelt weer aan ons Nagele denken.

De andere brief van 968 bevestigt bij „de reeds vele en rijke geschenken" (multis opimisque facultatibus donavit ille) *ook nog bovendien* wat Wichman in Nardinklandt of Urksterritorium in pago *Salahom* aan Elten geschonken had. Drukte nu deze brief genereel *hier* uit wat die van 970 specialiseert, dan was men verder met het bewijs. Maar geen enkele plaats in Nardinklandt komt misschien onder die speciele namen voor en dus zou men zeggen ook geene misschien van het territorium Urk. Zelfs zou men geneigd zijn in het meertje *Nagelpoel*, dat volgens *van der Aa* (in voce) $^1/_2$ uur van Beekbergen onder Apeldoorn ligt, ons Nachelt te zoeken, en in den hof te Apeldoorn hoorden vele goederen van Elten te huis. Doch Apeldoorn wordt in den brief van 970 veel vroeger als Nachelt genoemd en het tinsboek der abdij, dat vele goederen of tinsen noemt onder Appeldoorn of op de veluwe, heeft geen enkelen naam die naar Nachelt zweemt en ook Schrassert niet (conf. Schrassert codex Gelro-Zutphan pag. 49 en 50).

Hoewel er nu geen plaatsen uit het Gooiland (Nardinklant) schijnen genoemd te worden in dien brief (970), kunnen toch des ondanks wel die laatste onverklaarbare namen (Nechts, Nachelt) plaatsen uit het territorium Urk aanduiden; ook onder Nijkerk aan zee vinden wij in het Tinsboek goederen. Er zijn nog twee latere brieven over die goederen. Na den bekenden twist van Adela, Graaf Wichmans dochter en Balderik, haar man, met het Klooster Elten over die goederen, die zij be-

weerde dat haar vader naar Saksisch regt zonder haar consent niet had mogen wegschenken, nam keizer Otto een beslissing in 996, waarbij het klooster 3 à 4 plaatsen geheel en ook Adela 4 plaatsen geheel behield, terwijl de andere plaatsen midden door gedeeld werden, doch Nechts en Nachelt worden daar niet weer genoemd (ook bevat de lijst van Abdinkhof, dat later die andere helft kreeg, die niet). Ook bevestigt de keizer daarin de goederen in Nardinklant en Urk gelegen *geheel*, als ook die in de Groninger Gouwen. (Ten opzigte daarvan, konde zij het Saksisch regt niet inroepen, omdat die tot Friesland destijds behoorden). Na de opnoeming van Nardinklant en Urk wordt echter daarin genoemd (als misschien daar aan grenzende) Barbnegos of Barbnegot of Barbuorgt en Otwines, of Otmes of Otwinet: want zoo verschillend worden die namen in dezen brief of in eèn latere transumptie van den brief van Keizer Lotharius in 1134 (1129) geschreven. De Tegenw. Staat van Holland zegt in de beschrijving van Urk dat er nog (dus in de 18e eeuw nog) eenig regt door Urk aan Elten betaald werd: hoewel ik in het Tinsboek der abdij ook Urk niet heb kunnen vinden. Wij wenschten nu wel bij Urk te zoeken Nest, Nachelt en voor het zelfde bijna te houden, met Barbnegos of Otwines aldus.

970	997	1134 (1129)
	Urk	
Nest	Otwes, Otmes	Urk
Nachelt	Otwines	Berbneget
(Marenesse)	Barbnegot	Otuneus

Wij durven haast met deze blijkbaar corrupte afschriften niet verder aan het werk te gaan en willen naauwelijks eenige waarschijnlijkheid toegekend hebben aan wat

wij nu over die corruptie schrijven; het zij echter geplaatst om de oude parkementen, als ze er nog van bestaan, eens goed in te zien. Zou het te gewaagd schijnen van Barbneges en van Nest, Nechts, *Marcknesse* of *Marenesse* te maken en van Otmes, Otwes, Otwines, Orckeres of Orckes? Kon niet de groote B met M weer verwisseld worden in MS, en ook de kleine b met de e, de g met s of ss; ook de b met k; en in Otmes de t met de r of in Otwines, Otuneus de v met de r, zoodat wij orkes, orcnes krijgen zouden. Zoo hadden wij dan Marknesse of Marenesse of Meernesse boven vermeld als een der kerken onder Staveren behoorende en in de nabijheid van Urk of Emelwarde voorkomende en Orkeres of Orkes. Orck-es komt meer in oude stukken voor dat men dan voor sijnonijm met Urk houdt, doch ook Urkeres kan beteekenen. Nu is het aardig dat volgens de schrijvers een plaats (230 roeden in zee, zegt de Tegenw. Staat) tusschen Urk en Schokland *Urkerkerkhof* heet en die zelfde schrijvers melden dat ook ten zuiden van Urk weleer eene kerk zou gestaan hebben. Vele plaatsen ook in Friesland heeten Es of met het lidwoord er voor den-es, Nes en waren eerst appendenties eener plaats (marktegrond) en werden later eigen dorpen *Nes*, *Nesse*. Dit zou nu ons Nest van 970, ons Marenes, Marknesse (Marknes, meernes) (Barbneges) uit de kerken onder Staveren ressorterende en tegelijk het Nesse kunnen zijn dat figureert in de lijst der kerkgoederen bij Heda (bij van den Berg en de Geer verbeterd), aldus: „Jn Almere „(zuiderzee) regalis decima quae cogschult (van Koggen, „soort van schepen). Jn Nesse villa cum omni pisca„tione, Decima enim in almere de sagenis (met den „zegen visschen), S. Martini est. Sed modo illae aliae

den Es
d'nes
nes

„partes novem propriae Sunt S. Martini." Men brengt die lijst tot het jaar 960 circa. Overigens was in 946 al het vischregt, dat de keizer bezat en in zoo verre als hij dat bezat, in Almere tegelijk met dat te Muiden, aan Utrecht geschonken.

Hoe zeer wij nu verder op het gebied der gissingen raken of wat wij nu laten volgen, alles behalve als bewijs willen doen gelden dat het ons Nagel of Marenesse geldt, willen wij nog twee vreemde uitdrukkingen aanhalen. De Clericus Geward schonk in 814 aan de abdij Lauresheim (Lörsch) goederen, die lagen in Battua (Betuwe) Thesla (Texel) en ... „portionem de illa vinna „(veen) ubi Hisla confluit (zamenvloeit, dus twee of meer „takken) in mare et ipsam insulam, in qua ecclesia est „constructa cum omnibus appenditiis quae sita est inter Wal en Gannita [1]). Dit zou nu Kamperveen, dit eiland Kamper eiland (?) kunnen zijn. Die zamenvloeijing kan ook verder in zee (nu) plaats hebben gehad, zoodat het Urk of Schokland kan zijn, doch vreemd is het dat noch het veen noch het eiland genoemd wordt. Is het niet alsof die woorden onleesbaar of zoo vreemd waren dat de copiist den naam daar niet meer kon vinden en dus ze maar weg liet? Nu is het opmerkelijk, als men hiermede vergelijkt een lijst der goederen van de abdij van Pruimen, waartoe zooals men weet ook Arnhem behoorde, (dat in 997 half aan Elten werd toegekend), welke lijst Caesarius van Heisterbach, de welbekende visitator van de kloosters zijner orde in Nederland verklaart en Geografisch uitlegt, waarin o. a. staat: Ubi flumen magnum quod Dijsla (De Isle) appellatur, habemus piscationem apud unam villam quae appellatur....

---

[1]) Zie aanmerking II.

De naam was hier blijkbaar onleesbaar of zoo vreemd dat hij er niets van wist te maken en daarom schreef hij of een latere copiist eenige punten. Bondam (die beide stukken in zijn charterboek mededeelt) zou Kampen wel voor die Villa willen houden, doch Caesarius kende Kampen wel, die geheel Friesland doorreisde. Doch wij eindigen met onze gissingen, die een nadere bevestiging behoeven, die misschien niet meer te vinden is.

SLAGHAREN, 6 Aug. 1879. J. HOGEMAN.

AANMERKING 1.

Locus maritimus Vollenhoe. Dat de bisschop in 1310 met zijn vloot te Vollenhove kwam aanzeilen om de Stellingwervers van daar te verdrijven, heeft geen moeijelijkheid, daar dat land in 1250, zoo wij uit Peter van Tabor zagen, geheel is weggespoeld, doch dat hier in 1134 reeds Vollenhove een *locus maritimus* genoemd wordt, schijnt moeijelijk te rijmen met onze bewering dat daar nog veel land was. Doch men behoeft *Mare*, waaraan Vollenhove lag, juist voor geen groote zee te houden. De Duitschers noemen nog een meer zee en een zee meer en dit stuk is van een Duitschen Keizer voor een Duitsch klooster. Bovendien ook bij de klassieken is *mare* meermalen een meer, altans een groot meer.

Doch ten anderen. Dit Vollenhoe is niet de villa, latere stad — die bestond nog niet — maar de geheele pagus *Vollenhoe* in het *comitatus Trente* gelegen, die ons in 943 genoemd wordt als een *forestum.* Deze landen hier in ons stuk strekten zich uit tot het aqua Sethe. — In een brief van den Schenker zelven, Rudolf van Steinfort, een jaar te voren, schrijft deze dat hij

22 waarschappen of waren geeft, waarvan 10 te Oostergo, 4 te Mettre, 2 te Sudergo [1]), 1 in Lenethe (liever zou ik hier Lewete als Lente onder Dalfsen in zien) en 1 te IJsselmuiden en 4 te Wijhe (Wijk?). Misschien Wijhe, want in een later stuk zien wij dat ook Tongeren, denkelijk Tongeren, onder Wijhe, tot dat comitatus Everardi behoorde, wat in 943 Drenthe en de pagus of het Forestum Vollenhoe bevatte. Zeer goed zou dit Mettre en Wije (wijc) door de zee met andere daar genoemde plaatsen verzwolgen kunnen zijn. In een stuk der 16e eeuw, waarin Goosen van Raasveld de goederen van het klooster Lette (claholte) kocht, zien wij dat de toen nog overige goederen lagen te Hasselt, Vollenhove en Zwartesluis, en uit een ander stuk der 15e eeuw (bij mij in HS. berustende) zien wij dat Claholte ook goederen te Syboltswolde onder de Parochie Wanneperveen had. Volgens boven aangehaald stuk lagen die landen tot aan het water Sethe (In loco maritimo qui Vollenhae dicitur usque ad aquam Sethe). De Heer van der Sandt heeft aangetoond in de verslagen van t Overijselsch Genootschap, dat Cellemuiden bij Genemuiden doch in Zwollerkerspel nog gelegen, oudtijds Zedemuden heette, gelijk het dan ook in den guijen dijkbrief van 1308 zoo genoemd wordt. De Heer Nanniga Uiterdijk merkt hier aan dat de *Aschet* onder Genemuiden hiervan ook den naam zou hebben. (A-schet = aquasethe) wat zeer goed zamen kan gaan. Deze ligging komt dus vrij wel overeen en daar de brief, die een jaar later valt, de 22 waarschappen opnoemt (wat denkelijk dezelfde goederen zijn, wat van sommigen zeker

---

[1]) Sudergo. Een brief van 1298 op 't archief te Harderwijk: verdrag met de inwoners van Sutherge in Friesland, wegens een beganen doodslag. Nijhof's Bijd. 1, 61.

is), zouden wij om die specialisering, toen Raasvelt ze kocht, al die plaatsen liever zoeken (te meer daar een brief van Paus Gregor IX van 't jaar 1231 enkel Vollenhoe opnoemt als ligging) tot aan de Sethe, wier monding Zedemuiden altans was, en sommige plaatsen als weggespoeld houden, als te Wijhe boven Zwolle. Maar verder, hoe ver zal zich die pagus Vollenhoe niet uitgestrekt hebben? Misschien achter Schokland, Nagele, Urk, Marenes, waar ook Wijhe (Wijc?) en Mettre dan lagen. Dan verder op naar de Utrechtsche of Hollandsche kust heen zal wel een meer geweest zijn. het Almere der middeleeuwen, het Flevo der klassieken.

J. van Doornick zegt hiermede overeenstemmend dat de IJssel toen wel noordelijk van Urk ergens eerst in de zee zal gevloeid zijn (Overijsselsche Alm. voor oudh., jaarg. 1837, pag. 173).

De brieven van 1133 en 1134 over die goederen van Claholte, zie in Racer II, p. 200 en VII, pag. 364. Verder in Nijhof's Bijdragen, Nieuwe reeks, 1 deel (Arnhem 1859, pag. 259, een brief van Paus Greg. IX van 1231, en pag. 255, 256. Ook de brief van Greg. IX noemt enkel Vollenhoe, waar drie erven van Claholte's klooster lagen).

Ter bepaling van de pagus Vollenhoe merken wij nog dit ter loops hier aan. In 943 lezen wij dat het forestum Vollenhoe in het graafschap van Everardus lag, in 944 dat Drenthe in het graafschap van Everardus lag, in 956 dat ook Tongeren (een buurschap onder Wijhe) in het graafschap van Everardus lag, doch veel verder ging zijn graafschap niet, want twee jaar vroeger staat er dat Deventer in het graafschap van Wichman Hamelande lag. Graaf Everard stierf in 966.

Zijne goederen zijn op Wichman, den stichter van Elten, als zijn bloed- of aanverwant vererfd. Deze was echter geen zoon van Everard, zooals Bondam meende bewezen te hebben. Het Necrologium Eltense door Prof. Kist uitgegeven, leert ons dat Gerberch de vader en Meginhart de grootvader van den stichter van Elten, graaf Wichman was, Ook is de identiteit van den stichter van Elten met graaf Wichman (vroeger) graaf van Gent genoegzaam bewezen, zoodat ook Tibus Canonicus van Munster dit als bewezen houdt.

Alpertus „de diversitate temporum" zegt van den erfgenaam van den stichter van Elten, ook Wichman geheeten, dat zijne voorouders „magnam Germaniae par„tem et *maxima circa littora Oceani imperia* habebant." Hij was geen zoon van dien Wichman, die in 944 stierf, noch van hem die, om felonie afgezet, in 967 sneuvelde. Hij is van zijn bloed- of aanverwant Everardus erfgenaam geworden. Eccard bewijst nu wel waar die goederen van Graaf Everard lagen, maar geenszins dat dit graafschap Hameland heette. Wij zouden het liever pagus Salon of Islego of Drenthe met Groningerland noemen. Zij lagen *circa littora oceani*, waren zeer groote regtsgebieden (maxima imperia) dat in een Duitschen mond mede van de geheele streek Vollenhoe (ook van de Groninger gouwen die Wichman aan Elten schonk) kon gezegd worden, als naar zee heen strekkende. Boecopius leert ons dat Overijssel vroeger uit vier deelen bestond, Twenthe, Salland, Vollenhove en Drenthe. Deventer lag in Comitatu Hameland nu en ook nog in 1046. De grenzen van Hameland zouden wij zoeken wat de Noordzijde betreft, in dien brief van 1046 genoemd de „Rathnon ad Hunne, de „Hunne ad Weggestapelen," van *Rande* (per metathesim zoo als reeds Monen Radnon voor Rande nam) tot de

Hunne (een erf nu in 't Z O. der gemeente Olst op de grenzen van die van Diepenveen). Men neemt het voor ter Honnep, doch nog heet dat erf en buurt er naar de *Hunne*. En waarom nemen wij *Rande*? omdat dit ook later de grensscheiding van Salland was. Rande is de zuidelijke grens van Salland. Bij Rande begon de Sallandsche dijkschouw. (Zie Tegenw. Staat van Overijssel III, p. 300, IV, pag. 13). Van Randerziel begonnen de termini en jurisdictio van Salland, waarvan de novale tienden aan het kapittel van Deventer geschonken werden; en op den weg tegen Diepenveen begon de Sallander dijkschouw. Behoorde volgens Boecopius Drenthe tot Overijssel, kerkelijk behoorde Vollenhove lang tot het Dekanaat van Drenthe. Genoeg, het graafschap van Everard, waarin Drente en Vollenho lag, omvatte ook Tongeren onder Wijhe. Ook zal Wichman de Groninger gouwen van hem geërfd hebben. Verschillende graafschappen of gebieden *maxima imperia* bezat hij en die kon een Duitscher ver van de zee zeer goed noemen *circa littora oceani*, aan de zeekanten gelegen. Het forestum Fullenho, dat of zelf zich tot de Sethe uitstrekte, doch beter waarin de goederen van Claholte lagen, maar niet verder als tot de Sethe, kan zich ver in de tegenwoordige zee uitgestrekt hebben. *Oceanus* bij Albertus zal de eigenlijke zee (Noordzee) wel beteekenen en locus *Maritimus* van Vollenho gezegd, biedt ook geen moeijelijkheid meer aan tegen onze redenering over verdronken land verder op in de tegenwoordige Zuiderzee, waar Fullenhoe aan 't meer Flevo grensde.

Dezelfde moeijelijkheid als de benaming locus maritimus voor Vollenhove biedt IJsselmuiden, *mond van den IJssel* aan, reeds in 1133 zoo genoemd, ten minsten als

dit hetzelfde IJsselmuiden is [1]). Doch voor dat de opening tusschen Staveren en Enkhuizen bestond of zoo wijd niet was, dat in de Zuiderzee merkbare eb en vloed bestond (zoo Boecopius zegt), mag daar wel een poel of meer geweest zijn. Sinds echter het gat tusschen Staveren en Enkhuizen allengs wijder werd, slibte het (even als nog bij Kampen) aan, Kampereiland ontstond en meer, en de IJssel verzandde en was met moeite door vele uitwateringen nog vaarbaar te houden, zoo dat enkelen nog verzandden in deze eeuwen. Mastenbroek zonder dijken ontving zijn kleigrond, waaronder men nog het veen vindt, den grondaard voor het bestaan van eb en vloed in zee en voor de IJssel daar dijken had. IJsselmuiden ligt tans lang niet meer aan den mond des IJssels (confer over die verzandingen o. a. Overijsselsch Alm. 1850, pag. 144, 145).

2DE AANMERKING.

Het lust ons nog verder hier te zoeken bij: "*portio-* "*nem de illa vinna*, ubi Hisla confluit in mare et ipsam "insulam, in qua ecclesia est constructa, quae sita est inter "fluvium Wale et Gannita." Daar Kampereiland een aanwas van later vooral is, zou dit minder als Kamperveen hiervoor kunnen gelden: anders zou Kamperveen en Kampereiland hier een gemakkelijke verklaring geven. Dat veen kan echter ook verder op in zee gelegen hebben, als mede dat eiland. Ook de veenstreek Nagele

---

[1]) Liep de IJssel verder op b.v. achter Urk in het Flevum of Almere, dan zal men van zelven die plaats IJsselmuiden genoemd hebben, al was het ook geen dorp. Want *muda*, mutha beteekent *mond*. Daar de andere plaatsen aan Claholte geschonken, benoorden de Sethe *schijnen* gelegen te hebben en ons tegenwoordig IJsselmuiden bezuiden dat oude overigens niet meer op te sporen water schijnt te liggen, zouden wij dit IJsselmuiden verder in zee nu zoeken.

zou zeer goed dat veen kunnen zijn. Boven vermelde verwijding van den zeemond tusschen Staveren en Enkhuizen sloeg het binnenland weg, doch bij Kampen en Genemuiden voerde het land aan, gelijk de Middelzee in Friesland ook door het wegslaan van landen voor en tusschen de eilanden, digt geslipt en best kleiland werd. Zoo werd ook Mastenbroek en Kampereiland best kleiland. De naam van *vervallen zeedijk*, tusschen Genemuiden en Zwollerkerspel, op de gemeentekaart van Kuipers, duidt wel op zulk een aanwas uit zee. Boecopius verhaalt ons ter plaatse, voor een gedeelte boven vermeld, dat voor de bedijking van Mastenbroek de IJssel beneden Wilsum geen dijken had en daar beneden Wilsum langs de *oudhoevige landen* van Genemuiden liep. „Oudhoevige landen" staat dan hier niet tegenover uit de markte of heidevelden aangemaakte, maar tegenover door de zee aangeworpen landen.· Paralel genoegzaam met den oostelijksten arm van den IJssel *de Goot* ligt op die kaart van Kuipers een sloot of watertje dat *oude IJssel* heet.

Die oude loop der wateren is door de aanslibbing niet meer terug te vinden. Wie kan b.v. te Zedemuiden en te A-Schet de Zethe terug vinden? Doch waar onze Wal en Gannita te zoeken? De Gannita (Gênnite) zal men van zelfs moeten zoeken bij zijn (latere?) monding Genemuiden (de a als ê op zijn Overijsselsch uitgesproken b.v. *Haven Hêven*, d'Hêven, Dêven-ter portus, Navalia?) ook de marke *Genne* in Zwolle, nu door het Zwartewater in tweeën gescheiden (wat anders met geen marke onder Zwolle het geval is), wijst op eenheid. Sroomen en streken hadden denzelfden naam dikwijls b.v. Kuinder, stroom en streek, Flerum, stroom, meer en eiland. Toen Genemuiden ontstond, zal de Genne

daar in zee gestroomd zijn, doch toen het verder in zee nog land was, zal de Genne veel verder in zee (nu) geloopen zijn, zooals wij hoorden hoe van Doornick den IJssel achter Urk toen in zee liet vallen. De naam Ganzediep kan ook op de Gannita heen wijzen en het gevoelen van Arends, dat onder de Fosfae Drusianae, door de Klassieken vermeld, ook het Ganzendiep behoorde, kan wel meer waarheid behelzen als Moulin er aan toekennen wilde. Dit zou dan een diep wezen (door Drusus ook gegraven) dat den IJssel met de Gannite, Gennite verbond. En den loop van het ganzendiep regtuit in zee denkende, komt men na één uur afstand in het Zwolsche diep dat uit Genemuiden door zee gaat. De Gannita zal weer meer of min de zelfde rigting door de laagste landen, voor het zee hier was, genomen hebben. Het volk dat de namen hoort uitspreken, die geen zin hebben, geeft er gaarne een bekenden zin aan. Zoo b.v. werd Hilligen oert, Hilligen kamp (Klooster land), Hillegies oert, Hillegies kamp, als de kamp van een vrouw Hille, Hillegien, Luttike Geers. Luk geers (*Luchere*? [1]) onder Haarle, bekomt een minder aangename naam. Maar dan volgt van zelf dat daar achter Genemuiden land was waar de Gannite doorliep, anders bereikte het Gantediep de Gannite niet, want *nu* bereikt het ganzediep Genemuiden niet. *Gantediep. Gentediep. Ganzediep.*

De andere rivier is ***Wal***; waar is deze te zoeken? Gelijk van Esse Nesse komt, zoo kon men ligt een neusklank, verkorting van het lidwoord, denwal, d'nwal, nawal voor de v of w plaatsen, n^{e}val, n^{e}wal. Naval hebben

---

[1]) **Denkelijk het Luchere, welks kerk Dumbar niet wist te vinden, dat ook in de oude Kameraars-rekeningen van Deventer voorkomt, waarbij nog een stuk land de „Kapellekamp" in het Markenboek der vorige eeuw heette.**

sommigen, b.v. Moulin en ook Nanninga Uiterdijk spreekt het nog uit, met het Navaliae fluminis (pons) in verband gebragt, dat Alting te Genemuiden wilde zoeken, als ook met het Um — balaha der middeleeuwen, waarvoor men de ommelanden van Vollenhove neemt — wat echter van al de ommelanden niet waar is, daar een deel, bijv. Blankenham, destijds nog tot Friesland behoorde. Gelijk in het Grieksch met het digamma Aeolicum gebeurde, zoo vindt men in andere talen de verwisseling van V en B en F en soms G [1]). *Naval*, Navalia, Naval, Nagel, Um — balaha. Bij verandering van klemtoon kan ook uit Nebalaha Neval, Nabe, Nabia worden, de vloed waar de beide Ewaldi van de zee of 't meer eerst in opvoeren, gelijk ze ook Molhuizen eerst wilde laten prediken op de Veluwe (Overijsselsche Alm voor oudheden, jaargang 1838). Zoo als wij zeiden stroomen en landen hebben den zelfden naam dikwerf als Kunre, Flevo, Genne misschien, en nu ook Nagele, Navele, Nabale, Navale: zoo dat tusschen de Genne en Navale dan Na-

---

[1]) Het digamma Aeolicum met een Gamma (g) geschreven, werd meest als f (b, v), soms echter ook als g uitgesproken. B. en G. staan in het Hebr. en Grieksch Alfabeth nog naast elkaar, even als bij ons f, g, en i, j; u, v; s, t, v, w. De visschers noemen ons Nagel ook wel Navel zegt Moulin (Hist. Kamp. Kron. I, pag. 94).

Deze verwisseling vindt men op het einde van een lettergreep. De Engelschen (wier voorouders uit Friesland en Saksenland afstammen) spreken nog op het eind van den stam of wortel eens woords de g (gh) meermalen als eene *f* uit en schrijven soms beide vormen, bv. *Draught*, *Draft*. Van der Pijl in zijn Engelsch leesboekje over de uitspraak van g (gh) handelende, geeft op bladz. 28 de lijst der meest gebruikelijke woorden op, waarin *g* (gh) op het einde als *f* wordt uitgesproken, bv. Roegh (spr. Rof). Ook bij ons in de volkstaal zegt men row weer, rouwe wortels en een roeg mensch, roeg in het werk — voor ruw (weer, wortels, mensch, in 't werk). Zoo is eager (spr. ieger) in het Engelsch en ijverig (ievrig) bij ons hetzelfde woord. Zoo werd Epternach in Luxemburg ook Efternach en Echternach genoemd. (Alb. Thijm. Willibrordus bladz. 163).

gele het eiland zou zijn, waarop de kerk was gebouwd Doch wie ziet niet dat men het hier niet verder brengen kan als waarschijnlijke gissingen, alleen dat de naam van 't eiland niet genoemd wordt, zou hier voor pleiten: anders kon dat eiland even goed Urk of Emmeloord zijn.

SLAGHAREN (LUTTEN), AMBT HARDENBERG, den 6 Augustus 1879.

J. HOGEMAN.

IETS OVER EEN KAMPER SCHILDER UIT DE 16e EEUW.

De geschiedenis van de beoefening der kunst in Overijssel, zoowel als de namen en de levengeschiedenis der kunstenaars, is een terrein, dat voor een goed deel nog braak ligt. Voortdurend was mijne aandacht op dit punt gevestigd en van tijd tot tijd heb ik het resultaat mijner nasporingen elders medegedeeld. Uit den boezem dezer vereeniging is nog zeer weinig te dezen opzichte gedaan, en toch zal wel geen harer leden betwijfelen, of de kunstgeschiedenis behoort in den ruimen, waarachtigen zin, tot de geschiedenis van Overijssel. Het is des te noodzakelijker om de kunstwerken van Overijsselaars en de levensgeschiedenis van hunne makers op te sporen en in 't licht te stellen, omdat, tot heden, op 't gebied van kunst in ons land bijna niet anders wordt gesproken dan van de provinciën Holland. De Nederlandsche bouwmeesters zoekt men alleen in Holland; de Nederlandsche schilders in Holland; Nederlandsch en Hollandsch is op dit gebied bijna identiek. Het is alsof oudtijds in de andere provinciën

niet evenzeer de kunst bloeide en kunstenaars leefden en werkten als in Holland; of daar niet evenzeer meesters een school vormden als hier. Ik wil toegeven dat in Holland hun aantal grooter en hun roem meer moge geweest zijn, maar het aantal groote Overijsselsche kunstenaars en het aantal werken dat van hen over is, zou een vrij beteren indruk maken, indien aan de nasporing evenveel zorg ware besteed als in Holland geschied is.

Men meene niet dat ik hier een grondig onderzoek aangaande dit punt zal aanvangen. Naar aanleiding van 't onderwerp, waarover ik hier het een en ander wensch mede te deelen, meende ik deze opmerking te moeten doen voorafgaan.

Onze oude gasthuizen en hofjes, bevatten binnen hunne mogelijk sombere wanden, maar waaruit toch zulk een eigenaardig recht Nederlandsch karakter spreekt, nog menig verborgen schat van oude kunst.

Reeds lang hadden in het aloude Heiligengeest Gasthuis te dezer stede, mijne aandacht getrokken twee oude schilderijen, die voor den schoorsteen van de keuken van 't gasthuis hingen. Ze hingen echter zoo onmetelijk hoog in de lucht, dat men er beneden ondanks hunne groote afmetingen niets van konde maken.

Voor eenigen tijd deelde ik aan HH. Regenten van dit gasthuis mede, dat ik gaarne deze schilderijen van nabij eens zoude willen opnemen, en met de meeste bereidvaardigheid werd door die heeren mij daartoe de best mogelijke gelegenheid gegeven.

De voorstelling van de eene schilderij was duidelijk, het was een avondmaal des Heeren. Deze schilderij is op paneel geschilderd en op den kant links leest men: „DIE HEERE JESUS IN DIER NACHT DOE HY VERRADEN

WORDT, (boven) NAM HY DAT BROODT, DANCKTE ENDE BRACKT ENDE GHAFT SYNEN APOSTOLEN ENDE SPRACK (rechts) NEEMET EETET, DAT IS MYN LYFF DAT VOOR V GEBROKEN WERDT; (beneden) MET VERLANGEN HEB IK BEGEERT [DAT PASCHA MET V TE ETEN EER [1])] DAT ICK LYDE."

Op een kolom, die rechts op de schilderij zelve is afgebeeld, is een wit papier geschilderd, waarop met zwarte letters te lezen staat "Anno domini mv^{c} lij". De schilderij is alzoo van 1552.

Van de tweede bleek niet terstond wat de schilder wilde voorstellen.

De schilderij is binnen de lijst hoog 1.32 meter en breed 1.48 meter en geschilderd op paneel. Ze is, behalve beneden, vrij wel geconserveerd; beneden heeft de kokende damp, die des middags uit de vleeschpotten van Egypte pleegt op te stijgen, de schilderij helaas aangetast.

Men heeft voor zich het interieur eener groote zaal, die door een groote met een boog overspannen vestibule, waardoor men naar buiten ziet, de toegang van buiten verleent. Door deze ingang, die links boven is, ziet men een oud gebouw, waarin een vierkante opening in den muur met masief ijzeren traliewerk afgesloten. Achter dit traliewerk staat een bejaard man zonder hoofdhaar, met grijzen baard, te spreken met een man van middelbaren leeftijd met een zwarte barret op zijn hoofd; hij is gekleed in een langen bruinen mantel met een roode onderkleeding.

Aan den ingang der zaal op den drempel staat een bejaarde vrouw; op haar hoofd draagt ze een ronde

[1]) Deze woorden waren onleesbaar geworden en zijn door mij ingevuld.

hoed, die met een witten doek op het hoofd wordt vastgehouden. Ze heeft een eenvoudig wit of geelachtig kleed aan. In de rechterhand heeft ze een soort staf waarop ze steunt, terwijl aan den gebogen rechterarm een rond vrij diep mandje hangt.

Voor haar staat in 't vertrek, met den rug naar haar gekeerd, een vrij bejaard man met kort grijs haar en korten baard en knevel. Hij heeft een bruinen mantel omgeslagen en houdt tusschen zijn linkerarm een staf even als de vrouw, waarbij hij schijnt te behooren, en houdt zijn hoed in zijn linkerhand.

De rechterhand biedt hij aan een rijker gekleed naast hem staand man van misschien 40 jaren, die een donker bruinen bijna zwarten mantel draagt, die van voren op de borst open is, zoodat men daaronder een wit geplooid om den hals sluitend hemd ziet uitkomen. Op zijn hoofd met kort haar en rossen baard en knevel draagt hij een roode baret. De andere man heeft hem zijn rechterhand gegeven die hij vasthoudt, en schijnt hem te danken.

Naast en eenigszins achter hem staat een meisje van misschien 20 jaren, in rood, nauwsluitend kleed met groote doffen op de schouders en zwarte mouwen. Het lijf van het kleed is voor op de borst bij den hals open en ter weerszijden omgeslagen, en vertoont een zwarten binnenkant, terwijl daaronder een wit geplooid hemd uitkomt.

De onzichtbare rechterhand van den zichtbaren rechterarm, schijnt te rusten op een eenvoudigen houten stoel, met een rugleuning die op een spijl rust.

Op dien stoel zit een man in de kracht van zijn leven in een ruw grijs kleed, dat voor op de borst met roode linten is toegestrikt, waaruit boven de naakte hals ver

uitsteekt. Een zwart lederen gordel houdt dat kleed in losse plooien aan 't lijf. Hij is blootshoofds en heeft geen baard en kort ros haar. Zijn linkerhand hangt naar beneden; in de rechter houdt hij een tinnen pul, terwijl hij rechts gedraaid op den stoel zit en een man van misschien veertig jaren hem uit een houten vaatwerk in den vorm eener kan, van onderen wijder dan boven, bier inschenkt. Deze heeft een rijke roode onderkleeding aan den hals laag uitgesneden en met een kraag, terwijl daaronder een wit geplooid om den hals sluitend hemd te voorschijn komt. Op zijn hoofd draagt hij een zwarte baret en hij heeft een grijzen korten baard. De lange zwarte mantel, dien hij om heeft, is van voren geheel open en daaruit steken de mouwen van zijn kleed.

Naast hem, in den boven rechter hoek, staat een eenigszins jonger man in zwarten mantel met bont gevoerd en met aan den hals open camisool, waaruit een geplooid hemd komt. Op zijn hoofd heeft hij een zwarte baret, de rechterhand heeft hij, als sprekende, opgeheven en in zijn linkerhand houdt hij een boek. Ter zijde van hem staat eene vrouwenfiguur, waarschijnlijk eene dienstmaagd, in bruin lang gewaad, jak en rok, van af boven de ellebogen zwarte mouwen, een zwart keursje over het jak.

Ze heeft een gewerkte strooien of kanten kap op het hoofd en staat voor een bed, waarvoor een rood, opgenomen gordijn hangt.

In haar rechterhand houdt zij een rond ijzeren kommetje met twee ooren, waarin misschien medicijn is, en in haar linkerhand een lepel. Op het bed ligt eene bleeke magere vrouw, rustende met haar hoofd op witte kussens, gedekt met bruine dekens en witte lakens,

gekleed in een rood nachtgewaad, met een nauw om het hoofd sluitende nachtmuts

Aan 't eind van de tafel, die in 't vertrek staat, naast den man die bier schenkt, zit een man van misschien 50 jaren, het gelaat naar den toeschouwer gekeerd. Hij is gehuld in een zwarten mantel, die nauw om den hals sluit, heeft een grijze baret op het hoofd, een grijzen baard en kort grijs haar. Met den rechter elleboog leunt hij op de tafel; hij houdt zijne handen gevouwen opgeheven, en ziet schijnbaar dankend naar boven. Hij zit met bloote beenen aan tafel.

Naast hem komt een jong man aangeloopen, van misschien 25 jaren, blootshoofds, met blond haar, zonder baard, in scharlaken mantel met bruinen kraag en doffen met insnijdingen op de schouders, en waarvan de punten der insnijdingen, waaruit zijne armen steken, op den rug zijn saamgeknoopt, en met een band om de middel opgeschort. Uit den mantel komen zijn armen te voorschijn; hij draagt een geel kleed met vijf doffen in iedere mouw, draagt tot aan de knieën een geel gedofte broek en verder een geel tricot.

Hij brengt een tinnen schotel aan, waarop twee gebraden eendvogels, en zet dien op de tafel neer voor den man met de gevouwen handen.

Achter hem staat, rechts beneden, een driebeenige houten tafel, waarop een wittebrood, een wit peperhuis, een groote met ornamentwerk versierde bruin steenen kan met tinnen deksel en een laag bierglas. Daarnaast staat op den grond een groote mand met wittebrood, half gedekt door een witten doek.

Op de tafel, waaraan de personen zitten, en die gedekt is met een wit laken, staat een tinnen bord, waarop

een ribstuk en een schijf; voor den persoon wien ingeschonken wordt, voor wien de vogels worden gebracht, en voor een ander die eet en die straks zal worden beschreven, staat een rood houten bord, waarnevens een mes ligt. Er liggen drie soorten van brood op tafel; een soort vierkant roggebrood, een soort rondachtig krentenbrood en wittebrood bij stukken aan elkander gehecht. Verder staat nog op tafel een tinnen kroes en een tinnen mosterdpot.

Geheel op den voorgrond, op zij naar den toeschouwer gekeerd, zit eene vrouw in eenvoudige kleeding van 30 à 40 jaren. Ze heeft een witten doek om het hoofd geslagen en vastgeknoopt, en draagt een rood kleed aan den hals uitgesneden, en over de schouders, boven om den hals een soort kraag. De mouwen heeft ze opgestroopt tot boven de ellebogen en een witte schort houdt ze vast onder haren gordel, terwijl hare bloote voeten onder haar kleed weg te voorschijn komen. Op haar linkerknie houdt ze met haar linkerhand, een jong kind, met een zwarten doek om 't hoofd, waaronder nog een witte komt uitkijken; het heeft een rood baaitje aan en is van af onder de armen in een pak gestoken, dat met bruine linten den jeugdigen wereldburger stevig houdt ingesnoerd.

In de naar beneden gezonken rechterhand houdt ze een paplepel, zeker om 't kind uit een nevens haar op den grond staanden koperen pot pap te geven.

Naast de vrouw ligt op zijn knieën op den grond, met den rug naar haar gekeerd, een geheel naakt man, van middelbaren leeftijd, met rossig haar en een weinig baard. Naast hem zit aan de tafel een man van middelbaren leeftijd met kort rossig haar, baard en knevel. Hij heeft een rooden hoed op zijn hoofd en een roode jas

aan met groote doffen op de schouders. Van voren is de jas, die van binnen met wit bont gevoerd is, open, terwijl hij om den hals en voor op de borst een rijk geplooid hemd draagt en van halverwege de borst naar beneden een rood ondervest. Hij draagt een rood tricot om zijn beenen en is bezig den naast hem geknielden naakten persoon een hemd aan te trekken.

Nevens dezen heer zit aan tafel een man van middelbaren leeftijd, in ruw grauw gewaad met een ruwen vilten hoed op zijn hoofd, en is bezig te eten.

De zaal is aan de achterzijde van onderen tot op ongeveer een manslengte met hout beschoten. Ongeveer ter halver hoogte springt dit houtwerk en de wand achteruit, als 't ware een bank of rim vormende. Daarop staat tusschen den man die bier schenkt en den man die zijn kroes houdt, een grauw fluweelen kussen, waarop een groot schild, gedeeld met boven wit en beneden blauw.

Ziedaar de misschien eenigszins vervelende, maar noodige beschrijving der schilderij.

Mijne eerste gedachte bij 't beschouwen der schilderij was, dat men hier voor zich had een oude kraamkamer; dat dit echter niet het geval is, schijnt mij te blijken uit het feit dat onderscheidene personen (nl. de eene man en de vrouw) met naakte beenen aan tafel zitten, en vooral dat een mansfiguur geheel naakt is.

Ongetwijfeld moet de schilderij dus iets anders voorstellen en zie hier wat mij dienaangaande de ware verklaring voorkomt.

De voorstelling links boven, buiten de zaal, verbeeldt een klooster waar iemand aanklopt; het is een zinspeling op het bijbelwoord: klopt en u zal open gedaan worden.

De mans- en vrouwenfiguren aan den ingang der zaal

stellen een paar echtgenooten voor, die de reis door 't leven hebben gemaakt en daarom voorzien van pelgrimsstaven, hier in de zaal worden verwelkomd door een heer; met andere woorden: het opnemen van een paar oude lieden in het gasthuis. De heer stelt dus zeker een regent voor. Daarvoor pleit het verschil in kleeding en voorkomen en het feit dat hij het hoofd gedekt houdt. Naast hem staat zijne dochter of vrouw.

De persoon in rijke kleeding, die den personen in armere kleeding aan de tafel gezeten, bier schenkt, stelt ongetwijfeld ook een regent voor, die een arme drank verschaft in 't gasthuis; het kussen met het wapenschild met de stadskleuren van Kampen, wijst er op dat we hier met een gesticht binnen Kampen te doen hebben, of juister, met een gesticht van de stad. De vrouw in het bed, waarnaast een geestelijke staat en aan welke een dienstmaagd medicijn geeft, stelt voor, dat hier ook zieken in 't gasthuis worden verpleegd, terwijl de geestelijke van 't gasthuis aan het ziekbed staat.

De persoon aan tafel, voor wien de gebraden eenden worden gezet, is de personificatie van den hongerige die gespijzigd wordt, terwijl de vrouw met haar kind de weduwe voorstelt, die een toevlucht vindt in 't gasthuis, zoowel als de naakte die gekleed wordt.

De weldaden van den heiligen geest, den vertrooster, plastisch voorgesteld, ziedaar de beteekenis der schilderij. Doch die schilderij is tevens een regentenstuk, want ongetwijfeld is de persoon, die de twee oudjes ontvangt, een regent met zijn vrouw of dochter; de persoon die bier schenkt, is ook een regent, evenzeer als de persoon die kleedt. Zoowel hun kleeding als hunne werkzaamheden, het feit dat ze met gedekten hoofde zijn, en

de anderen slecht gekleed en ten deele naakt zijn, wijst hierop.

Eén figuur is nog zeer merkwaardig, is het best geschilderd op de geheele schilderij; dat is de jonge man die gebraden eendvogels aanbrengt. Daar zit teekening en leven in, dat is een geestig gezicht. Hij is met ongedekten hoofde, dat bewijst dat hij een mindere is, maar hij is net gekleed, en met voorliefde geschilderd. Dat is ongetwijfeld de schilder zelf.

De schilderij is uit het midden der 16e eeuw; dat bewijst de kleeding en de geheele behandeling.

Laat ons nu onderzoeken wie de schilder kan zijn geweest. Op het oude Raadhuis boven het schepengestoelte is een schilderij, voorstellende het laatste oordeel. Met die schilderij heeft deze schilderij zooveel overeenkomst wat de wijze van behandeling betreft, dat ik haar voor van denzelfden schilder houd. Vooral de naakte personen op deze schilderij en die op gene schilderij, die degenen voorstellen die in 't vagevuur zijn, wijzen op denzelfden auteur.

Nu lezen we in de stedelijke rekening van 1545: „Item betaelt Ernst Maeler voer dat ordell bouen dat gestoelte van den borgemeister staende, xxv h. ℔. st. br."

Ernst Maeler is alzoo de schilder van dat laatste oordeel. Vijf jaren vroeger werkte hij ook reeds voor de stad; in 1540 schilderde hij voor de stad een portret van den overleden stadhouder Georg Schenk van Tautenberg, waarvoor hij 8 heeren ponden ontving [1]); in 1542 maalde hij bloemen aan 't gewelf der Bovenkerk [2]) en in 1546 verrichtte hij ook werkzaamheden

---

[1]) Zie mijne Kameraars- en Rentmeesters Rek., blz. 87.
[2]) Bijdragen tot de geschiedenis van Overijssel, V., blz. 97.

voor de kerk [1]). In 1543, 1551 en 1558 is hij medebestuurder van het St. Lucasgilde te Kampen [2]).

Hij schijnt alzoo een gezien schilder geweest te zijn en zal zeker daartoe aangezocht, dit regentenstuk hebben geschilderd, dat tegelijk een voorstelling geeft van het doel en de strekking van het gasthuis.

Dit werk toont aan dat het niet tot zijn eerstelingen behoort; ik stel het vrij gelijktijdig met het laatste oordeel, zoodat het in 1545 of kort daarna zal zijn geschilderd.

Er is reden waarom de schilder misschien bij voorkeur zijn portret gaf in den persoon die de gebraden eenden aanbrengt. Ernst Maeler had nl. een herberg, die nog al aanzienlijk schijnt geweest te zijn, althans in 1537 en in 1538 zien we de pelgrims van Jeruzalem, die jaarlijks op Sacramentsdag de processie om de stad mede maakten, met gedeputeerden uit den raad ten zijnen huize teren [3]).

Vermoedelijk heeft de schilder hiermede willen voorstellen den anderen min aesthetischen kant van zijn bestaan, de zorg voor den materieelen mensch.

Aan het slot van mijne mededeeling gekomen, uit ik den wensch, dat ieder in zijn kring, zijn aandacht wijde aan de voortbrengselen van oude kunst in dit gewest vervaardigd, opdat door vereende krachten, aan de kunstenaars, die in vroegere eeuwen hier hun vernuft ten toon spreidden, de rechtmatige krans hunner verdienste niet worde onthouden.

Want inderdaad, wie deze schilderij beschouwt, zal

---

[1]) Ibidem, blz. 101.

[2]) Ibidem, dl. II, blz. 55.

[3]) Rek., blz. 78 en 81.

moeten zeggen, dat, ondanks ze geleden heeft, ze goed van toon is, flink van teekening, meesterlijk van ordonnantie, geestig en beschaafd van opvatting en dat ze boven het werk van vele geaccrediteerde schilders der Hollandsche school uit de 16e eeuw zich verheft, althans minstens daarmede gelijk staat [1]).

Mr. J. Nanninga Uitterdijk.

---

[1]) Nadat ik HH. Regenten op het belang der beide hier beschreven schilderijen had gewezen, en de restauratie daarvan had voorgesteld, zijn ze daartoe terstond overgegaan, een feit waarvoor ze dank verdienen. De vaardige hand van den heer J. W. Meijer, restaurateur van olieverf-schilderijen te Zwolle, voerde de restauratie voortreffelijk uit.

DE NOTARISSEN IN OVERIJSSEL TOT DE 17e EEUW.

Onder de instellingen van vroeger eeuwen, waarover zeer weinig onderzoek in ons land heeft plaats gevonden, en die toch verdienen dat men daarnaar betere nasporingen doet, behoort het notariaat. Reeds sedert jaren trok dit onderwerp mijn aandacht en zonder hier de geschiedenis van het notariaat in ons land te willen behandelen, wensch ik naar aanleiding van mijne aanteekeningen uit het Kamper archief, eenige mededeelingen te doen omtrent de uitoefening van 't notariaat vooral in Overijssel tot de 17e eeuw.

De oorsprong van de notarissen klimt op tot de tijden der Romeinsche Republiek, doch in de volgende eeuwen wisselden hunne titels niet minder af dan de werkzaamheden waarvoor men hen bezigde. Tot aan de zevende eeuw worden ze aangeduid onder den naam van: exceptores, actuarii, commentarienses, scriniarii, cornicularii, amanuenses, argentarii, tabularii, tabelliones.

In de vijfde eeuw ontstond een soort van notarissen onder den naam referendarii. In Frankrijk had van af de oudste tijden van het koningschap, een van dezen,

onder den naam van summus referendarius, des konings zegelring of het koninklijk zegel in bewaring. Hunne functiën waren waarschijnlijk dezelfde als die welke later de groot-kanseliers vervulden [1]).

Het woord notarius beteekent in de oudste stukken, zoowel een schrijver die met teekens schrijft, en die de bediening onzer stenographen waarnam, als een griffier verbonden aan een stadsbestuur of een gerechtscollege, een eenvoudig secretaris, en eindelijk een eigenlijke notaris belast met het opmaken van acten die in rechten geloofd zouden moeten worden.

Constantijn Huygens leidde den naam notaris schertsend op de volgende wijze af:

Oud Roomen doopte my, naer ick verstae, Notaris;
Maer, landslien, gaet u niet zoo verr' ten einden aem;
Wat dunckt u, raeckt ick niet ten deelen aan den naem,
Omdat ick meestendeel gehaelt wert als noot daer is?

Ofschoon deze eigenlijk gezegde notarissen steeds, of bijna altoos, hebben bestaan in Italië en in eenige andere landen waar geschreven recht gold, trof men in Frankrijk in de 10e en 11e eeuw daarvan slechts een gering aantal aan. Gedurende de beide volgende eeuwen vermeerderde dit aantal langzamerhand, omdat de bisschoppen, de eigenaren van heerlijkheden, de baljuwen en zelfs de schepenen zich het recht toekenden om ze te benoemen.

Tegen het einde der 13e eeuw verspreidden deze notarissen, die oorspronkelijk door de Keizers en Pausen voor de steden van Italië en hun gebied waren aangesteld, zich zoowel in Frankrijk en Engeland als in ons land en elders. Zij steunden daarbij op het principe door

---

[1]) Natalis de Wailly, Elements de Paléographie T. I, pag. 211.

Baldus nedergelegd in zijn hoofdstuk de Tabellionibus no. 32, dat, aangezien zij aan wie het merum imperium behoort, overal uitoefenen wat tot de voluntaire jurisdictie behoort, derhalve ook de notarissen door hen aangesteld, overal de acten kunnen opmaken tusschen hen die van hunnen dienst willen gebruik maken [1]).

Zoo leest men ook in den Speculator tit. de Fide instrumentorum § Restat no. 23: „Notarius vel tabellio ab Imperatore vel Papa, vel ab eo cui hoc speciali privilegio indultum erat, ordinatus, potest ubique, etiam in Francia vel Anglia seu Hispania, non solum in terris ei specialiter subjectis suo officio uti et instrumenta conficere" [2]).

Philips de Schoone, na den notarissen, door het keizerlijk en apostolisch gezag aangesteld, in 1300 verboden te hebben in de stad en het rechtsgebied van Parijs hun beroep uit te oefenen, indien ze niet door 't Hof van Parijs waren toegelaten, behield zich bij eene ordonnantie van 1302 het recht voor ze te benoemen.

Tot aan den tijd van Eduard III bediende men zich in Engeland van Keizerlijke notarissen, hetwelk in Engeland des te opmerkelijker is, daar sedert Honorius de Keizers geenerlei jurisdictie in dit koninkrijk uitoefenden.

Koning Eduard ontsloeg in 1320 alle deze Keizerlijke notarissen, en verbood om in 't vervolg eenige waarde te hechten aan de acten voor hen gepasseerd.

Daar in Frankrijk de Pauselijke en Keizerlijke notarissen de anderen benadeelden, verbood Karel VIII in 1490 bij edict aan de leeken om hunne contracten

---

[1]) Wailly a. w. I, blz. 215.
[2]) Du Cange Gloss. in voce Notarius.

in wereldlijke zaken voor deze notarissen te passeeren: „de fairè passer ou recevoir aucun contract par Notaires Imperiaux, Apostoliques ou Episcopaux, en matière temporelle, sur peine de n'être foy ajoutée aux dicts instruments lesquels d'orenavant seront reputez nuls" [1]).

Hendrik II gaf een edict, waarbij de benoeming van vier pauselijke notarissen in zijn rijk werd toegestaan en Lodewijk XVI benoemde in 1691 een in iedere diocese van Frankrijk.

In ons land zijn zeker de notarissen van de bisschoppen van Utrecht de eerste notarissen geweest, die waarschijnlijk ook door particulieren werden gebezigd.

In 1241 treffen we zekeren H. als notaris van den Elect Otto aan, in 1244 is zekere Gerard notaris van denzelfden en in 1266 komt Willem de notaris van bisschop Hendrik van Vianden voor [2]).

Langzamerhand schijnen in de volgende eeuw notarissen door het Keizerlijk en Pauselijk gezag aangesteld, zich verbreid te hebben en hier hun beroep te hebben uitgeoefend, zonder eenige toelating of aanstelling van den bisschop.

Zoo zien we in 1372 „Herman Katen anders ghenomt van Almelo, openbare scriuere ende tabellio van des Keysers macht ende weld en weghene", te Groningen zijne functie uitoefenen [3]) en „Henricus de Esten, Monastriensis diocesis moram trahens in diocesi Traiectensi, publicus Imperiali auctoritate notarius", te Kampen werkzaam [4]).

Niet lang daarna schijnt het, dat voor de toelating

---

[1]) Du Cange in voce; Wailly, a. w. I 215.

[2]) Prov. Arch. van Overijssel, Reg. I, bl. 10, 14 en 20.

[3]) Driessen, Mon. Gron., dl.

[4]) Kamp. Arch., Reg. no. 268 cf. no. 273.

van zulke Keizerlijke en Pauselijke notarissen de vergunning van den Bisschop van Utrecht werd vereischt.

Zoo noemt zich in 1391 „Bartoldus Baerlingius Clericus Traiectensis diocesis publicus Imperiali auctoritate *ac ordinaria admissione* notarius [1]), en eveneens Gerlacus Morre te Kampen in 1397 [2]).

Ook de bisschoppen van Utrecht bleven echter hunne afzonderlijke notarissen houden. Zoo noemt zich in 1463 en 1464 Reynerus Reyneri Spall, die te Utrecht instrumenteert, „Clericus Traiectensis diocesis, publicus Imperiali auctoritate Notarius *et venerabilis curie Traiectensis causarum scriba juratus*" [3]).

Zoo stelde bisschop Frederik van Baden den 22en September 1496, Martinus Kaluwe aan, tot het „officium notariatus siue scribe causarum curie nostre Traiectensis." Uit kracht van deze aanstelling zou hij het recht hebben alle citatiën, aanmaningen, inhibitiën, excommunicatiën en absolutiën uit te vaardigen, gelijk alle andere stukken en mandaten die van den bisschoppelijken stoel zouden uitgaan en alle gerechtelijke acten, die volgens stijl en gewoonte tot het notariaat behoorden. Hij zou echter vooraf in handen van 's bisschops officiaal den eed moeten doen, terwijl hij ook iemand onder zijn toezicht met deze werkzaamheden zoude mogen belasten, die echter gelijken eed zou moeten afleggen [4]). Evenzoo luidt de aanstelling van Florencius de Jutfaes van 6 Nov. 1496 en van Petrus van Buechen van 12 Nov. 1496, van Goeswijn Bije van 10 Maart 1515 [5]),

---

[1]) Driess. Mon. Gron., III 430.
[2] Kamp. Arch. Reg., no. 327.
[3]) Ibid. no. 678 en 682.
[4]) Officiatorum Frederici de Baden, bladz. 32.
[5]) Ibidem blz. 54, 55 en 457.

gelijk ook van Petrus Beijll, die 6 Dec. 1496 werd aangesteld tot „nostrum et curie Traiectensis vicarij nostri et eius camere Secretarium, scribam et notarium publicum" [1]).

Merkwaardig is het evenwel, dat dezelfde Petrus Beijll, veertien dagen later, door den bisschop wordt aangesteld, om alléén in het bisdom van Utrecht de brieven van tonsuur en ordening als geestelijke te mogen schrijven en teekenen voor hen, die in de diocees getonsureerd werden, of als geestelijken geordineerd: „damus et impartimur auctoritatem et licentiam signandi litteras tonsurarum et ordinum in nostra Diocesi tonsurandorum et ordinandorum." Hij zou daarvoor van de betrokken personen ontvangen de salarissen en emolumenten, die daartoe stonden. De bisschop ontving als vergoeding voor de begeving van dit ambt van hem 250 rijnsguldens, waartegen deze zich echter verplichtte, hem dat ambt niet te zullen ontnemen, zoolang hij hem deze som niet zou hebben terugbetaald [2]).

Wat men hebbe te verstaan onder de notarisbetrekking, die de bisschop den 6en October 1496 aan Johannes Spierinck opdroeg, het „officium notariatus seu scribe consistorij prouisorie nostrae Schaldie" is mij nog niet duidelijk" [3]).

In de aanstelling van Harteleue Hundebeke tot het „officium notariatus consistorij Traiectensis", vindt men, behalve den genoemden werkkring nog vermeld, de „signatura cautionum et recognitionum", waarvan ook de

---

[1]) Officiatorum Fredericide Baden, blz. 127.

[2]) Ibidem blz. 138.

[3]) Ibidem blz. 34.

aanstelling van Adrianus van Bueren van 20 December 1508 spreekt. [1])

Ook de kapittelen hadden nog weer hunne afzonderlijke notarissen, en zoo komt o. a. in 1471 Wolterus Bernardi Regelinck als „scriba juratus" voor van deken en kapittel van St. Salvator te Utrecht. [2])

De notarissen, die door den bisschop van Utrecht waren geadmitteerd, om niet voor hem alleen, maar in 't algemeen hunne functiën als zoodanig uit te oefenen, nadat ze vooraf door den Keizer of den Paus tot deze waardigheid waren verheven, schijnen in het geheele bisdom en zelfs daarbuiten, geinstrumenteerd te hebben.

Op het Kamper archief is nog in originali voorhanden een bezegelde brief van bisschop Philips van Bourgondië, waarbij hij op 24 April 1518 Rotgher Closs toelaat, om de functiën van notaris uit te oefenen, nadat hij reeds vroeger door het Apostolisch en Keizerlijk gezag als zoodanig was aangesteld:

Philippus de Burgundia dei et Apostolici sedis gratia Episcopus Traiectensis, ad uniuersorum notitiam deducimus et deduci volumus per presentes, quatenus dominum Rotgherum Closs, presbyterum nostre diocecis, Notarium publicum auctoritatibus Apostolica et Imperiali jam dudum creatum, ad conscribendum quecunque acta, actitata ac actus judiciales et extra iudiciales, testamenta quoque et vltimas voluntates, tanquam abilem et ydoneum in diocesi nostra, auctoritate nostra ordinaria admittendum ducimus et admittimus per presentes, sigillo nostro ad causas munitas. Anno domini millesimo

---

[1]) Officiatorum Fredericide Baden, blz. 40 en 367.

[2]) Kamp. Arch., no. 726.

quingentesimo decimo octauo, mensis vero Aprilis die vicesima quarta.

Cornelius Cornelij notarius scripsi [1]).

Deze toelating is des te merkwaardiger, omdat uit het stuk blijkt dat Closs niet, zooals gewoonlijk een clericus, een klerk, maar presbyter, een priester was.

Toch schijnen ook notarissen zonder die admissie in de diocese geinstrumenteerd te hebben. Zoo Tydeman Brant te Kampen in 1401 [2]), Ingramus Domer te Kampen in 1408 [3]), Hermannus Gruter de Aerssen Clericus Coloniensis te Kampen in 1419 [4]), Albertus Schuersac te Kampen in 1473 [5]), Henricus Staelbyter te Deventer in 1479 [6]), Lambertus Bitter te Kampen in 1491 [7]), Bernardus Bernardi de Arnhem in 1502 te Deventer [8]), Johannes Nicolai de Medenblik te Kampen in 1502 [9]), Petrus Peel Clericus Leodinensis te Kampen in 1502 [10]), Hermannus Zelle te Kampen in 1517 [11]), Reynerus Johannis te Steenwijk in 1527 [12]), Gerhardus Kuinretorff te Kampen in 1541 [13]), Engelbertus Rijnvisch te Kampen in 1544 [14]), Timannus Hermanni Schere in 1554 te Kampen [15]).

Ik geloof dat men gerust kan stellen, dat in de 14e eeuw notarissen, door den Paus of Keizer aangesteld, met en zonder admissie van den bisschop hier instrumenteerden, dat in de 15e eeuw het verzoek om ad-

---

[1]) Kamper Arch. Reg. no. 1436. Op perkament met prachtig geconserveerd uithangend zegel des bisschops in rood was.

) Reg. Kamp. Arch. no. 343.

[3]) Ibid. no. 390.

[4]) Driessen, Mon. Gron. IV 766.

[5]) Reg. Kamp. Arch. no. 736.

[6]) Ibid. no. 815.

[7]) Ibid. no. 971.

[8]) Ibid. no. 1120.

[9]) Reg. Kamp. Arch. no. 1114.

[10]) Ibid. no. 1117.

[11]) Ibid. no. 1404.

[1]) Ibid. no. 1801.

[12]) Ibid. no. 1918.

[14]) Ibid. no. 1962.

[15]) Ibid. no. 2057.

missie weinig meer wordt gedaan, terwijl in de 16e eeuw bijna ieder notaris zonder zulk eene admissie zijne functiën uitoefende.

Nadat de bisschop Hendrik van Beieren zijn wereldlijk gezag van Overijssel had verspeeld en Ridderschap en Steden keizer Karel den 21en Maart 1528 als landsheer hadden gehuldigd, kwam er zeker op dit punt ook verandering. Immers van admissie door den bisschop kon nu geen sprake meer zijn. Bovendien had keizer Karel bij Placcaat van 21 Maart 1524 bepaald, dat binnen den lande en Graafschap van Holland voortaan een vast getal notarissen zoude wezen, te weten in elke stad zooveel, als burgemeesters en Schepenen aan den Raad van Holland zouden aanbieden. Deze personen zouden door gecommitteerden uit den Raad van Holland geëxamineerd, en bij den Raad beëedigd worden, terwijl hij verbood geloof te hechten aan de instrumenten van andere notarissen door wien ook gecreëerd [1]).

Bij placcaat van 7 October 1531 breidde de Keizer dit nog uit en bepaalde dat men alleen tot notarissen zou toelaten „vermaerde en wel gefameerde luyden ende degeene die bij examinatie ende ondersoeck van den Hooft ende Luyden van onzen Raeden, *ende Provinciale rechteren in elck lant besondere* bevonden sullen worden daertoe expert bequaem en sufficient" [2]).

Wat dus eerst voor Holland bepaald was, wordt hier bepaald voor al zijne gewesten en dus ook voor Overijssel.

Het schijnt dat later de vraag is ontstaan, of de notarissen, door de Provinciale Besturen aangesteld, buiten

---

[1]) Groot Placcaatboek II 1382.

[2]) Ibidem II 1388.

de Provincie, waarin ze benoemd waren, zouden mogen instrumenteeren.

Den 10en April 1585 besliste het Hof van Holland „dat alle notarissen die bij eenige Raeden van andere Provinciën, creatie van de Heeren van de Landen, Staten van dien, ofte oock Comitibus Palatinis gheadmitteerd zijn, mits dat dezelve in de exercitie ende possessie daervan in andere Provintiën zijn geweest, wesende luyden met eeren ende bequaem om 't officie van Notarisschap te bedienen, bij den Hove alhier mede mogen gheadmitteerd werden" [1]).

Wat de benoemingen van notarissen in ons land betreft door Paltsgraven en op gezag van den Duitschen Keizer, daarvan heb ik in de Bijdragen tot de Geschied. en Oudheidk. der Prov. Groningen 1872, deel IX, blz. 65 een merkwaardig voorbeeld geleverd.

Zekere Johan Friedrich Abelius, burgemeester der stad Norden in Oostfriesland, zich titelende Comes Palatinus, had van keizer Leopold I van Duitschland de vergunning en macht erlangd, om notarissen in het Duitsche keizerrijk aan te stellen. Krachtens die macht stelde hij o. a. in 1685 zekeren Hermannes Wilckens te Groningen tot notaris aldaar aan.

Dit mag zeker vreemd heeten, daar de Duitsche Keizer, vooral na den vrede van Munster in 1648, hier niets had te bevelen of te vergunnen. Het zal zeker een gevolg zijn van bovengenoemde resolutie van 't Hof van Holland, waarbij de notarissen door Comites Palatini aangesteld, werden erkend en toegelaten.

De wijze waarop de aanstelling door dezen Palatijnschen graaf en burgemeester van Norden geschiedde,

---

[1]) Placcaatboek II 2186.

is merkwaardig. De adspiranten moesten een examen voor hem afleggen en bekend zijn met de gronden van de latijnsche taal. Wanneer nu iemand na gedaan onderzoek bekwaam werd geoordeeld voor dit ambt, dan werd hij op plechtige wijze tot de waardigheid van notaris verheven, door de overreiking van schrijfgereedschap, inkt en papier, een soort van investituur. Bovendien werd hem een notaristeeken verleend en was hij verplicht een eed aan den Duitschen keizer te doen.

De notarissen van af de vroegste tijden tot aan de 17e eeuw schijnen in Overijssel niet gestaan te hebben over koop of verkoop, opdrachten, verhuringen, testamenten [1]) of andere contracten, maar eenvoudig gebezigd te zijn tot het instrumenteeren van stichtingsacten van instellingen van weldadigheid en altaardiensten, enz., tot het afgeven van transsumten, vidimussen en afschriften van stukken die in rechten geloof zouden verdienen, het maken van processen-verbaal van gerechtelijke handelingen, of van handelingen, waarop men zich in rechten zou willen beroepen; b.v. het in bezit nemen van missen, diensten, vicariën enz., het openen van offerkisten enz., gerechtelijke plaatsopnemingen, getuigenverhooren ad perpetuam rei memoriam etc.

De wijze waarop de notarissen van de vroegste tijden tot aan de 17e eeuw in Overijssel hunne stukken waarmerkten, was gelegen niet in 't aanhangen van een zegel, (mij is geen enkel zegel van een notaris uit dit tijdvak

---

[1]) Zie de eenige mij bekende uitzondering Kamp. Arch. Reg. no. 1801. Dat aan Rotgher Closs in 1518 vergund werd ook testamenten te maken (zie hier voor), is geen bewijs dat dit ziet op eigenlijke testamenten. Integendeel, men zal daarmede testament-cedels bedoelen, waarin de uiterste wil was geschreven in korte bewoordingen, doch die door de stads-secretarissen in behoorlijken vorm werden geredigeerd en ingeschreven en eerst dan als authentieke acten golden.

bekend) maar 1°. door het stellen van een teeken en 2°. door onderteekening.

Ieder notaris had een afzonderlijk eenigszins kabbalistisch notaristeeken aangenomen, dat hij op zijne acte teekende, om aan te toonen dat die voor hem verleden was.

Sommige van die figuren zijn zeer ingewikkeld en bevatten behalve ornamentwerk den geheelen naam van den notaris of diens monogram. Ik heb alle de monogrammen, die in 't Kamper archief voorkomen, uitgeteekend en de titulatuur, zooals de notarissen zichzelf in de stukken noemen, uitgeschreven.

Sommige notarissen voegen bij hun teeken een lijfspreuk. Zoo in 1486 (no. 884 Kamper Archief) Heijmannus Brant: „*Deum time*". Godefridus Mercator de Rodijnghen, door Molhuijsen in 't register no. 1326 verstommeld tot Godefrides de Bodijnghen, bezigde in 1513 de spreuk: „*disce cautius Mercari*", een zinspeling op zijn naam Mercator. Hij was zeer waarschijnlijk een der voorouders van den beroemden geograaf Gerardus Mercator, geboren in 1513. Misschien was hij diens oom. Reijner Johannes voert in 1527 (no. 1801) de spreuk: „*omnia in melius*" [1]); Anthonius Rogier in 1531 (no. 1834). „*Nec auro nec praemio molanda fides*" [2]); Gerhardus Kuijnretorff in 1541 (no. 1918): „*delibera*" [3]); Jacobus Stoop van Rotterdam in 1543 (no. 1956). „*Adsidue futura revolve*" [4]); Engelbertus Rijnvisch in 1544 (no. 1962): „*Spes mea Deus*" [5]); Timannus Hermanni Schere in 1554 (no. 2057): „*Res tuta silere*" [6]).

---

[1]) Alles ten beste. [2]) Voor goud noch belooning moet de goede trouw veil zijn. [3]) Overdenk. [4]) Overweeg steeds de toekomst. [5]) God is mijn hoop. [6]) Het zwijgen is een veilige zaak.

In de laatste helft der 16e eeuw schijnen de notaristeekens te zijn verdwenen en schijnen de notarissen alleen met hun naam en eenige streken en halen de stukken te hebben geteekend. Geen der notarissen van den Deventer Bisschop Egidius de Monte heeft b.v. een teeken gebezigd [1].

Bij het geven van afschriften van stukken gebruikten de notarissen echter veelal ook in de 14e, 15e en 16e eeuw niet hun merk, maar alleen hunne handteekening [2].

Ten slotte merk ik nog op, dat onderscheidene secretarissen van Kampen tevens notarissen zijn geweest, zoo b.v. Tijdeman Brant 1401, Jacobus Bijndop 1471, Heijman Brant 1486, Hendrik Buest 1502, Reijner Bogerman 1541, Jasper van Breda 1577.

Hiermede zal ik deze bijdragen eindigen, in de hoop van over een tot nu toe vrij wel verwaarloosd onderwerp eenig meerder licht verspreid te hebben en anderen daardoor te hebben uitgelokt het ontbrekende aan te vullen.

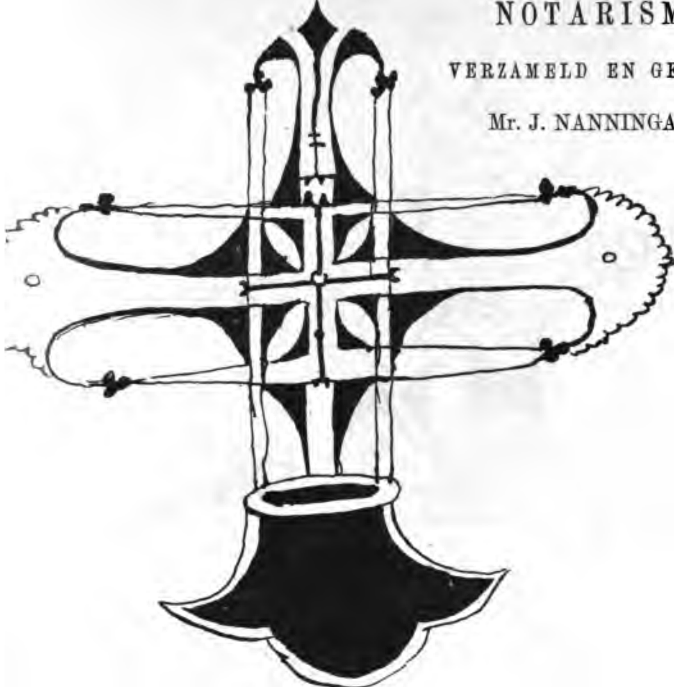
De verzamelde werken volgen hier achter. Ter vergelijking heb ik er enkelen bijgevoegd van notarissen, die buiten Overijssel instrumenteerden.

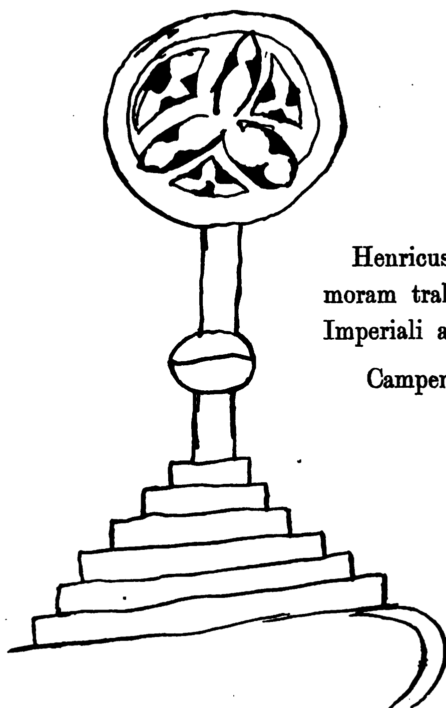
[1] Reg. Kamp. Arch. no. 2414, 2429, 2508.

[2] Zie voorbeelden Kamper archief no. 832, 1075, 1094, 1202, 1209, 1274, 1331, 1334, 1403, 1428, 1918, 2009, 2060. Driessen Mon. Gron. III, 457 enz.

Mr. J. NANNINGA UITTERDIJK.

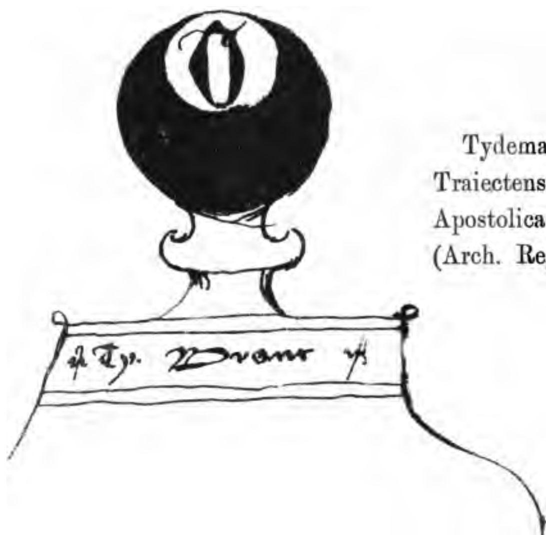
Michiel Bernon de Lambile Notaire public de lauttorite Royal a la ochelle 1342 (Arch. no. 92).

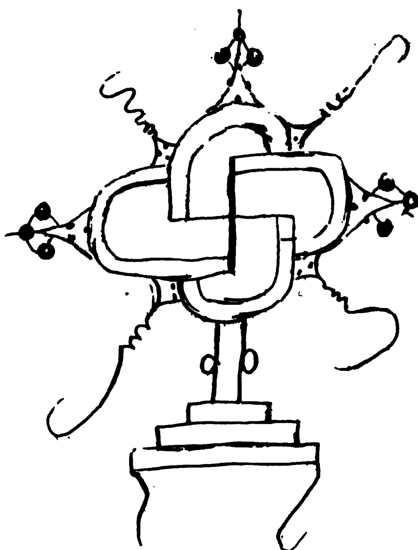
Henricus de Esten Monasteriensis diocesis moram trahens in diocesi Traiectensi publicus Imperiali auctoritate notarius.

Campen 1388, (Arch. no. 268 cf. no. 273).

Gerlacus Morre clericus Traiectensis diocesis Imperiali auctoritate et ordinaria admissione notarius publicus 1397 Campen. Arch. no. 327.

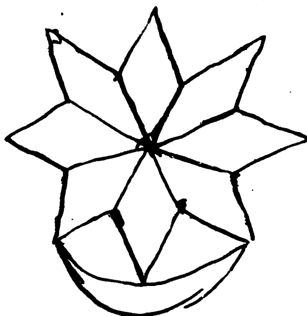

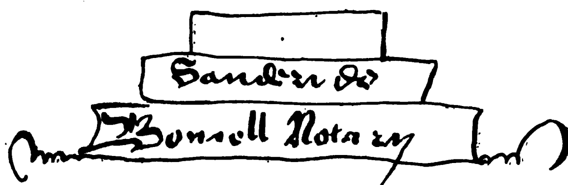
Tydemaunus Braut de Campen Cleric Traiectensis diocesis publicus Imperiali Apostolica auctoritate notarius 1401 Camp (Arch. Reg. no. 343).

Ingramus Domer clericus Traiectensis diocesis publicus Apostolica et Imperiali auctoritate notarius.

Campen 1408 (Arch. Reg. no. 390).

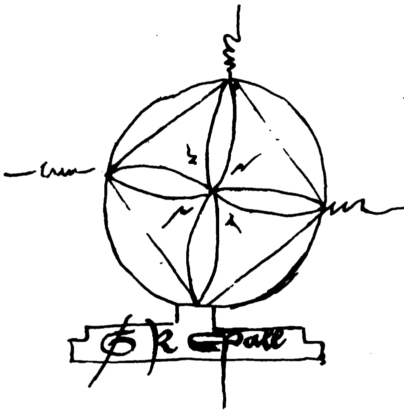

Sanderus de Bomell Clericus Traiectensis diocesis publicus sacris apostolica t Imperiali auctoritatibus venerabilis quoque curie Traiectensis prescripte ausarum, notarius. (Arch. Reg. no. 545 cf 1537 no. 1880). Campen 1545.

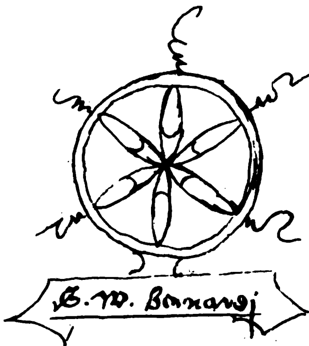
Petrus filius Henrici Clericus Traiectensis diocesis Imperiali auctoritate i ordinaria admissone notarius publicus.

Campen 1453 (Arch. Reg. no. 615).

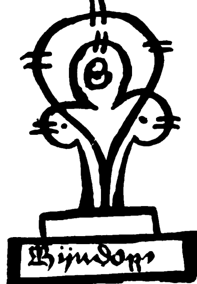
Reynerus Reyneri Spall Clericus Traiectensis diocesis publicus Imperiali auctoritate Notarius et venerabilis curie Traiectensis causarum scriba juratus.

Utrecht 1463 en 1464 (Arch. Reg. 678 en 682).

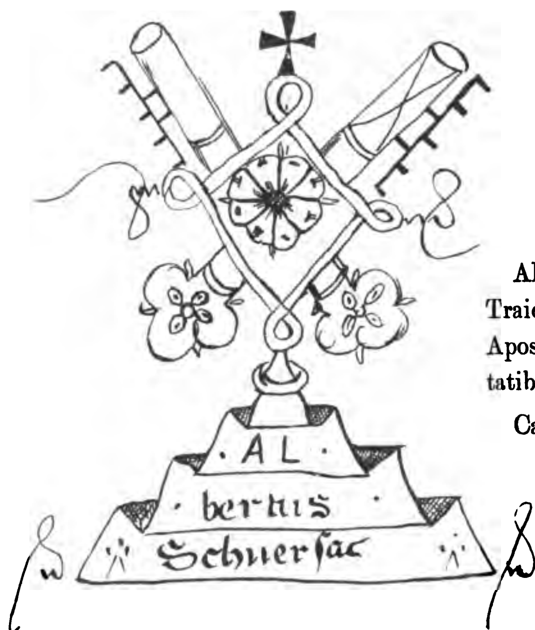
Wolterus Bernardi Regelinck Clericus Traiectensis diocesis publicus Imperiali auctoritate Notarius ac venerabilium virorum Decani et capituli ecclesie sancte Saluatoris Traiectensis scriba juratus.

Utrecht 1471 (Reg. Arch. no. 726).

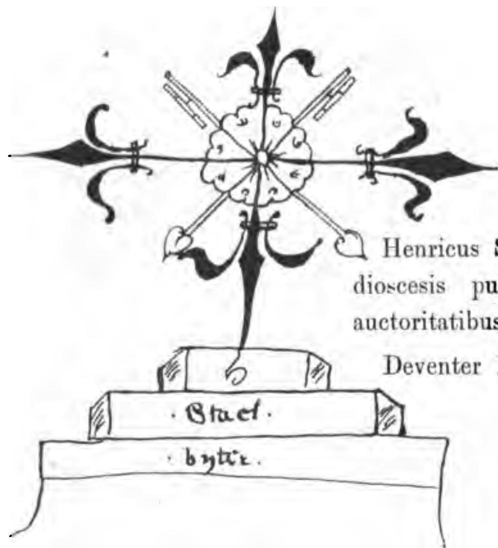
Jacobus Byndopp publicus Imperiali auctoritate ac approbacione ordinaria Notarius.

Campen 1471 (Reg. Arch. no. 728).

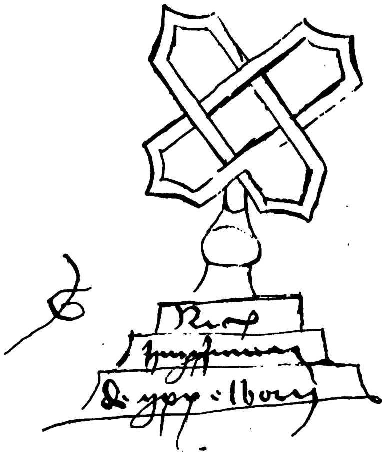
Albertus Schuersac clericus Traiectensis diocesis publicus Apostolica et Imperiali auctoritatibus notarius juratus.

Campen 1473 (Reg. Arch. no. 736).

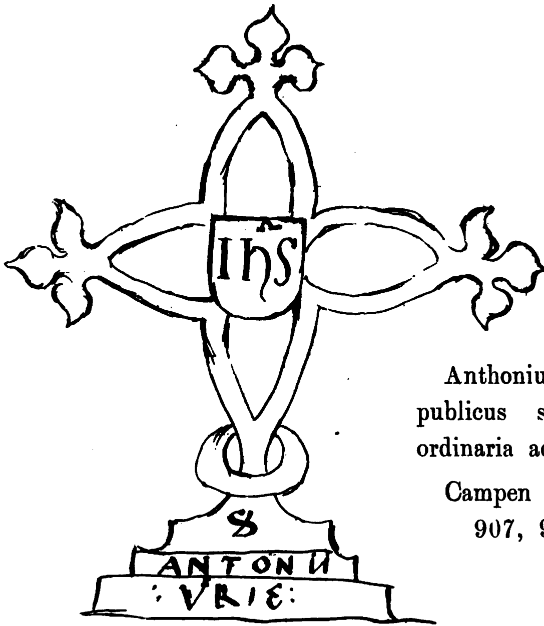
Henricus Staelbijter Clericus Traiectensis dioscesis publicus apostolica et Imperiali auctoritatibus Notarius.

Deventer 1497 (Arch. Reg. no. 815).

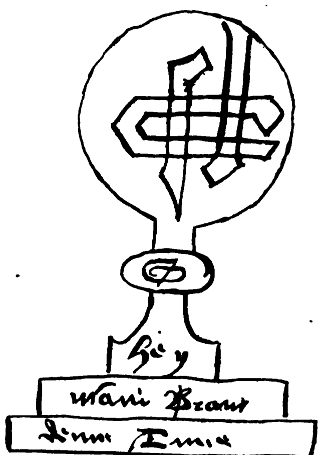
Nicolaas Huysman de Yppelborn Cleric Traiectensis diocesis publicus sacra Imperi auctoritate curieque Confluentiae dicte dioce notarius juratus.

Coblentz 1479 (Reg. Arch 818).

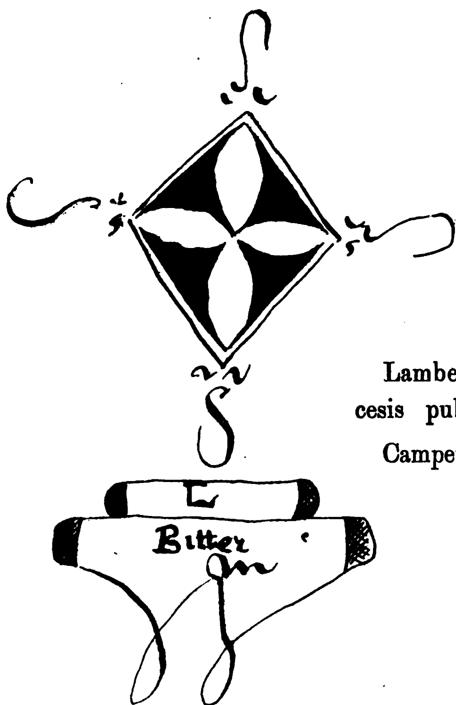
Anthonius Vry Clericus Coloniensis dioce publicus sacra Imperiali auctoritate nec ordinaria admissione Notarius approbatus.

Campen 1485 (Arch. Reg. no. 866, cf n 907, 945, 992, 1075).

Heymannus Brant Clericus Traiectensis diocesis sacra Imperiali auctoritate ordinariaque admissione Traiectensi Notarius approbatus.

Campen 1486 (Arch. Reg. no. 884).

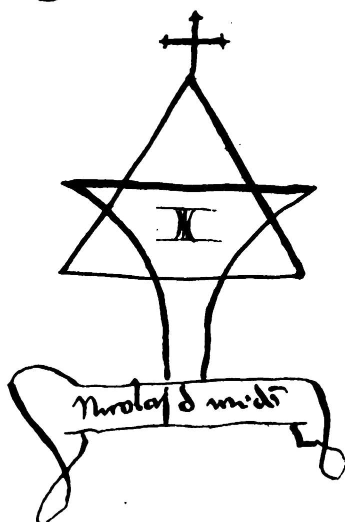

Lambertus Bitter Clericus Traiectensis diocesis publicus Imperiali auctoritate Notarius.

Campen 1491 (Reg. Arch. no. 971).

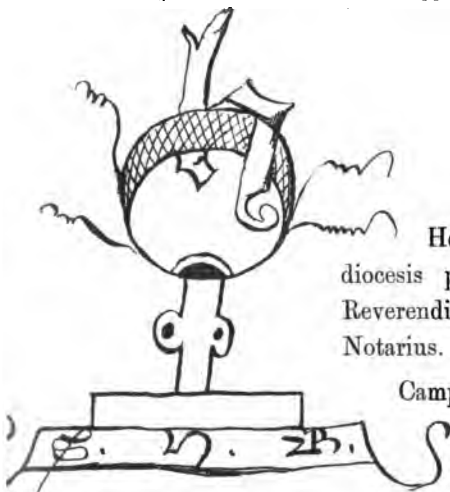
Bernardus Bernardi de Arnhem Clericus Traiectensis diocesis publicus sacris Apostolicis et Imperiali auctoritatibus Notarius.

Deventer 1502 (Arch. Reg. no. 1114).

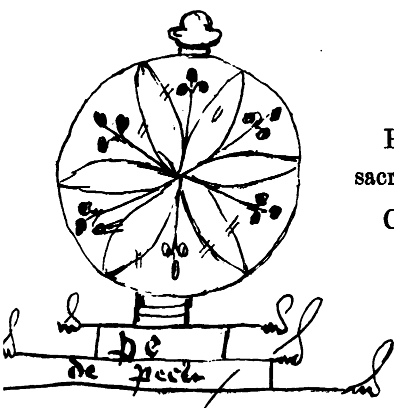
Johannes Nicolai de Medenblick Clericus Traiectensis diocesis sacra Imperiali aucto-ritati Notarius.

Deventer 1502 (Arch. Reg. no. 1114).

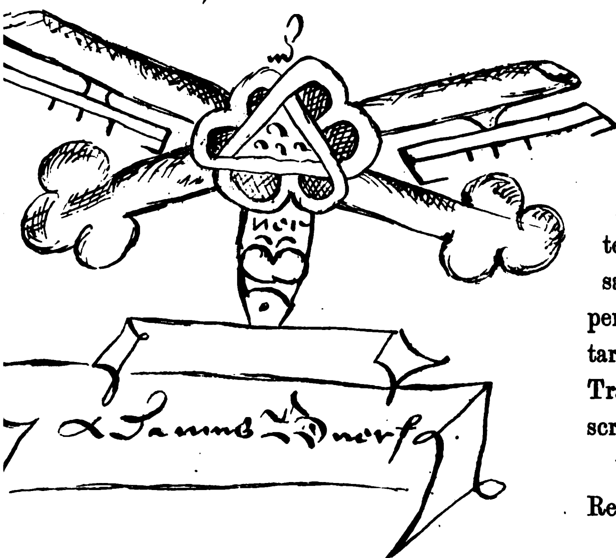
Henricus Buest Clericus Traiectensis diocesis publicus sacra Imperiali auctoritate Reverendissimi domini Traiectensis approbatus Notarius.

Campen 1502 (Arch. Reg. no. 1117).

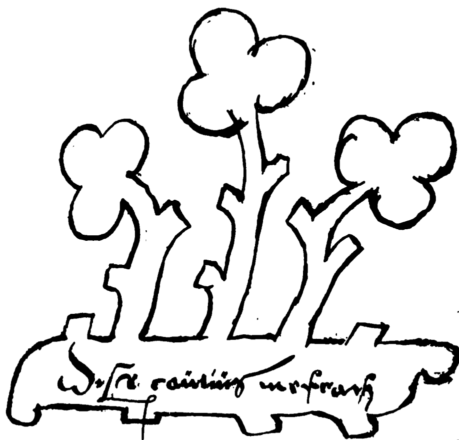
Petrus de Peelt Clericus Leodinensis diocesis sacra Imperiali auctoritate Notarius

Campen 1502 (Arch. Reg. no. 1117).

Adamus Buerfilius Adami Clericus Traiectensis dyocesis publicus sacra Apostolica et Imperiali auctoritatibus notarius ac venerabilis curie Traiectensis causarum scriba juratus.

Utrecht 1504 (Arch. Reg. no. 1135).

Godefridus Mercator de Rodynga Clericus Coloniensis diocesis publicus sacra apostolica auctoritate ac in locum magistri Johannis Sledehuzen cum predicto domino judice et subconseruatore Notarii nunc absentis sub delectatus siue subrogatus Notarius.

Munster 1513 (Arch. Reg. no. 1326).

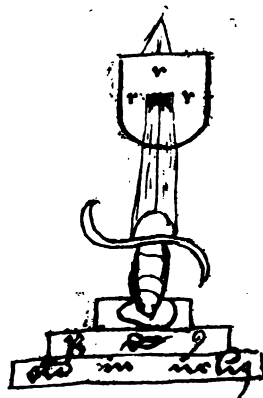
Hermannus Zelle clericus Traiectensis diocesis publicus sacra Imperiali auctoritate Notarius.

Campen 1517 (Arch. Reg. no. 1404).

Ja. Veleke publicus sacra apostolica auctoritate necnon venerabilis curie Dauentriensis causarum Notarius et huiusmodi cause siue causarum Scriba.

Deventer 1520 (Arch. Reg. no. 1511).

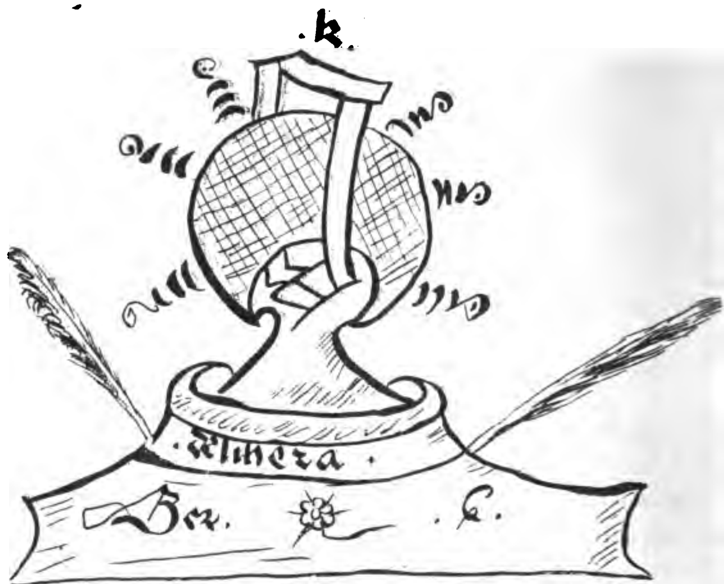
Reynerus Johannis Clericus Traiectensis diocesis sacra apostolica auctoritate notarius publicus.

Steenwijk 1527 (Arch. Reg. no. 1801).

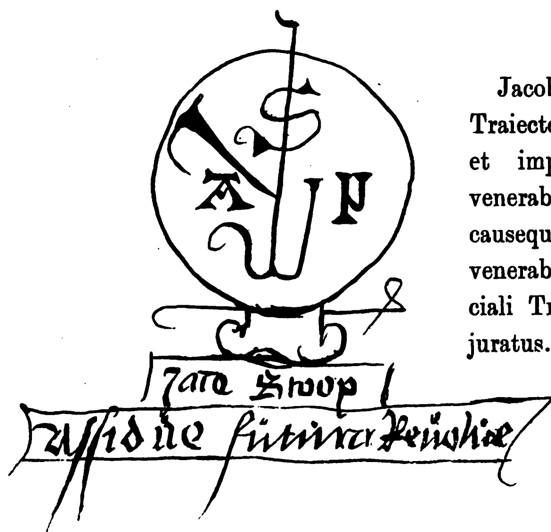
Antonius Rogier Clericus Camaracensis diocesis, artium magister atque :chiui Romanae Curiae Scriptor.

Rome 1581 (Arch. Reg. no. 1834).

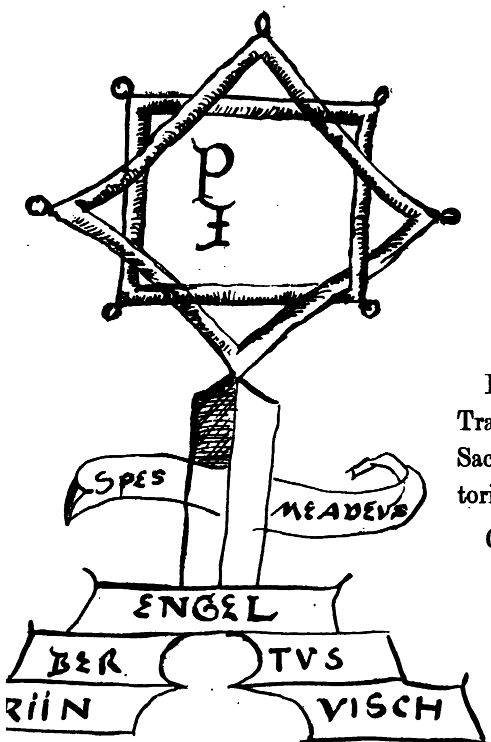
Gerhardus Kuynretorff Clericus Traiectensis diocesis sacra apostolica auctoritate notarius publicus.

Campen 1541 (Arch. Reg. no. 1918).

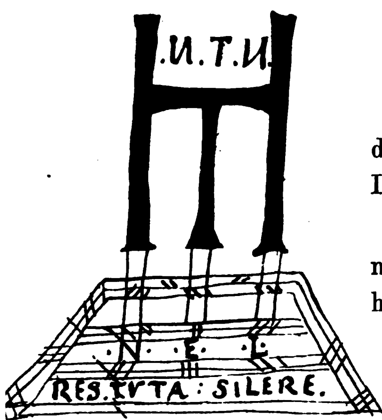
Jacobus Stoop de Rotterdam Clericus Traiectensis diocesis publicus apostolicis et imperiali auctoritatibus notarius & venerabilis curie supradicte causarum causeque prementionate coram prefato venerabili et egregio viro domino officiali Traiectensi judice ordinario, scriba juratus.

Utrecht 1548 (Arch. Reg. no. 1956).

Engelbertus Rynuisch Clericus Traiectensis diocesis necnon publicus Sacris Apostolica et Imperiali auctoritatibus Notarius.

Campen 1544 (Arch. Reg. no. 1962).

Timannus Hermanni Clericus Traiectensis diocesis publicus sacra apostolica necnon Imperiali auctoritatibus Notarius.

Campen 1554 (Arch. Reg. no. 2057 cf. no. 2112, 2219, 2321, 2403, 2509, hij heette Schere).

Jo. Boelen, Notarius scripsit.
Utrecht 1556, Arch. Reg. no. 2085.

Jasparus der Breda publicus sacris Apostolica et Imperiali auctoritatibus Notarius.

Campen 1577 Arch. Reg. no. 2509.

Petrus Warneri, authoritate Cesairea Notarius publicus.
Campen 1555, Arch. Reg. no. 2076.

Reynerus Bogherman Apostolica anctoritate Notarius 1541.

